KAFKA

KADIN YOK SAVAŞIN YÜZÜNDE

SVETLANA ALEKSİYEVİÇ

"İ muharebede subaylar beni siper korkuluğundan çekiyordu, her şeyi bizzat görmek için kafamı sarkıtıyordum çünkü. Garip bir merak vardı içimde, çok ukça bir merak..."

2015 NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Çeviri: Günay Çetao Kızılırmak

KADIN YOK
SAVAŞIN YÜZÜNDE

KADIN YOK SAVAŞIN YÜZÜNDE

Orijinal Adı: У войны не женское лицо (U Voyni Nye Jenskoye Litzo)
Yazarı: Svetlana Aleksiyeviç
Yayın Yönetmeni: Enis Köksaldı
Çeviri: Günay Çetao Kızılırmak
Kapak Tasarım: Berna Özbek Keleş

1. Baskı: Ekim 2016

ISBN: 978-605-4820-39-9

YAYINEVİ SERTİFİKA NO: 12280

© 2013 Svetlana Aleksiyeviç

Türkçe Yayım Hakkı: Ayser ve Azeri Telif Ajansı aracılığı ile
© Epsilon Yayıncılık Hizmetleri Tic. San. Ltd. Şti.
KAFKA, Epsilon Yayıncılık Hizmetleri Tic. San. Ltd. Şti.'nin
tescilli alt markasıdır.

Baskı ve Cilt: Mimoza Matbaacılık
Merkez Efendi Mah. Davutpaşa Cad. No: 123
Kat: 1-3 Topkapı-İst
Tel: (0212) 482 99 10 Fax: (0212) 482 99 78
Sertifika No: 33198

Yayımlayan:
Epsilon Yayıncılık Hizmetleri Tic. San. Ltd. Şti.
Osmanlı Sk. Osmanlı İş Merkezi 18/ 4-5 Taksim / İstanbul
Tel: (0212) 252 38 21 Faks: 252 63 98
İnternet adresi: www.epsilonyayinevi.com
e-mail: epsilon@epsilonyayinevi.com

KADIN YOK SAVAŞIN YÜZÜNDE

Svetlana Aleksiyeviç

Rusçadan çeviren:
Günay Çetao Kızılırmak

KAFKA®

İÇİNDEKİLER

"İnsan Savaştan Büyük"
(Kitabın Günlüğünden) 9
"Hatırlamak İstemem" 45
"Büyüyün de Gelin, Kızlar
Daha Toysunuz" 63
"Annemin Yanına Bir Tek Ben
Dönebildim" 119
"Bizim Evde İki Savaş Var" 141
"Telefon Ahizesi Ateş Etmez" 150
"Bize Küçük Madalya Veriyorlardı" 168
"O Ben Değildim" 187
"O Gözleri Şimdi de Anımsarım" 198
"Biz Ateş Etmedik" 218
"Askere İhtiyaç Vardı... Bizlerse Güzel
Olmak İstiyorduk Hâlâ" 246
"Küçükhanımlar! İstihkâm Takımı
Komutanları Sadece İki Ay Yaşar" 273
"Bir Kerecik Göreyim Yeter" 289
"Minnacık Patates Üzerine" 317
"Anne 'Baba' Ne Demek?" 349
"Elini Kalbinin Olduğu Yere Bastırdı" 372
"Birdenbire Fena Halde Yaşamak İstemiştik" 394

"Kadınlar tarihte ilk ne zaman orduya katıldı?"

"Milattan önce IV. yüzyılda Atina ve Sparta'da Yunan ordularında kadınlar savaşıyordu. Daha sonra Makedonyalı İskender'in seferlerine katıldılar."

Rus tarihçi Nikolay Karamzin atalarımızı şöyle anlatıyordu: "Slav kadınları, bazen babaları ve eşleriyle savaşa gider, ölüm korkusu nedir bilmezlerdi. Sözgelişi, 626 yılı Konstantinopolis işgali sırasında Yunanlar, öldürülen Slavların arasında birçok kadın cesedine rastlamıştı. Analar çocuklarını savaşçı olmaya hazırlardı."

"Ya yeniçağda?"

"İlk olarak İngiltere'de 1560-1650 yıllarında kadın askerlerin görev yaptığı hastaneler kurulmaya başlandı."

"XX. yüzyılda ne gibi gelişmeler oldu?"

"Yüzyıl başı... Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'de kadınları Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne kabul etmeye başladılar; 100 bin kişiden oluşan Yardımcı Kraliyet Kolordusu ve Motorlu Taşıtlar Kadın Lejyonu kuruldu.

"Rusya, Almanya ve Fransa'da da askeri hastane ve sıhhiye trenlerinde birçok kadın görev almaya başlamıştı.

"İkinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde dünya tam bir kadın fenomeniyle karşı karşıyaydı. Kadınlar artık dün-

yanın birçok ülkesinde çeşitli askeri birliklerde hizmet veriyordu: İngiliz ordusunda 225 bin, Amerikan ordusunda 450-500 bin, Alman ordusunda 500 bin kadın vardı...

"Sovyet Ordusu'nda bir milyon kadar kadın savaşmaktaydı. En erkeklere has sayılanlar dahil tüm askeri branşlara hâkimlerdi. Hatta bir dil sorunu bile baş göstermişti: 'Tankçı', 'piyade', 'nişancı' gibi kelimelerin dişi cinsleri* mevcut değildi, zira kadınlar daha önce bu işleri hiç yapmamıştı. Bu sözcüklerin dişi cinsleri o zaman, savaş sırasında türetildi..."

Bir tarihçiyle yapılan sohbetten

*Rusçada isimler; eril, dişi ve nötr olmak üzere üç cinse ayrılır. Meslek adları çoğunlukla eril/dişi çiftler oluşturur (Türkçedeki aktör-aktris gibi).

İNSAN SAVAŞTAN BÜYÜK
(KİTABIN GÜNLÜĞÜNDEN)

Milyonlar ucuza can vererek
Açtılar karanlıkta bu patikayı...
Osip Mandelştam

1978-1985 yılları

Savaş üzerine bir kitap yazıyorum...

Ben ki çocukluğumda ve gençliğimde, o herkesin, tüm akranlarımın bayıldığı savaş kitaplarını okumayı sevmezdim. Doğaldı da bu, ne de olsa biz Zafer çocuklarıydık. Kazananların çocukları. Savaşa ilişkin anımsadığım ilk şey nedir? Anlaşılmaz ve ürkütücü sözcükler karşısında duyduğum çocuksu hüzün. Savaş hiç akıllardan çıkmazdı: Okulda ve evde, düğün ve vaftiz törenlerinde, bayramlar ve anmalarda. Çocuklar arasındaki konuşmalarda bile lafı geçerdi. Bir defasında komşunun oğlu bana, "İnsanlar toprağın altında ne yapıyordur? Nasıl yaşıyorlardır orada?" diye sormuştu. Bizler de savaşın sırrını çözmek istiyorduk.

İşte ölüm üzerine düşünmeye ilk o zaman başladım... Bir daha da hiç bırakmadım, benim için ölüm yaşamın başlıca sırrı oldu.

Bizler için her şey o korkunç ve gizemli dünyada başlamıştı. Ukraynalı dedemiz –annemin babası– cephede ölmüş, Macaristan topraklarında bir yere gömülmüş; Beyaz Rusyalı ninemiz –babamın partizanlara karışan annesi– tifodan can vermiş; ordudaki oğullarından ikisi savaşın ilk aylarında kayıplara karışmış, üç oğuldan yalnızca biri geri dönmüştü – babam. Almanlar on bir uzak akrabamızı çocuklarıyla birlikte diri diri yakmıştı – kimini *hata*sında,* kimini köy kilisesinde. Her aile benzer şeyler yaşamıştı. Herkes.

Köylerde çocuklar daha uzun zaman "Almancılık" ve "Rusçuluk" oynayacaktı. Almanca sözler söyleyerek bağırırlardı: *Hände hoch!*,** *Zurück*,*** *Hitler kaputt*!****

Dünyayı savaşsız düşünemezdik, savaşın dünyası tanıdığımız tek dünya, savaş insanları tanıdığımız yegâne insanlardı. Bugün de başka bir dünya ve başka insanlar tanımıyorum. Herhangi bir zamanda başka birileri var oldu mu ki?

Çocukluğumdaki köy savaştan sonra kadınlara kalmıştı. Hatunlara... Erkek sesleri anımsamıyorum. Bende böyle yer etti bu: Savaşı hatunlar anlatır. Ağlarlar. Ağlar gibi şarkı söylerler.

Okul kütüphanesindeki kitapların yarısı savaş üzerineydi. Hem köydekinde, hem de babamın sık sık kitap almaya gittiği bölge merkezindeki kütüphanede. "Ne-

*Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'da köy evi.

**(Alm.) Eller yukarı!

***(Alm.) Geriye, geriye dön.

****(Alm.) "Hitler yenildi!" "Hitler'in sonu geldi!" anlamına gelen, Büyük Anayurt Savaşı'nda yaygın olarak kullanılan ifade.

den?" sorusuna artık bir cevabım var. Tesadüf müydü? Daima savaşıyor veya savaşa hazırlanıyorduk. Nasıl savaşmış olduğumuzdan söz ediyorduk. Herhalde başka türlü yaşamamıştık hiç, bilmeyiz de başka türlüsünü. Farklı bir hayatı tasavvur bile edemeyiz, ama bir gün uzun uzun öğrenmemiz gerekecek.

Okulda bize ölümü sevmeyi öğrettiler. Falan şey uğrunda ölmeyi nasıl da istediğimize, hayal ettiğimize dair kompozisyonlar yazardık.

Oysa sokaktaki sesler başka bir şeyi anlatıyor ve daha ilginç geliyordu.

Ben uzun zaman, gerçekliğin korkuttuğu ama aynı zamanda da cezbettiği bir kitap insanı olarak kaldım. Hayatı tanımamaktan kaynaklı bir korkusuzluk vardı içimde. Şimdi düşünüyorum da, daha gerçekçi bir insan olsaydım böyle bir uçuruma atabilir miydim kendimi? Nasıl başladım sahi – cehaletten mi? Yoksa yol duygusundan mı? Öyle bir şey gerçekten var çünkü…

Uzun süre aradım… Dinlediklerimi hangi sözlerle aktaracaktım? Dünya görüşüme, gözüme kulağıma uygun bir tür arıyordum.

Günün birinde elime A. Adamoviç, Y. Brıl ve V. Kolesnik'in *Ben O Yanan Köydenim** adlı kitabı geçti. Böylesi bir sarsıntıyı evvelce yalnız bir kez, Dostoyevski okurken deneyimlemiştim. Sıradışı bir tarzla karşı karşıyaydım: Roman, hayatın seslerinden, çocukken kulağıma çalınanlardan, şimdilerde sokakta, evde, kafede, troleybüste işitilenlerden derlenmişti. İşte bu! Döngü tamamlanmıştı. Aradığımı bulmuştum. Bir önseziyle.

*Orijinal adı: *Ya – iz ognennoy derevni.*

Ales Adamoviç öğretmenim olacaktı…

İki yıl, buluşma ve kayıtlardan ziyade düşünmelerle geçti. Okuyordum. Bu kitapta neyi anlatacaktım? Savaşa ilişkin bir kitap daha… Ne için? Binlerce küçüklü büyüklü, bilinen ve bilinmeyen savaş gelip geçmişti. Haklarında yazılanlar sayılarından da fazlaydı. Bununla birlikte… Yazanlar ve hikâyelere konu olanlar hep erkeklerdi – bunu görmek zaman almadı. Savaş hakkında bildiğimiz her şeyi "erkek sesinden" dinlemişiz. Hepimiz, savaşa ilişkin "erkek" tasavvurlarının ve "erkek" duyumlarının mahkûmuyuz. "Erkek" sözlerinin. Kadınlar susuyor. Mesela benim dışımda kimseler ninemi konuşturmamış. Annemi… Cepheyi görenler bile susuyor. Ezkaza hatıralarından söz açtılar diyelim, "kadınların" değil "erkeklerin" savaşını anlatıyorlar. Kanona uyuyorlar. Yabancısı olduğum kendi savaşlarından bahsettiklerini ancak evde ya da cepheli kız arkadaşlarıyla bir araya gelip birkaç damla gözyaşı akıtırlarken duyuyorum. Yalnızca benim de değil, hepimizin meçhulü. Gazetecilik gezilerimde defalarca yepyeni metinlerin tanığı, yegâne dinleyicisi olmuşumdur. Beni çocukluğumdaki gibi sarsan… Bu anlatılarda esrarengiz bir şeyin canavarca diş gösterdiği olur… Kadın anlatılarında, okumaya ve duymaya alışageldiğimiz bir şey ya hiç yoktur ya yok denecek kadar azdır: birtakım insanların diğerlerini kahramanca öldürüp zafer kazanmışlığı yahut mağlup olmuşluğu. Ya da silahlar ve generaller. Kadınların hikâyeleri başka türlüdür, başka bir şeyi anlatır. "Kadın" savaşının kendi renkleri, kokuları, ışıkları ve duygu evreni vardır. Kendi sözcükleri. Kahramanlara ve akla ha-

yale gelmez yiğitliklere yer yoktur bu anlatılarda; insanlık dışı insan işleriyle meşgul insanlardan söz edilir sadece. Üstelik bu hikâyelerde yalnızca onlar (insanlar!) değil, toprak, kuşlar, ağaçlar da acı çeker. Bizimle birlikte yeryüzünde yaşayan kim varsa. Acıları kelimesizdir ki daha da ürperticidir bu.

"Neden acaba?" diye sormuşumdur kendime hep, "Bir zamanlar bütünüyle erkeklere ait olan dünyada kendilerine yer edinip bu yeri sahiplenmesini bilen kadınlar tarihlerine neden sahip çıkamamışlar? Kendi sözcüklerine, kendi duygularına? Neden inanmamışlar kendilerine? Koca bir dünyanın bilgisinden mahrum kalmışız. Onların savaşı meçhul kalmış."

İşte ben o savaşın tarihini yazmak istiyorum. Kadınların hikâyesini.

İlk buluşmaların ardından...

Tanıştığım kadınların hayrete şayan meslekleri var – sıhhiyeci,* keskin nişancı, uçaksavar komutanı, istihkâmcı; oysa şimdi muhasebeci, laborant, rehber veya öğretmenler... Oradaki rollerle buradakilerin uyumsuzluğu. Bahsettikleri sanki kendileri değil de başka birtakım kızlar. Bugün onlar da şaşıyorlar kendilerine. Tarih gözlerimin önünde "insanlaşıyor", sıradan yaşama benziyor. Her şeyin üzerine başka bir ışık düşüyor.

Harikulade kadın anlatıcılara rastlıyorum; yaşamlarının kimi sahneleri klasiklerin en iyi sayfalarıyla yarışabilir. Göğün tepesinden yahut yerin dibinden – nereden

*(Rus.) *Saninstruktor*. Çatışmalarda yaralananları savaş meydanından çıkarıp tahliye eden tıbbi personel.

bakarlarsa baksınlar ayan beyan görüyorlar kendilerini. Yol, önlerinde boylu boyunca uzanıyor: yukarı ve aşağı – meleklerden hayvanlara doğru. Anılar, yitip giden gerçekliğin tutkulu ya da tutkusuz bir aktarımından ibaret değil, zamanın geriye sarılmasıyla geçmişin yeniden doğuşunun ürünü. Hatırlamak her şeyden önce yaratıcılık ister. İnsanlar anlatırken yaratır, yaşamlarını "yazarlar". Bir şeyler ekleyip, bir şeyleri temize çektikleri olur elbet. Öyle hallerde uyanık, tetikte olmak gerekir. Öte yandan acı her tür sahteliği eritir, yok eder. Isısı fazla yüksektir! Şuna kani oldum ki sıradan insanlar –hemşireler, aşçılar, çamaşırcılar– anlatımlarında daha samimi... Onlar, nasıl söylemeli, kelimeleri gazetelerden ve okudukları kitaplardan, şunun bunun sözlerinden değil, içlerinden çıkarıyorlar. Salt kendi ıstırap ve kaygılarından. Eğitimli insanların duyguları ve dili, ne denli tuhaf gelse de, zamanın işçiliğine daha çok maruz kalıyor. Onun toplu kodlamalarına. İkincil bilgi bulaşıyor üzerlerine. Mitler. "Erkek" değil "kadın" savaşına ilişkin anlatıyı yakalamak için uzun, dolambaçlı yollardan gitmek gerekiyor: Nasıl çekilmişler, nasıl taarruza geçmişler, cephenin hangi mıntıkasında... Tek bir görüşme yetmiyor, birçok seans gerekiyor. Israrcı bir portreciye ne kadar zaman gerekirse...

Yabancı bir evde yahut apartman dairesinde uzun uzun, bazen bütün gün oturuyorum. Çay içiyor, yakınlarda alınmış giysileri deniyor, saç modellerinden, yemek tariflerinden söz ediyoruz. Birlikte torunların resimlerine bakıyoruz. İşte o zaman... Uzunluğu önceden kestirilemez bir süre sonra ve apansızın, insanın kanondan – bizdeki heykeller gibi alçı ya da betonarme kanondan–

uzaklaşıp kendine, içine çekildiği büyük an gelip çatıyor. Savaşı değil, gençliğini anımsamaya başlıyor anlatıcı. Yaşamından bir parçayı... İşte o anı yakalamalı. Sakın ha kaçırmamalı! Sıkça sözcükler, olaylar ve gözyaşlarıyla dolu uzun bir günün ardından hafızada tek bir cümle kalıyor (ama ne cümle!): "Cepheye gittiğimde öyle ufaktım ki savaş sırasında boyum uzamış." Varsın kayıt cihazı onlarca metre bant sarsın, ben bunu kaydediyorum not defterime. Dört-beş kasetin içinden seçerek...

En çok neyin yardımını görüyorum? Birlikte yaşamaya alışkın oluşumuzun. Müştereken. İştirak insanlarıyız biz. Her şeyimiz uluorta – mutluluk da gözyaşı da. Istırap çekmeyi ve ıstırabı anlatmayı biliriz. Istırap; hantal, biçimsiz yaşamımızı mazur gösterir. Acı bizim için sanattır. Şunu itiraf etmeliyim ki kadınlar bu yola cesaretle çıkıyorlar...

Nasıl mı karşılıyorlar beni?

"Kızım", "evladım", "yavrum" diye sesleniyorlar; onların neslinden olsaydım, ihtimal, bana çok daha farklı davranırlardı. Rahat ve eşit. Gençlikle ihtiyarlığın buluşmasının verdiği sevinç ve hayret olmazdı. O zaman gençtiler, şimdi hatırlayanlarsa yaşlı – bu çok önemli bir husus. Bir ömrün, kırk yılın ardından hatırlıyorlar. Dikkatlice alıyorlar dünyalarına beni, kıyamıyorlar: "Savaştan hemen sonra evlendim. Kocamın arkasına saklandım. Günlük hayatın, kundakların... Seve seve saklandım. Annem 'Sus! Sus!! Bahsetme,' derdi. Neticede vatani görevimi yerine getirdim ama yine de orada bulunmuş olmak beni üzüyor. Biliyor olmak... Sen daha küçücük kızsın. Sana kıyamıyorum..." Sıkça, kendilerine kulak verdik-

lerini görüyorum. Ruhlarının sesine. Sözcüklerle mukayese ediyorlar o sesi. Uzun senelerin neticesinde insan, yaşamın geçip gittiğini, boyun eğip ayrılığa hazırlanmak gerektiğini anlar. Gönül istemez, razı olmaz durup dururken yok olmaya. Öyle özensizce. Ayaküzeri. Geriye dönüp baktığında, sadece anlatmak değil, hayatın sırrına ermek isteği de duyar. Kendi kendisinin sorusunu yanıtlamak: Tüm bunlar başıma neden geldi? Her şeye biraz vedalaşır gibi, kederli bakar kişioğlu... Öte taraftan bakar gibi... Artık başkalarını, kendini ne diye kandırsın? Anlamıştır ki ölüm üzerine düşünmeden insanla ilgili herhangi bir şeyi aydınlatmak imkânsız. Ölümün esrarı her şeyin üzerinde...

Savaş fazla mahrem bir deneyim. Üstelik insan hayatı gibi de sonsuz...

Bir keresinde bir kadın (pilot) benimle buluşmayı reddetmişti. Şöyle açıklamıştı telefonda itirazını: "Yapamam... Hatırlamak istemiyorum. Savaşta üç yılım geçti... O üç yıl boyunca kendimi kadın gibi hissetmedim. Bünyem donup kaldı. Âdetten kesildim, kadınsı arzularımı neredeyse tümden yitirdim. Güzeldim oysa... Müstakbel eşim bana evlenme teklif ettiğinde... Sonradan yani, Berlin'de, Reichstag'ın* önünde... Şey demişti: 'Savaş bitti. Şanslıymışız, hayatta kaldık. Evlen benimle.' Ağlamak istemiştim. Bağırmak. Vurmak ona! Ne evlenmesi? Şimdi mi? Bütün bunların ortasında mı? Şu kara isin, kara kara tuğlaların ortasında... Baksana bana, ne haldeyim! Önce kadın kıl beni: Çiçek al, kur yap, güzel sözler söyle. Öyle istiyorum ki bunu! Öyle bekliyorum ki!

*Alman parlamentosunun bulunduğu bina.

Az kalsın vuracaktım ona... Vurmak istemiştim... Tek yanağı savaşta yanmıştı, kıpkırmızıydı; nasıl baktıysam, anlamış içimden geçeni, o yanağından yaşlar süzülüyor. Taze yaranın üstünden... Kendim de inanamadım söylediğime: 'Tamam,' dedim, 'evlenelim.'

"Kusura bakmayın... Yapamam..."

Anlamıştım onu fakat bu anlattığı da yazacağım kitabın bir sayfasını, yarım sayfacığını kaplamıştı işte.

Metinler, metinler. Her yerde metinler. Şehir dairelerinde ve köy damlarında, sokakta ve trende... Dinliyorum... Mütemadiyen başka bir insana dönük büyük bir kulağa dönüşüyorum gitgide. Sesi "okuyorum".

İnsan savaştan büyük...

Büyük olduğu sahneler akılda kalan. Savaşta insanı yönlendiren bir şey var ki tarihten bile güçlü. Daha derinden kavramalı, yalnızca savaşın değil hayatın ve ölümün gerçeğini yazmalıyım. Dostoyevski'nin sorusunu sormalıyım: İnsan ne kadar insan ve o içteki insanı nasıl korumalı? Kötülüğün cazibesi su götürmez. İyilikten maharetli, çekici. Giderek savaşın sonsuz âleminin derinlerine gömülüyorum; diğer her şey biraz donuklaştı, olduğundan da sıradan bir hal aldı. Muazzam ve vahşi dünya. Artık savaştan dönen insanın yalnızlığını anlıyorum. Başka gezegenden ya da öbür dünyadan dönmek gibi bir şey bu. Başkalarında olmayan, ancak orada, ölümün yanı başında kazanılabilen bir bilgi var savaştan dönmüş kişide. Bir şeyi kelimelere dökmeyi denediğinde felaket hissine kapılıyor. Dilsizleşiyor. O anlatmak istiyor, başkaları anlamaya meyyal, fakat herkes âciz kalıyor.

Anlatıcılar hep dinleyiciden farklı bir âlemdeler. Görünmez bir dünya tarafından kuşatılmışlar. Konuşmaya en az üç kişi katılıyor: halihazırda anlatan kişi; anlatıcının o zamanki, olayların vuku bulduğu andaki hali; bir de ben. Amacım her şeyden önce o yılların gerçeğini ortaya çıkarmak. O günlerin. Duyguların hilesine aldanmadan... Herhalde karşımdaki insan, olayların hemen sonrasında konuşsak başka bir savaş anlatırdı. Onlarca yıl sonra elbet bir şeyler değişmiştir, artık tüm hayatını katar anılarına. Olduğu gibi kendini katar. Bu seneler içinde nasıl yaşadığını, ne okuduğunu, ne gördüğünü, kime rastladığını. Nihayet, mutlu olup olmadığını... Baş başa konuşuruz ya da yanımızda birileri olur. Ailesi mi? Dostları – nasıl insanlar? Cephe arkadaşları ayrı, diğerleri ayrıdır. Belgeler – canlı varlıklar: Bizimle birlikte değişir ve dalgalanır, içlerinden her zaman yeni bir şeyler çıkabilir. Yeni ve bize tam da şimdi, şu an gerekli bir şeyler. Aradığımız nedir peki? Yiğitlik ve kahramanlık değil, küçük ve insancıl, bize ilginç ve yakın gelen bir şey. Sözgelimi Antik Yunan'daki yaşama dair en çok neyi bilmek isterdim?.. Sparta'nın tarihine dair... İnsanların o zamanlar evlerinde nasıl ve ne konuştuklarını. Savaşa nasıl gittiklerini. Ayrılmadan evvelki son günlerinde, son gecelerinde sevdiklerine neler söylediklerini. Savaşçıları nasıl uğurladıklarını. Dönmelerini nasıl beklediklerini... Kahramanları ve komutanları değil, sıradan delikanlıları...

Kimsenin fark etmediği şahidinin ve katılımcısının gözünden tarih. İlgi alanım işte bu – bunu edebiyata dönüştürmek istiyorum. Gelgelelim anlatıcılar yalnızca şahit değil, hatta tanıklık en sönük rolleri; hepsi de birer

aktör ve yaratıcı. Gerçekliğin dibine sokulmak, onunla burun buruna gelmek olanaksız. Gerçeklikle aramıza duygular giriyor. Yorumlarla karşı karşıya olduğumun da farkındayım, herkesin farklı bir yorumu var; onların niceliği ve kesişmelerinden de dönem ve insanlarının imgesi doğuyor. Ama ben kitabım için "Kahramanları gerçek insanlarmış," denip geçilsin istemem. "Tarih işte. Tarihten başka bir şey değil."

Savaşı değil, savaştaki insanı yazıyorum ben. Savaşın tarihini değil, duyguların tarihini. Ruhun tarihçisiyim. Bir yandan, belirli bir zamanda yaşamış, belirli olaylara katılmış belirli bir insanı inceliyorum evet, ama diğer yandan ondaki ebedi insanı da görebilmeliyim. Ebediyetin titreşimini. İnsanda her daim mevcut o şeyi.

Bana diyorlar ki: "Anı dediğin şey tarih desen değil, edebiyat desen değil. Safi hayat, pisletilmiş, sanatçının eliyle temizlenmemiş. Ham sözcük malzemesi – her delikte fazlasıyla var ondan. Oraya buraya saçılmış tuğlalar. Tuğla mabet sayılmaz, değil mi?!" Oysa benim için durum farklı... Tam da orada, sıcak insan sesinde, geçmişin canlı yansımasında el değmemiş bir sevinç saklı, yaşamın onulmaz trajedisi aşikâr. Kaosu ve tutkusu... Biricikliği ve akıl sır ermezliği. Henüz hiçbir işlemden geçmemiş haliyle. Aslı.

Duygularımızdan mabetler inşa ediyorum... Arzularımızdan, hayal kırıklıklarımızdan. Yaşanmış ama elimizden kayıp gidebilecek şeylerden.

Yine bu konu üzerine birkaç söz... İlgimi çeken sadece etrafımızdaki değil, içimizdeki gerçeklik de. Olayın

kendisi değil, duygusu bana ilginç geliyor. Ruhu diyelim. Bana göre duygular gerçekliğin ta kendisi.

Ya tarih? Tarih sokakta. Kalabalığın arasında. Her birimizde tarihten bir parçacık bulunduğuna inanıyorum. Kiminde yarım sayfa, kiminde iki-üç. Zamanın kitabını birlikte yazıyoruz. Herkes kendi gerçeğine ses veriyor. Tonların kâbusu. İşte tüm bunları işitmek, bunların içinde erimek, bizzat bunlar olmak gerek. Sokağın ve edebiyatın sözlerini birleştirmek. Bir diğer zorluk da, geçmişten bugünün diliyle söz edişimizde gizli. O günlerin duygularını nasıl aktarsınlar?

Sabah sabah telefon çalıyor: "Sizinle tanışmıyoruz... Kırım'dan geldim, tren istasyonundan arıyorum. Uzak mısınız? Kendi savaşımı anlatmak isterim..."

Öyle mi?!

Biz de kızımla parka gidecektik. Atlıkarıncaya binecektik. Altı yaşında bir insancığa neyle uğraştığımı nasıl anlatayım? Geçenlerde, "Savaş nedir?" diye sormuştu. Ne cevap vereyim... Onu bu dünyaya şefkatli bir yürekle yollamak istiyor, durup dururken çiçek koparmanın kötü bir şey olduğunu öğretiyorum. Uğurböceğini ezmek, kızböceğinin kanadını koparmak olmaz, yazıktır, diyorum. Ya savaşı nasıl açıklarsın çocuğa? Ölümü? "Neden öldürüyorlar?" sorusunu nasıl yanıtlarsın? Kendisi gibi küçükleri bile öldürdüklerini nasıl söylersin? Biz yetişkinler arasında bir ağızbirliği var sanki. Neden bahsettiğimizin farkındayız. Ya çocuklar? Savaştan sonra annemle babam bana bir şekilde açıklamıştı ama ben çocuğuma açıklayamam artık. Kelime bulamam. Savaş giderek daha az

hoşumuza gidiyor, giderek ona mazeret bulmakta zorlanıyoruz. Artık bizim için cinayetten ibaret o. Hiç değilse benim için durum böyle.

Öyle bir kitap yazsam ki savaştan herkesin midesi bulansa, düşüncesi bile iğrenç, çılgınca gelse. Generallerin bile midesi bulansa...

Arkadaşlık ettiğim erkekler (kız arkadaşlarımdan farklı olarak) bu "kadın" mantığına pek şaşıyor. Ve yine "erkekçe" bir argüman duyuyorum: "Sen savaşa katılmadın ki." Oysa bu belki de iyidir: Nefret iptilasından bihaberim, gözlerim normal görüyor. Askerce değil, erkekçe değil.

Optikte "bağıntılı açıklık" diye bir kavram vardır – objektifin yakaladığı görüntüyü iyi kötü kaydetme kabiliyeti. İşte kadının savaşa dair hafızası; duyguların gerilimi, acısı bağlamında en derin "bağıntılı açıklığa" sahip. "Kadın" savaşının "erkek" savaşından daha korkunç olduğunu bile söyleyebilirim. Erkekler; tarihin, olayların ardına saklanıyor, savaş onları fikirlerin, çeşitli çıkarların faaliyeti ve çatışması olarak cezbediyor, kadınlarsa duyguların tesirinde. Dahası erkekleri çocukluktan itibaren bir gün ateş etmeleri gerekebileceği fikrine hazırlıyorlar. Kadınlara bu öğretilmiyor... Bu işi yapmaya niyetleri yok... Bu yüzden olup bitenleri başka bir şekilde anımsıyorlar. Erkeklere kapalı olanı görebiliyorlar. Tekrara düşmek pahasına: Kadınların savaşının kokusu, rengi, gündelik ayrıntıları var: "Bize verdikleri sırt çantalarından kendimize etekler diktik"; "askerlik şubesinin bir kapısından elbiseyle girdim, diğerinden pantolon ve asker gömleğiyle çıktım, saç örgümü kestiler, kafamda bir perçem kaldı..."; "Almanlar köyü ateşe verip gitti... Bir geldik, ezilmiş sarı kumların

üzerinde bir çocuk ayakkabısı…" Beni defalarca uyardılar (özellikle erkek yazarlar): "Kadınlar sana bir sürü şey uydurur. Masal anlatırlar," diye. Oysa ben böyle bir şeyin uydurulamayacağına kani oldum. Birinden kopya mı çekmişler? Anlattıkları ancak yaşamdan kopyalanabilir, böyle bir hayal gücü ancak yaşamın kendisinde bulunur.

Kadınlar neden söz ederlerse etsinler şu fikri akıllarından çıkarmıyorlar: Savaş öncelikle cinayet, sonra ağır bir iştir. Sonra da sıradan hayattır; şarkı söylenen, âşık olunan, saçların bigudilerle sarıldığı…

Merkezde hep ölmenin dayanılmazlığı ve hiç istenmediği fikri… Daha da dayanılmaz ve gönülsüz yapılansa öldürmek, çünkü kadın hayat verendir. Armağan eden. Onu uzun zaman içinde taşıyan, besleyip büyüten. Kadınlar için öldürmenin daha zor olduğunu anladım.

Erkekler… Kadınları kendi dünyalarına, alanlarına kabul etmekte gönülsüz davranıyorlar.

Minsk Traktör Fabrikası'nda, keskin nişancılık yapmış bir kadını arıyordum. Ünlü bir nişancıydı. Cephe gazetelerinde hakkında epeyce yazılıp çizilmişti. Moskova'daki kız arkadaşlarından aldığım ev numarası eski çıktı. Not ettiğim soyadı da kızlık soyadıymış meğer. Personel dairesinde çalıştığını bildiğim fabrikaya gittiğimde, oradaki erkeklerden (fabrika müdürü ve personel daire başkanı) şunu duydum: "Erkekler yetmiyor mu? Ne yapacaksınız bu kadın hikâyelerini? Kadınların fantezileri işte…" Erkekler, kadınların yanlış bir savaş anlatmasından korkuyordu.

Bir aileyle görüşmüştüm… Karıkoca savaşa katılmış-

lar. Cephede tanışıp evlenmişler: "Düğünümüzü siperde yaptık. Muharebeden önce. Beyaz elbisemi Alman paraşütünden ellerimle diktim." Adam nişancı, kadın karısı irtibat eriydi. Adam karısını derhal mutfağa yolladı, "Hadi bir şeyler hazırla bize," diyerek. Çay kaynamış, sandviçler hazırlanmıştı; fakat kadının oturmasıyla kocasının onu tekrar kaldırması bir oldu: "Çilek nerede? Yazlıktan getirdiğimiz tatlı nerede?" Israrlı ricalarım sonucunda, "Sana öğrettiğim gibi anlat, ağlamadan, öyle kadınsı ıvır zıvırlara girmeden: Güzel olmak istiyordum da, saçımı keserlerken ağladıydım da..." diyerek isteksizce verdi adam karısına yerini. Kadın bana sonradan fısıltıyla itiraf etti: "Bütün gece beni 'Büyük Anayurt Savaşı Tarihi' kitabına çalıştırdı. Korktu benim adıma. Şimdi de yanlış bir şey hatırlarım diye endişeleniyor. Lüzumsuz bir şey hatırlarım diye."

Böyle durumlara bir kere değil, birçok evde rastladım.

Evet, çok ağlıyor, bağırıyor, ben gittikten sonra kalp ilaçları alıyor, ambulans çağırıyorlar. Yine de "Gel," diyorlar bana. "Muhakkak gel. O kadar uzun süre sustuk ki. Kırk yıl sustuk..."

Ağlama ve çığlığın eğilip bükülemeyeceğini biliyorum çünkü öyle bir çaba gözyaşı ve çığlığın önüne geçer. Hayatın yerini edebiyat alır. Malzeme budur, ısı bu. Isı devamlı azami seviyenin üstüne fırlar. İnsan en iyi savaşta, bir de belki aşkta gösterir, belli eder kendini. En derinlerine, derisinin alt katmanlarına dek... Ölüm karşısında tüm fikirler solgunlaşır, kimsenin hazır olmadığı, akla hayale sığmaz ebediyet aralar kapılarını. Hâlâ tarihte yaşıyoruz, uzayda değil.

Okumaya yolladığım metni birkaç kez, "Ivır zıvırı boş ver... Sen yüce Zafer'imizi yaz..." notuyla geri gönderdiler. Oysa o "ıvır zıvır" benim için en önemli şey, yaşamın sıcaklığı ve aydınlığı: saç örgüsünden geriye kalan perçem, muharebeye giden yüz kişiden sadece yedisi döndüğü için taliplisi kalmayan sıcak lapa ve çorba; savaştan sonra pazara gittiklerinde kırmızı et tezgâhlarına bakamayan insanlar... Hatta kırmızı basmaya... "Ah be, iki gözüm, kırk yıl geçti ama hâlâ evimde kırmızı bir şey bulamazsın. Savaştan sonra kırmızı renkten nefret ettim!"

Acıya kulak veriyorum... Geçmişin kanıtı olan acıya. Başka da bir kanıt yok, başka kanıtlara güvenmiyorum. Sözcüklerin bizi hakikatten uzaklaştırdığı çoktur.

Istırabı, esrarla doğrudan bağlantılı bilginin en üstün şekli olarak düşünüyorum. Yaşamın esrarıyla bağlantılı bilginin. Tüm Rus edebiyatı bunu yazar, ıstırabı aşktan çok işlemiştir.

Bana en çok anlatılan da o...

Kimdiler – Rus mu, Sovyet mi? Sovyettiler tabii; Ruslar, Beyaz Ruslar, Ukraynalılar ve Tacikler...

Kim ne derse desin "Sovyet insanı" diye bir şey vardı ve bir daha hiç olmayacak. Artık kendileri de bunun farkındalar. Çocukları olan bizler bile başkayız. Biz bile herkes gibi olmak istedik. Ana babalarımıza değil dünyaya benzemek... O halde torunlardan söz etmeye bile gerek yok...

Ama seviyorum onları. Hayranlık duyuyorum. Stalin'leri ve Gulag'ları vardı evet ama Zafer'leri de vardı.

Bunu biliyorlar.

Yakınlarda şöyle bir mektup aldım:

"Kızım beni çok sever, kahramanıyım ben onun; kitabınızı okursa büyük hayal kırıklığına uğrayacak. Kir pas, bit pire, bitmez tükenmez kan – tüm bunlar gerçek elbet, inkâr etmiyorum. Ama bu anılar soylu duygular doğurabilir mi? İnsana yiğitliği öğretebilir mi?"

Şunlara defalarca kanaat getirdim:

...hafızamız hiç de ideal bir araç sayılmaz. Salt iradedışı ve kaprisli olduğundan değil, köpek misali zamanın zincirine bağlı olduğu için de.

...geçmişe bugünden bakıyoruz, başka türlüsü imkânsız.

...bu insanlar yaşadıkları şeye vurgun, çünkü yalnızca savaş değil o, gençlikleri de. İlk aşkları.

Konuştuklarında dinliyorum... Sustuklarında dinliyorum. Kelimeler de suskunluk da benim için metnin parçaları.

– Bunu yayımlansın diye değil, senin için anlatıyorum... Yaşça büyük olanlar... Onlar trende giderken düşünceliydiler... Kederliydiler. Hatırlıyorum da bir gece herkes uyuduğunda bir binbaşı bana Stalin'den bahsetmişti. Kafası iyiydi, cesaretlenmişti; babasının on yıldır kampta tutulduğunu, mektup yazmasına bile izin verilmediğini itiraf etmişti. Hayatta olup olmadığı belli değilmiş. Bu binbaşı korkunç bir şey söylemişti bana: "Ben vatanımı savunmak istiyorum, devrime ihanet eden o Stalin'i değil." Hiç böyle sözler duymamıştım... Korktum. Neyse ki sabah ortalarda görünmedi. İnmişti herhalde...

– Sana bir sır vereyim... Oksana adında Ukraynalı bir arkadaşım vardı. Ukrayna'da yaşanan feci açlığı ilk ondan duymuştum. Holodomor'u* yani. Bir kurbağa, bir fare bile kalmamış ortalıkta, hepsi yenmiş. Köy halkının yarısı ölmüş. Küçük erkek kardeşlerinin hepsi, babası ve annesi ölmüşler; kendisi kolhoz ahırından çalıp yediği at pisliği sayesinde kurtulmuş. Kimse yiyemiyormuş, o yemiş: "Sıcakken ağzına alamazsın ama soğukken yenir. En iyisi donmuşudur, kuru ot kokar." "Oksana," demiştim ona, "yoldaş Stalin uğraşıyor, asalakları imha etmeye çalışıyor ama öyle çoklar ki." "Hayır," demişti bana, "aptalsın sen. Babam tarih öğretmeniydi, bana 'Yoldaş Stalin bir gün işlediği suçların hesabını verecek...' demişti."

Gece yattığım yerde, "Ya Oksana düşmansa? Ya ajansa? Ne yaparım ben?" diye düşünmüştüm. İki gün sonra muharebede öldü. Ölüm kâğıdını gönderecek bir yakını kalmamıştı hayatta...

Bu konuya temkinle ve nadiren giriyorlar. Yalnız Stalin hipnozu ve korkusu değil, eski inançları yüzünden de felçli gibiler hâlâ. Bir zamanlar sevdiklerini sevmekten vazgeçemiyorlar. Savaşta cesaret, fikirde cesaret – iki ayrı şeymiş. Ben aynı sanırdım oysa.

Kitabın müsveddesi çoktandır masanın üzerinde...

İki yıldır yayınevlerinden ret cevapları alıyorum. Dergilerden ses çıkmıyor. Hüküm hep aynı: Fazla korkunç bir savaş anlatılmış. Vahşete fazla yer verilmiş. Natüra-

*1932-33 yıllarında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde baş göstererek çok sayıda insanın ölümüyle sonuçlanan ve iktidar tarafından suni bir şekilde tertiplendiği tezi bazı tarihçiler tarafından desteklenen kitlesel açlık.

lizm. Komünist Parti'nin öncü ve yönlendirici rolünden söz edilmemiş. Kısacası, yanlış savaşı anlatmışım... Doğrusu nasıl olmalıydı acaba? Generalleri ve bilge başkumandanı mı anlatmalıydım? Kan ve bitten söz etmese miydim? Kahramanları ve yiğitlikleri mi yüceltseydim? Bir çocukluk anım geliyor aklıma. Ninemle geniş bir tarlanın kıyısından yürüyorduk. "Savaştan sonra bu tarlada uzun süre hiçbir şey bitmedi," diye anlatmıştı bana. "Almanlar çekiliyordu... Muharebe oldu burada, iki gün çarpıştılar... Ölüler koyun koyuna, demetlenmiş ekinler gibi yatıyordu. Tren istasyonundaki traversler gibi. Almanlar ve bizimkiler. Yağmurdan sonra hepsinin yüzleri ağlamaklıydı. Cümle köylü bir olduk da bir ayda ancak gömebildik onları..."

O tarlayı nasıl unuturum?

Sadece notlar almıyorum. Istırabın küçük insandan büyük insanı yarattığı yerde ruhun izini de sürüyorum. İnsanın büyüdüğü yerde... Böylece benim için bu insan, tarihte iz bırakmadan geçip gitmiş dilsiz proletarya olmaktan çıkıyor. Ruhunun kapıları aralanıyor. İktidarla anlaşmazlığa düştüğüm konu ne öyleyse? Şunu anlıyorum ki büyük fikre küçük insan gerekiyor. Büyük insan lüzumsuz ve kullanışsız. İşlenmesi zahmet istiyor. Bense onu arıyorum. Küçük büyük insanı. Hakir görülmüş, ezilmiş, aşağılanmış; Stalin kamplarından ve ihanetlerinden geçip yine de zafer kazanarak mucizeyi gerçekleştirmiş.

Oysaki savaşın tarihinin yerine zaferin tarihini koymuşlar.

Küçük büyük insan bunu kendisi anlatacak...

On Yedi Yıl Sonra

2002-2004 yılları

Eski günlüğümü okuyorum...

Kitabı yazarken nasıl bir insan olduğumu anımsamaya çalışıyorum. O insan artık yok, hatta o zamanki ülkemiz de. Oysa kırk birde, kırk beşte insanlar onu savunmuş, onun uğrunda can vermişlerdi. Pencerenin ardında her şey değişmiş: yeni binyıl, yeni savaşlar, yeni fikirler, yeni silahlar ve tamamen beklenmedik şekilde değişen insan (daha doğrusu – Rus-Sovyet insanı).

Gorbaçov Perestroyka'sının başlarıydı... Kitabımı hemen bastılar, şaşılacak bir tiraj yaptı – iki milyon nüsha. Birçok müthiş şeyin olup bittiği bir zamandı, yine coşkuyla bir yerlere doğru gidiyorduk. Yine geleceğe... Devrimin –özellikle de bizim tarihimizde– bir ham hayal olduğunu henüz bilmiyorduk (ya da unutmuştuk). Daha oraya gelmemiştik. Herkesin özgürlük havasından sarhoş olduğu günlerdi. Her gün onlarca mektup almaya başlamıştım, dosyalarım kabarıyordu. İnsanlar konuşmak istiyordu... Sözlerini tamamlamak... Hem daha özgür, hem daha samimiydiler. Kitaplarıma hiç durmadan eklemeler yapmaya yazgılı olduğumdan şüphem kalmamıştı. Tekrar yazmak değil, tamamlamak. Koyduğun nokta derhal üç noktaya dönüşüyordu...

Düşünüyorum da bugün olsa başka sorular sorar, başka yanıtlar alırdım. Dahası, başka bir kitap yazardım, çok değilse de biraz daha farklı. (Elimden geçen) belgeler canlı, hiçbiri soğumuş kil gibi katılaşıp kalmıyor. Bizim-

le birlikte hareket halindeler. Şimdi olsa daha çok neyi sorgulardım peki? Neyi eklemek isterdim? Galiba dönemin ve fikrin insanından ziyade... doğru kelimeyi arıyorum... biyolojik insan çekerdi ilgimi. İnsan doğasının derinlerine, karanlığına, bilinçaltına göz atmak isterdim. Savaşın sırrına.

Eski bir partizanı ziyaret edişimi yazardım... Şişman ama hâlâ güzel bir kadındı; bana, gruplarının (yaşça büyük olan kendisi ile iki yeniyetmenin) bir keşif gezisi sırasında tesadüfen dört Almanı esir alışlarını anlatmıştı. Bu esirlerle birlikte ormanda uzun süre dolaşmışlar. Sonunda bir pusuya denk gelmişler. Bunun üzerine bizim partizan esirlerle daha fazla ilerleyemeyeceklerini anlamış ve onları temizlemeye karar vermiş. Yeniyetmeler adam öldüremezmiş. Ne de olsa birkaç gündür ormanda beraber yürüyorlar, birlikte uzun zaman geçirince de yabancı bile olsa insan insana alışır, yakınlaşır; uyumasını, yemek yiyişini, gözlerini, ellerini tanırsın. Hayır, çocuklar yapamaz. Bunu hemen anlamış. Kendisinin öldürmesi gerekecekmiş. İşte onları nasıl öldürdüğünü anlatmıştı. Hem esirleri, hem berikileri kandırması gerekmiş. Almanların biriyle güya su getirmeye gitmiş, orada arkasından, ensesinden vurmuş adamı. Diğerini çalıların arkasına sürüklemiş... Bütün bunları sakin sakin anlatışı fena halde sarsmıştı beni.

Savaşı yaşayanlar, bir sivilin askere dönüşmesinin üç gün aldığını söyler. Topu topu üç gün nasıl yetiyor acaba? Yoksa bu da mı bir efsane? Büyük ihtimalle. Savaşta insan çok daha garip ve anlaşılmaz.

Aldığım tüm mektuplarda şöyle şeyler okuyordum:

"O zaman size her şeyi anlatamadım, devir başka devirdi. Birçok şeyi gizlemeye alışmıştık...", "Size tüm sırlarımı açamadım. Yakın zamana kadar bunları söylemek yasaktı ya da utanırdık...", "Doktorlar korkunç bir teşhis koydu bana... Gerçeği olduğu gibi anlatmak istiyorum..."

Yakınlarda bir de şöyle bir mektup aldım: "Biz ihtiyarlar için hayat zor... Ama derdimiz, aldığımız o cüzi, onur kırıcı emeklilik maaşı değil. Daha ziyade, o büyük geçmişten dayanılmaz derecede "küçük şimdi"ye sürülüşümüz yaralıyor bizi. Artık kimse bizi okullara, müzelere konuşma yapmaya çağırmıyor, bize ihtiyaç kalmadı. Gazete yazılarında faşistler giderek daha asil, Kızıl Ordu askerleri gitgide daha canavar."

Yaşadığı dönem de memleketidir insanın... Ama ben eskisi gibi seviyorum onları. Devirlerini sevmesem de kendilerini seviyorum.

Her şey edebiyata dönüşebilir...

Arşivimde en çok ilgimi çeken şey, sansür heyetinin çıkardığı parçaları topladığım not defteri oldu. Bir de, sansürcüyle yaptığım konuşmalar. Yine orada, kendi çıkardığım sayfaları buldum. Otosansür, kendime koyduğum yasaklar. Ve açıklamalarım – neden filanca parçayı çıkardığıma dair. Bunların büyük bölümü kitaba dahil edildi fakat yoluma ışık tutan, belge niteliğindeki şu birkaç sayfayı ayrıca vermek istiyorum.

Sansürlenenlerden

– Gece uyanacak gibi oluyorum... Sanki biri... ağlıyor yanımda... Savaştayım...

Çekiliyoruz. Smolensk'in dışında bir kadın bana elbisesini getiriyor, üzerimi değiştirme fırsatı buluyorum. Yalnız yürüyorum... erkeklerin arasında. Demin üzerimde pantolon vardı, şimdi yazlık elbise. Birdenbire geldi... Aybaşı... Erken oldum, heyecandan herhalde. Kaygılardan, kırgınlıktan. Orada ne bulabilirsin? Rezil oldum! Nasıl utanıyorum! Çalı diplerinde, hendeklerde, ormanda kütüklerin üzerinde yatıyoruz. O kadar kalabalık ki ormanda herkese yatacak yer kalmıyor. Sersem, kandırılmış, artık kimselere inanmayarak yürüyoruz... Hava kuvvetlerimiz, tanklarımız nerede? Uçan, sürünen, gürleyen her şey Almanlara ait.

Bu halde esir alındım. O da yetmez gibi, tutsak düşmemizden önceki gün iki ayağımı birden incitmiştim... Yattığım yerde altıma yapıyordum... Bilmem nereden derman buldum da geceleyin sürünerek ormana kaçtım. Tesadüfen partizanlar görüp aldı beni...

Bu kitabı okuyanlara acıyorum, okumayanlara da...

– Nöbetçi olduğum gecelerden birinde ağır yaralıların koğuşuna uğramıştım. Bir yüzbaşı yatıyordu... Doktorlar, gece öleceği konusunda uyarmıştı beni. "Sabaha çıkmaz," demişlerdi... "Söyle," dedim ona, "senin için yapabileceğim bir şey var mı?" Hiç unutmam... Birden gülümsedi, perişan yüzünde aydınlık bir tebessüm belirdi: "Gömleğinin önünü açsana..." dedi. "Bana göğsünü göster... Karımı görmediğim o kadar çok oldu ki..." Ne yapacağımı şaşırdım, daha kimseyle öpüşmemiştim bile. Bir şeyler söyledim cevaben. Kaçtım yanından, bir saat sonra döndüm.

Ölmüştü. Yüzünde hâlâ o tebessüm vardı...

– Kerç önlerindeydik... Gece bir mavnada gidiyorduk, üzerimize ateş açtılar. Mavnanın pruvası tutuştu... Ateş güverteyi yalayıp geçti. Mühimmat patlamaya başladı... Güçlü bir patlama! Öyle güçlüydü ki mavna sağ yana yattı ve batmaya başladı. Kıyıya bir şey kalmamıştı, yaklaştığımızı biliyorduk, askerler suya atladı. Kıyıda mitralyözler takırdadı. Çığlıklar, inlemeler, küfürler... İyi yüzerdim, hiç değilse bir kişiyi kurtarmak istedim. Hiç değilse bir yaralıyı... Su toprak değil, yaralı boğulur gider. Dibi boylar... Yanımda birinin kâh yüzeye çıktığını, kâh tekrar suyun altına gömüldüğünü duydum. Yukarı – aşağı. Bir fırsatını buldum, yakaladım onu... Soğuk, kaygan bir şey... Yaralının giysisinin patlama sırasında üstünden çıktığına karar verdim. Kendim de çıplaktım çünkü... Çamaşırımla kalmıştım... Zifiri karanlık. Göz gözü görmüyor. Çevreden "Ahhh! Ayyy!" sesleri yükseliyor. Bir de küfürler... Bir şekilde kıyıya çıktım onunla... Tam bu sırada gökyüzünde bir fişek parladı, o zaman çeke çeke getirdiğimin büyük yaralı bir balık olduğunu görüverdim. Kocaman, insan boyunda bir balık. Mersin-balığı... Ölüyor... Yanına yığıldım ve okkalı bir küfür savurdum. Öyle gücüme gitmiş ki ağlamışım... Bir de herkes acı çektiği için...

– Düşman çemberinden sıyrılmaya çalışıyorduk...* Nereye atılsak, her tarafta Almanlar. Sabahleyin mevzilerini yararak geçmeye karar verdik. Madem öleceğiz, onu-

*Erkek anlatıcı.

rumuzla ölelim, dedik. Savaşarak. Üç kız vardı aramızda. Gece, o işi yapabilen herkesin yanına uğramışlardı... Tabii herkesin mecali yoktu. Sinirler altüst, bilirsiniz işte. Öyle bir durumda... Herkes ölüme hazırlanıyordu...

Sabaha birkaç kişi kurtulabilmişti... Çok az... Yedi kişi filan, oysa daha fazla değilse, elli kişi vardık. Makineli tüfekle taradı Almanlar... O kızları minnettarlıkla anıyorum. Sabahleyin yaşayanların arasında hiçbirini bulamadım... Bir daha da rastlamadım...

Sansürcüyle Konuşmalardan:

– Böyle kitapları okuduktan sonra kim savaşa gider? İlkel natüralizminizle kadını küçük düşürüyorsunuz. Kahraman kadını. İtibarsızlaştırıyorsunuz. Sıradan bir kadın yapıyorsunuz onu. Bir dişi. Oysa kadınlar bizim kutsalımızdır.

– Kahramanlık bizde fazla steril, ne fizyolojiyi hesaba katıyor ne biyolojiyi. İnandırıcı değil. Sadece ruh değil beden de bir sınavdan geçmiş oysa. Maddi dış kabuk.

– Nereden aklınıza geliyor bu fikirler? Hepsi yabancı bunların. Sovyet insanını açıklamıyorlar. Toplu mezarlarda yatanlarla dalga geçiyorsunuz siz. Fazla Remarque okumuşsunuz... Remarque'izm bizde işe yaramaz. Sovyet kadını hayvan değildir

– Biri bizi ele vermiş... Almanlar partizan müfrezesinin konaklayacağı yeri öğrenmiş. Ormanın çevresini ve tüm girişleri sarmışlar. Balta girmemiş bölgelerde saklanıyorduk, tenkil müfrezesinin uğramadığı bataklıklar ko-

ruyordu bizi. Bataklık, araçları da insanları da ölümüne içine çekiyordu. Günlerce, haftalarca boğazımıza kadar suyun içinde durduğumuz oluyordu. Aramızda bir kadın telsizci vardı, yakınlarda doğum yapmıştı. Çocuğu aç, meme ister ama annenin kendisi de aç, sütü gelmez, çocuk ağlar. Tenkilciler yakında... Köpekleri de cabası... Köpekler duyacak olursa hepimiz mahvoluruz. Bütün grup – otuz kişi... Anlıyorsunuz, değil mi?

Komutan karar verdi...

Kimse anneye emri iletmeye cesaret edemiyor ama kendisi de anlıyor zaten. Bebeğin kundağını suya bırakıp uzun süre tutuyor orada... Çocuk bağırmıyor artık... Hiç sesi çıkmıyor... Biz bakışlarımızı kaldıramıyoruz. Ne anneye, ne birbirimize bakabiliyoruz...

– Tutsakları alıp müfrezeye getiriyorduk... Kurşuna dizmezdik, fazla kolay bir ölümdü onlar için; bunun yerine harbilerle domuz gibi boğazlar, parça parça ederdik. Ben de bunu izlemeye giderdim... Beklerdim! Acıdan gözlerinin patlayacağı anı beklerdim uzun uzun... Gözbebeklerinin...

Nasıl anlayabilirsiniz ki?! Köyün ortasında ateş yakıp annemle küçük kız kardeşlerimi içine atmışlardı...

– Savaş anılarımda ne kediler ne köpekler var; ama sıçanları hatırlıyorum. Koca koca sıçanlar... Sarı-lacivert gözlü... Sürüsüne bereket sıçan. Yaram iyileştiğinde hastaneden bölüğüme geri göndermişlerdi beni. Bölüğüm Stalingrad önlerindeki siperlerdeydi. Komutan beni kızların zeminliğine götürmelerini emretti. İçeri girdiğimde

ilk olarak hiç eşya bulunmayışına şaşırdım. Çam dallarından yapılma boş yataklar, o kadar. Beni uyarmamışlardı... Sırt çantamı zeminlikte bırakıp çıktım; yarım saat sonra döndüğümde çantamı bulamadım. Eşyalardan iz yoktu, ne tarak ne kalem. Meğer sıçanlar bir saniyede yutmuş hepsini...

Sabahleyin bana ağır yaralıların kemirilmiş ellerini gösterdiler...

En korkunç sinema filminde bile sıçanların top ateşi öncesi şehirden kaçışlarını görmemiştim. Bu Stalingrad'da değil... Vyazma önlerinde oldu... Bir sıçan sürüsü sabahleyin şehirden geçerek tarlaya yöneldi. Ölümün kokusunu almışlardı. Binlerce sıçan... Siyahlı grili... İnsanlar bu uğursuz manzarayı dehşet içinde izliyor ve evlerine çekiliyordu. Tam da sıçanların gözden kaybolduğu anda ateş başladı. Uçaklar tepemize üşüştü. Evlerden ve bodrumlardan geriye toz toprak kaldı...

– Stalingrad önlerinde öyle çok ölü vardı ki atlar artık onlardan korkmaz olmuştu. Genellikle ürkerler oysa. At asla ölü insanın üzerine basmaz. Biz ölülerimizi toplamıştık ama Almanlar yerlerdeydi. Donmuş cesetler... Buz kesmiş... Ben şofördüm, top mermisi sandıklarını taşıyordum; tekerlerin altında kafataslarının çatırdadığını duyuyordum... Kemiklerin... Ve mutluydum...

Sansürcüyle Konuşmalardan

– Evet, Zafer'i kazanmamız kolay olmadı, ama size düşen, kahramanlık örnekleri aramaktır. Yüzlercesini bula-

bilirsiniz. Sizse savaşın kirini gösteriyorsunuz. İç çamaşırlarını. Sizin yazdıklarınızda Zafer'imiz korkunç... Nereye varmaya çalışıyorsunuz?

– Gerçeğe.

– Gerçeğin hayatın içinde olduğunu sanıyorsunuz. Sokakta. Ayağımızın altında. Size göre gerçek böyle alçak bir şey. Dünyevi. Hayır, gerçek hayal ettiğimiz şeydir. Olmak istediğimiz şey!

– Taarruza geçiyoruz.* İlk Alman kasabaları... Genciz. Gücümüz kuvvetimiz yerinde. Dört yıldır kadınsızız. Mahzenler şarap dolu. Meze dolu. Alman kızlarını yakalayıp... on kişi bir kıza tecavüz ediyorduk... Kadın azdı, halk Sovyet ordusundan kaçmıştı, biz de gençleri alıyorduk. Küçük kızları... On iki-on üç yaşındakileri... Ağlarlarsa dövüyor, ağızlarına bir şey tıkıyorduk. Onların canı yanıyor, bize komik geliyordu. Nasıl yaptım bilmiyorum şimdi... Entelektüel bir aileden geliyorum... Ama bendim işte o...

Tek korkumuz bizim kızların bunu öğrenmesiydi. Bizim hemşirelerin. Onlardan utanıyorduk...

– Etrafımız kuşatılmıştı... Ormanlardan, bataklıklardan geçiyorduk. Yaprak, ağaç kabuğu yiyorduk. Birtakım kökler. Beş kişiydik, biri resmen oğlan çocuğu, yeni çağırmışlar askere. Gece komşum kulağıma fısıldadı: "Oğlan yarı diri yarı ölü, nasılsa gidici. Anlarsın ya..." "Neden bahsediyorsun sen?" "Bir mahkûm anlatmıştı bana... Kamptan kaçarken özellikle genç birini alırlarmış yanlarına... İnsan eti yerlermiş... Öyle hayatta kalırlarmış..."

*Erkek anlatıcı.

Ona vurmaya gücüm yetmedi. Ertesi gün yolumuza partizanlar çıktı...

– Partizanlar öğleyin at sırtında köye girdiler. Muhtarla oğlunu evlerinden çıkardılar. Demir çubuklarla kafalarına vurmaya başladılar. Yere düşürdüklerinde de öldürene kadar vurdular. Pencerenin kenarında oturuyordum. Her şeyi gördüm... Ağabeyim de partizanların içindeydi... Evimize girip bana sarılmak istediğinde, "Yaklaşma! Yaklaşma! Katilsin sen!!" diye bağırdım ona. Sonra dilim tutuldu. Bir ay konuşamadım.

Ağabeyim öldü... Hayatta kalsa ne olurdu? Eve dönseydi...

– Sabahleyin tenkil müfrezesi köyümüzü yaktı... Sadece ormana kaçanlar kurtulabildi. Hiçbir şeysiz, elleri boş, yanlarına ekmek bile almadan kaçmışlardı. Ne yumurta ne yağ. Gece Nastya Teyze, komşumuz, sürekli ağladığı için kızını dövmüştü. Nastya Teyze'nin yanında beş çocuğu vardı. Benim arkadaşım olan Yuliya'cık en zayıflarıydı. Hep hasta gezerdi... Dört de oğlan vardı, hepsi ufak, hepsi de yemek istiyordu. Sonunda Nastya Teyze aklını kaçırdı: "Uuu... Uuuu..." Gece Yuliya'nın annesine yalvardığını duydum: "Anneciğim, boğma beni n'olur. Bir daha yapmam... Bir daha mamacık istemem senden. İstemem..."

Yuliya'yı bir daha gören olmadı...

Nastya Teyze... Köye döndük, her yer küle dönmüş... Yanmıştı köy. Nastya Teyze kısa süre sonra bahçesindeki kararmış elma ağacına astı kendini. Alçacık sarkıyordu bedeni. Çocuklar önünde durmuş yemek istiyorlardı...

Sansürcüyle Konuşmalardan

– Yalan bunlar! Avrupa'nın yarısını kurtaran askerlerimize iftira. Partizanlarımıza. Kahraman halkımıza. Sizin küçük tarihinize ihtiyacımız yok, bize büyük tarih lazım. Zafer'in tarihi. Kahramanlarımızı sevmiyorsunuz siz! Yüce fikirlerimizi sevmiyorsunuz. Marx ve Lenin'in fikirlerini.

– Evet, yüce fikirleri sevmiyorum. Küçük insanı seviyorum ben...

Kendi Çıkardıklarımdan

– Kırk bir yılıydı... Kuşatma altındaydık. Yanımızda *Politruk*[*] Lunin... Sovyet askerlerinin düşmana teslim olmayacağına dair emri okudu. Yoldaş Stalin, "Bizde tutsak yoktur, hainler vardır," demişti. Çocuklar tabancaları çekti... *Politruk* emri verdi: "Boş verin, yaşayın, çocuklar, gençsiniz siz daha." Ve kendini vurdu...

Kırk üç yılıydı artık... Sovyet ordusu taarruza geçmişti. Beyaz Rusya üzerinden ilerliyorduk. Küçük bir erkek çocuğu kalmış aklımda. Yeraltından, mahzen gibi bir yerden çıkıp koşarak yanımıza geldi. "Anamı öldürün... Öldürün!" diye bağırıyordu, "Alman sevdi o..." Korkudan gözleri büyümüştü. Siyahlara bürünmüş bir ihtiyar kadın koşuyordu peşinden. Tepeden tırnağa karalar içinde. Koşuyor ve haç çıkarıyordu: "Dinlemeyin yavruyu. Yavru aklını kaçırmış..."

[*] Politiçeskiy rukovoditel – kısaca *politruk*. Siyasi komiser, politik önder. Kızıl Ordu'da askerlerin siyasi eğitimi ve yönlendirilmesinden sorumlu subay.

– Okula çağırıldım... Tahliyeden dönen bir kadın öğretmen konuştu benimle:

"Oğlunuzu başka bir sınıfa geçirmek istiyorum. Benim sınıfımda en iyi öğrenciler okuyor."

"İyi de benim oğlumun bütün dersleri 'beş'."

"Bu önemli değil. Çocuk Almanlarla kalmış."

"Evet, zor günler gördük."

"Ben ondan bahsetmiyorum. İşgali yaşayanların hepsi... töhmet altında..."

"Ne? Anlamadım dediğinizi..."

"Çocuklara Almanları anlatıyor. Ve kekeliyor."

"Korkudan o. Dairemizde kalan Alman subayından dayak yemişti. Adam, oğlumun çizmelerini temizleyişinden memnun kalmamıştı."

"Görüyorsunuz ya... Kendiniz itiraf ettiniz... Düşmanla birlikte yaşamışsınız..."

"O düşmanı kim Moskova'ya kadar soktu peki? Kim burada bizi çocuklarımızla birlikte bıraktı?"

Histeri krizi geçiriyorum.

İki gün boyunca öğretmenin beni ihbar etmesinden korktum ama oğlumun sınıfında kalmasına izin verdi...

– Gündüzleri Almanlardan ve *Polizei*lardan* korkardık, geceleri partizanlardan. Son ineğimi partizanlar almıştı, bir kedi kalmıştı elimizde. Partizanlar aç, öfkeli. İneğimi götürüyorlar, takıldım peşlerine... On kilometre yürüdüm. Geri verin diye yalvar yakar oldum. Evde oca-

*(Alm.) Polis. Büyük Anayurt Savaşı'nda işgal altındaki bölgelerde Alman polisine çalışan yerli halktan kişilere verilen ad.

ğın üzerinde* üç çocuğum aç bekler. "Git işine, teyze!" dediler diklenerek. "Yoksa ateş ederiz."

Savaşta iyi insana rastlamak zor...

İnsanlarımız hep birbirine düşmüştü. *Kulak*ların** çocukları sürgünden dönmüştü. Ana babaları ölüp gitmiş, kendileri Alman iktidarına hizmet ediyordu. İntikam peşindeydiler. Biri yaşlı bir öğretmeni evinde öldürdü. Komşumuzu. Bir vakitler, *kulak* mallarının istimlak edildiği günlerde babasını ihbar etmiş... Koyu komünistti komşumuz.

Almanlar önce kolhozları dağıttı, insanlara toprak verdi. Millet Stalin'den sonra rahat bir nefes aldı. Vergi ödüyorduk... Düzenli öderdik... Sonra bizi yakmaya başladılar. Bizi ve evlerimizi. Hayvanları götürüyor, insanları yakıyorlardı.

Ah, kızım, anlatmaktan bile korkuyorum. Bunlar ne korkunç şeyler... İyilikle hayatta kaldım ben, kimsenin kötülüğünü istemedim. Herkese acıdım...

– Orduyla Berlin'e kadar gittim ben...

Köyüme iki onur nişanı ve madalyalarla döndüm. Üç gün geçti, dördüncü gün erkenden, herkes uyurken annem yatağımdan kaldırdı: "Kızım, bohçanı hazırladım. Git buradan... Git... Yetişme çağında iki kız kardeşin var. Kim evlenir onlarla? Herkes senin dört yıl cephede kaldığını biliyor, erkeklerle..."

Ruhuma dokunmayın. Diğerleri gibi ödüllerimden söz edin siz de...

---

*Rus, Beyaz Rus ve Ukraynalılarda, ocağın üzerinde yatmaya elverişli bir bölüm bulunur.

**Eski Rusya'da zengin köylü, ağa.

– Savaş savaştır, efendim, tiyatro değil...

Müfrezeyi avluya dizdiler, halka şeklinde dikiliyorduk. Ortamızda Mişa K. ve Kolya M. – bizim çocuklar. Mişa cesur bir keşifçiydi, mızıka çalardı. Kolya'dan iyi şarkı söyleyenimiz yoktu.

Hükmü okumaları uzun sürdü: Filanca köyde iki şişe *samogon** istemişler, gece de... ev sahibinin iki kızının ırzına geçmişler... Başka bir köyde de köylünün... paltosuna el koymuşlar, dikiş makinesini satıp parayı aynen içkiye yatırmışlar...

Kurşuna dizilecekler... Hüküm kesin, itiraz hakkı yok.

Kim vuracak? Müfreze susuyor... Kim? Susuyoruz... Komutan hükmü kendisi yerine getirdi...

– Ben nişancıydım. O kadar çok insan öldürdüm ki...

Savaştan sonra doğurmaktan uzun süre korktum. Normale dönünce doğurdum. Yedi yıl sonra...

Yine de hiçbir şeyi affetmiş değilim. Etmem de... Esir Almanları görünce sevinirdim. Acınacak halde olmalarına sevinirdim: ayaklarında çizme yerine dolama çoraplar, kafalarında sargılar... Köyün içinden geçirirlerdi onları, "Ana, ekmak ver... Ekmak..." diye rica ederlerdi. Köylülerin evlerinden çıkıp da onlara bir ekmek parçası, bir lokma patates vermelerine hayret ederdim... Erkek çocukları kafilenin peşinden koşar, taş atarlardı... Kadınlarsa ağlardı...

İki hayat yaşamışım gibi geliyor bana: Biri erkekliğe, diğeri kadınlığa ait...

*Ev yapımı votka.

– Savaştan sonra... İnsan hayatının hiç kıymeti kalmamıştı. Bir örnek vereyim... İş çıkışı otobüsle gidiyordum, aniden bir feryat koptu: "Yakalayın! Tutun hırsızı! Çantamı kaptı..." Otobüs durdu... İtiş kakış. Genç bir subay bir çocuğu aşağı indirdi, kolunu dizine koydu ve çat diye orta yerinden kırıverdi. Sonra geri bindi... Ve yola devam ettik... Kimse çocuğa arka çıkmadı, kimse polis çağırmadı. Doktor da çağırmadılar. Subayın göğsü muharebelerde aldığı nişanlarla doluydu... Durağıma varınca inmeye hazırlandım, önden fırlayıp bana elini uzattı: "Buyurun, küçükhanım..." Nasıl da nazik...

Bunu şimdi anımsayıverdim... O zaman daha savaştan yeni çıkmıştık, askerlik kanunlarına göre yaşıyorduk. Ne kadar insaniydi o kanunlar?"

– Kızıl Ordu dönmüştü...

Mezarları açıp vurulan akrabalarımızı aramamıza izin verdiler. Eski âdetlere göre ölülerin huzurunda beyaz giyilir – beyaz eşarp, beyaz gömlek. Son nefesime kadar unutmayacağım bunu! İnsanların ellerinde beyaz işlemeli havlular vardı... Beyazlara bürünmüşlerdi... Nereden de bulmuşlarsa?

Kazıyorlardı... Bir şey bulup da tanıyan alıp götürüyordu. Kimi el arabasında bir kol, kimi at arabasında bir kafa... İnsan toprağın altında uzun süre tek parça kalmıyor, hepsi birbirine karışmış. Balçığa, kuma karışmışlar.

Kız kardeşimi bulamadım, bir elbise parçasını benzetir gibi oldum, onundu sanki, tanıdık bir şey... Dedem, alalım dedi, gömecek bir şey olsun. O elbise parçasını küçük bir tabuta koyup gömdük biz de...

Babam için kayıp kâğıdı aldık. Başkaları ölenler için üç beş kuruş alıyordu; ama annemle beni köy şûrasında korkuttular: "Size yardım filan edemeyiz. Belki de bir Alman *frau** ile gününü gün ediyordur sizinki, kim bilir. Halk düşmanı."

Kruşçev zamanında aramaya başladım babamı. Kırk yıl sonra. Gorbaçov döneminde cevap geldi: "Listelerde adı geçmiyor..." Neyse ki alaydan bir arkadaşı ses verdi ve babamın kahramanca öldüğünü ondan öğrenebildim. Mogilyov önlerinde el bombasıyla tankın altına atlamış...

Yazık ki annem bu habere yetişemedi. Halk düşmanının karısı damgasıyla öldü. Bir hainin. Onun gibileri çoktu. Gerçeği öğrenemeden öldüler. Elimde mektup anneciğimin mezarına gittim. Okudum ona...

– Birçoğumuz inanıyorduk...

Savaştan sonra her şeyin değişeceğini düşünüyorduk... Stalin halkına inanacaktı. Oysa savaşın bitmesine kalmadan katarlar Magadan yollarına düzüldü. Galiplerin bindirildiği katarlar... Esir düşüp Alman kamplarında yaşayanları, Almanların çalıştırmaya götürdüklerini, Avrupa gören herkesi tutukluyorlardı. Oralarda, komünistlerin olmadığı yerlerde insanların nasıl yaşadığını, evlerin, yolların durumunu anlatabilecek kişileri... Hiçbir yerde kolhozların olmadığını...

Zafer'den sonra herkes sustu. Savaş öncesinde olduğu gibi suskun ve korku içindeydik...

– Ben tarih öğretmeniyim... Hatırladığım kadarıyla

*(Alm.) Hanım.

tarih kitabı üç kez baştan yazıldı. Çocuklara üç ayrı kitaptan ders verdim...

Biz ölmeden sorun işte. Sonra, yokluğumuzda baştan yazmayın. Sorun...

İnsan öldürmenin ne kadar zor olduğunu bilir misiniz? Yeraltında çalışıyordum. Altı ay sonra bir görev üstlendim – bir Alman subay yemekhanesinde garson olarak işe girecektim... Gençtim, güzeldim... Aldılar beni işe. Çorba kazanına zehir döküp aynı gün partizanların yanına kaçmam gerekiyordu ama bu arada alıştım onlara. Düşmansa da her gün gördüğün insanlar, "Danke schön... Danke schön..."* derlerdi. Zor şey... Öldürmek zor... Ölmekten daha korkunç...

Hayatım boyunca tarih öğrettim... Ama bunu anlatmanın yolunu hiç bulamadım. Hangi sözcüklerle anlatacağımı bilemedim...

Ben de kendimce bir savaş verdim... Kadın kahramanlarımla uzun bir yol yürüdüm. Onlar gibi ben de epeyce bir zaman Zafer'imizin iki yüzü olduğuna inanamadım; biri muhteşem, diğeri korkunç, yara bere içinde – bakmaya tahammül edemezsin. "Göğüs göğüse savaşırken öldürdüğün insanın gözlerinin içine bakarsın. Bomba atmaya ya da siperden ateş etmeye benzemez," diye anlatmışlardı bana.

Bir insanın ölmeye ve öldürmeye dair hikâyesini dinlerken de geçerli bu – gözlerinin içine bakarsın...

*(Alm.) Teşekkürler.

"HATIRLAMAK İSTEMEM..."

Minsk'in kenar mahallesinde üç katlı eski bir ev; savaştan sonra alelacele ve güya kısa süreliğine dikilenlerden – çoktan beri yasemin çalılarıyla sarılıp sarmalanmış. Savaşın, manasına hâlâ tam olarak eremediğimiz dünyasını keşfedeceğim yedi eşsiz ve eziyetli seneye yayılacak arayışım işte o evde başladı. Acı, nefret ve arzuyu tecrübe edeceğim. Sevecenlik ve şaşkınlığı... Ölümün cinayetten farkını, insanca olanla olmayan arasındaki sınırın nerede durduğunu anlamaya çalışacağım. İnsan, birini öldürebileceğine, hatta buna mecbur olduğuna ilişkin çılgın fikirle nasıl baş başa kalır? Bunların yanı sıra, savaşta ölüm dışında birçok şeyin, hatta sıradan yaşamımıza ait her şeyin mevcut olduğunu keşfedeceğim. Savaş da hayat çünkü. Bu yedi sene içinde insan doğrularının sonsuzluğuyla yüzleşeceğim. Sırlarının. Eskiden varlığından bihaber olduğum sorulara kafa yoracağım. Mesela kötülüğe neden şaşırmadığımız, kötülük karşısında neden şaşkınlık duymadığımız sorusuna.

Yol ve yollar... Tüm ülkeyi dolaştığım onlarca seyahat, doldurduğum yüzlerce kaset, binlerce metrelik bant. Beş yüz görüşme sonrasında saymayı bıraktım; yüzler hafızamdan siliniyor, olsa olsa sesler kalıyordu. Hafızamda bir koronun şarkısı... Devasa bir koro; sözcükler kimileyin hemen hiç işitilmez, sadece figan. İtiraf edeyim ki

bu yola güç yetirebileceğime, üstesinden gelebileceğime dair inancımı yitirdiğim oldu. Sonuna kadar gidebileceğime... Durmak ya da kenara çekilmek istediğim şüphe ve korku dakikaları yaşadım ama elimden gelmedi. Kötülüğün esiri olmuştum, bir şeyi anlamak uğruna bakışlarımı uçuruma dikmiştim. Şimdi görüyorum ki bazı bilgiler edindim ama sorular arttı, yanıtlar daha da azaldı.

O zaman, yolun en başındayken aklıma dahi gelmiyordu bu...

Beni bu eve getiren, şehir gazetesinde yayımlanan kısa bir haber olmuştu. Haberde, Minsk Yol Makineleri Fabrikası *Udarnik*'in başmuhasebecisi Mariya İvanovna Morozova'nın emekliye ayrılışının kutlandığından söz ediliyordu. Morozova, savaşta keskin nişancılık yapmıştı, on bir madalyanın sahibiydi ve yetmiş beş kişiyi öldürmüştü. Bu kadının askerlik mesleğini barış zamanında yaptığı işle bağdaştırmak doğrusu zordu. Alelade bir gazete fotoğrafıyla... Tüm bu sıradanlık alametleriyle...

...Uzun saç örgüsünü genç kız gibi başının etrafına dolamış ufak tefek bir kadın koca bir koltukta yüzünü elleriyle örterek oturuyordu:

– Hayır, hayır, yapamam. Oraya tekrar dönmek mi? Yapamam... Hâlâ savaş filmi izlemiyorum ben. O zamanlar küçük bir kızdım. Hayallerle hülyalarla büyüyordum. Birdenbire savaş patlak verdi. Sana da kıyamam... Çok ciddiyim... Gerçekten istiyor musun bunları bilmeyi? Kızımın yerine koyarak soruyorum...

Şaşkındı tabii:

– Neden ben peki? Eşimle konuşmalısın, o sever hatır-

lamayı. Komutanların, generallerin adlarını, bölüklerin numaralarını – her şeyi hatırlar. Ben öyle değilim. Ben sadece kendi başıma geleni anımsıyorum. Kendi savaşımı. Etrafta bir sürü insan da olsa yalnızsın çünkü insan ölüm karşısında hep yalnızdır. Feci bir yalnızlık hissi duyduğumu anımsıyorum.

Kayıt cihazını kaldırmamı rica etti:

– Anlatabilmem için gözlerini görmeliyim, cihaz engel olur.

Oysa birkaç dakika sonra unuttu cihazı...

Mariya İvanovna Morozova (İvanuşkina), onbaşı, keskin nişancı:

– Bu basit bir hikâye olacak... O zaman yaşamış çok sayıda sıradan Rus kızından birinin hikâyesi...

Köyüm Dyakovskoye'nin olduğu yerde bugün Moskova'nın Proletarskiy semti bulunur. Savaş başladığında on sekizimi doldurmamıştım. Dizlerime kadar inen uzun saç örgülerim vardı... Kimse savaşın uzun süreceğine inanmıyordu, bugün yarın bitmesini bekliyorduk. Kovalayacaktık düşmanı. Kolhoza gidiyordum, sonra muhasebe kursunu bitirdim, çalışmaya başladım. Savaş sürüyordu... Kız arkadaşlarım... Bizim kızlar, "Cepheye gitmek lazım," diyordu. Lafı edilmişti bir kere. Hepimiz askerlik şubesinin kursuna yazıldık. Kimimiz belki topluluktan ayrı düşmemek için, bilmiyorum. Bize orada piyade tüfeğiyle ateş etmeyi, el bombası atmayı öğrettiler. İlk zamanlar... Açıkçası ben tüfeği elime almaya korkardım, tedirgin olurdum. Birini öldürmeye gideceğim aklımın

ucundan geçmezdi, sadece cepheye gitmek istiyordum, o kadar. Kırk kişilik bir grupla çalışıyorduk. Bizim köyden dört kız – yani biz, arkadaşlar; komşu köyden beş kişi, her köyden birileri vardı kısacası. Hep kızlar. Erkeklerden gidebilen herkes savaşa gitmişti çünkü. Bazen gece yarısı bir emir eri gelir, erkeklere toplanmaları için iki saat verirdi ve götürürlerdi onları. Tarladan topladıkları bile olurdu. (*Susuyor.*) Şimdi hatırlamam zor – dans eder miydik, ama edersek de kız kıza, delikanlı kalmamıştı. Köylerimiz sessizliğe gömülmüştü.

Kısa süre sonra Komsomol* merkez komitesi gençlere çağrıda bulundu: Almanlar Moskova önlerine varmış, herkesin vatanını savunma zamanı gelmişti. Hitler Moskova'yı ele geçirecek ha? Müsaade etmeyiz! Yalnız ben de değil. Tüm kızlar cepheye gitmek istediklerini bildirdiler. Benim babam o sırada savaştaydı. Bir tek bizim aklımıza geldi sanıyorduk... Özel sanıyorduk kendimizi... Askerlik şubesine bir geldik ki bir sürü kız... Ağzım açık kaldı! Kalbim ateş gibi yanıyor, nasıl feci. Çok da seçici davranıyorlardı. Evvela tabii sağlığın yerinde olacak. Çocukluğumda sık sık hastalandığım için, annemin deyişiyle kılçık gibi de zayıf olduğumdan beni almazlar diye korkuyordum. Başka çocuklar ufağım diye canımı yakardı. Sonra evde cepheye gidecek kız hariç çocuk yoksa yine geri çeviriyorlardı, anneleri yalnız bırakmak yasaktı. Ah, analarımız! Gözyaşları dinmek bilmedi... Kızıyorlardı bize, yalvarıyorlardı... Ama benim iki kız, iki erkek kardeşim vardı, gerçi hepsi de benden epeyce küçüktüler ama olsun, onlar da sayılıyordu. Şöyle bir şey de vardı –

*Kommunistiçeskiy Soyuz Molodyoji (Gençliğin Komünist Birliği) – SSCB'de politik gençlik örgütü.

kolhozdan herkes ayrılmış, tarlada çalışacak adam kalmamıştı ve başkan bizi yollamak istemiyordu. Kısacası bizi geri çevirdiler. Komsomol'un bölge komitesine gittik, oradan da ret cevabı aldık. O zaman bölgemizi temsilen bir heyet oluşturup Komsomol eyalet komitesine gittik. Herkes çok hevesliydi, içimize kor düşmüştü. Bizi tekrar eve yolladılar. Moskova'ya kadar gelmişken Komsomol merkez komitesine de başvurmaya karar verdik, en yukarı, birinci sekretere. Sonuna kadar hakkımızı arayacağız... Kim konuşacaktı, en cesurumuz kimdi? Artık buraya bizden başka gelen olmaz diyorduk ki ne görelim? Koridora zor sığıyoruz, sekretere ulaşmak şöyle dursun... Ülkenin her yerinden gençler gelmiş; işgali görenler, ölen yakınlarının intikamını almak isteyenler de çoktu. Birlik'in her yerinden. Evet-evet... Sözün özü, bir süre ne yapacağımızı bilemedik...

Akşamleyin bir şekilde sekreterle görüşmeyi başardık. "Ateş etmeyi bilmezken nasıl gideceksiniz cepheye?" diye sordular bize. Koro halinde o işi öğrendiğimizi söyledik... "Nerede? Nasıl? Yara sarmayı biliyor musunuz peki?" Askerlik şubesi derslerinde bölge doktoru yara sarmayı da öğretmişti bize. O zaman sustular, daha bir ciddiye alarak baktılar bize. Elimizdeki bir koz da yalnız olmayışımızdı, toplam kırk kişiydik, hepimiz de ateş etmeyi ve ilkyardımı biliyorduk. "Gidin bekleyin. Sizin işiniz olumlu sonuçlanacak," dediler. Nasıl mutlu döndük köye! Hiç unutmam... Evet ya...

Celplerin elimize ulaşması ancak bir-iki gün sürdü...

Askerlik şubesine geldik, bizi bir kapıdan alıp diğerinden salıverdiler – saçlarımı şöyle güzelce örmüştüm,

oradan çıktığımda örgüm yoktu... Asker tıraşı yaptılar... Elbisemi de aldılar. Anneme ne elbisemi ne örgümü verebildim. Çok rica etmişti kendisine benden bir şeyi, bir şeyimi bırakmamı. Sırtımıza derhal asker gömlekleri giydirdiler, başlarımıza kepler taktırdılar, sırt çantalarını omuzlayıp bir yük trenine bindik – samanların üzerine serildik. Saman tazeydi, hâlâ tarla kokusu vardı üzerinde.

Neşe içinde binmiştik. Gözümüz kara. Şakalaşarak. Çok güldüğümüzü hatırlıyorum.

Nereye gidiyorduk? Bilmiyorduk ki. Ne iş yapacağımız nihayetinde bizim için çok da önemli değildi. Yeter ki cepheye gidelim. Herkes savaşıyordu, biz de savaşacaktık. Şelkovo İstasyonu'na geldik, yakınlarında kadın keskin nişancıların eğitim aldığı bir okul vardı. Meğer bizi oraya gönderiyorlarmış. Keskin nişancı olmaya. Sevindik. Ciddi bir işti bu. Ateş edecektik.

Dersler başladı. Garnizon hizmeti ve disiplin tüzüklerine çalışıyorduk; arazide gizlenme, kimyasal silahın etkilerinden korunma. Kızların hepsi de çok gayretliydi. *Snayperka*yı* gözümüz kapalı monte edip sökmeyi öğrenmiştik; rüzgârın hızını, hedefin hareketini, hedefe uzaklığı tespit etmeyi, siper kazmayı, alçak sürünmeyi – hepsini, hepsini biliyorduk artık. Bir an önce cepheye gönderseler diyorduk. Çatışmaya... Öyle ya... Kurs bitiminde atış talimi ve askeri nizamdan "beş" almıştım. Hatırlarım, en zoru alarmla birlikte kalkıp beş dakikada hazırlanmaktı. Bir-iki numara büyük çizme alırdık ki zaman kaybetmeden, hızla toparlanabilelim. Beş dakikada giyinmek, çizmeleri çekmek ve sıraya girmek gerekiyor-

*Keskin nişancı tüfeği. *Snayper* – keskin nişancı; *snayperka* – tüfeğe verilen esprili bir ad.

du. Çıplak ayağa çizme giyip sıraya koştuğumuz olurdu. Kızın biri az kalsın ayaklarını donduracaktı bu yüzden. Başçavuş fark etti de uyardı, sonra da bize ayaklara kumaş dolamayı öğretti. Tepemizde durup homurdanıyordu: "Sizi nasıl asker yapacağım ben, ha kızlar? Asker, asker, *Fritz*lere* hedef değil." Ah kızlar, vah kızlar... Herkes bizi seviyordu, acıyorlardı hep. Güceniyorduk acımalarına. Biz de herkes gibi asker değil miydik?

Sonunda cepheye geldik. Orsa önlerine... Altmış İkinci Piyade Tümeni... Komutan, pek iyi hatırlarım, Albay Borodkin, bizi görünce sinirlenmişti: "Kızları sardılar başıma," diye. "Kadın halayı mı bu? Kordöbale! Savaşıyoruz burada, raks etmiyoruz. Korkunç bir savaşın içindeyiz..." Ama sonra yanına davet etti, öğle yemeği yedirdi. Bir ara yaverine sorduğunu duyduk: "Çayın yanına tatlı bir şeyimiz var mıydı?" Alınmıştık tabii, ne zannediyordu ki bizi? Savaşmaya gelmişiz. Asker değil kız çocuğu gibi görüyordu bizi. Kızı yaşındaydık. "Ne yapacağım ben sizi, a canlar? Nereden de toplayıp getirdiler ki başıma?" İşte böyleydi bize karşı tutumu, böyle karşılamıştı bizi. Oysaki biz kendimizi çoktan savaşçı olarak görüyorduk. Tabii canım... Savaşa gelmişiz!

Ertesi gün ateş etme ve arazide gizlenme becerilerimizi göstermemizi istedi. Ateş konusunda iyiydik, hatta iki günlük talim için ön hattan çağrılan erkek nişancılardan bile iyiydik. Bunlar işlerini yapabilmemize çok şaşıyordu. Hayatlarında ilk kez kadın nişancı görüyorlardı herhalde. Atışın ardından arazide gizlenme talimi başladı... Albay

*(Alm.) Fritz – kişi adı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiliz askerlerinin Almanlara verdikleri lakap. Aynı lakap Büyük Anayurt Savaşı sırasında Sovyet askerlerince de kullanıldı.

geldi, geziyor, sahayı inceliyor, sonra bir tümseğin üzerine çıktı – bir şey göremiyor. O sırada altındaki "tümsek" yalvar yakar oldu: "Ay, albay yoldaş, çok ağırsınız, duramıyorum daha fazla." Ne gülmüştük! Bu kadar iyi kamufle olunabileceğine inanamıyordu. "Şimdi," demişti, "kızlarla ilgili sözlerimi geri alıyorum." Yine de zorlanıyordu... Uzun süre alışamadı bize...

"Ava" (keskin nişancılar böyle der) ilk kez ortağım Maşa Kozlova'yla çıktım. Gizlendik yatıyoruz: Ben gözlemdeyim, Maşa tüfeği tutuyor. Birden Maşa bana seslendi:

"Ateş et, ateş et! Baksana, Alman..."

"Ben gözlemciyim. Sen et!"

"Biz burada anlaşana kadar adam gidecek," dedi Maşa.

Ben kabul etmedim:

"Önce atış haritasını çıkarmak, yönleri belirlemek gerek: Ahır nerede, şurada bir akağaç..."

"Okuldaymışız gibi kâğıt hesapları mı yapacaksın burada? Ben kâğıtlarla uğraşmaya değil, ateş etmeye geldim!"

Maşa'nın bana sinirlenmeye başladığını görüyordum.

"Sen vursana o zaman, ne duruyorsun?"

Böyle çekişiyorduk. O sırada Alman subay askerlerine emirler yağdırıyordu. Bir araba yanaştı, askerler elden ele yük aktarmaya koyuldular.

Subay dikildi, komutlar verdi, sonra gözden kayboldu. Biz tartışıyoruz. Baktım iki kere görünüp kayboldu, gözümüzü açmazsak gidecek. Kaçıracağız. Üçüncü kez göründüğünde, bir anda –bir belirip bir kayboluyordu çünkü– ateş etmeye karar verdim. Verdim ama ansızın aklımdan şöyle bir düşünce geçti: Bu bir insan yahu, düşman bile olsa insan. Ellerim titremeye başladı, bütün vücudumu

bir titreme, üşüme aldı. Bir korku... Bu hissi bugün bile bazen uykumda duyarım... Kontrplak hedeflerden sonra canlı bir insana ateş etmek zor. Optik nişangâhtan görüyordum onu, gayet iyi görüyordum. Yakındaymış gibi... İçimde bir şey karşı koyuyordu... Bir şey izin vermiyor, cesaret edemiyordum. Velakin kendimi toparladım, bastım tetiğe... Adam kollarını sallayarak düştü. Öldü mü ölmedi mi bilmiyorum. Ama ben daha beter titremeye başladım, bir korku sardı içimi: İnsan mı öldürdüm şimdi?! Bu fikrin kendisine alışmak gerekiyordu. Evet... Kısacası kâbus gibi bir şey! Unutulmaz...

Dönünce takımımızdakilere benim yaşadıklarımı anlattık, bir toplantı düzenlendi. Klara İvanova adında bir Komsomol örgütleyicimiz vardı, "Onlara acıman değil, onlardan nefret etmen gerek," diye ikna etmeye çalışmıştı beni. Faşistler babasını öldürmüş. Bazen bir şarkı tutturacak olsak, "Kızlar, yapmayın, şu alçakları yenelim, sonra söyleriz şarkıyı," diye sustururdu bizi.

Tabii hemen olmadı... Hemen başaramadık. Nefret etmek ve öldürmek kadınlara göre işler değil. Bize göre değil... Kendimizi ikna etmemiz gerekiyordu. İnandırmamız...

Birkaç gün sonra Mariya İvanovna beni arayıp cepheden arkadaşı Klavdiya Grigoryevna Krohina'nın evine davet edecek. Böylece bir kez daha dinleyeceğim...

Klavdiya Grigoryevna Krohina, uzman çavuş, keskin nişancı:

– İlk seferinde korkuyorsun... Çok korkuyorsun...

Uzandık, gözlemdeyim. Bir Almanın siperden çıkacak gibi doğrulduğunu gördüm. Bastım tetiğe, düştü. Tir tir titredim, biliyor musunuz? Resmen kemiklerimin takırdadığını duydum. Ağlamaya başladım. Hedeflere ateş ederken sorun yoktu ama bu kez: Öldürmüştüm! Ben! Tanımadığım bir insanı vurmuştum. Hakkında hiçbir şey bilmiyordum ama öldürmüştüm işte.

Sonra geçti bu his. Yani şöyle... Nasıl oldu... Taarruzdaydık, küçük bir kasabanın önünden geçiyorduk. Ukrayna'da galiba. Yol kenarında bir kulübe ya da ev gördük, tam olarak seçmek imkânsızdı, her şey yanmış, kara kara taşlar kalmış geriye. Bir temel... Kızların çoğu gitmedi bakmaya, ama beni bir şey dürttü... O kömürlerin içinde insan kemikleri bulduk, aralarında da yanmış yıldızlar;* yani bu yakılanlar bizim yaralılarımız ya da tutsaklardı. O olaydan sonra ne kadar öldürdüysem de acımadım artık. O siyah yıldızları gördükten sonra...

... Savaştan saçlarım ağarmış vaziyette döndüm. Yaş yirmi bir, saçlar bembeyaz. Ağır yara almıştım, beyin sarsıntısı, tek kulağım zor işitiyordu. Annem, "Geleceğine inanıyordum, gece gündüz dua ettim senin için," diyerek karşıladı beni. Erkek kardeşim cephede ölmüştü. Ağlıyordu annem:

"Kız doğurmuşsun, erkek doğurmuşsun – farkı kalmadı. Ama ne de olsa o erkekti, vatanını savunmak zorundaydı, sense kız çocuğusun. Tanrıdan tek dileğimdi, kızımı çirkinleştireceklerine öldürsünler diyordum. İstasyona gidiyordum devamlı. Trenlere bakmaya. Bir kere-

*Yıldız şeklindeki Kızıl Ordu nişanı.

sinde yüzü yanmış bir asker kız gördüm... İrkildim – sen sandım! Sonra onun için de dua etmeye başladım."

Evimizin yakınlarında –Çelyabinskliyim ben– bizim orada işte, bir maden işletmesi vardı. Patlamalar başlar başlamaz, ki nedense hep gece olurdu bu, bir çırpıda yataktan fırlayıp paltomu kapardım – kaçacağım güya, bir an evvel kaçmalıyım. Annem beni yakalayıp kucaklardı, sakinleştirmeye çalışırdı: "Uyan hadi, uyan. Savaş bitti. Evdesin. Ben annenim. Anne..." dediği zaman kendime gelirdim. Sessiz sessiz konuşurdu... Yüksek sesle söylenen sözler beni ürkütürdü...

Odanın içi sıcak ama Mariya İvanovna kalın bir yün battaniyeye sarınıyor – üşüyor. O alıyor sözü:

– Çabuk asker olduk... Bilirsiniz, düşünmeye pek zamanımız yoktu. Duygularımızı sorgulamaya...

Bizim keşifçiler bir Alman subayını esir almışlardı. Adam, mevkiinde çok sayıda askerin öldüğüne, hepsinin de kafalarından, hem de neredeyse aynı noktadan vurulduğuna şaşırıyordu. "Sıradan bir nişancı," deyip duruyordu, "böyle defalarca kafaya isabet kaydedemez, böyle isabetli vuramaz. Bu kadar askerimi öldüren nişancıyı gösterin bana. Bize kalabalık bir takviye gönderilmişti ama ne fayda, her gün onar kişiyi kaybediyorduk." Alay komutanı, "Maalesef gösteremem," dedi, "o nişancı genç bir kızdı ve öldü." Saşa Şlyahova'ydı sözünü ettikleri. Bir keskin nişancı düellosunda ölmüştü. Onu ele veren ne oldu peki? Kırmızı atkısı. O atkıyı çok severdi. Tabii kırmızı atkı karda fark edilir, sahibinin yerini belli eder.

Neyse işte, o subay, nişancının kız olduğunu öğrenince sarsılmış, ne tepki vereceğini bilememişti. Uzun süre suskun kalmıştı. Moskova'ya gönderilmeden önceki son sorgusunda (meğer kodamanmış bizimki) itiraf etmişti: "Daha önce hiç kadınlarla savaşmam gerekmemişti. Hepiniz de güzelsiniz... Oysa bizde Kızıl Ordu'da kadınların değil hermafroditlerin savaştığı söylenir..." Bir türlü anlam veremiyordu. Yaa... Kalmış aklımda...

Çiftler halinde gidiyorduk; sabahın kör ünden gece yarısına kadar yalnız başına oturmak zordur, gözler yorulur, yaşarır, ellerini hissetmezsin, bütün vücudun gerginlikten taş kesilir. Baharda bilhassa zorlanırsın. Altında kar erir, bütün gün suyun içinde kalırsın, yüzer gibi, soğuktan toprağa yapıştığın da olur. Şafağın sökmesiyle çıkar, karanlığın bastırmasıyla dönerdik ön hattan. Karda on iki saat, bazen daha uzun süre yatardık ya da bir ağacın tepesine, bir ahırın veya yıkık bir evin çatısına tüner, orada kamufle olurduk ki kimse bizi fark edemesin, gözetleme mevkiimizi göremesin. En yakın mevzii bulmaya çalışırdık: Yedi yüz, sekiz yüz, bazen beş yüz metre ayırırdı bizi Almanların oturduğu hendeklerden. Sabahın erken saatlerinde konuşmaları bile duyulurdu. Gülüşmeleri.

Nasıl korkmazdık bilmiyorum... Anlayamıyorum şimdi...

Taarruza geçmiştik, çok hızlı ilerliyorduk... Tükenmiştik tabii, tedarikçiler gerimizde kalmıştı: Mühimmat bitmiş, yiyecek malzemelerinin sonu gelmiş, mutfağımız bile yerle bir olmuştu. Üç gündür peksimet yiyorduk, dillerimiz soyulmuştu artık, dönmüyordu. Ortağımı öldürmüşlerdi, "yeni" kızla ön hatta gidiyordum. Birden ta-

rafsız bölgede bir tay gördük. Nasıl güzel, kuyruğu tüylü tüylü. Sakin sakin kendi halinde geziyor, hiçbir şey, savaş filan yokmuş gibi. Almanlar da hareketlendi onu görünce, duyuyoruz. Askerlerimiz aralarında konuşuyorlar:

"Tüh, kaçacak. Mis gibi çorbası olurdu..."

"Piyade tüfeğiyle bu mesafeden vuramazsın."

Bizi gördüler:

"Nişancılar geliyor. Şimdi indirirler onu... Hadi, hatunlar!"

Düşünmeye bile fırsatım olmadı, alışkanlıkla nişan alıp ateş ettim. Tayın dizleri büküldü, sağına doğru devrildi. Bana öyle geldi ki, belki halüsinasyondur ama bana öyle geldi ki tay tiz mi tiz bir sesle kişnedi.

O zaman geldi aklım başıma: Neden yapmıştım ki bunu? Ne güzeldi, tuttum öldürdüm tayı, çorba için! Arkamda birinin hıçkırdığını duyuyordum. Dönüp baktım, "yeni" kız.

"Ne oldu?" diye sordum.

"Yazık küçük taya," dedi gözleri dolu dolu.

"Vah, vah, pek ince ruhlusun! Bizim de üç gündür karnımız aç. Daha kimseyi toprağa vermedin de ondan üzülüyorsun. Günde otuz kilometreyi aç karnına tam teçhizat yürü de sonra konuş. Hele bir *Fritz*leri kovalım, sonra dertleniriz. Üzülürüz. Sonra... Anladın mı, sonra..."

Az önce beni yüreklendiren, bağırıp çağıran askerlere baktım. "Vur" diye yalvaranlara... Az önce... Birkaç dakika evvel... Kimsenin bana baktığı yoktu, görmüyorlardı sanki beni, herkes kendi işine gömülmüştü. Sigara içenler, toprağı kazanlar... Biri bir şey yontuyordu... Bana gelince – ne halin varsa gör. Otur ağla. Hüngürde! Deri

yüzücüyüm çünkü ben, kimi istersen pat diye öldürebilirim. Çocukken tüm canlıları severdim oysa. İneğimiz hastalanmıştı –büyüktüm, okula gidiyordum– kestiler. İki gün ağladım. Bir türlü dinmiyordu üzüntüm. Ama şimdi –al sana!– çaresiz bir tayı indirmiştim. Üstelik... İki yıldır gördüğüm ilk taydı bu...

Akşam yemeğini getirdiler. Aşçılar, "Aferin, aferin, nişancı! Bugün kazanımıza et girmiş oldu," diyordu. Kaplarımızı bırakıp gittiler. Bizim kızlar oturuyor, yemeğe dokunmuyorlar. Anladım dertlerini – gözlerimden yaşlar boşandı, fırladım çıktım zeminlikten... Kızlar da peşimden, koro halinde teselli etmeye koyuldular beni. Sonra çabucak kaplarını alıp başladılar kaşıklamaya...

Ya, böyle bir şey de yaşadık... Evet... Nasıl unutursun...

Geceleri laflardık tabii. Ne mi konuşurduk? Evlerimizden, herkes kendi annesinden söz ederdi, kiminin babası ya da erkek kardeşleri savaştaydı. Savaştan sonra ne olacağımızı konuşurduk. Evlenecek miyiz, kocalarımız bizi sevecek mi? Komutan gülerdi:

"Hah, kızlar, kızlar! İyisiniz hoşsunuz ama savaştan sonra korkarlar sizinle evlenmeye. Eliniz yaman, bir tabak fırlatsanız adamın alnına gelir, ölür gider vallahi."

Ben eşimle savaşta tanıştım, aynı alayda görev yapıyorduk. İki yarası vardı, beyin sarsıntısı geçirmişti. Savaşı başından sonuna dek yaşamıştı, hayatı boyunca da askeriyede kaldı. Savaşın ne demek olduğunu açıklamaya gerek yoktu ona. Neyin içinden çıktığımı, ne halde döndüğümü bilir. Sesimi yükseltecek olsam ya fark etmez ya sesini çıkarmaz. Ben de onu alttan alırım. Öğrendim. İki çocuk büyüttük, enstitü bitirdiler. Bir erkek bir kız.

Bir de ne anlatacağım size... Terhis ettiler beni, Moskova'ya geldim. Moskova'dan sonra bizim oraya arabayla gitmek, birkaç kilometre de yürümek gerekiyordu. Metronun açılması sonradandır; o zamanlar vişne bahçeleri, derin hendekler vardı orada. Benim de çok büyük bir hendeği aşmam gerekiyordu. Ulaşana kadar hava kararmıştı. Korkuyorum tabii, durdum, ne yapacağımı düşünüyorum: Dönüp sabahı mı beklesem, cesaretimi toplayıp riske mi girsem? Şimdi düşününce komik geliyor: Cepheden gelmişsin, görmediğin kalmamış, cesetler, neler neler, bir hendeği geçmekten korkuyorsun. *Mahorka*yla* karışık ceset kokusunu hâlâ unutmam... Buna rağmen küçük bir kızdım işte hâlâ. Vagonda, gelirken... Almanya'dan eve dönüş yolunda... Birinin sırt çantasından fare fırlamıştı da bizim kızların hepsi yerlerinden sıçramıştı. Ranzaların üstünde yatanlar taklalarla, cıyak cıyak bağırarak inmişlerdi aşağı. Bir yüzbaşı vardı yanımızda, şaşırmıştı adam: "Hepinizin nişanları var, fareden korkuyorsunuz."

Şansıma bir kamyon göründü. Otostop çekeyim dedim.

Durdu araç.

"Dyakovskoye'ye kadar gidecektim," diye bağırdım.

"Ben de Dyakovskoye'ye gidiyorum," diyerek açtı kapıyı genç bir çocuk.

Atladım öne, o da bavulumu arkaya attı, koyulduk yola. Çocuk baktı – üstümde üniforma, göğsümde madalyalar. Sordu:

"Kaç Alman öldürdün bakalım?"

"Yetmiş beş," dedim.

---

*Kalitesiz tütün.

Hafiften dalga geçer gibi, "Atma," dedi, "bir tane bile görmemişsindir."

O zaman tanıdım onu:

"Kolka Çijov? Sen misin? Kızıl kravatını* ben bağlamıştım, hatırlıyor musun?"

Savaştan önce bir dönem okulumda Piyoner** kolu başkanlığı yapmıştım.

"Maruska, sen misin?"

"Benim ya..."

"Sahi mi?" diyerek durdurdu arabayı.

"Eve götür beni hadi, ne diye durdun yolun ortasında?" Gözlerimde yaşlar birikmişti. Onun da aynı durumda olduğunu gördüm. Ne karşılaşma ama!

Eve yanaştık, elinde bavul annemin yanına koştu, adeta dans ediyor avlumuzda: "Kızınızı getirdim size!"

Hiç unutmam... Yaa... Nasıl unutulur böyle şeyler?

Döndüğümde her şeye sil baştan başlamam gerekti. Yeniden pabuç giymeyi öğrendim – üç yıl cephede çizme giydikten sonra. Kemere alışmıştık, sımsıkı bağlardık, şimdi giysiler üzerimden sarkıyordu sanki, bir garip hissediyordum. Eteklere dehşet içinde bakıyordum... Elbiselere... Cephede hep pantolonla gezerdik; akşam olunca yıkarsın, altına koyup yatarsın, ütülenmiş gibi olur. Gerçi tam kurumaz, soğukta kaskatı kesilirdi. Nasıl öğrenecektim etekle gezmeyi? Bacaklarım birbirine dolaşır gibi oluyordu. Sivil kıyafetle, pabuçlarla gezerken bir subaya rastladığında ister istemez elin kalkar selam vermek için. Alışmışız tayına, devlet erzakına; ekmek dükkânına girer-

*Çocukların Piyoner örgütüne (bkz. alttaki dipnot) üyeliklerinin sembolü; okulda ve Piyoner kamplarında takılırdı.

**SSCB'de 10-15 yaşındaki çocukların katıldığı gönüllü çocuk örgütü.

sin, istediğin kadar ekmeği alır, parasını ödemeyi unutursun. Satıcı kadın tanır seni, anlar halinden, hatırlatmaya çekinir – ödemeden alıp gitmişsin. Sonra utanırsın, ertesi gün özür diler, başka bir şey daha alıp hepsini birden ödersin. Sıradan şeylerin hepsine tekrardan alışmak gerekiyordu. Sıradan hayatı hatırlamak... Normal hayatı! Kiminle paylaşabilirsin? Komşuya sığınırsın... Annene...

Bir de şunu düşünürüm... Dinleyin bakın. Savaş ne kadar sürdü? Dört yıl. Çok uzun... Ne bir kuş anımsıyorum, ne bir çiçek. Vardı tabii ama ben anımsayamıyorum. Evet-evet... Tuhaf değil mi? Savaş filmleri renkli olabilir mi? Her şey kapkaraydı. Yalnız kanın rengi başkaydı, bir tek kan kırmızı...

Bizim Maşenka Alhimova'yı çok sonra, sekiz sene önce bulabildik. Topçu taburu komutanı yaralanmıştı, kurtarmak için ona doğru süründü Maşa. Önüne mermi düştü... Tam önüne... Komutan öldü, Maşa'nın iki bacağı birden koptu. Hem de ne kopma, zor sardık yaralarını. Canımız çıktı. Öyle deniyoruz olmuyor, böyle deniyoruz olmuyor. Sedyeyle sıhhiye taburuna götürürken, "Kızlar, vurun beni," diye yalvarıyordu, "böyle yaşamak istemiyorum..." Rica ediyor, yalvarıyordu... Ya! Hastaneye gönderdik onu, kendimiz devam ettik yola, taarruza. Aramaya başladığımızda... İzini kaybetmiştik çünkü. Nerede olduğunu, başına ne geldiğini bilmiyorduk. Uzun yıllar... Nerelere başvurduk da kimseden somut bir cevap alamadık. Moskova'daki 73 numaralı okulun izcileri yardımcı oldu bize. Küçük oğlanlar, kızlar... Maşa'nın izini savaştan otuz yıl sonra Altay'da bir yerdeki engelli evinde buldular. Çok uzakta. Bütün bu yıllar boyunca meğer

engelli yurtlarında kalmış, hastane hastane gezmiş, onlarca ameliyat geçirmiş. Hayatta olduğunu annesine bile bildirmemiş... Herkesten saklanmış... Bir buluşmamıza getirdik onu. Gözyaşları sel oldu. Annesiyle de bir araya getirdik... Otuz küsur yıl sonra karşılaştılar... Annesi delirecekti neredeyse: "Bugünü görmeden kalbim acıdan parçalanmamış, ne mutlu!" Maşenka ise devamlı "Artık korkmuyorum görüşmekten," deyip duruyordu, "yaşlandım nasılsa." Evet... İşte böyle... Savaş böyle bir şey.

Hatırlıyorum, bir gece zeminlikte yatıyordum. Uyanıktım. Top sesleri geliyordu. Bizimkiler ateş ediyordu... Öyle istemiyordum ki ölmeyi... Gerekirse canımı vermeye yemin etmiştim – asker yemini, ama hiç mi hiç ölesim yoktu. Oradan canlı çıksan da ruhun sakat kalıyor. Şimdi düşünüyorum da, keşke bacağımdan, kolumdan filan yaralansaydım, bedenim acısaydı. Ama ruhum... Çok acıyor. Genceciktik cepheye gittiğimizde. Çocuktuk. Savaşta boyum bile uzamış. Annem ölçtü evde... On santimetre uzamıştım...

Vedalaşırken beceriksizce sıcak ellerini uzatıyor bana, sarılıyor: "Kusura bakma..."

"BÜYÜYÜN DE GELİN, KIZLAR... DAHA TOYSUNUZ..."

Sesler... Onlarca ses... Aykırı gerçeği ifşa ederek üzerime boşandı ve bu gerçek, henüz çocukken belledi-ğim kısacık formüle –biz kazandık– sığmıyordu. Anlık bir kimyasal reaksiyon meydana geldi: Dava aşkı insan kaderlerinin canlı dokusunda çözündü, en kısa ömürlü madde olduğu ortaya çıktı. Sözcüklerin ardında başka bir şeylerin varlığıydı kaderi kader yapan.

Onlarca yıl sonra neyi duymak istiyorum? Moskova ve Stalingrad önlerinde yaşananları, askeri operasyonların ayrıntılarını, ele geçirilen tepe ve tepeciklerin unutulmuş adlarını mı? Merak ettiğim, mıntıka ve cephelerin istikameti, geri çekilme ve taarruzlar, havaya uçurulan katarların sayısı, partizan baskınları, yani binlerce cilt kitaba konu olmuş bütün bu şeyler mi? Hayır, ben başka bir şeyin peşindeyim. Ruhun bilgisi diye adlandırabileceğim bir şeyi topluyorum. Ruhsal yaşamın izini sürüyor, ruhun notlarını tutuyorum. Ruhun yolu benim için olayın kendisinden önemli; falanca olayın "nasıl olduğundan" mühim, beni daha çok heyecanlandıran ve korkutan sorular var: İnsan orada neler yaşadı? Hayata ve ölüme ve elbet kendine dair neyi görüp anladı? Duyguların tarihini yazıyorum... Ruhun tarihini... Savaşın ya da devletin tarihini, kahramanların yaşam öykülerini değil, sıradan

yaşamın içinden muazzam bir olayın epik derinliğine, Büyük Tarih'e fırlatılmış küçük insanın hayatını.

Kırk bir yılının kızları... Öncelikle şunu sormak istiyorum: Nereden çıktılar? Neden bu kadar kalabalıktılar? Nasıl oldu da erkeklerle eşit şekilde ellerine silah almaya cesaret ettiler? Ateş etmeye, mayın döşemeye, patlatmaya, bombalamaya – öldürmeye?

Aynı soruyu daha on dokuzuncu yüzyılda Puşkin de, Napolyon ordularına karşı savaşmış kadın süvari Nadejda Durova'nın notlarından bir parçayı *Sovremennik* Dergisi'nde yayımlarken sormuştu: "Köklü bir asilzade soyuna mensup genç bir kızı baba evini terk, cinsiyetini inkâr edip, erkekleri bile korkutan iş ve vazifeleri üstlenmeye ve muharebelere –hem de ne muharebelere! Napolyon'a karşı– iştirak etmeye zorlayan sebepler acaba nelerdi? Neydi onu teşvik eden? Gizli bir gönül yarası mı? Galeyana gelmiş muhayyilesi mi? Doğuştan gelen dizginlenemez bir iptila mı? Aşk mı yoksa?"

Evet ya – neydi?! Yüz küsur yıl sonra yine aynı soru...

Yeminler ve Dualar Hakkında

– Konuşmak istiyorum... Konuşmak! İçimi dökmek! Sonunda birileri bizi de dinliyor. Senelerce sustuk, evde bile sustuk. Onlarca sene. Savaştan döndüğüm ilk yıl çok konuşuyordum ben. Kimse dinlemiyordu. Ben de bıraktım... İyi oldu geldiğin. Hep birini bekledim, birinin geleceğini biliyordum. Gelmesi gerekirdi. O vakitler gençtim. Çok genç. Yazık. Neden yazık biliyor musun? Aklımda tutmayı bile becermedim yaşananları...

Savaştan birkaç gün önce bir arkadaşımla laflıyorduk, savaş mavaş çıkmayacağından emindik. Sinemaya gitmiştik; filmden önce bir dergi göstermişlerdi: Ribbentrop ve Molotov el sıkışıyordu. Spikerin, "Almanya Sovyetler Birliği'nin sadık dostudur," deyişi zihnime kazınmış.

Bir ay bile geçmedi, Alman orduları Moskova önlerine yetişti...

Biz sekiz kardeşiz, ilk dördümüz kız, en büyükleri benim. Bir gün babam işten eve ağlayarak geldi: "Eskiden ilk çocuklarım kız oldu diye sevinirdim. Gelin ederim, derdim. Ama şimdi her evden biri cepheye gidiyor, bizden gidecek kimse yok... Beni yaşlı diye almıyorlar, siz kızsınız, oğlanlar da küçük." Nedense bizim ailede bu durum ciddi bir üzüntü yaratmıştı.

Hemşire kursları açılmıştı, babam beni ve kız kardeşimi oraya götürdü. Ben on beş yaşındaydım, kardeşim on dört. "Zafer için verebileceğim tek şey bu. Kızlarım..." demişti. O zaman başka şey düşünülmüyordu.

Bir yıl sonra kendimi cephede buldum...

Natalya İvanovna Sergeyeva, er, hastabakıcı

– İlk günlerde... Şehirde bir keşmekeş hâkimdi. Kaos. Tüyleri diken diken eden bir korku. Birtakım ajanları yakalamaya çalışıyorlardı. Herkes birbirine, "Provokasyonlara kapılmayın," diyordu. Ordumuzun felakete uğradığını, birkaç hafta içinde tarumar edildiğini kimse fikren bile olsa kabul edemiyordu. Bize, yabancı topraklarda savaşacağımız söylenmişti. "Bir karış toprağımızı bile vermeyiz..."

Bir de baktık ki çekiliyoruz... Savaş öncesinde ortalıkta, Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırmaya hazırlan-

dığı söylentileri dolaşırdı ama bu tür konuşmalar sıkı bir şekilde takip edilirdi. İlgili organlar tarafından... Hangileri, herhalde anlamışsınızdır? NKVD...* Çekistler...** İnsanlar aralarında fısıldaşıyordu tabii ama ancak evlerinde, mutfaklarında; komün dairelerinde*** yaşayanlar – odalarında, kapalı kapılar ardında ya da musluğu açıp banyoda. Fakat Stalin'in konuşmasından sonra... Bizlere "kardeşlerim..." diye hitap etmişti. O zaman herkes kırgınlıklarını unuttu. Benim dayım hüküm giymişti, kamptaydı; öncesinde demiryollarında çalışan yaşlı bir komünistti. İşyerinde tutuklanmış... Kim tutukladı – malum, NKVD... Dayıcığımızın hiçbir suçunun olmadığını biliyorduk. İnanıyorduk ona. Ta iç savaştan kalma nişanları vardı... Yine de Stalin'in konuşmasından sonra annem, "Önce bir vatanımızı kurtaralım, sonra düşünürüz," demeyi bildi. Herkes vatanını seviyordu.

Ben de hemen askerlik şubesine koştum. Anjinime rağmen, daha ateşim tam düşmemişti, ama bekleyecek sabrım yoktu...

Yelena Antonovna Kudina, er, şoför

– Annemizin erkek evladı yoktu... Beş kız büyütüyordu. Savaş ilan edildi. Benim mükemmel müzik kulağım vardı. Konservatuara girmeyi hayal ederdim. Kulağımın cephede işe yarayacağına karar verdim, muhabereci olacaktım.

---

*Narodnıy Komissariat Vnutrennih Del – İçişleri Halk Komiserliği.

**Sovyetlerin ilk yıllarında Çeka (çrezvıçaynaya komissiya – olağanüstü haller komisyonu) çalışanı; sonradan devlet güvenliğiyle ilgili çeşitli kurumlarda çalışan, görevi genellikle istihbarat toplamak olan kimse.

***Komünalka denen dairelerde birkaç aile birlikte yaşar, mutfak ve banyoyu ortak olarak kullanırdı.

Stalingrad'a tahliye edildik. Stalingrad kuşatıldığında gönüllü olarak cepheye gittik. Hep birlikte. Bütün aile: Annem ve beş kız; babam o sırada zaten savaşıyordu...

Antonina Maksimovna Knyazeva, onbaşı, muhabereci

– Herkesin tek arzusu cepheye gitmekti... Korkuyor muyduk? Tabii ki korkuyorduk... Ama olsun... Askerlik şubesine gittik, bize "Büyüyün de gelin, kızlar..." dediler, "daha toysunuz..." On altı-on yedi yaşlarındaydık. Ama ben aklıma koyduğumu yaptım, aldılar beni. Arkadaşımla ikimiz keskin nişancı okuluna gitmek istiyorduk fakat bize, "Trafik memuru olacaksınız. Size ders vermeye vakit yok," dediler.

Annem birkaç gün istasyonda nöbet tutmuş, gidişimizi beklemiş. Katara doğru yürüdüğümüzü görünce yanıma gelip bana biraz çörek, on tane de yumurta verdi, bayıldı sonra...

Tatyana Yefimovna Semyonova, çavuş, trafik memuru

– Dünya hemen değişti... İlk günleri anımsıyorum... Annem pencerenin kenarında durur dua ederdi. Annemin tanrıya inandığını bilmezdim. Gökyüzüne bakar bakar dururdu...

Beni askere çağırdılar, doktordum. "Görevdir" diye düşünerek gittim. Babam kızı cepheye gittiği için mutluydu. Vatanını savunduğu için. Sabah erkenden askerlik şubesine gitmişti. Belgemi alacaktı; özellikle o erken saatte düşmüştü ki yola köydeki herkes kızının cepheye gittiğini anlasın...

Yefrosinya Grigoryevna Breus, yüzbaşı, doktor

– Yazdı... Barışın son günü... Akşam dansa gitmiştik. Yaşlarımız on altı. Topluca gezerdik o zamanlar, önce birini eve bırakırdık, sonra diğerini. Çiftler halinde ayrı ayrı gezmek yoktu bizde. Altı erkek, altı kız filan dolaşırdık.

Neyse, iki hafta sonra, bizi dans dönüşü eve bırakan bu çocukları –zırhlı birlikler okulunda okuyorlardı– sakatlanmış halde, sargılar içinde getirmeye başladılar. Kâbus gibi bir şeydi! Tam bir kâbus! Gülen birilerini görünce kızardım ben. Böyle bir savaş sürerken nasıl gülünür, bir şeylere nasıl sevinilir?

Kısa süre sonra babam milis kuvvetlerine katıldı. Evde küçük erkek kardeşlerim ve ben kaldık. Kardeşlerim otuz dört ve otuz sekiz doğumlu. Anneme cepheye gideceğimi söyledim. Ağlıyordu, kendim de geceleri ağlıyordum. Buna rağmen evden kaçtım... Anneme bölüğümden mektup yolladım. Oradan beni artık hiçbir şekilde geri döndüremezdi...

Liliya Mihaylovna Butko, ameliyat hemşiresi

– Sıraya gir! dediler... Boy sırasına girdik, en küçükleri benim. Komutan geldi, baktı. Bana yaklaştı:

"Bu Parmak Kız da kim?" dedi. "Ne yapacaksın bakayım burada sen? Annenin yanına dönsen de biraz büyüsen daha iyi olmaz mı?"

Annem hayatta değildi... Bombardımanda ölmüştü...

Bana en çok tesir eden... Hayatım boyunca unutmayacağım bir olaydır... Kırk bir yılıydı, ordumuz çekiliyordu... Çalıların ardında saklanıyorduk, bizim askerlerden birinin tüfekle Alman tankının üzerine atladığını ve dipçikle zırha vurduğunu gördüm. Vuruyor, bağırıp

çağırıyor ve ağlıyordu – ta ki düşene kadar. Alman askerleri onu vurdular. İlk yıl ellerimizde tüfekler, tanklara ve *messer*lere* karşı savaştık biz...

Polina Semyonovna Nozdraçova, sıhhiyeci

– Anneme rica ediyordum... Yalvarıyordum "N'olur ağlama" diye... Henüz gece değildi ama hava karanlıktı, kesintisiz bir inilti yükseliyordu. Annelerimiz kızlarını yolcu ederken ağlamıyor, inliyorlardı. Bir benim annem taş kesilmiş gibi dikiliyordu. Gözyaşlarına boğulmamdan korktuğu için tutuyordu kendini. Gözdesiydim ben onun, az şımartılmamıştım. Tuttular erkek gibi tıraş ettiler, saçlarımdan geriye küçük bir perçem kaldı. Aslında babamla ikisi yollamak istememişti ama benim tek arzumdu cepheye gitmek! Şimdi müzede asılı duran şu afişler: "Yurdun seni çağırıyor!", "Ya sen cephe için ne yaptın?" – beni çok etkiliyordu mesela. Hep gözümün önündeydiler. Ya şarkılar? "Ayaklan, büyük ülke... Ölümüne mücadeleye hazırlan..."**

Yola koyulduğumuzda hayrete düşmüştük: Öldürülenler peronlarda yatıyordu. Bu artık savaşın ortasındayız demekti... Fakat gençlik işte, şarkılar söylüyorduk. Hatta neşeli bir şeyler. Mâniler.

Çatışmaların bitimine yakın bütün ailem savaşıyordu. Babam, annem, kız kardeşim – demiryollarına girmişlerdi. Cephenin peşi sıra ilerliyor, yolları tamir ediyorlardı.

*Messerschmitt Bf (Me) 109 adlı Alman avcı uçağına halk arasında verilen ad.

**İkinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'nın neredeyse marşı haline gelen "Kutsal Savaş"(Svyaşennaya Voyna) adlı vatanseverlik şarkısının sözleri.

Bizim ailede herkes zafer madalyası aldı: babam, annem, kardeşim ve ben…

Yevgeniya Sergeyevna Sapronova, muhafız bölüğü çavuşu, uçak makinisti

– Savaştan önce orduda santralci olarak çalışıyordum… Bölüğümüz, savaşın daha ilk haftalarda sıçradığı Borisov kentinde konuşlanmıştı. Muhabere müdürü hepimizi sıraya dizdi. Biz asker değil, sivil memurduk. Dedi ki:

"Acımasız bir savaşın başındayız. Siz kızlar için çok zor olacak. İsteyen geç olmadan evine dönebilir. Cephede kalmak isteyenler bir adım öne çıksın…"

Ve tüm kızlar sözleşmiş gibi bir adım öne çıktık. Yirmi kişiydik. Hepimiz yurdumuzu savunmaya hazırdık. Önceden savaş kitaplarını sevmezdim hiç, aşk kitapları okurdum. Al sana?!

Cihazların başında sabah akşam, günlerce otururduk. Askerler bize yemek getirirdi, atıştırır, oturduğumuz yerde biraz uyuklar, sonra tekrar kulaklıkları takardık. Saçımızı yıkamaya vaktimiz yoktu, o yüzden bizimkilerden rica etmiştim: "Kızlar, örgülerimi kessenize…"

Galina Dmitriyevna Zapolskaya, santralci

– Askerlik şubesine gidip duruyorduk…

Bir gelişimizde, artık kaçıncıydı hatırlamıyorum, komiser bizi neredeyse kovacaktı: "Bari herhangi bir uzmanlığınız olsa. Hemşire olsanız, şoför… Hangi iş gelir ki elinizden? Savaşta ne yapacaksınız?" Biz bunu hiç düşünememiştik. Ne yapacağız gibi bir soru sormamıştık

kendimize. Savaşmak istiyorduk, o kadar. Savaşmanın bir iş bilmek demek olduğunu idrak edemiyorduk. Somut bir şey... Komiserin sorusu bizi şaşkına çevirmişti.

Ben ve birkaç kız daha hemşirelik kursuna yazıldık. Bize altı ay okumamız gerektiğini söylediler. Uzun geldi bize bu süre, istemedik. Üç ay öğretim verilen başka bir kurs daha vardı. Gerçi üç ay da uzundu fakat bu kursta derslerin sonuna yaklaşılmıştı. Bizi sınava almalarını rica ettik. Dersler bir ay daha sürecekti. Geceleri hastanede staj görüyor, gündüzleri ders çalışıyorduk. Bir aydan biraz fazla okumuş olduk yani...

Bizi cepheye değil hastaneye gönderdiler. Kırk bir yılıydı, ağustos ayının sonu... Okullar, hastaneler, kulüpler yaralılarla doluydu. Ama şubat ayında ben hastaneden ayrıldım, kaçtım, firar ettim denebilir, başka bir adı yok yaptığımın. Evraksız, hiçbir şeysiz sıhhiye trenine atladım. Bir küçük not bıraktım sadece: "Nöbete gelmeyeceğim. Cepheye gidiyorum." O kadar...

Yelena Pavlovna Yakovleva, başçavuş, hemşire

– O gün randevum vardı... Uça uça gittim... Sevdiğim çocuğun bana ilan-ı aşk edeceğini düşünüyordum ama o üzgün geldi: "Vera, savaş başlamış! Bizi derslerden alıp doğruca cepheye yolluyorlar," dedi. Askeri lisede okuyordu. E tabii ben de kendimi derhal Jeanne d'Arc rolünde hayal ediverdim. Tüfeği omuzlayıp cepheye gitmekten aşağısı kurtarmazdı beni. Birlikte olmalıyız! Birlikte olalım yeter! Hemen askerlik şubesine koştum; sert bir şekilde kestirip attılar: "Şimdilik sadece tıbbi personel gerekiyor. Onun da altı aylık öğrenim süresi var." Altı ayda kafayı yiyebilirdim! Âşıktım âşık...

Beni bir şekilde okumam gerektiğine ikna ettiler. Peki, okurum, ama hemşirelik değil... Silah kullanmak istiyorum! Sevdiğim çocuk gibi ateş etmek. Bir şekilde buna hazır hissediyordum kendimi. Okulumuza sık sık iç savaş kahramanları ve İspanya'da savaşmış kimseler gelir, konuşma yapardı. Kızlar kendilerini oğlanlarla eşit görürdü, ayrım yoktu. Aksine çocukluktan, okul yıllarından beri, "Kızlar traktör direksiyonuna!", "Kızlar uçak dümenine!" gibi sloganlar duyarak büyüdük biz. Bir de âşıktım tabii! O kadar ki birlikte öleceğimizi hayal ederdim. Aynı muharebede...

Tiyatro enstitüsü öğrencisiydim. Aktris olmayı hayal ediyordum. İdolüm Larisa Reissner'di.* Deri ceketli kadın komiser... Güzel olması hoşuma gidiyordu...

Vera Danilovtseva, çavuş, keskin nişancı

– Arkadaşlarımın hepsi de benden büyüktü, hepsini cepheye çağırdılar... Yalnız kalınca, beni almadılar diye feci ağlamıştım. Bana, "Daha okuman lazım, ufaklık," dediler.

Fakat okuma faslı uzun sürmedi. Kısa süre sonra dekanımız bir konuşma yaptı. "Kızlar," dedi bize, "öğreniminizi artık savaş bitince tamamlarsınız. Vatanımızı savunmak zorundayız."

Cephèye bizi fabrika şefleri uğurladı. Yazdı. Hatırlıyorum, tüm vagonlar bitkilerle, çiçeklerle doluydu. Armağanlar getirmişlerdi bize. Benim payıma müthiş lezzetli

*Larisa Mihaylovna Reissner (1895-1926): Rusya iç savaşına katılmış Polonya kökenli devrimci, gazeteci, şair, yazar.

bir ev kurabiyesi ve güzel bir kazak düşmüştü. Peronda Ukrayna *hopak*ını* nasıl coşkuyla oynamıştım!

Yolculuk günlerce sürdü... Bir istasyonda kızlarla kovaya su doldurmak için indik. Bir de ne görelim? Ağzımız açık kaldı: Peş peşe geçen katarlar hep genç kızlarla doluydu. Şarkı söylüyorlardı. Kimi başörtüsünü, kimi kepini sallıyordu bize. Anladık ki savaşacak erkek kalmamış, hepsi helak olmuş... Ya da esir düşmüşler. Şimdi onların yerine biz gidiyoruz.

Annem bana bir dua yazmıştı. Madalyonumun içine koymuştum onu. İhtimal, faydası oldu ki eve dönebildim. Muharebelerden önce madalyonumu öperdim...

Anna Nikolayevna Hroloviç, hemşire

– Pilottum...

Daha ben yedinci sınıftayken bizim oraya uçak gelmişti. Daha o yıllarda, düşünebiliyor musunuz – otuz altı yılında. O zaman bu görülmemiş bir şeydi. Hemen duyurular başladı: "Genç kızlar ve delikanlılar – uçağa!" Tabii ben bir Komsomol üyesi olarak ön saflardaydım. Hemen havacılık kulübüne yazıldım. Babam kesinlikle karşı çıkıyordu. O zamana kadar ailemizde herkes metalürji uzmanlığını seçmişti, birkaç nesil maden fırını ustası çıkarmıştık. Babam madenciliğin kadın işi olduğunu ama pilotluğun olmadığını düşünüyordu. Havacılık kulübü müdürü bunu duyunca babamı uçakla gezdirmeme izin verdi. Ben de gezdirdim. Babamla havaya yükseldik ve o günden sonra bir daha sesini çıkarmadı. Hoşuna gitmişti. Havacılık kulübünü dereceyle bitirdim, paraşütle atlama-

*Ukrayna halk dansı.

da iyiydim. Savaştan önce evlenmeye de vakit buldum, bir kız doğurdum.

Savaşın ilk günlerinden itibaren havacılık kulübümüzde birtakım düzenlemeler başladı: Erkekleri askere alıyorlardı, yerlerine biz kadınlar geçiyorduk. Kursiyerlere ders veriyorduk. İş çoktu, sabahtan gece yarısına kadar. Eşim cepheye ilk gidenlerden biri oldu. Elimde bir fotoğraf kaldı: İkimiz uçağın önünde pilot başlıklarıyla duruyoruz... Kızımla baş başa kalmıştık, devamlı kamplarda kalıyorduk. Nasıl bir yaşantımız mı vardı? Lapasını yedirip kapıyı üstüne kilitlerdim, sabah dörtten itibaren uçuşta olurduk. Akşam dönerdim, yemiş mi yememiş mi belli değil, üstü başı o lapaya bulanmış. Ağlamıyordu bile artık, sadece yüzüme bakıyordu. Gözleri eşiminkiler gibi iri iri...

Kırk bir yılının sonuna doğru bana vefat kâğıdını yolladılar: Kocam Moskova önlerinde ölmüştü. Ekip komutanıydı. Kızımı seviyordum ama onu eşimin yakınlarına bırakmak zorunda kaldım. Ve cepheye gitmek için başvuruda bulundum...

Son gece... Bütün gece kızımın karyolası önünde dizlerimin üzerinde durdum...

Antonina Grigoryevna Bondareva, muhafız bölüğü teğmeni, kıdemli pilot

– On sekizimi doldurmuştum... Nasıl mutluydum, bayram ediyordum. O sırada çevremde herkes "Savaş!!" diye feryat ediyordu. İnsanların ağladıklarını anımsıyorum. Sokakta gördüğüm insanlar hep ağlıyordu. Hatta dua edenler bile vardı. Alışılmadık bir durum... İnsan-

lar sokaklarda dua ediyor, haç çıkarıyordu. Okulda bize tanrının olmadığı öğretilmişti oysa. Ya tanklarımız, güzel uçaklarımız neredeydi? Geçit törenlerinde hep görürdük onları. Gurur duyardık! Komutanlarımız neredeydi? Budyonnıy... Bir şaşkınlık anı olmuştu tabii. Sonra nasıl kazanırız diye kafa yormaya başladı insanlar.

Sverdlovsk şehrinde sağlık memurluğu-doğum hekimliği okulunun ikinci sınıfında okuyordum. Hemen, "Savaş çıktı madem, cepheye gitmeli," diye düşündüm. Babam kıdemli komünisttir, siyasi kürek mahkûmu.* Bize çocukluğumuzdan itibaren vatanın her şey demek olduğunu, vatanı korumak gerektiğini öğretmişti. Tereddüt etmedim: Ben gitmeyeyim de kim gitsin? Gitmeliyim..."

Serafima İvanovna Panasenko, asteğmen, motorize piyade taburu sağlık memuru

– Annem trenin yanına geldi koşarak... Sert kadındı. Bizi hiç öpmez, asla övmezdi. İyi bir şey yaptıysak şefkatli bakışlarla süzerdi o kadar. Ama bu kez geldi, tuttu başımı, öpüyor, öpüyor. Gözlerimin içine bakıyor... Uzun uzun... Annemi bir daha hiç göremeyeceğimi o an anladım. Hissettim... Her şeyden vazgeçip, sırt çantamı teslim edip eve dönmek istedim. Acıdım herkese... Nineme... Küçük erkek kardeşlerime...

O sırada müzik çaldı... Emir: "Açıl!! Vagonlara bin!.."

Uzun süre el salladım...

Tamara Ulyanovna Ladınina, er, piyade

*1917 öncesi devrimci faaliyetleri yüzünden kürek cezası almış mahkûm.

– Beni muhabere alayına aldılar... Bana kalsa asla muhabereye gitmezdim, katiyen, çünkü bu işin de savaşa dahil olduğunu anlamıyordum. Bir gün tümen komutanı yanımıza geldi, sıraya geçtik. Maşenka Sungurova adında bir kız vardı bizde. İşte o Maşenka öne çıkıp şey dedi:

"Komutan yoldaş, izin verirseniz bir sözüm olacak."

"Buyurun, buyurun, Er Sungurova!"

"Er Sungurova kendisini muhabere görevinden azat edip silah kullanılan bir yere göndermenizi rica eder."

Anlarsınız işte, hepimiz aynı şekilde hissediyorduk. Uğraştığımız şeyin, muhaberenin çok önemsiz olduğunu, hatta bizi küçük düşürdüğünü sanıyorduk – en önde olmamız gerekirdi.

Generalin yüzündeki tebessüm hemen silindi:

"Sevgili kızlar! (Ne halde olduğumuzu görseydiniz keşke: Aç biilaç, uykusuz; adam da bizimle artık komutan gibi değil babamız gibi konuşuyordu). Siz herhalde cephedeki rolünüzü iyi anlamamışsınız, sizler bizim gözümüz kulağımızsınız. Muhaberesiz ordu kansız insan gibidir."

Dayanamayıp ilk söz alan yine Maşenka Sungurova oldu:

"General yoldaş! Er Sungurova bütün emirlerinizi yerine getirmeye sapına kadar hazırdır!"

Savaşın sonuna kadar "Sap" diye seslendik ona.

... Kırk üç yılının haziran ayında Kursk Çıkıntısı'nda bize alay bayrağı verdiler. O zaman alayımız, yani Altmış Beşinci Ordu Yüz Yirmi Dokuzuncu Müstakil Muhabere Alayı yüzde seksen kadınlardan oluşuyordu. Bir fikriniz olması için anlatmak isterim... Ruhlarımızda olup biteni

anlamanız için ki bizim o halimize benzer insanlar herhalde bir daha hiç gelmeyecek dünyaya. Hiçbir zaman! Öyle saf, öyle samimi... Öyle inanmış! Alay komutanımız bayrağı alıp da, "Bayrağın altına toplan! Yere çök!" diye emrettiğinde dünyalar bizim olmuştu. Bize güvenmişlerdi, artık biz de diğerleri gibi, tank ve nişancı alayları gibi bir alaydık. Öylece durup ağladık, herkesin gözleri yaşlıydı. İnanmazsınız, bu şokun ardından bünyem nasıl gerilmişse hastalığım –tavukkarası vardı bende, yetersiz beslenme ve sinirsel yorgunluktan olmuştu– neyse işte hastalığım geçiverdi. Ertesi gün sağlığıma kavuştum, düşünsenize, ruhumun sarsılmasıyla iyileşmiş oldum...

Mariya Semyonovna Kaliberda, uzman çavuş, muhabereci

– Tam ben reşit oldum... Kırk bir yılının dokuz haziranında on sekizime bastım... İki hafta, hatta on iki gün sonra bu lanet savaş başladı. Bizi Gagra-Sohum Demiryolu'nun inşasına gönderdiler. Sadece gençleri toplamışlardı. Orada yediğimiz ekmek kalmış aklımda. İçinde neredeyse hiç un yoktu ama onun dışında ne ararsan vardı, en çok da su. Ekmeğin durduğu yerde küçük bir birikinti oluşurdu, dilimizle yalardık o suyu.

Kırk iki senesinde... Üç Bin İki Yüz Birinci Tahliye-Dağıtım Hastanesi'nde* görev yapmak üzere gönüllü oldum. Bu, Güney ve Kuzey Kafkasya cepheleriyle Müstakil Primorskaya Ordusu'nun bünyesinde görev yapan çok büyük bir cephe hastanesiydi. Çatışmalar çok şid-

*Kimi yaralıların cephe gerisindeki hastanelerde tedavi görmesi için tahliyelerini ve hastanelere dağıtımlarını organize eden hastane.

detliydi ve çok yaralı vardı. Beni gıda dağıtımına verdiler – yirmi dört saat süren bir görevdi bu. Sabah olur, kahvaltı vermek gerekir – biz hâlâ akşam yemeğini dağıtıyor oluruz. Birkaç ay sonra sol bacağımdan yaralandım, sağ bacağımın üzerinde zıplayarak çalışmaya devam ettim. Sonra bir de sorumlu hemşire görevini yüklediler bana, bu da yirmi dört saat meşgul olman gereken bir iş. Hayatım çalışmaktan ibaretti.

Kırk üç yılının otuz mayısında... Gündüz saat tam birde Krasnodar yoğun bir baskına uğradı. Tren istasyonundaki yaralıları yollayabildiler mi diye bakmak için binadan çıktım. İki bomba cephanelerin saklandığı ambarı vurdu. Sandıklar gözümün önünde altı katlı binadan daha yükseğe fırlayıp infilak ediyordu. Kasırga gibi bir şey beni tuğla duvara fırlattı. Bilincimi kaybettim... Kendime geldiğimde akşam olmuştu. Başımı kaldırdım, parmaklarımı sıkmayı denedim – hareket eder gibiydiler, sol gözümü zar zor araladım ve kanlar içinde koğuşa gittim. Koridorda karşıma bizim başhemşire çıktı, tanımadı beni, "Kimsiniz? Nereden geldiniz?" diye sordu. Yaklaşınca ah etti, sonra: "Nerelerdeydin bunca zaman, Ksenya?" dedi. "Yaralılar aç, sen yoksun." Çabucak başımı ve sol kolumun dirsekten yukarısını sardılar, akşam yemeği dağıtımına gittim. Gözlerim kararıyordu, su gibi ter akıyordu üstümden. Yemek dağıtırken düşmüşüm. Ayılttıklarında tek duyduğum: "Çabuk! Hadi!" Sonra yine – "Çabuk! Hadi!"

Birkaç gün sonra ağır yaralılar için kan bile aldılar benden. İnsanlar ölüyordu...

...Savaş süresince öyle değişmişim ki eve döndüğüm-

de annem beni tanımadı. Oturduğu evi gösterdiler bana, kapısını çaldım.

"Evet..." dedi bir ses.

İçeri girip selam verdim, "İzin verin geceyi burada geçireyim," dedim.

Annem ocağı yakıyor, iki küçük erkek kardeşim yerde saman yığının üzerinde oturuyordu – çıplaklardı, giyecek bir şeyleri yoktu. Annem beni tanımadı:

"Yurttaş, halimizi görüyorsunuz ya? Hava kararmadan yolunuza gidin iyisi mi," dedi.

Biraz daha yaklaştım, o yine, "Yurttaş," dedi, "hava kararmadan yolunuza devam edin."

Eğilip sarıldım ona, "Anne, anneciğim!" dedim.

O zaman hepsi birden üzerime atladılar... Başladılar ağlamaya...

Şimdi Kırım'da oturuyorum. Burada her yer çiçekler içinde, her gün pencereden denize bakıyorum ama ne fayda – acıdan bunalıyorum, yüzüm hâlâ kadın yüzüne benzemiyor. Her günüm gözyaşı, her günüm acı. Anılara gömüldüm kaldım...

Ksenya Sergeyevna Osadçeva, er, sorumlu hemşire

Korkunun Kokusu ve Şekerleme Bavulu Üzerine

– Cepheye gidiyordum... Harika bir gündü. Hava aydınlıktı, ince ince yağmur çiseliyordu. Öyle güzeldi ki! Sabah çıktım dışarı, baktım: Bir daha buraya dönemeye-

cek miyim sahiden? Bahçemizi görmeyecek miyim? Sokağımızı... Annem ağlıyor, tutmuş bırakmıyor beni. Tam gidiyorum peşimden geliyor, kucaklıyor, salmıyor...

Olga Mitrofanovna Rujnitskaya, hemşire

– Ölmek... Ölmekten korkmuyordum. Gençlik işte ya da başka bir şeyler... Ölüm çevremizi kuşatmıştı, devamlı yanı başımızdaydı ama benim onu düşündüğüm yoktu. Bahsetmezdik de ölümden. Yakınlarda dolanır durur ama hep ıskalardı. Bir keresinde koca bir bölük, bizim alayın kontrolündeki bölgeye keşfe geldi. Şafak vaktine doğru çekildiler, tarafsız bölgeden bir inilti yükseldi. Bir yaralı kalmıştı orada. "Gitme öldürürler," dedi bana askerler, "görüyorsun ya, hava aydınlanıyor."

Dinlemedim, yaralıya doğru süründüm. Buldum onu, kolundan kemerle kendime bağlayıp sekiz saat sürükledim. Getirdiğimde canlıydı. Komutan öğrendi, görev yerini terk için beş günlük hapis cezası verdi. Alay komutanı yardımcısının tepkisi farklı oldu: "Ödüle layıktır," dedi.

On dokuzumda "Cesaret" madalyası sahibi olmuştum. On dokuzumda saçlarım ağarmıştı. On dokuzumda girdiğim son muharebede kurşunun teki iki akciğerimi deldi, ikincisi iki omurumun arasından geçti. Bacaklarım felç oldu... Beni ölmüş kabul ettiler...

On dokuz yaşımda... Şimdi bu yaşta bir kız torunum var. Bakıyorum da ona, inanamıyorum. Çocuk!

Cepheden döndüğümde kız kardeşim bana vefat kâğıdımı gösterdi... Gömmüşler beni meğerse...

Nadejda Vasilyevna Anisimova, makineli tüfek bölüğünde sıhhiyeci

– Annemi hatırlamıyorum... Hafızamda sadece belli belirsiz gölgeler kalmış... Çizgiler... Yüzünün hatları mı, üzerime eğilen bedeninin hatları mı? Yakınımdaydı. Sonradan bana öyle gelmişti. Annemi kaybettiğimizde üç yaşındaydım. Babam Uzakdoğu'da görevdeydi – daimi asker. Bana ata binmeyi öğretmişti. Üzerimde en güçlü tesiri bırakan çocukluk anım budur. Babam hanım hanımcık bir kız olmamı istemezdi. Leningrad'da –beş yaşımdan itibaren orada olduğumu hatırlıyorum– teyzemle kalıyordum. Teyzem Rus-Japon Savaşı'nda hemşirelik yapmıştı. Annem gibi severdim onu...

Nasıl bir çocuk muydum? İddia yüzünden okulun ikinci katından atlamıştım. Futbol severdim, erkek çocuklarına kalecilik yapardım. Finlandiya Savaşı başladığında habire cepheye kaçardım. Kırk bir yılında tam da yedinci sınıfı bitirmiş, teknik okula başvurmuştum. Teyzem savaş çıktı diye ağlar, ben cepheye gidip savaşacağım diye sevinirim. Kanın ne olduğunu nereden bilecektim?

Birinci Milis Kuvvetleri Muhafız Tümeni oluşturulduğunda bizi, birkaç kızı, sıhhiye taburuna aldılar.

Teyzemi telefonla arayıp, "Cepheye gidiyorum," dedim.

Telefonun diğer ucundan aldığım cevap şuydu: "Eve geliyorsun, marş-marş! Yemeğin soğudu bile."

Kapattım telefonu. Sonradan acıdım haline, çok acıdım. Kuşatma başlamıştı, korkunç Leningrad Kuşatması.* Şehrin yarısı ısısız, teyzem yapayalnız kaldı. Yaşlı...

Hatırlıyorum beni izne göndermişlerdi. Teyzeme git-

*872 gün süren Leningrad Kuşatması 8 Eylül 1941 yılında başlayıp 27 Ocak 1944 tarihinde son bulmuştur. Gıda krizi, soğuk hava gibi faktörlerin de etkisiyle Leningrad Kuşatması süresince yüz binlerce kişi can vermişti.

meden önce bir dükkâna uğradım. Savaştan önce şekerlemeye bayılırdım.

"Şekerleme verin bana," dedim.

Satıcı kadın deliymişim gibi baktı yüzüme. Yemek karnesinden haberim yoktu, kuşatma nedir bilmiyordum. Sıradakilerin hepsi dönüp bana baktı: Tüfeğim boyumdan uzun. İlk verdiklerinde, "Bu tüfeğin boyuna ne zaman ulaşırım acaba?" diye düşünmüştüm. Birdenbire herkes, tüm sıradakiler benim için şeker istemeye koyuldu:

"Verin ona n'olur. Bizim kuponlardan kesin."

Verdiler de.

Sokakta cephe için yardım toplanıyordu. Meydanın ortasına konan masaların üzerinde büyük tepsiler duruyor, kimi altın yüzüğünü, kimi küpelerini çıkarıp bırakıyordu. Saat getirenler, para getirenler... Kimsenin kayıt tuttuğu filan yoktu, imza da atılmıyordu. Kadınlar parmaklarından alyanslarını çıkarıyorlardı...

Bu sahneler hafızamda hâlâ canlıdır...

Bir de meşhur İki Yüz Yirmi Yedi numaralı Stalin emri vardı: "Bir adım dahi geri atılmayacak!" Döndüğün anda vurulursun! Olduğun yerde vururlar yahut mahkemeyi, özel ceza taburlarını boylarsın. Oraya düşenlere idam mahkûmu gözüyle bakılıyordu. Düşman çemberinden çıkmayı başaranlar ve esaretten kurtulanlar da filtreleme kamplarına* yollanıyordu. Arkamızdan engelleme müfrezeleri** geliyordu... Kendi insanlarını vuruyorlardı...

*SSCB İçişleri Halk Komiserliği Kontrol-filtreleme kampları: Büyük Anayurt Savaşı'nda Almanların işgal ettikleri bölgelerde esir düşmüş ve sonra esaretten kurtulmuş kişilerin sorgulanması için kurulan özel kurumlar.

**Zagraditelnıye otryadı: Disiplini sağlamak için ordunun arkasından ilerleyen; görevi, geride kalmış, kaçak askerleri ya da ajanları yakalamak olan müfrezeler.

Bu sahneler aklımda kalmış...

Sıradan bir orman açıklığı... Yağmurdan sonra ıslak, çamurlu... Genç bir asker dizlerinin üzerinde duruyor. Gözlüklü; nedense habire düşüyor gözlük, düzeltiyor. Yağmur sonrası... Leningradlı entelektüel bir çocuk... Mosin-Nagant'ını* almışlar elinden. Hepimizi sıraya dizdiler. Her yer su birikintisi... Yalvardığını duyuyoruz... Yemin ediyor... Kurşuna dizmesinler diye yalvarıyor – annesi bir başına kalmış evde. Ağlamaya başlıyor. Ve o anda alnının ortasına bir kurşun... Tabancayla. İbret olsun diye vuruyorlar – tereddüt edenin başına aynısı gelir gibisinden. Bir an bile tereddüt etmek yok! Bir an...

Bu emir beni derhal bir yetişkine çevirdi. Bunlardan bahsedemezdik... Uzun süre hiç konuşmadık... Evet, biz kazandık ama hangi bedel karşılığında! Hangi korkunç bedel?!

Günlerce uyumadığımız oluyordu – o kadar çok yaralı vardı ki. Bir defasında üç gün kimse uyumamıştı. Beni yaralıların taşındığı araçla hastaneye yolladılar. Yaralıları teslim ettim; dönüşte araba boştu, bir güzel uykumu aldım. Ben turp gibi döndüm ama bizimkiler hep dökülüyor.

Komisere rastladım:

"Komiser yoldaş, utanıyorum," dedim.

"Ne oldu?"

"Uyudum."

"Nerede?"

Yaralıları götürdüğümü, dönüşte uykumu aldığımı anlattım ona.

---

*Rus yapımı piyade tüfeği.

"Ne olmuş? İyi etmişsin! Bir kişi de normal kalsın, baksana herkes ayakta uyuyor."

Ben yine de utanıyordum. Bütün savaşı böyle vicdan muhasebesiyle geçirdik.

Sıhhiye taburunda iyi muamele görüyordum ama asıl istediğim keşifçi olmaktı. Şayet bırakmazlarsa ön hatta kaçacağımı söyledim. Bunun için, yani askeri tüzüğe uymadığım için Komsomol'dan ihraç etmek istediler. Ben yine de sıvıştım...

İlk "Cesaret" madalyam...

Muharebe başladı. Yaylım ateşi. Askerler yere yattı. Emir geldi: "İleri! Vatan için!" Hâlâ yatıyorlar. Tekrar bir emir geldi ama kalkan yok. Ben kalktım, kız olduğumu görsünler diye de şapkamı çıkardım... O vakit hepsi birden ayaklandı, çatışmaya girdik...

Bana madalya verdiler, aynı gün de göreve gittik. Ve hayatımda ilk kez şey oldum... Kadın halleri... Üzerimdeki kanı görünce, "Yaralandım," diye bağırdım.

Keşifte bir sağlık memurumuz vardı, yaşını başını almış bir adamdı. Yanıma geldi:

"Nerenden yaralandın?" diye sordu.

"Bilmem ki neremden... Ama kan geldi..."

Bir baba gibi açıkladı bana her şeyi...

Savaştan sonra on beş yıl daha keşfe gittim. Her gece. Rüyalarımda ya tüfeğimin çalışmadığını ya düşmanın çevremizi kuşattığını görürdüm. Dişlerimi gıcırdatarak uyanırdım. Nerede olduğumu hatırlamaya çalışırdım. Orada mı, burada mı?

Savaş bittiğinde üç isteğim vardı: İlki – nihayet karın üstü sürünmeyi bırakıp onun yerine troleybüsle gezmek;

ikincisi – bir beyaz ekmek alıp hepsini yemek; üçüncüsü – beyaz bir yatağa girip uykumu almak, gıcır gıcır çarşafların üzerinde. Beyaz çarşafların...

Albina Aleksandrovna Gantimurova, uzman çavuş, keşifçi

– İkinci çocuğumu bekliyorum... Hamileyim ve iki yaşında bir oğlum var. Savaş başladı. Kocam cephede. Annemle babamın yanına gittim ve... Anlarsınız ya? Kürtaj oldum... Aslında o zamanlar yasaktı... Ama nasıl doğursaydım? İnsanların gözleri hep yaşlı... Savaş! Ölümün ortasında nasıl doğurursun?

Şifreleme kursunu bitirdim, cepheye yolladılar. Çocuğumun, onu doğurmayışımın intikamını almak istiyordum. Kızımın... Bir kızım olacaktı...

Ön hatta göndersinler istedim. Karargâhta tuttular...

Lyubov Arkadyevna Çarnaya, asteğmen, şifreci

– Şehri terk ediyorduk... Topluca... Bin dokuz yüz kırk bir yılı, yirmi sekiz haziran öğle vakti biz, Smolensk Pedagoji Enstitüsü öğrencileri, matbaanın avlusunda toplanmıştık. Eski Smolensk yolundan Krasnoye şehri yönünde hareket ettik. Dikkati elden bırakmamak adına gruplar halinde ilerliyorduk. Günün sonuna doğru hava serinledi, yürümek kolaylaştı, daha hızlı gidiyorduk, arkamıza bakmadan. Bakmaya korkuyorduk... Mola için durduğumuzda, ancak o zaman bakışlarımızı doğuya çevirdik. Ufuk, uçtan uca koyu renk bir kızıltıyla örtülmüştü. Kırk kilometre mesafeden, tüm göğü sarmış gibi görünüyordu. Belli ki on, yüz ev değil, bütün Smolensk yanıyordu...

Tiril tiril yeni bir elbisem vardı, fırfırlı. Arkadaşım Vera pek beğenirdi. Hatta birkaç kez denemişti. Düğününde hediye edeceğime söz vermiştim ona. Evlenmek üzereydi. Sevgilisi de iyi bir çocuktu.

Savaş birdenbire başladı. Siperler yolumuzu gözlüyordu. Eşyalarımızı yurttaki memura teslim ediyorduk. Elbise ne olacak? "Al, Vera," dedim şehri terk ederken.

Almadı. "Söz verdiğin gibi düğünümde hediye edersin," gibi bir şey söyledi. O elbise o kızıltının içinde yandı gitti.

Artık dönüp dönüp arkamıza bakıyorduk. Sanki bir şey sırtımızı yakıyordu. Bütün gece hiç mola vermedik, şafakla birlikte de çalışmaya koyulduk. Tank hendekleri kazıyorduk. Yedi metre dik duvar, üç buçuk metre derinlik. Kazıyorum, kürek ateş gibi yanıyor elimde, kum gözüme kırmızı görünüyor. Çiçekler, leylaklar içindeki evimiz gözümün önünden gitmiyor... Beyaz leylaklar...

İki nehir arasındaki bir malazda çardaklarda kalıyorduk. Sıcak ve rutubet... Sivrisinek kaynıyor. Yatmadan önce dumanla kovuyoruz onları, şafak sökerken yine sızıyorlar içeri, rahat uyku haram.

Beni oradan sıhhiye birliğine gönderdiler. Yerlere rasgele serilip yatıyorduk. Hastalanan çok oldu. Yüksek ateş. Üşüme. Yattığım yerde ağlıyordum. Koğuşun kapısı açıldı, doktor eşikten (içeri giremezdi zaten, şilteler dip dibe seriliydi): "İvanova," diye seslendi, "kanında plazmodyum tespit ettik." Bende yani. Benim için, daha altıncı sınıf kitabında okuduğumdan bu yana, plazmodyumdan daha korkunç bir şey olmadığını bilemezdi tabii. Tam o sırada hoparlörden ses geldi: "Ayaklan, büyük ülke..." Bu

şarkıyı o zaman ilk kez duymuştum. "İyileşir iyileşmez," diye düşündüm, "derhal cepheye gideceğim."

Roslavl yakınlarındaki Kozlovka'ya getirdiler beni, bir sıranın üzerine oturttular, düşmemek için var gücümle direniyorum, sanki rüyadayım da sesler duyuyorum:

"Bu mu?"

"Evet," diyor sağlık memuru.

"Yemekhaneye götürün. Önce karnını doyurun."

İşte yataktayım. Bu ne demektir biliyor musunuz? Ateşin yanında yerde değil, ağaç altında pelerin-çadır* içinde değil, hastanede, sıcak bir ortamdayım. Çarşaf üzerinde. Yedi gün boyunca uyanmadım. Anlattıklarına göre hemşireler uyandırıp besliyormuş beni, hiç hatırlamıyorum. Yedi gün sonra kendiliğimden uyandığımda doktor gelip muayene etti:

"Bünyesi sağlam, atlatır," dedi.

Ve ben tekrar uykuya gömüldüm.

...Cepheye gider gitmez birliğimle beraber kuşatmanın ortasına düştüm. Günlük besinimiz iki peksimetten ibaretti. Öldürülenleri gömmeye vakit bulamıyorduk, sadece kum döküyorduk üstlerine. Yüzlerini kepleriyle örtüyorduk... "Hayatta kalırsak," demişti komutan, "seni cephe gerisine göndereceğim. Eskiden bir kadının buraya iki gün bile dayanamayacağını sanırdım. Kendi eşimi düşünüyorum da..." Öyle içerlemiştim ki ağlamıştım; benim için ölümden beterdi böyle bir zamanda cephe gerisinde oturmak. Aklım ve kalbim sağlamdı ama fiziksel olarak dayanamıyordum. Fiziksel yük ağır geliyordu... Sırtımızda mermi taşıdığımızı hatırlıyorum, topları ça-

*Aynı zamanda pelerin tipi bir mont olarak da kullanılabilen çadır.

murun içinden sürüklediğimizi. Özellikle Ukrayna'da, yağmurdan sonra ya da baharda toprak ağırlaşırdı, hamur gibi olurdu. Toplu mezar kazıp yoldaşlarımızı gömmek bile, her birimiz üç gün uyumamışken, o bile zor gelirdi. Ağlamıyorduk artık, ağlamak da güç ister, tek dileğimiz uyumaktı. Uyumak ve uyumak.

Nöbetteyken hiç durmadan volta atıp yüksek sesle şiir okurdum. Diğer kızlar şarkı söylerlerdi, yığılıp kalmamak ve uyumamak için...

Valentina Pavlovna Maksimçuk, uçaksavar topçusu

– Yaralıları Minsk'ten tahliye ediyorduk... Ayaklarımda yüksek topuklu ayakkabılar vardı – boyumun kısalığından utanırdım. Topuğun biri koptu, o sırada "Çıkarma!" diye bağırmaya başladılar. Elimde iskarpin yalınayak koşuyordum, kıyamıyordum bırakmaya, çok güzeldi iskarpinlerim.

Etrafımız kuşatılınca ve kurtuluş olmadığını görünce hastabakıcı Daşa'yla ben hendekten çıktık; saklanmıyorduk artık, boylu boyunca dikiliyorduk: Varsın mermiler kafamızı koparsın, esir düşmekten, eziyet görmekten iyidir. Kalkabilen yaralılar da kalktı ayağa...

Faşist askerlerini ilk gördüğümde tek söz edemedim, dilim tutuldu. Genç ve neşeliydiler, gülümsüyorlardı. Bir de nerede dururlarsa, bir çeşme ya da kuyu görmesinler, yıkanıyorlardı hemen. Kolları hep sıvalı. Yıkanıp duruyorlardı... Etraf kan revan, çığlık kıyamet, bunlar habire yıkanıyor... Öyle bir nefret kabarıyordu ki içimde... O gün eve geldim, iki bluz değiştirdim. Burada olmalarına acayip bir tepki duyuyordum. Geceleri uyuyamıyordum. Nasıl olur?! Komşumuz Klava Teyze topraklarımızda gez-

diklerini görünce felç geçirmişti. Evinde... Kısa süre sonra da öldü, kaldıramadı bu durumu...

Mariya Vasilyevna Jloba, yeraltı militanı

– Almanlar köye girdi... Koca koca siyah motosikletlerle... Gözümü açmış onları izliyordum: Genç ve neşelilerdi. Devamlı gülüyorlardı. Kahkahalarla! Burada, topraklarımızda olduklarını, üstüne üstlük bir de güldüklerini düşününce kalbim duracak gibi oluyordu.

Tek hayalim intikam almaktı. Ölüp gideceğimi ve hakkımda bir kitap yazılacağını hayal ederdim. Adım kalacaktı. Bu tür hayaller kurardım işte...

Kırk üç yılında kızımı doğurdum... O zaman artık eşimle ormana sığınıp partizanlara katılmıştık. Bir bataklığın ortasında, kuru ot tınazının üzerinde doğurdum. Kundakları üzerime serip kurutur, koltuğumun altına koyup ısıtır, tekrar sarardım. Her yer yanıyordu, köyleri insanlarla birlikte ateşe veriyorlardı. Okullara, kiliselere toplayıp... Gazyağı döküyorlardı üzerlerine... Beş yaşındaki yeğenim de yanımdaydı –konuşmalarımızı dinliyordu– sormuştu bana: "Manya Teyze, yandığım zaman benden ne kalacak? Sadece botlarım mı..." Çocuklarımız böyle sorular soruyordu işte...

Yanık ceset parçaları toplamışlığım vardır... Arkadaşımın ailesini toplamıştım... Küllerin içinde kemikler buluyorduk; bir yerde bir giysi parçası, küçücük bir kumaş bulsak anlıyorduk kime ait olduğunu. Herkes kendi yakınını arıyordu. Yerde bir parça buldum, arkadaşım, "Annemin kazağı..." dedi ve bayıldı. Kimi bir çarşafın içinde, kimi bir yastık kılıfında topluyordu kemikleri.

Ne getirmişlerse yanlarında. Arkadaşımla ben bir çantaya doldurduk, yarısı bile dolmadı. Hepsini küçük bir ortak mezara koyduk. Her şey kapkara, sadece kemikler beyaz. Ve kemik külü... Tanır olmuştum artık bu külü. Kar gibi bembeyaz...

Bu olaydan sonra nereye gönderirlerse göndersinler korku duymadım. Yavrum küçücüktü, daha üç aylıkken yanımda götürüyordum göreve. Komiser beni göndermek zorunda kaldığı için ağlardı... Şehirden ilaç getirirdim, sargı bezi, serum... Bebeğin kollarının bacaklarının arasına koyar, kundakla sıkıca bağlar, getirirdim. Ormanda yaralılar ölüyordu. Gitmek zorundaydık. Mecburen! Başka kimse geçemiyordu, sızamıyordu şehre, her yerde Alman polis noktaları, bir tek ben geçebiliyordum. Çocukla. Kundaklar içinde...

İtiraf etmesi bile korkunç geliyor şimdi... Ah, ne zor! Ateşi çıksın diye tuzla ovardım vücudunu, ağlardı çocukcağız. Kıpkırmızı olurdu, her yeri döküntüyle kaplanır, bağırır, yırtınırdı. Polis noktasında durdururlardı. "Tifo, *pan*,* tifo..." derdim. Bir an önce gideyim diye kovalarlardı: "Weg! Weg!"** Tuzla ovardım evet, sarımsak koyardım. Bebeğim minicikti, emziriyordum daha.

Polis noktalarını geçip ormana girince hüngür hüngür ağlardım. Bağıra bağıra! Öyle acırdım bebeciğe. Bir-iki gün sonra tekrar giderdim ama...

Mariya Timofeyevna Savitskaya-Radyukeviç,
partizan irtibat eri

*Polonya, Litvanya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'da "bayım" anlamında bir hitap.
**(Alm.) Geç! Geç!

– Nefret nedir öğrendim... İlk tanışmamdı bu duyguyla... Nasıl olur da topraklarımızda gezerler! Kim oluyorlar da? Bu sahneler karşısında ateşim çıkardı. Neden buradalar?

Savaş esirleri kafile halinde geçer, yollarda yüzlerce ceset kalırdı... Yüzlerce... Takati kesilip düşenleri derhal vururlardı. Hayvan gibi sürüklerlerdi insanları. Ölenler için ağlayıp sızlamak yoktu artık. Gömmeye vakit bulamıyorduk, o kadar çoktular. Uzun süre bekliyorlardı yerlerde... Yaşayanlar ve ölüler iç içeydi...

Üvey kız kardeşime rastlamıştım. Köylerini yakmışlar...

Üç oğlu vardı, hepsini kaybetmişti. Evini yakmışlar, çocuklarını yakmışlar. Yere oturur, sağa sola sallanır, sanki derdini sallardı. Ayağa kalkar, nereye gideceğini bilemezdi. Kime gitsin?

Biz hepimiz ormana çekildik: Babam, erkek kardeşlerim ve ben. Kimse bizi örgütlemedi, zorlamadı, kendi kararımızdı. Annem kaldı sadece, bir ineğiyle...

Yelena Fyodorovna Kovalevskaya, partizan

– Düşünmedim bile... Cephe için faydalı bir uzmanlığım vardı. Bir an için bile düşünmedim, tereddüt etmedim. O dönemi oturup bekleyerek geçirmeyi dileyen az kişiye rastladım doğrusu. Birini hatırlıyorum gerçi... Genç bir kadın, komşumuzdu... Dürüstçe itiraf etmişti bana: "Ben yaşamayı seviyorum. Pudralar sürünüp boyanmak istiyorum, ölmek değil." Sonradan böylelerine rastlamadım. Belki susuyor, saklanıyorlardı. Ne cevap vereyim size bilemiyorum...

Odamdaki çiçekleri çıkarıp komşulardan rica ettiğimi hatırlıyorum:

"Sulayın lütfen. Yakında dönerim."

Ancak dört yıl sonra dönebildim...

Evlerinde kalan kızlar bize imrenir, kadınlar halimize ağlardı. Benimle gelen kızlardan birini hatırlıyorum – onun dışında herkes ağlıyordu. O da gözlerini suyla ıslatmıştı. Bir-iki kez. Mendiliyle. Ağlayanlara ayıp olmasın diye. Savaşın ne anlama geldiğini biliyor muyduk ki? Gençtik... Ben ancak şimdi, rüyamda savaştığımı görürsem korkudan uyanıyorum... Uçak, uçağım yükseliyor ve... düşüyor. Düştüğümü hissediyorum. Son dakikalarımmış... Uyanana kadar, bu rüya silinip gidene kadar nasıl korkuyorum... Yaşlı insan korkar ölümden, genç gülüp geçer. Genç ölümsüzdür! Öleceğime inanmazdım ki...

Anna Semyonovna Dubrovina-Çekunova, muhafız bölüğü üsteğmeni, pilot

– Sağlık meslek lisesini bitirdim... Eve geldim, babam hastaydı. Savaş başladı. Sabahtı, anımsıyorum... Bu kötü haberi sabah almıştım... Ağaçların yapraklarında çiy kurumamıştı daha, "Savaş!" dediler. Çimenlerin, ağaçların yapraklarında birden açık seçik görüverdiğim o çiy cephede de aklıma geldi durdu sonradan. Tabiat, insanların başına gelen şeyle zıtlık içindeydi. Güneş pırıl pırıl parlıyordu... Papatyalar açmıştı, en sevdiğim çiçekler, çayırlar papatyaya kesmişti...

Hatırlıyorum, buğdayların arasında saklanırdık, güneşli bir gün. Alman tüfekleri: pata-pata-pata ve sessizlik.

Yalnızca buğdayın hışırtısını duyardık. Sonra tekrar Alman tüfekleri: pata-pata-pata... Düşünürdüm: Acaba buğdayın hışırtısını tekrar duyabilecek miyim? O hışırtıyı...

Mariya Afanasyevna Garaçuk, askeri sağlık memuru

– Annemle beni cephe gerisine tahliye ettiler... Saratov'a... Orada üç ay kadar bir süre tornacılık eğitimi aldım. Günde on iki saat tezgâh başında dikiliyorduk. Açtık. Aklımızda sadece bir şekilde cepheye ulaşmak vardı. İyi kötü beslenebilirdik orada. Peksimetle şekerli çay veriyorlarmış. Yağ veriyorlarmış. Bunu kimden duymuştuk anımsamıyorum. İstasyondaki yaralılardan mı acaba? Derdimiz açlıktan kurtulmaktı, tabii malum Komsomolluyduk da. Kız arkadaşımla askerlik şubesine gittik ama fabrikada çalıştığımızı söylemedik. Almazlardı yoksa. Böylece kaydımızı yaptılar.

Ryazan Piyade Meslek Okulu'na gönderdiler. Oradan makineli tüfek mangası komutanı olarak mezun ettiler. Makineli tüfek ağırdır, sırtında taşırsın. At gibi. Geceleri. Nöbette en ufak sesi yakalamaya çalışırsın. Vaşak misali. Her hışırtıya kulak kesilirsin... Savaşta, nasıl derler, yarı insan yarı hayvansın. Öyle... Başka türlü hayatta kalamazsın. Yalnız insan olursan sağ çıkmazsın. Kafanı koparırlar! Savaşta kendinle ilgili bir şeyi aklında tutman gerekir. Bir şeyi işte... İnsanın henüz tam insan olmadığı zamana ait bir şeyi hatırlamalısın... Pek okumuş biri sayılmam, basit bir muhasebeciyim, ama bunu bilirim.

Varşova'ya kadar gittim ben... Hep de yürüyerek, piyadeler savaşın, nasıl derler, proletaryasıdır. Karnımızın üzerinde sürünerek vardık oralara resmen... Başka bir şey

sormayın bana... Savaş kitaplarını sevmem. Kahramanlık hikâyelerini... Hasta hasta, öksüre öksüre, uykusuz, pis, kılıksız ilerliyorduk. Çoğunlukla aç... Ama kazandık!

Lyubov İvanovna Lyubçik, nişancı takımı komutanı

– Babamın öldürüldüğünü biliyordum... Erkek kardeşim de can vermişti. Ölmüşüm kalmışım – benim için bir önemi yoktu artık. Sadece annemiz için üzülüyordum. O güzelim kadın kaderine küskün bir ihtiyara dönüşüvermişti, babamsız yaşayamazdı.

"Neden gidiyorsun savaşa?" diye sormuştu bana.

"Babamın öcünü almaya."

"Baban sağ olsa seni tüfekle görmeye dayanamazdı."

Küçüklüğümde saçlarımı örerdi babam. Kurdeleler takardı. Güzel giysileri annemden bile çok severdi.

Birliğimde santralci olarak görev yapıyordum. Komutanın ahizeye bağırışı kalmış aklımda en çok: "Takviye! Takviye istiyorum! Talep ediyorum!!" Her gün tekrar ederdi bunu...

Ulyana Osipovna Nemzer, çavuş, santralci

– Ben kahraman değilim... Güzel bir kızdım, çocukluğumda şımartılmıştım...

Savaş başladı... Ölmeye gönlüm razı değildi. Ateş etmek korkunçtu, asla ateş edebileceğimi düşünmezdim. Ah, sormayın! Karanlıktan korkardım ben, sık ormanlardan. Elbette hayvanlardan korkardım... Ah... Bir kurtla ya da yabandomuzuyla karşılaşacağım aklıma bile gelmezdi. Köpeklerden bile korkardım, küçükken beni büyük bir çoban köpeği ısırmıştı, korkardım o yüzden.

Ah, sormayın! Öyleydim... Fakat partizanlıkta hepsini öğrendim... Ateş etmeyi öğrendim – tüfekle, tabancayla, makineliyle. Şimdi de gerekirse gösterebilirim. Hatırlarım. Bıçak ya da kürek dışında hiçbir silahımız yoksa nasıl davranmamız gerektiğini bile öğretmişlerdi bize. Karanlıktan korkmaz olmuştum. Hayvanlardan da... Bir tek yılan hariç, yılanlara alışamadım. Geceleri ormanda dişi kurtlar ulurdu. Biz zeminliklerimizde otururduk – bir şey de olmazdı. Kurtlar azgın, aç. İn gibi küçücük zeminliklerimiz vardı. Orman evimizdi. Partizanların evi. Ah, sormayın! Ormandan korkmaya savaştan sonra başladım... Şimdi asla ormana girmem...

Bütün savaş boyunca, "Evde, annemin yanında oturabilirdim," diye düşündüm. Güzel annemin, annem çok güzeldi. Ah, sormayın! Cesaret edemezdim ben... Bana kalsa – hayır. Edemezdim... Ama... Bize dediler ki... Almanlar şehri almış. O sırada Yahudi olduğumu öğrendim. Savaştan önce hepimiz dostça yaşayıp gidiyorduk: Ruslar, Tatarlar, Almanlar, Yahudiler... Aynıydık. Ah, sormayın! Hatta şu "Jid"* kelimesini bile duymamıştım, çünkü babamla, annemle ve kitaplarla yaşıyordum. Cüzamlı gibi olmuştuk, bizi her yerden kovuyorlardı. Korkuyorlardı bizden. Hatta bazı tanıdıklarımız selamı sabahı kesti. Çocukları da selam vermez oldu. Komşularımız bize, "Bütün eşyalarınızı bırakın gidin, nasılsa ihtiyacınız olmayacak bir daha," diyorlardı. Savaştan önce dosttuk onlarla. Volodya Amca, Anya Teyze... Sormayın!

Annemi vurdular... Gettoya taşınacağımız tarihten birkaç gün önce oldu bu. Şehrin her yerinde ilanlar ası-

*Rusçada Yahudilere verilen aşağılayıcı ad.

lıydı: Yahudilerin kaldırımda yürümesi, kuaförde saç kestirmesi, mağazadan bir şey alması yasaktır... Gülmek yasak, şarkı söylemek yasak... Ah, sormayın! Annem buna henüz alışamamıştı, hep biraz dalgındı aslında. Herhalde inanmamış olacak... Mağazaya mı girmişti ki? Kaba bir laf etmişlerdir, gülmüştür. Güzel kadındı... Savaştan önce filarmonide şarkı söylerdi, herkes severdi onu. Ah, sormayın! Düşünürüm de... O kadar güzel olmasaydı... Annemiz... Benimle ya da babamla birlikte kalabilirdi... Hep düşünürüm bunu... Yabancılar getirdi onu bize gece vakti, ölmüştü. Paltosu ve potinleri yoktu üzerinde. Kâbus gibiydi. Korkunç bir geceydi! Korkunç! Paltosunu ve potinlerini birisi çıkarıp almış. Alyansını almış. Babamın hediyesi...

Gettoda evimiz yoktu, başkasının evinin tavan arası düşmüştü bize. Babam kemanımızı almıştı yanına, savaş öncesinden kalma en pahalı şeyimiz oydu, satmak istiyordu. Ağır bir anjin geçiriyordum. Yataktaydım... Yüksek ateşle yatıyor ve konuşamıyordum. Babam yiyecek bir şeyler almak istiyor, ölmemden korkuyordu. Annemsiz öleceğimden... Annemin sözleri, elleri olmadan... Şımarıktım çok... Gözde... Üç gün bekledim babamı, tanıdıklar öldürüldüğünü söyleyene kadar... Kemandan ötürü dediler... Pahalı mıydı bilmiyorum, babam çıkarken, "Bir kavanoz balla bir parça yağ verseler bari," demişti. Ah, ne sormayın! Ben annemsiz... Babamsız...

Babamı aramaya çıktım... Ölü bile olsa bulmak istiyordum, ikimiz birlikte olalım diye. Esmer değildim, saçlarım kaşlarım sarıydı, şehirde kimse dokunmadı bana. Pazar yerine geldim... Orada babamın bir arkadaşına

rastladım, köyde anne babasıyla oturuyordu. O da babam gibi müzisyendi. Volodya Amca. Ona her şeyi anlattım... Beni bir at arabasına bindirdi, üzerime bir gocuk örttü. Arabada domuz yavruları ciyaklıyor, tavuklar ötüyor, uzun bir süre gittik böyle. Ah, sormayın! Akşama kadar gittik. Uyuyor, uyanıyordum...

Böyle katıldım partizanlara...

Anna İosifovna Strumilina, partizan

– Geçit töreni düzenlendi... Partizan müfrezemiz Kızıl Ordu kıtalarıyla birleşti; törenden sonra bize silahlarımızı teslim edip şehrin inşasına katılmamızı söylediler. Bir türlü idrak edemiyorduk: Nasıl yani? Savaş devam ediyor, daha sadece Beyaz Rusya kurtarılmış, bizden silahları teslim etmemizi istiyorlar. Hepimiz savaşa devam etmek istiyorduk. Askerlik şubesine gittik, bütün kızlar... Ben hemşire olduğumu söyledim ve cepheye göndermelerini rica ettim. "Tamam, sizi kaydedelim, lazım olursanız çağırırız. Şimdilik gidin ve çalışın," dediler.

Bekliyorum. Çağırmıyorlar. Tekrar askerlik şubesine gittim... Böyle defalarca... Sonunda bana açıkça, pek ihtiyaç olmadığını, cephede yeterince hemşire olduğunu söylediler. Öte yandan birilerinin Minsk'teki yıkıntıları kaldırması gerekiyordu... Şehir harabeye dönmüştü... Bizim kızlar nasıl insanlardı diye sormuştunuz ya? Çernova mesela, hamileydi, böğründe mayın taşıyordu, yanı başında çocuğunun kalbi atarken. Siz düşünün işte nasıl insanlarmış. Bizim düşüneceğimiz bir şey yok, öyleydik sadece. Bizi, "Vatan sizden bağımsız bir şey değildir," diyerek yetiştirdiler. Ya da başka bir arkadaşım, şehirde kı-

zını dolaştırıyordu; ufaklığın elbisesinin altında bildiriler sarılıydı, kollarını kaldırıp sızlanıyordu: "Anne, çok sıcak. Anne, çok sıcak," diye. Sokaklar Alman kaynıyordu. Ve *Polizei*. Almanı bir şekilde aldatabilirsin ama *Polizei*'ı aldatmak zor. Kendi insanın, hayatını biliyor, ciğerini biliyor. Ne düşündüğünü.

Çocuklarımız bile... Önceleri onları yanımıza, müfrezeye getiriyorduk, ama acıyorduk hallerine. Nasıl kurtaracaktık onları? Sonunda cephe gerisine yollamaya karar verdik fakat ne fayda, bakımevlerinden kaçıp kaçıp cepheye geliyorlardı. Trenlerde, yollarda yakalıyorlardı onları. Yine bir yolunu bulup kaçıyor, geliyorlardı yanımıza.

Tarih daha yüzyıllarca çözmeye uğraşacak: Neyin nesiydi bu yaşananlar? Nasıl insanlardık biz? Nereden çıkmıştık? Düşünebiliyor musunuz, hamile kadın mayın taşıyor... Bebek bekliyordu yahu... Seviyordu o da, yaşamak istiyordu ve tabii ki korkuyordu ama gidiyordu savaşmaya... Stalin'in değil, çocuklarının hatırına. Onların gelecekteki yaşamı için. Diz çökerek yaşamak istemiyordu. Düşmana boyun eğmek... Belki de kördük, hatta o zamanlar birçok şeyi bilmediğimizi ve anlamadığımızı inkâr edemem ama kör de olsak temizdik. İki parçadan oluşuyorduk, iki hayattan. Bunu anlamalısınız...

Vera Sergeyevna Romanovskaya, partizan hemşire

– Yaz başıydı... Sağlık Meslek Okulunu bitirdim. Diplomamı aldım. Savaş başladı! Hemen askerlik şubesine çağırdılar: "İki saat vaktiniz var. Hazırlanın. Cepheye yolluyoruz sizi," dediler. Her şeyimi küçük bir valize yerleştirdim.

– Savaşa giderken yanınıza ne aldınız?

– Şekerleme.

– Nasıl yani?

– Bir valiz dolusu şekerleme aldım. Okuldan sonra tayinimin çıktığı köyde harcırah vermişlerdi. Para vardı, ben de gidip hepsiyle bir valiz dolusu çikolatalı şekerleme aldım. Savaşta paraya ihtiyacım olmayacağını biliyordum. Şekerlerin üzerine de tüm kız arkadaşlarımın olduğu sınıf resmimizi koydum. Askerlik şubesine geldik. Komiser sordu: "Sizi nereye gönderelim?" "Arkadaşım nereye gidecek?" diye sordum. Leningrad Oblastı'na* birlikte gelmiştik onunla, on beş kilometre ötedeki komşu köyde çalışıyordu. Komiser güldü, "O da aynısını sordu," dedi. Bizi istasyona götürecek kamyona kadar taşımak için valizimi aldı: "Ne var bu valizde böyle? Pek ağır," dedi. "Şekerleme," dedim, "valiz dolusu." Sustu. Gülümsemiyordu artık. Huzursuz olduğunu, hatta biraz utandığını fark ettim. Çok genç bir adam değildi bu... Beni nereye yolcu ettiğinin farkındaydı...

Mariya Vasilyevna Tihomirova, sağlık memuru

– Benim kaderim hemen belli oldu...

Askerlik şubesine bir ilan asmışlardı: "Şoförlere ihtiyaç vardır." Ben de altı aylık şoförlük kursunu bitirmiştim... Öğretmen olmamla kimse ilgilenmedi bile (savaştan önce öğretmenlik teknik okulunda okumuştum). Savaşta öğretmeni kim ne yapsın? Asker lazım. Kız çoktu bizde, koca bir nakliye taburuyduk.

Bir defasında eğitimde... Nedense bunu hatırladı-

*Eyalet veya bölge anlamına gelen Rus yerleşim birimi.

ğımda ağlamadan edemem... Bahardı. Talimden dönüyorduk. Menekşe toplamıştım. Şöyle küçük bir buket... Toplayıp süngüme takmıştım. Öylece gidiyordum.

Kampa döndük. Komutan herkesi sıraya dizdi ve beni çağırdı. Öne çıktım... Tüfeğimdeki menekşeleri unutmuşum. Başladı beni azarlamaya: "Asker dediğin asker gibi davranır, çiçekçi gibi değil." Böyle bir ortamda nasıl olup da çiçek düşünebildiğimi anlayamıyordu. Erkek olduğu için anlayamıyordu... Ama ben menekşeleri atmadım. Sessizce çıkarıp cebime soktum. Onlar yüzünden sıram haricinde üç görev yazdılar bana...

Başka bir seferinde nöbet tutuyordum. Gece saat ikide nöbeti devralmaya gelen arkadaşı geri göndermiştim: "Gündüz beklersin, ben devam edeyim şimdi." Bütün gece, gün ağarana kadar beklemeye razıydım – sırf kuşların sesini dinlemek için. Yalnız geceleri bir şeyler eski hayatı anımsatırdı. Barış zamanını.

Biz cepheye giderken insanlar sokakta sıralanmış izliyordu: kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar. Herkesin gözü yaşlıydı: "Kızlar cepheye gidiyor." Koca bir kız taburuyduk biz.

Direksiyon başındaydım... Muharebeden sonra ölüleri topluyorduk – meydanın her yerine serilmişlerdi. Hepsi de gençti. Erkek çocukları ve ansızın – aralarında bir kız... Öldürülmüş... Herkes sessizleşti...

Tamara İllarionovna Davidoviç, çavuş, şoför

– Cepheye nasıl mı hazırlandım? İnanmazsınız... Çok uzun sürmez diye düşünüyordum ben. Yakında yenecektik düşmanı! Bir etek almıştım yanıma –en sevdiğimi– iki

çift çorap ve bir çift pabuç. Voronej'den çekildiğimiz sırada hızlıca bir mağazaya uğradığımızı anımsıyorum. Oradan kendime yüksek ökçeli bir çift pabuç daha almıştım. Hatırlıyorum: Çekiliyoruz, ortalık kapkara, dumandan göz gözü görmüyor (ama mağaza açık – mucize!) ve ben nedense pabuç almak istemişim. Bugün gibi anımsarım, zarif ayakkabılardı... Parfüm de almıştım...

Eski hayatından hemen vazgeçmen zordur. Sadece kalbin değil, tüm bünyen direnir. Mağazadan elimde o ayakkabılar sevinç içinde koşturarak çıktığımı hatırlıyorum. Heyecanlıydım. Her yer toz duman... Gümbürtü... Savaştaydım artık ama henüz savaşı düşünmek istemiyordum. İnanmıyordum. Etraftan patlama sesleri yükseliyordu bu arada...

Vera İosifovna Horeva, askeri cerrah

Yaşayış ve Varoluş Üzerine

– Hayalini kuruyorduk tabii... Savaşmak istiyorduk...

Bizi vagona bindirmeleriyle dersler de başladı. Her şey evdeyken düşündüğümüzden farklıydı. Erken kalkmak, bütün gün koşturmak gerekiyordu. Bu arada eski hayatımız içimizde sürüp gidiyordu. Topu topu dört sınıf bitirmiş manga komutanımız Onbaşı Gulyayev'in bize tüzük öğretmesi ve bunu yaparken kimi kelimeleri yanlış telaffuz etmesi canımızı sıkıyordu. "Ne öğretebilir ki bize?" diye düşünüyorduk. İşin aslı o bize ölmemeyi öğretiyordu.

Karantinadan sonra, yemin töreninden önce başçavuş,

üniformalarımızı getirdi: kaputlar, kepler, asker gömlekleri, etekler, kombinezon yerine Amerikan bezinden erkeklere göre dikilmiş uzun kollu ikişer fanila, dolak yerine uzun çoraplar, topuğu ve burnu metal destekli ağır Amerikan potinleri. Bölükte boyu ve yapısıyla en minyon kişi benmişim meğer: Boy yüz elli üç santim, ayak numarası otuz beş; doğal olarak askeri sanayi bu kadar minik ölçülere uygun bir şey dikmiyordu, hele ki Amerika'dan böyle bir şey almamız imkânsızdı. Bana kırk iki numara ayakkabılar düştü, bağcıklarını çözmeden giyip çıkarıyordum, öyle ağırdılar ki yürürken ayaklarımı sürüyordum. Ben tören adımıyla geçerken kaldırımdan kıvılcımlar sıçrıyordu. Adımlarım da tören adımından başka her şeye benziyordu doğrusu. Katıldığım ilk yürüyüşü hatırlayınca tüylerim diken diken olur. Her tür kahramanlığa hazırdım ama otuz beş yerine kırk iki numara giymeye hazır değildim işte. Öyle ağır ve çirkinlerdi ki! Çirkinlik abidesi!

Komutan gidişimi gördü, sıradan çıkardı beni:

"Smirnova, ne biçim tören adımı bu? Öğretmediler mi sana? Neden ayaklarını kaldırmıyorsun? Fazladan üç görev ceza veriyorum."

"Anlaşıldı, üsteğmen yoldaş, fazladan üç görev ceza!" diye tekrarladım ben de, ama gitmek için arkamı dönmemle yere yığılmam bir oldu. Ayakkabıların içinden fırlamışım... Ayaklarım sürtünmeden ötürü kan içindeydi...

O zaman anlaşıldı ki daha fazla bu şekilde yürümem imkânsız. Bölük kunduracısı Parşin'e benim için eski pelerin-çadırdan otuz beş numara çizme dikmesi emri verildi...

Nonna Aleksandrovna Smirnova, uçaksavar topçusu, er

– Öyle komik şeyler oluyordu ki…

Disiplin, tüzükler, rütbe işaretleri – bütün bu askerlik hikmeti öyle hemen bellenecek cinsten değildi. Uçakları koruyoruz. Tüzükte, biri yaklaşacak olursa, "Dur, kimsin?" diye seslenip durdurmamız gerektiği yazıyor. Arkadaşım alay komutanını gördü: "Durun, kimsiniz?" diye bağırdı, "kusura bakmayın ama ateş edeceğim!" Lafa bakın. "Kusura bakmayın ama ateş edeceğim!" diye bağırıyor. Kusura bakmayın… Ha-ha-ha…

Antonina Grigoryevna Bondareva, muhafız bölüğü teğmeni, kıdemli pilot

– Kızlar okula uzun saç örgüleriyle gelmişti… Modelli saçlarla… Benim de başımı çevreleyen örgülerim vardı… Ama nasıl yıkayacaksın saçını? Nerede kurutacaksın? Tam yıkarsın, bir alarm – kaçmak gerekir. Komutanımız Marina Raskova bize örgüleri kesmemizi emretmişti. Kızlar bir yandan kesiyor, bir yandan ağlıyordu. Bir tek Lilya Litvyak –sonradan meşhur bir pilot oldu– örgüsünden vazgeçmek istemiyordu.

Raskova'ya gittim, "Komutan yoldaş, emriniz yerine getirildi, sadece Litvyak reddediyor," dedim.

Marina Raskova kadınsı yumuşaklığına karşın çok sert olabilen bir komutandı. Yolladı beni:

"Emirlerinin yerine getirilmesini sağlayamıyorsan sen ne biçim parti temsilcisisin! Görevinin başına marş-marş!"

Elbiseler, topuklu ayakkabılar… Kıyamıyorduk, çuvalların içine saklıyorduk bunları. Gündüz çizmelerle, akşam hiç değilse birazcık ayna karşısında pabuçlarla ge-

ziyorduk. Raskova gördü ve birkaç gün sonra emir geldi: Tüm kadın kıyafetleri postayla evlere yollanacak. Ya! Bununla beraber barış zamanı iki yıl sürmesi gereken yeni uçakla uçuş öğrenimini altı ayda tamamlamıştık.

Talimin ilk günlerinde iki uçağın mürettebatı can verdi. Dört tabut dizdiler. Üç alay – hepimiz hüngür hüngür ağlıyorduk.

Raskova konuşma yaptı:

"Arkadaşlar, gözyaşlarınızı silin. Bunlar bizim ilk kayıplarımız. Daha çok olacak. Kalbiniz yumruk gibi sıkılı dursun..."

Sonraları ağlamadan gömer olduk ölüleri. Ağlamayı bıraktık.

Avcı uçağı kullanıyorduk. Tek başına yükseklik bile kadın bünyesini feci şekilde zorluyordu – bazen karnımız omurgamıza yapışırdı. Yine de bizim kızlar uçuştan kaçmaz, hem de as pilotların uçaklarını düşürürdü! Öyle tabii! Biz geçerken erkekler şaşkın şaşkın bakardı biliyor musunuz: "Kadın pilotlar geliyor." Hayranlardı bize...

Klavdiya İvanovna Terehova, hava pilot yüzbaşı

– Sonbaharda beni askerlik şubesine çağırdılar... Komiserle görüştüm, "Paraşütle atlayabilir misiniz?" diye sordu. Korktuğumu itiraf ettim. Uzun süre çıkarma birliklerine girmem için örgütlemeye çalıştı beni: güzel üniformalar, her gün çikolata. Gel gör ki çocukluktan beri yükseklikten korkardım. "Uçaksavar topçusu olur musunuz?" Sanki çok biliyorum da uçaksavar topçusu ne demek... O zaman önerdi: "Gelin sizi partizan müfrezesine gönderelim." "Oradan anneme, Moskova'ya nasıl mek-

tup yollayacağım?" Tuttu tayin belgeme kırmızı kurşunkalemle "Step Cephesi..." yazdı.

Trende genç bir yüzbaşı bana âşık oldu. Bütün gece bizim vagonda ayakta dikildi. Savaştan nasibini almış, birkaç kez yaralanmış. Bana bakıp bakıp, "Veroçka, sakın alçalmayın, kabalaşmayın. Şimdiki gibi nazik kalın böyle. Neler gördüm ben neler!" diyordu. Buna benzer, "Savaştan temiz çıkmak zordur," türünden bir şeyler. Cehennemden yani.

Arkadaşımla İkinci Ukrayna Cephesi Dördüncü Muhafız Ordusu'na ulaşmamız bir ay sürdü. Sonunda yetiştik. Baş cerrah bir-iki dakikalığına yanımıza geldi, bizi şöyle bir süzdü, ameliyathaneye götürdü: "İşte ameliyat masanız..." dedi. Sıhhiye araçları, koca arabalar peş peşe geliyor, *studebekkerler*;* yaralılar yerlerde, sedyelerde yatıyor. "Önce kimleri alalım?" diye sorduk sadece. "Sesi çıkmayanları..." dediler. Bir saat sonra masamın başında durmuş bir yaralıyı ameliyat ediyordum. Böyle de devam etti... Günlerce çalışır, azıcık kestirir, gözlerimizi ovuşturur, yüzümüzü yıkar, yine masanın başına dönerdik. Her üç kişiden biri ölürdü. Herkese yetişemiyorduk. Üç kişiden biri ölüyordu...

Jmerinka İstasyonu'nda korkunç bir bombardıman altında kaldık. Katar durdu, kaçmaya başladık. Daha önceki gün apandisti alınan *zampolit*** koşuyordu. Bütün gece ormanda oturduk, katarımız un ufak olmuştu. Sabaha

*Studebaker US6: İkinci Dünya Savaşı'nda SSCB'ye yoğun olarak ithal edilen Amerikan yük taşıma araçları. Halk arasında bu marka "studebekker" olarak telaffuz ediliyordu.

**Kızıl Ordu'da komutanın politik aydınlatma ve eğitimden sorumlu yardımcısı.

karşı Alman uçakları ormanı alçaktan taramaya koyuldu. Nereye gireceksin? Köstebek gibi toprağın altına sokulacak halin yok. Bir huş ağacına sarıldım. "Ay, anneciğim! Ölecek miyim gerçekten? Hayatta kalırsam dünyanın en mutlu insanı ben olurum," diyordum içimden. Sonradan bu ağaca sarılma hikâyemi kime anlattıysam güldü. Bana isabet etmekten kolay ne vardı? Boylu boyumca dikilmişim, bembeyaz huş ağacına sarılıp... Komedi!

Zafer Günü'nü Viyana'da karşıladım. Hayvanat bahçesine gittik. Çok istiyorduk hayvanat bahçesine gitmeyi. Toplama kampını görmeye de gidebilirdik. Herkesi götürüp gösteriyorlardı. Ben istemedim... Şimdi şaşırıyorum – neden istememişim? Ama o zaman eğlenceli bir şeyler görmek istiyordu canım. Komik, öteki hayata ait bir şeyler...

Vera Vladimirovna Şevaldışeva, üsteğmen, cerrah

– Üç kişiydik... Annem, babam ve ben... Cepheye ilk giden babam oldu. Annem babamla birlikte gitmek istedi –hemşireydi o da– ama ikisini ayrı ayrı yerlere yolladılar. Bense sadece on altı yaşındaydım... Beni almak istemiyorlardı. Gidip duruyordum askerlik şubesine, bir yıl sonra aldılar.

Uzun bir tren yolculuğu yaptık. Trende, hastaneden dönen askerler, genç genç çocuklar vardı. Cepheyi anlatıyorlardı bize, biz de ağzımız bir karış açık dinliyorduk. Üzerimize ateş açılacağını söylüyorlardı. Bekliyorduk: Ne zaman başlayacak bu ateş? Ulaştığımız yerdekilere ateşten çıktığımızı anlatırız hiç değilse diye düşünüyorduk.

Vardık ama bizi tüfek değil, kazan ve teknelerin başına

diktiler. Hep benim yaşıtım kızlar, hepsi anasının babasının gözdesi, şımartılmış çocuklar. Ben evin tek çocuğuydum. Cepheye geldik: Odun sürükle, ocak yak. Külleri alıp sabun yerine kazanlara koyardık çünkü sabunun gelmesiyle bitmesi bir olurdu. Çamaşırlar kir, bit içinde. Kana bulanmış... Kışın kandan ötürü ağır...

Svetlana Vasilyevna Katıhina, sahra banyo-çamaşır müfrezesi askeri

– İlk yaralımı hâlâ hatırlarım... Yüzünü... Uyluğunun orta kesiminde açık kırık vardı. Düşünün: Kemik fırlamış, şarapnel yarası, her şey dışarıda... O kemik... Teorik olarak ne yapmam gerektiğini biliyordum ama sürüne sürüne yanına gelip de vaziyeti gördüğümde kötü oldum, midem bulandı. Sonra birinin, "Hemşire, biraz su için," dediğini duydum. Benim yaralıydı bunu diyen. Halime acımış. Bugün gibi gözümün önünde bu manzara. O böyle deyince kendime geldim: "Seni gidi lanet olasıca Turgenyev hanımefendisi!" dedim kendime, "adam ölüyor, bizim nazik yaratığın midesi bulanmışmış." Bandaj paketini açıp yarayı sardım – rahatladım bunu yapınca, gereken yardımda bulunmuş oldum.

Şimdilerde savaş filmlerinde görüyorum: Ön hatta çalışan hemşire derli toplu, misler gibi geziyor, ayağında pamuklu pantolon değil mini etek, perçeminin üzerinde bir kep. Hadi canım sen de! Böyle olsak yaralıları kurtarabilir miydik... Etraf erkek dolu, etekle yerlerde zor sürünürsün. Doğrusunu söylemek gerekirse etekleri bize ancak savaşın sonunda, şık görünelim diye verdiler. Yine o sıralar erkek çamaşırı yerine triko iç çamaşırı almıştık.

Mutluluktan havalara uçmuştuk. Görünsün diye gömleklerimizin önünü açık bırakıyorduk...

Sofya Konstantinovna Dubnyakova, uzman çavuş, sıhhiyeci

– Bombardıman... Yağdırıyorlar da yağdırıyorlar tepemize bombaları. Herkes bir yerlere kaçışıyor... Ben de kaçıyorum. Birinin inlediğini duyuyorum: "Yardım edin... Yardım edin..." Ama kaçıyorum... Birkaç dakika sonra aklım başıma geliyor, omzumdaki ilaç çantasını hissediyorum. Bir de utanç... Ya korku nereye gitti! Geri dönüyorum koşarak: Yaralı bir asker inliyor. Yarasını sarmak için atılıyorum. Sonra ikinciye, üçüncüye...

Çatışma gece bitti. Sabaha taze kar yağdı. Altında ölüler... Birçoğunun elleri yukarı dönük... Gökyüzüne... Bana mutluluk nedir diye soracak olursanız, ölüler arasında canlı bir insan buluvermek derim...

Anna İvanovna Belyay, hemşire

– İlk kez bir ceset görüyordum... Başında dikilip ağlamaya başladım... O sırada bir yaralı, "Bacağımı sar!" diye bana seslendi. Bacağı kopmuş, paçasından sarkıyor. Paçayı kesiyorum, "Koy bacağımı! Yanıma koy," diyor. Koyuyorum. Bilinçleri yerindeyse kollarını bacaklarını bıraktırmazlar. Yanlarında götürürler. Ölüyorlarsa birlikte gömülmeyi isterler.

Savaştayken, "Asla hiçbir şeyi unutmam," diye düşünüyordum. Unutuluyor oysa...

Nasıl genç, hoş bir delikanlı... Ölmüş. Her öleni askerliğin şanına yaraşır şekilde gömdüklerini sanırdım,

oysa bunu tutmuş fındıklığa sürüklüyorlar. Bir mezar kazılmış... Tabutsuz, hiçbir şeysiz koyuyorlar toprağa, üzerini örtüp bırakıyorlar. Güneş ışıl ışıl parlıyor, ölene de vuruyor ışığı... Sıcak bir yaz günü... Bir pelerin-çadıra da sarılmamış; üzerinde asker gömleği, golf pantolon – üstelik hepsi de yeni, yakınlarda verilmiş olmalı. Öylece yatırıp gömüyorlar. Çukur pek derin değil, sığacağı kadar. Yarası da küçük ama ölümcül – şakakta, pek kan akmamış, canlı gibi fakat pek solgun.

Yaylım ateşinin ardından bombardıman başladı. Yerle bir ettiler orayı. Ne kaldı geriye bilmem...

Kuşatma sırasında nasıl gömüyorlardı insanları dersiniz? Oracığa, oturduğumuz daracık sipere gömüveriyorlardı – bitti gitti. Küçük bir tepecik kalıyordu geriye. Arkadan Almanlar ya da tanklar geliyorsa, o tepecik de ezilip gidiyordu. Sırf toprak – iz bile kalmıyordu geride. Birçoklarını da ormana, ağaç altlarına gömdüler... Meşelerin, huşların altına...

Ben hâlâ ormana gidemem. Özellikle yaşlı meşe ve huşların olduğu ormanlara... Oturamam oralarda...

Olga Vasilyevna Korj, süvari bölüğü sıhhiyecisi

– Cephede sesimi kaybettim... Güzeldi sesim...

Ancak eve döndüğümde sesime tekrar kavuştum. Bir akşam yakınlarım toplandı, içkiler içildi: "Haydi, Verka, bir şarkı söyle bize," dediler. Söyleyiverdim...

Cepheye gittiğimde materyalisttim. Ateisttim. Dersini iyi bellemiş iyi bir Sovyet öğrencisi olarak gittim, ama savaşta... Savaşta dua etmeye başladım... Çatışmalardan önce mutlaka dua ederdim, kendi dualarımı okurdum. Basit sözler... Bana ait sözler... Tek bir şey dilerdim:

Annemle babamın yanına dönebileyim. Gerçek dualar bilmezdim, İncil'i okumamıştım. Kimse dua ettiğimi görmezdi. Gizlice. Sezdirmeden ederdim. Dikkatlice, çünkü... O zamanlar biz başkaydık, devir başka insanların devriydi. Anlıyor musunuz? Başka türlü düşünür ve algılardık... çünkü... Bir olay anlatayım size... Yeni gelenlerin arasında inançlı birinin olduğu duyulmuştu. O dua ederken askerler gülüyordu: "E-e, yardım etti mi sana tanrın? Eğer tanrı varsa nasıl oluyor da bu olanlara göz yumuyor?" Çarmıha gerilen İsa'nın ayakları dibinde, "Seni seviyorsa neden kurtarmıyor?" diye bağıran adam misali onlar da inanmıyordu. Savaştan sonra İncil'i okudum... Bir ömür de okurum... Sözünü ettiğim inançlı asker yaşı ilerlemiş bir adamdı ve kimseyi vurmak istemiyordu. "Yapamam! Öldürmem ben!" diyordu. Herkes kabul ediyordu öldürmeyi, o etmiyordu. Hem de hangi devirde? Nasıl bir dönemde... Korkunç bir dönemdi... çünkü... Askeri mahkemeye çıkardılar onu, iki gün sonra da kurşuna dizildi... Pat! Pat!

Başka bir devirdi... Başka türlü insanlar... Nasıl açıklayayım size? Nasıl...

Neyse ki ben... Ben öldürdüğüm insanları görmedim... Ama... Ne olursa olsun... Şimdi öldürmüş olduğumun bilincindeyim. Düşünüyorum bunu... çünkü... çünkü yaşlandım. Ruhum için dua ediyorum. Kızıma, ölümümden sonra nişan ve madalyalarımı müzeye değil kiliseye götürmesini tembihledim. Papaza versin... Rüyalarıma giriyorlar... Ölüler... Benim ölülerim... Onları görmemiş olsam da gelip bana bakıyorlar. Bakışlarımla arayıp duruyorum: Belki içlerinden biri yaralıdır, ağır

yaralı bile olsa hâlâ kurtarılabilir. Nasıl söylenir bilmiyorum... Ama hepsi de ölü...

Vera Borisovna Sapgir, çavuş, uçaksavar topçusu

– Benim için katlanması en zor olan şey ampütasyonlardı... Çoğu kez o kadar yukarıdan keserlerdi ki... Mesela kestikleri bir bacağı güçlükle tutar, leğene kadar zar zor taşırdım. Çok ağır olduklarını hatırlıyorum. Yaralı duymasın diye usulca kaldırır, çocuk taşır gibi taşırdık... Küçük bir çocuk... Özellikle yüksekten kesilmişse, dizin epeyi üzerinden... Alışamıyordum bir türlü. Yaralılar anestezinin etkisiyle inler ya da küfrederdi. Ana avrat düz giden Rus küfürleri. Hep kan revan içinde kalırdım... Vişne rengi... Siyah...

Anneme mektuplarımda bunlardan hiç bahsetmezdim. Her şeyin yolunda olduğunu, üstümü başımı sıcak tuttuğumu yazardım. Kadın üç kişiyi yollamıştı cepheye, zor durumdaydı...

Mariya Selivestrovna Bojok, hemşire

– Kırım'da doğup büyüdüm... Odesa taraflarında. Kırk bir yılında Kordımski ilçesindeki bir okulun onuncu sınıfını bitirdim. Savaşın başlarında, ilk günlerindeydik; radyodan çekilmekte olduğumuzu duydum... Koşa koşa askerlik şubesine gittim – eve yolladılar beni. İki kere daha gittim, ikisinde de ret cevabı aldım. Yirmi sekiz temmuzda çekilen birlikler bizim Slobodka'dan geçti, ben de onlarla birlikte celpsiz filan cepheye gittim.

İlk yaralı gördüğümde bayılmıştım. Sonra geçti. Bir askeri sürüklemek için kurşunların ortasına kendimi ilk

attığımda öyle bir bağırıyordum ki çatışma gümbürtüsünü bastırmaya çalıştığım sanılabilirdi. Sonraları alıştım. On gün sonra yaralandım. Vücuduma saplanan mermi parçasını kendim çıkardım, yaramı kendim sardım...

Yirmi beş aralık, kırk iki yılı... Elli Altıncı Ordu'nun Üç Yüz Otuz Üçüncü Tümeni Stalingrad önlerinde bir tepeyi ele geçirdi. Düşman bu tepeyi ne pahasına olursa olsun geri almayı kafasına koymuştu. Çatışma başladı. Tanklar üzerimize yürüdü ama topçu birliğimiz onları durdurdu, Almanlar püskürtüldü. Tarafsız bölgede yaralı bir teğmen kalmıştı – Topçu Kostya Hudov. Onu getirmeye giden hastabakıcılar da öldürüldü. Sıhhiyecilerin eğittiği iki çoban köpeği (orada ilk kez gördüm onları) sürünerek gitti fakat onlar da canından oldu. O zaman ben kulaklıklı kalpağımı çıkarıp boylu boyumca dikildim; önce sessiz, sonra giderek daha yüksek sesle savaştan önce pek sevdiğimiz "Seni kahraman olasın diye uğurladım..." şarkısını söylemeye koyuldum. İki taraf da, bizimkiler de Almanlar da sustu. Kostya'ya yanaştım, eğilip kızağa yatırdım onu ve bizim tarafa doğru çekmeye koyuldum. Bir yandan gidiyor, bir yandan da, "Sırtımdan vurmasınlar, kafama sıksınlar daha iyi," diye düşünüyordum. Az sonra... Birazdan öleceğim... Ömrümün son dakikaları... Birazdan! Acı duyacak mıyım acaba? Anneciğim, ne korkunç! Neyse ki tek el bile ateş edilmedi...

Sırtımıza üniforma dayanmıyordu: Yenisini verirler, birkaç gün sonra kana bulanır. İlk yaralım – Üsteğmen Belov; son yaralımsa Sergey Petroviç Trofimov – havan takımı çavuşu. Yetmiş yılında bana misafirliğe geldi, kızlarına başındaki yarayı gösterdim – hâlâ büyük bir yara izi

var. Sıcak çatışmadan çıkardıklarımın sayısı toplam dört yüz seksen birdir. Bir gazeteci saymıştı: Koca bir nişancı taburu ediyormuş... Kendimizin iki-üç katı ağırlığındaki erkekleri taşıyorduk. Üstelik yaralılar daha da ağır olur. Sadece kendisini değil, silahını, sırtındaki kaputu, çizmelerini de taşırsın. Yüklenirsin seksen kiloyu, götürürsün. Onu bırakır bir sonrakini almaya gidersin – yine yetmiş-seksen kilo... Bir hücum boyunca böyle beş-altı sefer... Bu arada kendin kırk sekiz kilosundur – balerin kilosu. Şimdi inanamıyorum... Kendim de inanamıyorum...

Mariya Petrovna Smirnova (Kuharskaya), sıhhiyeci

– Kırk iki yılı... Göreve gidiyoruz. Cephe hattını geçtik, bir mezarlığın yanında durduk. Almanların beş kilometre ötemizde olduklarını biliyorduk. Geceydi, devamlı aydınlatma fişeği atıyorlardı. Paraşütlü. Bu fişekler uzun süre yanar ve geniş bir araziyi aydınlatır. Takım komutanı beni mezarlığın kıyısına kadar geçirdi, fişeklerin atıldığı tarafı, ardından Almanların çıkabileceği bir çalılığı gösterdi. Ölülerden korkmam, çocukluğumdan beri mezarlık korkum yoktur ama daha yirmi iki yaşındaydım ve ilk kez nöbet tutacaktım... İşte bu iki saat içerisinde saçlarıma ak düştü... Şerit halindeki ilk beyaz saçlarımı sabahleyin fark ettim. Durmuş o çalılığa bakıyordum, hışırdıyor, kıpırdıyordu, arkasından Almanlar çıkıverecek zannediyordum... Ya da başka bir şey... Canavarlar... Bense yalnızım...

Kadın işi mi bu – gece gece mezarlıkta nöbet tutmak? Erkekler her şeyi daha doğal karşılıyordu, bu fikre hazır-

dılar, nöbet tutmak, ateş etmek gerekeceği fikrine... Bizler içinse ne olursa olsun beklenmedik bir şeydi bu. Ya da otuz kilometreyi molasız yürümek. Tam teçhizat. Sıcakta. Atlar bile yığılıp kalıyordu...

Vera Safronovna Davıdova, piyade er

– Savaşta en korkunç şeyin ne olduğunu mu soruyorsun? Bekliyorsun ki... Ne beklediğini biliyorum... "Savaşta en korkunç şey ölümdür," diyeceğimi sanıyorsun. Ölmek.

Doğru mu? Bilirim ben sizi... Gazeteci milleti... Ha-ha-ha... Neden gülmüyorsun? Ha?

Ama ben başka bir şey söyleyeceğim... Bana göre savaştaki en korkunç şey erkek külotu giymekti. İşte bu gerçekten korkunçtu. Ve ben işte bunu... Ağzımı bozmayacağım. Öncelikle, çok çirkin... Savaştasın, vatan uğrunda ölmeye niyetlisin ama üzerinde erkek külotu var. Kısacası komik görünüyorsun. Çok saçma. Erkek külotları o zamanlar uzundu. Genişti. Satenden dikilirdi. Zeminliğimizde on kız vardı, hepsi de erkek külotu giyiyordu. Aman tanrım! Yaz kış. Dört yıl boyunca.

Neyse, Sovyet sınırını geçtik... Siyaset dersinde komiserimizin dediği gibi, "hayvana ölümcül darbeyi kendi yuvasında vuruyorduk." İlk Polonya köyünün girişinde üstümüzü değiştirmemizi söyleyerek yeni üniformalar verdiler ve... Ve! Ve! Ve! İlk kez kadın külotu ve sutyeni getirdiler bize. Savaşın başından beri ilk kez. Ha-haa... Eh, anlarsın... Normal kadın çamaşırı görmüş olduk...

Neden gülmüyorsun? Ağlıyorsun... Neden ki?

Lola Ahmetova, er, nişancı

– Beni cepheye almıyorlardı... Yaşım on altı daha, on yediye çok var. Bizim sağlık memurunu alacaklar, adına celp geldi. Çok ağladı, küçük oğlunu bırakıp gitmesi gerekiyor. Askerlik şubesine gittim, "Onun yerine beni alın," dedim. Annem yollamıyor: "Nina, senin yaşın kaç başın kaç? Hem bakarsın savaş da yakında biter." Ana yüreği işte.

Askerlerin kimi peksimet, kimi şeker saklardı benim için. Korur kollarlardı. *Katyuşa*mız* olduğunu bilmiyordum, muhafazada arkamızda duruyormuş. Birden ateş etmeye başladı. O ateş ettikçe etrafı gök gürültüsü gibi bir ses sardı, her taraf yanıyor. O kadar sarsıldım, o kadar korktum ki bu gürültüden, bir su birikintisinin içine düşmüşüm, kepim kayboldu. Askerler kahkahalar atıyor: "Ne oldu, Nina'cık? Neyin var, canım?"

Göğüs göğüse çarpışmalar... Ne kalmış aklımda? Bir kütürtü duyulduğunu hatırlıyorum... Çarpışma başlar başlamaz hemen bu kütürtüyü duyarsın – kıkırdaklar kırılır, insan kemikleri çatırdar. Vahşi hayvanlara has çığlıklar... Hücum başlayınca askerlerle giderdim, eh, birazcık geriden, ama yanlarında sayılırdım. Her şey gözümün önünde olup biterdi... Erkekler birbirlerini boğazlardı. Ölümüne vururlardı. Ölümüne kırarlardı. Süngüleri birbirlerinin ağızlarına gözlerine indirirlerdi... Kalplerine, karınlarına... Ve bu... Nasıl tarif etsem? Âcizim... Tarif etmem zor... Kısacası, kadınlar erkekleri böyle bilmez,

*BM-13 adlı Sovyet yapımı çok namlulu roketatara İkinci Dünya Savaşı'nda askerler tarafından verilen ve giderek yaygınlaşan takma ad. *Katyuşa* adının savaştan önce popüler olan aynı adlı şarkıdan geldiği sanılmaktadır.

onları evlerinde böyle görmemişlerdir. Ne kadınlar ne çocuklar. İnsan dehşete kapılıyor resmen...

Savaştan sonra eve, Tula'ya döndüm. Geceleri bağırır dururdum. Annemle kız kardeşim otururlardı yanımda... Kendi çığlığımdan uyanırdım...

Nina Vladimirovna Kovelenova, uzman çavuş, nişancı bölüğü sıhhiyecisi

– Stalingrad önlerine vardık... Orada kanlı çatışmalar sürüyordu. Ölümün en sık kol gezdiği yer... Su ve toprak kızıla boyanmıştı... Neyse, Volga'nın bir kıyısından diğerine geçmemiz gerekiyordu. Bizi dinlemek bile istemediler: "Ne? Kızlar mı? Kim ne yapsın sizi burada! Bize nişancılar, makineli tüfek kullanabilen askerler lazım, irtibat erleri değil." Biz de kalabalığız bu arada, seksen kişi varız. Akşama doğru boylu boslu kızları almaya başladılar, benimle bir kızı almak istemiyorlar. Boyumuz kısaymış. Yeterince uzamamışız. Yedekte bırakmak istediler ama ben kıyameti kopardım...

İlk muharebede subaylar beni siper korkuluğundan çekiyordu, her şeyi bizzat görmek için kafamı sarkıtıyordum çünkü. Garip bir merak vardı içimde, çocukça bir merak... Naiflik! Kumandan bağırır: "Er Semyonova! Er Semyonova, çıldırdın herhalde! Vay anasını... Öleceksin!" Bunu anlayamıyordum: Cepheye daha yeni gelmişim, nasıl öldürebilirlerdi ki beni? Ölümün ne kadar sıradan olduğunu ve hiç insan ayırt etmediğini bilmiyordum henüz. Yalvarsan da yakarsan da nafileymiş meğer.

Eski kamyonlarla milis güçlerini getiriyorlardı. İhtiyarlar, oğlan çocukları. Ellerine iki bomba verip tüfeksiz

yolluyorlardı onları çatışmaya, tüfeği muharebe sırasında bulmak gerekiyordu. Çatışmadan sonra yaralı da kalmıyordu... Herkes ölüyordu...

Nina Alekseyevna Semyonova, irtibat eri

– Savaşı başından sonuna kadar yaşadım...

İlk yaralımı taşırken dizlerimin bağı çözülür gibi olmuştu. Bir yandan sürüklüyor, bir yandan fısıldıyordum: "N'olur ölmesin... N'olur ölmesin..." Ağlaya ağlaya yarasını sarıyor, şefkatli bir şeyler söylüyordum. O sırada komutan geçiyormuş önümden. Bağırdı bana, hatta küfürlü müfürlü bir şey söyledi...

– Neden bağırdı size?

– Öyle acımak, ağlamak filan yasaktı. Gücüm tükenebilirdi, oysa yaralı çoktu.

Gidiyoruz, yerlerde ölüler; kafaları tıraşlı, güneşte kalmış patates gibi yeşil yeşil. Patates gibi saçılmışlar... Sürülmüş tarlada, düştükleri yerde öylece yatıyorlar... Patates gibi...

Yekaterina Mihaylovna Rabçayeva, er, sıhhiyeci

– Neresiydi hatırlayamıyorum... Neredeydik... Ama bir keresinde bir samanlıkta iki yüz kadar yaralıyla baş başa kalmıştım. Yaralıları direkt savaş meydanından getiriyorlardı, sayıları çok fazlaydı. Bir köydeydik... Hatırlayamıyorum, çok seneler geçti... Dört gün uyumadığımı, oturmadığımı ve herkesin, "Hemşire! Hemşire kardeş! Yardım et, ne olursun," diye bağırdığını hatırlıyorum. Birinden diğerine koştururken tökezleyip düşmüşüm, oracıkta da uyuyakalmışım. Bir bağırtıya uyandım – komutan, gencecik yaralı bir teğmen, sağlam tarafı üzerin-

de doğrulmuş bağırıyordu: "Susun! Susun, emrediyorum size!" Teğmen, halimin kalmadığını anlamış olacak... Herkes bana sesleniyor, acı çekiyorlar: "Hemşire! Hemşire kardeş!" Bir fırladım, bir başladım koşmaya – nereye, niye ben de bilmiyorum. İşte o zaman, cepheye geldiğimden beri ilk kez ağladım.

Öyle işte... İnsan, kalbinin nelere kadir olduğunu hiçbir zaman tam olarak bilemez. Kışın birliğimizin önünden Alman esirlerini geçiyorlardı. Yırtık pırtık yorganlara sarınmışlar, kaputları yanıklar içinde, dona dona yürüyorlardı. Hava öyle soğuktu ki uçan kuş düşüp kalıyordu. Kuşlar donuyordu. Bahsettiğim kafilenin içinde bir asker vardı... Çocuktu daha... Yüzünde gözyaşları donmuş... Ben de el arabasıyla yemekhaneye ekmek taşıyordum. Çocuk, arabadan gözlerini ayıramıyor, beni filan gördüğü yok, arabaya kilitlenmiş. Ekmek... Ekmek... Bir somunun ucunu koparıp uzattım ona. Aldı... Aldı ama inanamıyor. İnanamıyor... İnanamıyor!

Mutluydum... Nefret etmek elimden gelmediği için mutluydum. Kendi kendimi şaşırtmıştım...

Natalya İvanovna Sergeyeva, er, hastabakıcı

"ANNEMİN YANINA BİR TEK BEN DÖNEBİLDİM..."

Moskova'ya gidiyorum... Nina Yakovlevna Vişnevskaya hakkında bildiklerim şimdilik not defterimdeki birkaç satırdan ibaret: On yedi yaşında cepheye gitmiş, Beşinci Ordu Otuz İkinci Tank Tugayı'nda sıhhiyeci olarak görev yapmış. Prohorovka önlerinde meydana gelen, iki taraftan –Sovyet ve Alman– bin iki yüz tank ve kundağı motorlu silahın çarpıştığı ünlü muharebeye katılmış. Dünya tarihinin en büyük tank muharebelerden biri bu.

Nina Yakovlevna'nın adresini, şehirlerini kurtaran Otuz İkinci Tank Tugayı hakkında müzeleri için epeyce materyal toplamış Borisovlu izciler verdi. Tank birliklerinde sıhhiyeci görevini genellikle erkekler üstlenirdi ama bir kız da bu işi yapmış işte. Hemen yola çıktım...

Onlarca adres arasından nasıl seçim yapacağım meselesi kafamı kurcalamaya başlamıştı. İlk zamanlar karşılaştığım herkesi dinliyordum. Buluşmalarına, bazen de öylesine, birinin evine börek-çaya çağırıyorlardı. Ülkenin her yerinden mektuplar almaya başlamıştım, adresim cephe postası aracılığıyla aktarılıyordu. "Sen artık bizdensin, bizim gibi bir cephe kızısın," diye yazıyorlardı bana. Kısa süre sonra anladım ki herkesle görüşemem, başka bir eleme ve arama prensibi geliştirmeliyim. Ama nasıl? Elimdeki adresleri şöyle bir ayıklayınca kararımı verdim: Farklı

askerlik mesleklerinden kadınların tanıklıklarını kaydetmeye çalışacaktım. Ne de olsa her birimiz hayatı, yaptığımız işin, yaşamdaki konumumuzun veya katıldığımız bir olayın penceresinden görürüz. Hemşire, fırıncı, çıkarma birliği askeri, pilot ve nişancı takımı komutanının farklı farklı savaşlar görmüş oldukları aşikâr. Her birinin savaşta kendine ait bir görüş sahası vardı. Kimininki ameliyat masasıydı: "O kadar çok kesik kol ve bacak gördüm ki... Bir yerlerde tek parça erkek kaldığına inanmakta güçlük çekiyordum. Hepsi de ya yaralı ya ölüdür gibi geliyordu bana..." (*A. Demçenko, uzman çavuş, hemşire*); diğerininki – sefer mutfağı kazanları: "Bazı çatışmalardan canlı çıkan olmuyordu... Bir kazan lapa, bir kazan çorba pişirmişsin – yedirecek kimse yok..." (İ. Zinina, er, aşçı); üçüncünün – pilot kabini: "Kampımız ormanın içindeydi. Bir gün uçuş dönüşü ormana gitmeye karar verdim; yaz ortasıydı, çilekler olgunlaşmıştı. Patikada ilerlerken bir Almanın yerde yattığını gördüm... Çoktan kararmıştı... İçimi bir korku sardı. Bir yıldır savaşta olmama rağmen daha önce hiç ölü görmemiştim. Orada, yukarıda, iş başkadır... Uçarken tek düşüncen bir hedef bulmak, bombayı atıp geri dönmektir. Ölüleri görmüyorduk ki biz. Bu korkudan bihaberdik..." (*A. Bondareva, muhafız bölüğü teğmeni, kıdemli pilot*). Partizan kadının savaşıysa bugün bile ateş kokusunu çağrıştırır: "Her şeyimizdi ateş – ekmeği pişirirdik, yemeği kaynatırdık, kor mu kaldı – gocuklarımızı, keçe çizmelerimizi kuruturduk. Geceleri başında ısınırdık..." (*Y. Vısotskaya*).

Ne var ki uzun süre düşüncelerimle baş başa kalamıyorum. Kondüktör çay getiriyor. Kompartıman sakinleri

derhal gürültülü ve neşeli bir tanışma faslı başlatıyor. Masanın üzerinde geleneksel *Moskovskaya** şişesi, ev yapımı mezeler beliriyor ve bize has candan bir sohbet başlıyor. Aile sırlarından politikaya, aşktan nefrete, önderlerden komşulara...

Epeydir biliyorum ki bizler yol ve sohbet insanlarıyız...

Ben de kime ve ne için gittiğimi anlatıyorum... Meğer yol arkadaşlarımdan ikisi savaşa katılmış – biri istihkâm taburu komutanı olarak Berlin'e kadar gitmiş, diğeri üç yıl Beyaz Rusya ormanlarında partizanlık etmiş. Hemen savaştan açıldı bahis.

Sonradan konuşmamızı hafızamda kaldığı şekliyle kâğıda döktüm.

– Biz soyu tükenen bir kuşağız. Mamutlar! Hayatta insan hayatından daha önemli bir şey olduğuna inanmış nesildeniz. Vatanımız ve yüce davamız. Eh, Stalin tabii. Ne yalan söyleyeyim? Ne demişler: Eğri oturup doğru konuşmalı.

– Orası öyle... Bizim müfrezede pek cesur bir kız vardı... Demiryoluna giderdi. Patlatmaya. Savaştan önce bütün ailesi siyasi baskıya maruz kalmış: babası, annesi, iki ağabeyi. Teyzesiyle oturuyormuş. Kızcağız savaşın ilk günlerinden beri partizanları arıyordu. Bütün müfreze belasını aradığının farkındaydı... Kendini ispat etmek istiyordu... Onun dışında herkese ödüller veriyorlardı... Annesiyle babası halk düşmanı diye madalya vermediler kıza. Bizim ordunun gelişinden hemen önce bacağını kaybetti. Hastanede ziyaretine gittim... Ağlıyordu...

*Votka markası.

"Hiç değilse şimdi herkes inanır bana," diyordu. Güzel de kızdı...

– Bir keresinde personelden bir salak iki kız yollamıştı bana. İstihkâm takımı komutanıymışlar... Gerisingeri yolladım. Fena halde bozuldular tabii. Ön saflara gitmek, mayın geçitleri kurmak istiyorlardı.

– Neden yolladınız onları?"

– Birkaç nedenden. İlki – bu kızların yapacağı işlere bakan yeterli sayıda sağlam çavuşum vardı; ikincisi – kadınların kendilerini ön saflara, o cehennemin içine atmalarının gereksiz olduğunu düşünüyordum. Biz yeterdik, erkekler. Bir de, onlara özel bir kazamat kurmam gerekecekti; ekip faaliyetleri için bir sürü kızlara mahsus koşul oluşturacaktım. Çok fazla teferruat vardı.

– Yani size göre savaşta kadına yer yok, öyle mi?

– Tarihi hatırlayacak olursak, Rus kadını hiçbir dönemde kocasını, kardeşini, oğlunu savaşa uğurlamakla, hasret çekip yol gözlemekle yetinmemiş. Daha Prenses Yaroslavna'nın kale duvarına çıkıp düşmanların başlarına erimiş katran döktüğü söylenir. Fakat bizde, erkeklerde yani, kızların savaşması suçluluk duygusu yaratıyordu. Bu duygu bende de yer etmişti. Hatırlıyorum, çekiliyoruz. Sonbahar, günlerdir gece gündüz yağmur yağıyor. Yol kıyısında bir kız cesedi gördüm... Uzun bir saç örgüsü vardı, bütün vücudu çamur içindeydi...

– Orası öyle... Hemşirelerimizin kuşatma başlayınca yaralı askerleri korumak için çatışmaya girdiklerini duyduğumda hak vermiştim, ne de olsa yaralılar çocuk gibi çaresizdir. Ama bir de şöyle bir manzara düşünün: İki kadın birini öldürmek için ellerinde *snayperka* tarafsız

bölgede sürünüyorlar. Evet ya... Nihayetinde bunun bir nevi "av" olduğu fikrinden kurtulamıyorum. Kendim de ateş ettim... Ama ben sonuçta erkeğim...

– İyi ama yurtlarını savunuyorlardı, değil mi? Memleketlerini kurtarıyorlardı...

– Orası öyle... Öyle bir kızla belki keşfe çıkardım ama evlenmezdim. Evet ya... Biz kadını annemiz, nişanlımız gibi düşünmeye alışkınız. Hatta güzel hanımefendi gibi... Erkek kardeşim anlatmıştı: Kendisinin de aralarında olduğu bir grup oğlan şehirden geçirilen Alman tutsaklara sapanla taş yağdırıyormuş. Annem görmüş, şamarı indirmiş bizimkine. Tutsak dediğim de hep dünkü çocuk, Hitler'in son anda topladıkları... Kardeşim yedi yaşındaydı o zaman ama annemizin o Almanlara bakıp da, "Sizi şu yaşınızda savaşa yollayan analarınızın gözü kör olsun!" diyerek ağladığı aklında yer etmiş. Savaş erkek işidir. Anlatılacak erkek mi yok?

– Yo, yo... Ben tanığım. Hayır! Savaşın ilk aylarındaki felaket havasını hatırlayalım: Uçaklar tümden yok edilmiş, tanklarımız kibrit kutusu gibi yanıyor. Tüfekler eski. Milyonlarca asker ve subay esir düşmüş. Birkaç milyon! Bir buçuk ay sonra Hitler Moskova önlerine vardı... Profesörler milis kuvvetlerine kaydoluyordu. İhtiyar profesörler! Kızlar da cepheye gönderilmek için can atıyordu ki korkan insan kendiliğinden savaşa gitmez. Bunlar yürekli, müstesna kızlardı. İstatistik diye bir şey var: Ön hatta nişancı taburlarından sonra en çok kayıp veren grup sağlık personeliydi. Piyadelerden sonra. Bir yaralıyı savaş alanından çıkarmak nasıl bir iştir bilir misiniz? Hemen anlatayım size...

Bir defasında tam hücuma geçtik, başladılar bizi makineli tüfeklerle tepelemeye. Taburdan geriye bir şey kalmadı. Herkes yerlerde. Hepsi ölü değil, yaralı da çok. Almanlar vuruyor, kesmiyorlar ateşi. Bir ara, kimsenin beklemediği bir şey oldu: Siperden bir kız fırladı, sonra ikinci, üçüncü... Başladılar yaraları sarmaya, yaralıları sürüklemeye; Almanlar bile bir süreliğine şaşkınlıktan donup kaldı. Akşam saat ona doğru tüm kızlar ağır yaralar almıştı; her biri en çok ikişer-üçer kişiyi kurtarabilmişti. Pek cömert ödüllendirildikleri de söylenemez, savaşın başlarında öyle sağa sola nişan dağıtılmıyordu. Yaralıyı silahıyla birlikte taşımak gerekiyordu. Sıhhiye taburunda ilk olarak "Silah nerede?" diye sorarlardı. Savaşın başlarında silah kıtlığı vardı. Yaralıyla birlikte tüfeği, piyade tüfeğini, makineliyi de sürüklemek gerekiyordu. Kırk bir yılında yayımlanan iki yüz seksen bir numaralı emre göre, on beş ağır yaralıyı savaş alanından silahıyla birlikte çıkarana Savaşta Üstün Yararlık Madalyası veriliyordu; yirmi beş kişiyi kurtarana – Kızıl Yıldız Nişanı, kırk kişiyi kurtarana – Kızıl Bayrak Nişanı, seksen kişiyi kurtarana – Lenin Nişanı... ki muharebeden bir kişiyi bile kurtarmanın ne demek olduğunu az önce anlattım size... Kurşunların arasından...

– Orası öyle... Ben de hatırlıyorum... Tabii ya... Bizim keşifçileri Alman garnizonunun olduğu köye göndermiştik. İki kişi gitti... Arkalarından biri daha... Dönen olmadı. O zaman komutan bizim kızlardan birini çağırdı: "Lyusya, sen gideceksin," dedi. Çoban kılığına soktular kızı, saldılar yola... Ne yapsınlar? Var mı bir yolu? Erkeği öldürürler ama kadının geçme ihtimali var. Evet, doğru... Yine de bir kadının elinde tüfek görmek...

– Kız döndü mü bari?

– Soyadını unuttum... Adını hatırlıyorum – Lyusya. Öldü... sonradan köylüler anlattı bize.

Uzun bir süre hepimiz susuyoruz. Sonra ölenlerin şerefine kadeh kaldırılıyor. Konu değişiyor – Stalin'den söz ediyorlar, savaştan önce en iyi komutan kadrolarını, askeri eliti nasıl yok ettiğinden... Kolektivizasyonun acımasızlığından ve otuz yedi yılından. Kamplar ve sürgünlerden. Otuz yedi yılı olmasa belki kırk birin de olmayabileceğinden. Ordunun Moskova'ya kadar geri çekilmek zorunda kalmayacağından. Savaştan sonra unutuldu bunlar. Zafer her şeyin önüne geçti.

– Aşk var mıydı savaşta? diye soruyorum.

– Cephede pek çok güzel kıza rastladım ama biz onlara kadın gözüyle bakmazdık ki. Bana göre harika kızlardı fakat bizi savaş alanından çekerek çıkaran arkadaşlarımızdı onlar. Bizi kurtaran, iyi eden... Beni iki kere yaralı halde kurtardılar. Onlara nasıl kötü gözle bakabilirdim? Siz erkek kardeşinizle evlenebilir miydiniz? Onlara kardeş diyorduk.

– Ya savaştan sonra?

– Savaş bittiğinde fena halde korunmasız kaldılar. Sözgelimi benim eşim akıllı kadındır ama asker kızlara iyi gözle bakmaz. Onların savaşa sevgili bulmaya, aşk meşk için gittiklerini sanıyor. Aslında bunlar –şurada gerçekleri konuşuyoruz– genellikle namuslu kızlardı. Temizlerdi. Tabii savaştan sonra... O pislikten, bitlerden, ölümlerden sonra... Güzel, çekici bir şey arıyordu gözümüz. Güzel kadınlar... Benim bir arkadaşım vardı, cephede

–bunu şimdi anlıyorum– şahane bir kızla birlikteydi. Bir hemşire. Ama bizimki onunla evlenmedi, terhis olunca başkasını, daha alımlısını buldu. Şimdi mutlu da değil karısıyla. Askerlik aşkını anıp duruyor. O kız ona dost olabilirdi. Ama işte cepheden sonra terk etti kızı çünkü dört yıl boyunca onu eski püskü çizmeler ve pamuklu erkek ceketiyle görmüştü. Biz savaşı unutmaya çalışıyorduk. Kızlarımızı da unuttuk...

– Orası öyle... Hepimiz gençtik. Yaşamak istiyorduk...

O gece kimse uyumadı. Sabaha kadar konuşuldu.

...Metrodan çıkar çıkmaz kendimi sessiz bir Moskova avlusunda buluyorum. Kumluğu ve salıncağıyla... Yürürken, telefonda duyduğum şaşkın sesi anımsıyorum: "Geldiniz mi? Direkt bana mı geleceksiniz? Gaziler Konseyi'nden kesin bilgi almayacak mısınız? Hakkımda her türlü bilgiye sahipler." Doğrusu ne diyeceğimi bilememiştim. Yaşadığı acıların insanı özgürleştirdiğini, yalnız kendine ait kıldığını düşünürdüm eskiden. Belleğinin kişiyi koruduğunu... Şimdiyse hayır, her zaman öyle olmadığını görüyorum. Çok kere bu bilgi, gündelik hayatta rastlanmayan bu üst-bilgi bağımsız olarak sürdürüyor varlığını, el değmemiş bir rezerv ya da çok katmanlı bir cevherde saklı altın zerreleri gibi. Çürük kayayı uzun süre ufalamak, bir hengâmenin lığlarını birlikte deşmek gerekiyor, nihayet parladığını, armağanını sunduğunu görmek için.

Nedir bizim aslımız, neden yapılmışız, hangi maddeden? Ne derece sağlam bir madde bu, anlamak istiyorum. Buraya bunun için geldim...

Kapıyı kısaca boylu, toplu bir kadın açıyor. Selamlaşırken bir elini erkeksi bir edayla bana uzatıyor, diğerini küçük torunu tutuyor. Çocuğun rahatlığından ve olağan meraklılığından bu eve çok misafir geldiğini anlıyorum. Burası misafir beklenen bir ev.

Büyük oda ferah, eşya yok denecek kadar az. Ev yapımı rafta çoğunluğu savaş hatıratı kitaplar, birçok büyütülmüş cephe fotoğrafı, sığın geyiği boynuzuna asılmış bir tankçı başlığı, cilalı küçük masanın üzerinde bir dizi küçük tank: "N. Birliği askerlerinden", "Zırhlı Birlikler Okulu öğrencilerinden" gibi hatıra notları iliştirilmiş... Yanımdaki divanda askeri üniformalı üç oyuncak bebek "oturuyor". Perdeler ve duvar kâğıtları bile haki.

Burada savaşın bitmediğini ve hiçbir zaman da bitmeyeceğini anlıyorum.

Nina Yakovlevna Vişnevskaya, başçavuş,
tank taburu sıhhiyecisi:

– Nereden başlasam? Senin için bir metin bile hazırladım aslında... Neyse, içimden nasıl geliyorsa öyle konuşayım. Neler mi yaşadık... Arkadaşıma anlatır gibi anlatayım...

Kızları tank taburlarına almaya pek hevesli olmadıklarını belirterek başlayayım. Hatta hiç almıyorlardı denebilir. Ben nasıl mı girdim? Kalinin Oblastı'nın Konakovo şehrinde oturuyorduk. Sekizinci sınıf sınavlarını yeni vermiş, dokuza geçmiştim. O zaman içimizde kimse savaşın ne olduğunu bilmiyordu; bizim için savaş oyun gibi, ki-

taplarda yazılanlar gibi bir şeydi. Devrim romantizmiyle, ideallerle yetiştirilmiştik. Gazetelere inanıyorduk: Savaş yakında zaferimizle sonuçlanacaktı. Yaa, pek yakında...

Ailemiz birçok başka aileyle birlikte büyük bir komün dairesinde oturuyordu ve her gün birileri savaşa gidiyordu: Petya Amca, Vasya Amca... Onları yolcu ederdik. Biz, çocuklar, en meraklılar bizlerdik. Peşlerinden ta trene kadar giderdik... Müzik çalar, kadınlar ağlardı ama tüm bunlar bizi korkutmaz, aksine eğlendirirdi. Bando hep "Slav Kızının Vedası" marşını çalardı. Biz de trene atlayıp gitmek isterdik. Bu şarkının eşliğinde... Savaş uzak bir yerlerdedir zannediyorduk. Ben mesela üniforma düğmelerini, onların öyle parlak parlak oluşlarını severdim. Sağlık görevlisi kursuna yazılmıştım bile ama tüm bunlar biraz da çocuksu heveslerdi. Oyun gibi. Sonra okulu kapatıp bizi tahkimat inşaatı için seferber ettiler. Samanlıklara, açık araziye yerleştirdiler. Savaşla ilgili bir işe gönderilmiş olmak bile bizi gururlandırıyordu. Bizi güçsüzler taburuna kattılar. Sabah sekiz akşam sekiz, günde on iki saat çalışıyorduk. Tank hendekleri kazmakla meşguldük. Hep on beş-on altı yaşlarında kızlar erkekler... Bir keresinde çalışırken sesler duyduk: "Düşman uçakları!", "Almanlar!" diye bağırıyorlardı. Yetişkinler saklanmak için kaçıştı, bizse görmek istiyorduk: Alman uçakları nasıldır? Almanlar neye benzer? Önümüzden geçip gittiler, hiçbir şey seçemedik. Üzüldük hatta... Bir süre sonra dönüp daha alçaktan uçtular. Siyah haçları herkes gördü. Korku diye bir şey yoktu, yine sadece merak. Ve birdenbire makineli tüfeklerden ateş açıldı, tarıyorlardı, gözümüzün önünde birlikte okuyup çalıştığımız çocuklar devrilmeye başladı. Donakaldık, bir türlü neler olduğunu anlayamı-

yorduk. Dikilmiş izliyorduk... Yere çakılmış gibi... Yetişkinler koşup bizi yatırmaya çalıştılar, bizse hâlâ korku duymuyorduk...

Çok geçmeden Almanlar şehre iyice, on kilometre kadar yaklaştı; top ateşi duyuluyordu. Kızlarla biz askerlik şubesine koştuk: E, biz de savunmaya katılmak istiyorduk, omuz vermek. Hiç şüphesiz. Ama herkesi almıyorlardı, dayanıklı, güçlü kızları alıyorlardı, en önemlisi de on sekizini dolduranları. Sağlam Komsomolluları. Bir yüzbaşı, tank birliği için kız adayları seçiyordu. Beni dinlemek bile istemedi çünkü on yedi yaşındaydım ve sadece bir metre altmış santimdim.

"Bir piyade yaralanınca," diye açıklamıştı bana, "yere düşer. Ya sürünerek yanına gidip oracıkta yarasını sararsın ya sığınağa kadar sürüklersin. Tankçı öyle değil... Tankın içinde yaralandıysa kapağı açıp onu oradan çıkarman gerek. Koca delikanlıyı çıkarabilecek misin? Tankçıların hepsi de nasıl iriyarıdır biliyor musun? Üstelik tankın üstüne çıkman gerektiğinde karşı taraf ateş açar, kurşunlar, mermi parçaları havada uçuşur. Bir tankın yanması nasıl bir şeydir biliyor musun?"

"Ben de herkes gibi bir Komsomollu değil miyim?"

Ağlamaya başladım.

"Tabii ki sen de Komsomollusun ama çok küçüksün."

Bu arada birlikte sağlık görevlisi kursuna gittiğim arkadaşlarımı –boylu boslu, güçlü kızlardı– kabul etmişlerdi. Onlar gidecek ben kalacağım diye acayip bozulmuştum.

Annemlere hiçbir şey söylemedim tabii. Kızları yolcu etmeye gittim. Kıyamadılar bana, kasaya, tentenin altına sakladılar. Üstü açık bir kamyonda gidiyorduk, herkesin başında renk renk örtüler vardı – kimininki siyah, kimi-

ninki mavi, kırmızı... Benim başımda örtü yerine annemin bluzu. Sanki savaşa değil de amatör yetenek grubu konserine gidiyorum. Temaşa! Tam film... Hatırlayınca gülümsemeden edemiyorum şimdi... Şura Kiselyova yanına gitarını bile almıştı. Geldik, siperler belirdi, askerler bizi gördü, bağırıyorlar: "Artistler geldi! Artistler geldi!" diye.

Karargâha geldik, yüzbaşı sıraya girmemizi söyledi. Hepimiz dizildik, ben en sona geçtim. Kızların yanlarında eşyaları var, benim elim boş. Yola ani bir şekilde çıktığım için hiçbir şey yok yanımda. Şura bana gitarını verdi: "Al canım, niye boş boş durasın."

Karargâh komutanı geldi. Yüzbaşı rapor veriyor:

"Yarbay yoldaş! Emrinizde görev yapmak üzere on iki kız gelmiştir."

Komutan baktı:

"İyi de burada on iki değil, on üç kız var," dedi.

Yüzbaşı tekrar:

"Hayır, on iki olmalı, yarbay yoldaş," dedi. O kadar emin ki on iki kişi olduğumuzdan. Sonra dönüp bizi süzdü ve doğruca benim yanıma geldi: "Sen de nereden çıktın?"

"Savaşmaya geldim, yüzbaşı yoldaş."

"Gel bakayım buraya!"

"Arkadaşımla birlikte geldim..."

"Arkadaşlarınla birlikte dansa gidebilirsin. Biz burada savaşıyoruz. Yaklaş bakayım iyice."

Kafamda annemin bluzu, yanlarına yaklaştım. Sağlık görevlisi kartımı gösterdim. Başladım yalvarmaya:

"Hiç şüpheniz olmasın, amca, güçlüyümdür ben. Hemşirelik de yaptım. Kan da vermiştim... N'olur..."

Evraklarıma baktılar. Yarbay, "Evine yollayın! İlk gelen araçla!" dedi.

Araç gelene kadar da geçici olarak sıhhiye takımına aldılar beni. Oturup gaz bezinden tampon yapıyordum. Bir arabanın karargâha yaklaştığını görür görmez ormana sıvışıyordun. Orada bir-iki saat oturup, araba gidince dönüyordum. Bu şekilde üç gün geçti, ta ki taburumuz muharebeye girene kadar. Otuz İkinci Tank Tugayı Birinci Tank Taburu. Herkes muharebeye gitmişti, ben yaralılar için zeminlikleri hazırlıyordum. Yarım saat geçmedi yaralıları getirmeye başladılar... Ve ölüleri... O muharebede bizim kızlardan biri de öldü. Böyle böyle benim eve gönderilmem gerektiğini de herkes unuttu. Alıştılar bana. Komutanlar hatırlamıyordu artık...

Sonra mı? Sonra asker giysisi bulmam gerekti. Bize eşyalarımızı koymamız için sırt çantaları dağıtmışlardı. Yepyeni çantalar. Benimkinin askılarını kestim, dibini deldim, giydim üstüme. Oldu mu sana askeri etek? Bir yerlerden de az yırtığından bir gömlek buldum, kemer taktım ve kızlara hava atmaya karar verdim. Tam ben kızların karşısında dolanırken zeminliğimize başçavuş girdi, peşinden de birlik komutanı.

Başçavuş, "Hazır ol!" diye bağırdı.

Yarbay girdi içeri, başçavuş ona: "Yarbay yoldaş," dedi, "bir maruzatım olacak! Kızlarla başım dertte. Verdiğim sırt çantalarını üstlerine giymişler."

Birlik komutanı beni hemen tanıdı:

"A-a, demek sensin, kaçak! Eh, ne yapalım, başçavuş, kızlara üniforma diktirmemiz gerekecek."

Ne mi verdiler bize? Tankçıların branda bezinden, hem de dizlikli filan pantolonları vardı. Bizeyse incecik, basma

benzeri bir kumaştan iş tulumları dağıttılar. Oysa toprak yarı yarıya metalle karışmış, taşlar hep yüzeyde – biz yine delik deşik giysilerle geziyoruz çünkü tankın içinde oturduğumuz yok, devamlı yerlerde sürünüyoruz. Tankların yandığı çok olur. Tankçı ölmez de yaşarsa yanıklar içinde kalır. Bizim de giysilerimiz tutuşur – yanan birini çıkarıyorsun, ateşin içine dalıyorsun. Öyle ya... Birini, hele ki top kulesi nişancısını tank deliğinden çekip çıkarmak çok zordur. Üstelik insanın ölüsü dirisinden ağırdır. Çok daha ağır... Tüm bunları kısa süre içinde öğrendim...

Eğitimsiz olduğumuz için kimin hangi rütbede olduğunu anlayamıyorduk; başçavuş bize daima gerçek birer asker olduğumuzu, kendimizden yüksek rütbedeki herkese selam vermemiz, derli toplu, kaputlarımızın önü ilikli vaziyette gezmemiz gerektiğini söylüyordu.

Askerler genç kızlara takılmayı severdi. Bir keresinde beni sıhhiye takımı için çay getirmeye gönderdiler. Aşçının yanına geldim. Baktı bana:

"Niye geldin?" diye sordu.

"Çay almaya..." dedim.

"Çay daha hazır değil."

"Neden?"

"Kazanlarda aşçılar yıkanıyor. İşleri bitsin, çayı demleyeceğiz..."

İnandım ben de. Basbayağı ciddiye aldım. Kovalarımı alıp geri döndüm. Doktor çıktı karşıma:

"Niye boş geldin? Çay nerede?" diye sordu.

"Aşçılar kazanlarda yıkanıyormuş. Çay henüz hazır değilmiş," dedim.

Çaresizce, "Ne aşçısından söz ediyorsun sen, ne kazanı?" diye bağırdı.

Geri gönderdi beni, o aşçıyı da bir güzel payladı. İki kovamı da çayla doldurdular. Götürüyorum, karşıdan politika masası şefi ve tugay komutanı geliyor. Rütbesiz bir asker olduğum için her birini selamlamam gerektiği geldi aklıma. İkisi yan yana geliyor. İkisini birden nasıl selamlayacağım? Bir yandan yürüyor, bir yandan düşünüyorum. Aynı hizaya gelince kovaları bıraktım, iki elimi birden siperliğime götürüp bir birine bir diğerine selam verdim. O ana kadar beni fark etmemişlerdi bile, yaptığımı görünce birden şaşakaldılar:

"Böyle selam vermeyi kim öğretti sana?"

"Başçavuş öğretti, herkesi selamlayın dedi. Siz de birlikte geliyordunuz..."

Kızlar için orduda her şey karmaşıktı. Rütbe işaretlerini çok zor aklımızda tutuyorduk. Biz orduya katıldığımızda eşkenar dörtgenler, küpler, dikdörtgenler vardı; gel de onlara bakarak kimin hangi rütbede olduğunu çıkar. "Şu paketi yüzbaşıya götür," derler. Yüzbaşı hangisi, nereden bileceksin? Gidene kadar "yüzbaşı" sözcüğü bile uçup gider aklından. Gelirdim:

"Amca, amcacığım, bir amca size bunu vermemi söyledi..."

"Hangi amcaymış o?"

"Hep gömlekle gezen. Ceketsiz."

Birinin teğmen, diğerinin yüzbaşı olduğu kalmıyordu aklımızda, başka şeyleri hatırlıyorduk: Yakışıklı ya da değil, kızıl saçlı veya uzun boylu. "Ha, şu uzun!" derdik hatırlayınca.

Tabii o yanmış tulumları, yanmış elleri, yüzleri gördüğüm zaman... Bu ilginçtir... Gözyaşlarımı kaybettim... Ağlama kabiliyetimi, o kadınca yetiyi... Tankçı yanan

aracın içinden bütün giysileri yanarak çıkar. Duman tüter. Muhtemelen kolu ya da bacağı kırılmıştır. Yarası ağırdır. Yattığı yerden, "Ölürsem anneme bildir, eşime bildir..." diye rica eder... Elimden gelmezdi ki. Birine ölümü nasıl anlatacağımı bilemezdim...

Bacaklarım sakatlandığında tankçılar beni bir Ukrayna köyüne getirdiler – Kirovogradçina'daydık. Sıhhiye takımının kaldığı evin sahibesi ağlamaya başladı:

"Bu ne genç bir oğlan böyle!.."

Tankçılar güldü:

"Ne oğlanı, teyze, kız bu kız!"

Yanıma oturdu, beni inceliyor:

"Ne kızı yahu? Hani kız? Gencecik bir oğlan bu..."

Saçlarım kesilmiş, üzerimde tulum, kafamda tankçı başlığı – tam bir oğlanım sahiden. Kadın bana tahta yatağını verdi, hatta daha çabuk iyileşmem için bir domuz yavrusu bile kesti. Devamlı da hayıflanıyordu:

"Erkekler yetmiyor muydu da el kadar çocukları topladılar... Küçücük kızları..."

Onun sözleri, gözyaşları yüzünden... bir süreliğine bütün cesaretimi yitirdim, kendime acıdım, anneme acıdım. Ne yapıyordum ben bu erkeklerin arasında? Ben – kız çocuğu. Ya bacaksız dönersem? Her şey geliyordu aklıma... Evet, geliyordu... Saklamıyorum...

On sekiz yaşındaydım, Kursk Çıkıntısı'nda bana Savaşta Üstün Yararlık Madalyası ve Kızıl Yıldız Nişanı verdiler; on dokuzumda – ikinci derece Vatanseverlik Savaşı Nişanı. Yeni takviyeyle gelen genç çocuklar şaşırıyorlardı tabii. Onların da yaşları on sekiz-on dokuzdu. Alay edercesine sorarlardı bana: "Ne için verdiler sana bu madal-

yaları?", "Muharebeye mi katıldın yoksa?", "Kurşunlar tankın zırhını deliyor mu?" filan diyerek sataşırlardı.

Sonradan savaş alanında, yaylım ateşi altında içlerinden birinin yarasını sarmıştım. Soyadı da aklımda kalmış – Şegolevatıh. Bacağı kırılmıştı. Kırığını cebireye alırken özür dilemişti benden:

"Kardeş, o zaman kalbini kırdım, kusura bakma. Açıkçası senden hoşlanmıştım."

Aşkla ilgili ne biliyorduk o zaman? Olsa olsa okul aşklarımızı, onlar da hep çocukça şeylerdi. Bir kuşatmanın ortasında kaldığımızı hatırlıyorum... Ellerimizle toprağı kazıyıp içine giriyorduk, hiçbir şeyimiz yoktu. Kürek filan hak getire... Hiçbir şey... Dört bir yandan sıkıştırıyorlardı bizi. Karar verdik: Geceleyin ya düşman safını yararak geçeceğiz ya öleceğiz. Büyük olasılıkla ölürüz diye düşünüyorduk... Bunu anlatsam mı anlatmasam mı bilmiyorum? Bilemiyorum...

Kamufle olduk. Oturuyoruz. Düşman safına dalmak için gecenin gelmesini bekliyoruz. Teğmen Mişa T. –yaralanan tabur komutanının görevini üstlenmiş yirmisinde bir teğmendi– dans etmeyi, gitar çalmayı ne kadar çok sevdiğinden bahsediyordu. Sonra sordu bana:

"Sen denedin mi bari?"

"Neyi? Neyi denedim mi?" diye sordum. Acayip de açtık bu arada.

"Neyi değil kimi... 'Hatun'lardan söz ediyorum!"

Savaş öncesinde bu adda pastalar vardı.

"Yooo..." dedim.

"Ben de daha denemedim. Öleceksin ve aşkın ne demek olduğunu asla öğrenemeyeceksin... Öldürecekler bizi bu gece..."

"Yürü git işine, aptal!" – Uyanmıştım sonunda.

Hayatın ne demek olduğunu bilmeden hayat için ölüyorduk. Her şeyi sadece kitaplarda okumuştuk. Aşk filmlerini severdim...

Tank birliklerinde sıhhiyeciler çabuk ölürdü. Tankta bizim için ayrılmış özel bir yer yoktu: Zırha asılırsın, aklında sadece bacaklarını palete kaptırmamak vardır. Tankın nereden ateş alacağını takip etmek gerekir bir de... Atlayıp oraya koşmak, sürünmek... Biz cephede beş kız arkadaştık: Lyuba Yasinskaya, Şura Kiselyova, Tonya Bobkova, Zina Latış ve ben. "Konakovo kızları" derdi bize tankçılar. Ve tüm kızlar öldü...

Öldürüldüğü muharebeden önceki akşam Lyuba Yasinskaya'yla kucaklaşıp oturmuştuk. Laflıyorduk. Kırk üç yılıydı... Tümenimiz Dinyeper'e varmıştı. Birden bana dedi ki: "Biliyor musun, ben bu muharebede öleceğim. İçimde öyle bir his var. Başçavuşa gidip yeni çamaşır istedim, vermedi, 'Daha yeni aldın ya,' dedi. Sabah gidip birlikte isteyelim." Onu avutmaya çalışmıştım: "İki yıldır birlikteyiz, kurşunlar korkuyor artık bizden," diye. Yine de sabah başçavuşa gitmeye ikna etti beni, bir çift yeni çamaşır koparmayı başardık. Böylece yeni bir fanila giydi. Kar beyazı, şurası bağcıklı... O fanila olduğu gibi kana bulandı... Beyazla kırmızının, al kanın birleşimi hâlâ gözümün önünden gitmez. Lyuba da gözünde aynen böyle canlandırmıştı...

Onu bir pelerin-çadıra yatırıp dört kişi taşıdık, öyle ağırlaşmıştı. O muharebede çok ölenimiz oldu. Büyük bir toplu mezar kazdık. Hepsini oraya gömdük, her zamanki gibi tabutsuz yatırdık, en üste de Lyuba'yı. Artık hayatta olmadığı, onu bir daha görmeyeceğim fikrine bir türlü

alışamıyordum. Hatıra niyetine ona ait bir şey alayım diye düşündüm. Parmağında yüzüğü vardı, altın mıydı basit bir yüzük müydü hatırlamıyorum. Aldım onu. Çocuklar beni durdurmaya çalıştılar: Sakın ha, gibisinden, kötü alamettir. Ve işte veda zamanı gelince, herkes âdet olduğu üzere mezara bir avuç toprak attı, ben de attım; o sırada yüzük elimden uçup mezarın içine düştü... Lyuba'nın yanına... O zaman yüzüğünü çok sevdiğini hatırladım... Babası bütün savaşı görmüş, sağ dönmüş. Erkek kardeşi de öyle. Erkekler dönmüş... Bir Lyuba öldü...

Şura Kiselyova... İçimizde en güzelimiz oydu. Artist gibi kızdı. Yanarak öldü. Ağır yaralıları saman yığınlarının içine saklıyormuş, ateş açılınca saman tutuşmuş. Şura kendisi kurtulabilirmiş ama yaralıları bırakmak istememiş... Onlarla birlikte yandı...

Tonya Bobkina'nın ölümünün ayrıntılarını daha yakınlarda öğrendim. Kendini sevdiği adama siper ederken ölmüş. Mermi parçaları sıçrayıverir, saliseler içinde olur bu... Nasıl yetişmiş bilmem. Teğmen Petya Boyçevski'yi kurtarmış Tonya. Teğmen sağ kalmış.

Otuz yıl sonra Petya Boyçevski Krasnodar'dan geldi. Beni buldu. Bana her şeyi anlattı. Onunla Borisov'a gittik, Tonya'nın öldüğü o orman açıklığını bulduk. Mezarından toprak aldı... Öperek taşıdı toprağı...

Beş kişiydik, Konakovo kızları... Bir tek ben annemin yanına dönebildim...

Birdenbire şiir okumaya başlıyor:

– Zırhlının üzerine cesur bir kız fırladı,
Korumak için sevgili vatanını.
Ne kurşunlar, ne mermiler umurunda –
Kalbi yanıyordu kızın o anda.

Unutma, ey dost, onun sade güzelliğini,
Pelerin-çadır üzerinde taşırkenki...

Bu şiiri cephede yazdığını itiraf ediyor. Birçoğunun savaşta şiir yazdığını biliyorum zaten. Bugün de o şiirler özene bezene defterlere geçirilir, aile arşivlerinde saklanır – acemi, dokunaklı. Onların yüzünden, bana her evde gösterilen cephe albümleri genç kızların hatıra defterlerine benzer. Ama o defterlerde aşktan, bunlardaysa ölümden söz edilir.

– Uyumlu bir ailem var. İyi bir aile... Çocuklar, torunlar... Ama ben savaşta yaşıyorum, hep oradayım... On yıl önce dostum Vanya Pozdnyakov'u buldum. Öldüğünü sanıyorduk, meğer sağmış. Tankı –komutandı kendisi– Prohorovka önlerinde iki Alman tankını imha etmiş. Vanya'nın tankını da ateşe vermişler. Mürettebat ölmüş, bir tek Vanya hayatta kalmış – kör, tepeden tırnağa yanıklar içinde. Onu hastaneye yollamışlar ama yaşayacağına ihtimal vermiyorlarmış. Canlı bir parçası kalmamış. Bütün derisi... bütün... parça parça dökülüyormuş... Zar halinde... Otuz yıl sonra adresini buldum... Yarım ömür sonra... Hatırlıyorum da merdivenden çıkarken dizlerimin bağı çözülüyordu: O mudur değil midir? Kapıyı kendisi açtı, elleriyle bana dokundu, tanıdı: "Ninka, sen misin? Sensin, değil mi, Ninka?" Onca yıl sonra tanıdı...

Annesi hepten yaşlı –Vanya onunla oturuyormuş– masanın başında oturuyor bizimle kadın, ağlıyor. Şaşırıyorum:

"Neden ağlıyorsunuz ki? Alay arkadaşlarının buluşmasına sevinmeniz gerekir."

"Üç oğlum savaşa gitti. İkisi öldü, bir Vanya sağ döndü," diyor kadın.

Vanya da iki gözünü birden kaybetmiş. Annesi senelerdir elinden tutup gezdiriyor onu.

"Vanya, son gördüğün şey Prohorovka meydanındaki tank savaşıydı... O güne dair neler hatırlıyorsun?" diye sordum ona.

Bana ne cevap verdi biliyor musunuz?

"Tek üzüldüğüm, mürettebata yanan aracı terk etme talimatını erken vermiş olmam. Çocuklar zaten öleceklerdi. Bari bir Alman tankı daha vursaydık..."

Buna üzülüyormuş... Bugüne değin...

Savaşta mutluyduk onunla... Aramızda konuşulmuş tek söz yoktu. Tek söz bile. Ama ben hatırlıyorum...

Ben neden sağ kaldım? Ne için? Zannediyorum... Bunları anlatmak için gibi geliyor bana...

Nina Yakovlevna'yla görüşmemizin devamı da var ama kâğıt üzerinde. Hikâyesini kasetten kâğıda aktarmış, beni en çok şaşırtan ve sarsan şeyleri seçip söz verdiğim gibi bir nüsha da ona göndermiştim. Birkaç hafta sonra Moskova'dan ağır bir taahhütlü paket geldi. Açtım: gazete kupürleri, makaleler, savaş gazisi Nina Yakovlevna Vişnevskaya'nın Moskova okullarında yürüttüğü askeri vatanseverlik faaliyetlerine dair resmi raporlar... Benim yolladığım materyal de çıktı zarftan – çoğu yerin üzeri çizilmiş, pek bir şey kalmamış geriye: Kazanlarda yıkanan aşçılarla ilgili eğlenceli satırlar, "Amca, amcacığım, bir amca size bunu vermemi söyledi..." gibi masum cümleler bile çıkarılmış. Teğmen Mişa T. ile ilgili hikâyeyi aktardığım sayfadaysa kızgın soru işaretleri ve notlar göze

çarpıyor: "Ben oğlumun gözünde bir kahramanım. Tapar bana! Bunu okuduktan sonra hakkımda ne düşünecek?"

Sonraları aynı insanın içinde yaşayan bu iki gerçekle çok karşılaştım: Kişinin yeraltına itelenmiş kendi gerçeği ve çağın ruhunu, gazete kokusunu içine çekmiş ortak gerçek. Birinci, ikincinin topyekûn hücumuna nadiren karşı koyabilirdi. Sözgelimi anlatıcı, evde akraba, tanıdık veya komşulardan (hele ki erkeklerden) birileri varsa, baş başayken olacağından daha az samimi ve güvenli davranırdı. Halka açık bir söyleşiye dönüşürdü yaptığımız. Seyirciye hitap eden... Anlatıcının kişisel izlenimlerine ulaşamaz, sıkı bir iç savunmayla karşılaşıverirdim. Otokontrolle. Sürekli bir düzenleme çabasıyla. Hatta şöyle bir kaide oluşmuştu: Ne kadar çok dinleyici varsa, hikâye o kadar yavan ve steril bir hal alıyordu. Anlatıcı lafını tartarak konuşuyordu. Korkunç bir şey yüce, insandaki anlaşılmaz ve karanlık bir şey açıklanabilir görünüyordu. Geçmişin anıtlardan ibaret çölüne düşerdim. Kahramanlıklardan. Mağrur ve korunaklı. Aynı şey Nina Yakovlevna'yla da başıma gelmişti. Bir savaşı benim için hatırlamıştı: "Kızımmışsın gibi anlatıyorum, böylece biz küçücük kızların neler çektiğini anlayabilirsin"; diğerini bütün diğer dinleyiciler için: "Başkalarının anlattığı ve gazetelerde yazılanlar gibi – kahramanlar ve kahramanlıklara dair, yetişen gençliğe üstün örnekler sunabilmek adına." Basit ve insanca olana karşı bu güvensizlik, hayatın yerine ideali, sıradan sıcaklığın yerine soğuk bir parıltıyı koyma arzusu beni her seferinde hayrete düşürürdü.

Mutfakta oturup ev halimizle çay içtiğimizi unutamazdım. İkimizin de ağladığını...

"BİZİM EVDE İKİ SAVAŞ VAR..."

Minsk'in Kahovskaya Caddesi'nde gri renk prefabrik bir apartman... Şehrimizin yarısı bu kişiliksiz, her geçen yıl biraz daha kararan çok katlı binalarla dolu. Yine de bu apartmanı özel yapan bir şey var. "Bizim evde iki savaş var," diyor bana kapıyı açan kişi. Savaşlardan biri, Baltık'ta denizci birliğinde görev yapmış Kıdemli Başçavuş Olga Vasilyevna Podvışenskaya'ya ait, diğeri eşi Piyade Çavuş Saul Genrihoviç'e.

Her şey tekrar ediyor... Özen ve sevgiyle düzenlenmiş, konukların ve aslında kendilerinin de en iyi görebileceği yere konmuş aile albümlerini inceliyorum yine uzun uzun. Her albümün adı var: "Sülalemiz", "Savaş", "Düğün", "Çocuklar", "Torunlar". İnsanın kendi ömrüne duyduğu bu saygı, eskimiş ve yaşanmışa yönelik bu belgelenmiş sevgi hoşuma gidiyor. Akraba yüzlere yönelik... Yüzlerce evi ziyaret ettim, şehir ve köylerde entelektüel ve sıradan birçok aileyle görüştüm ama soyağaçlarını, geçmişle bağlarını önemseyen az kişiye rastladım. Galiba savaş ve devrimler silsilesi bize geçmişle bağ kurmayı, soyun örümcek ağını itinayla örmeyi unutturmuş. Dönüp uzak geçmişimize bakmayı... Gurur duymayı. Bir an önce unutmak, izleri silmek istemişiz, ne de olsa saklanan belgeler kanıt teşkil edebilir, hayatımıza mal olabilirmiş. Kimse büyükannesi ve büyükbabasından ötesini bilmez,

köklerini araştırmaz. Tarih yazmış ama günü yaşamışız. Hafızamız güdük.

Oysa burada her şey farklı...

"Ben miyim bu sahi?" diyor Olga Vasilyevna gülerek ve yanıma, divanın üzerine oturuyor, bir resim alıyor eline: Sırtında bahriye üniforması, göğsünde savaş nişanları. "Bu fotoğraflara bakıp bakıp şaşırıyorum. Saul altı yaşındaki torunumuza gösterdiğinde: 'Sen eskiden erkek miydin, büyükanne?' diye sormuştu.

– Cepheye hemen mi gitmiştiniz, Olga Vasilyevna?

– Benim savaşım tahliyeyle başladı... Evimi, gençliğimi terk ettim. Yol boyunca katarımızı ateşe tuttular, bombaladılar, uçaklar tam tepemizde uçup durdu. Meslek liseli bir grup oğlanın vagondan fırladığını anımsıyorum, hepsinin üzerlerinde siyah kaputlar vardı. Hedef olmak için bire bir! Hepsini vurdular – uçaklar yerin tam üstünden uçuyordu. Ölüleri sayıyorlardı sanki... Düşünebiliyor musunuz?

Biz fabrikada çalışıyorduk, yemek çıkıyordu, durumumuz fena değildi ama içimiz yanıyordu... Askerlik şubesine dilekçeler yolluyordum. Bir, iki, üç... Derken kırk iki yılının haziranında celbim geldi. Bizi Ladoga üzerinden üstü açık mavnalarla abluka altındaki Leningrad'a gönderdiler. Yol boyunca ateş altındaydık. Leningrad'daki ilk güne dair hatırladığım, beyaz geceler ve siyahlar içindeki denizci müfrezesinin geçişi. Ortamın gergin olduğu belliydi, in cin top oynuyordu, sadece projektörler çalışıyor, tayfalar iç savaş dönemindeki gibi bellerinde kuşaklarla dolaşıyorlardı. Düşünebiliyor musunuz? Film karesi gibi...

Şehrin etrafı hep kuşatılmıştı. Cephe çok yakındaydı. Üç numaralı tramvayla Kirov Fabrikası'na kadar gidiliyordu, devamı zaten cephe hattıydı. Açık havalarda mutlaka top atışı başlardı. Doğruca üzerimize... Vurur, vurur, vururlardı... Rıhtımda koca koca gemiler duruyordu, kamufle edilmişlerdi tabii ama yenilgi ihtimali yine de göz önünde bulunduruluyordu. Biz dumancı olmuştuk. Eski torpido bot taburu komutanı, deniz yüzbaşısı Aleksandr Bogdanov'un komutasında Müstakil Dumanlı Kamuflaj Müfrezesi oluşturulmuştu. Geneli orta-teknik öğrenim görmüş ya da enstitülerin birinci sınıflarını bitirmiş kızlardan oluşuyordu. Görevimiz, gemileri korumak, duman yayarak gizlemekti. Ateş açıldığında gemiciler, "Kızlar bir an önce sis yaysa," diye beklerdi. Sis olunca kendilerini biraz daha güvende hissederlerdi. Özel karışımımızı alır arabalarla göreve çıkardık. O sırada herkes sığınaklarda saklanırdı. Biz dikkati üzerimize çekmiş olurduk, zira Almanlar bu sis perdesine ateş açarlardı...

Yiyeceğimiz – abluka koşullarında ne kadar olursa o kadardı işte ama bir şekilde dayanıyorduk. Eh, birincisi, gençtik, bu önemli; ikincisi – biz asıl Leningradlıların haline şaşıyorduk. Bize sonuçta iyi kötü bir şeyler veriliyordu, iki lokma da olsa geçiyordu kursağımızdan ama insanlar sokakta yürürken açlıktan düşüp ölüyordu. Ayakta ölüyorlardı. Şehirden çocuklar gelirdi yanımıza, cüzi tayınlarımızdan ayırıp iyi kötü beslerdik onları. Çocuk değil sanki küçücük ihtiyarlardı. Mumyalar. Bize abluka menülerini anlatırlardı: deri kemerlerden, yeni potinlerden çorbalar, marangoz tutkalından jöleler, hardaldan krepler... Şehirdeki tüm kedi ve köpekler yenip

bitirilmişti. Serçe ve saksağan namına bir şey kalmamıştı. Hatta sıçan ve fareler bile yenmek üzere avlanıyordu... Bir şekilde kızartıyorlardı onları... Sonra çocuklar gelmez oldu, uzun zaman bekledik – gelmediler. Ölmüş olmalılar. Öyle sanıyorum... Kışın, Leningrad yakıtsız kaldığında, bizi ahşap yapıların hâlâ ayakta olduğu semtlerden birine yıkıma göndermişlerdi. En zoru eve yaklaştığımız andı... Güzel bir ev, sakinleri ölmüş ya da gitmiş ama ekseriyetle ölmüş. Masanın üzerinde kalan bulaşıklardan, eşyalardan hissedilirdi bu. Belki yarım saat kimse küsküyü kaldırmaya cesaret edemezdi. Düşünebiliyor musunuz? Herkes durup beklerdi. Ancak komutan gelip de küsküyü indirdiğinde yıkmaya başlardık.

Ağaç kesmeye gidiyor, cephane kasalarını taşıyorduk. Bir kasayı taşırken küt diye düştüğümü hatırlıyorum – benden ağırdı. Bu bir. İkincisi, kadınlar için bilhassa zordu bu işler. Sonradan manga komutanı oldum. Bütün manga genç çocuklardan oluşuyordu. Bütün gün teknedeydik. Tekne küçük, tuvalet filan yok. Çocuklar ihtiyaçlarını bordadan giderebiliyor. Ya ben ne yapayım? Birkaç kez o kadar sıkıştım ki bordadan atlayıp yüzdüm. "Başçavuş denize düştü!" diye bağırıp çıkarıyorlardı beni. Bu ayrıntı kalmış aklımda... Ama ne ayrıntı? Sonradan tedavi görmem gerekti... Düşünebiliyor musunuz? Ya o silahların ağırlığı? Kadınlar için onlar da yüktü. Bize önce tüfek vermişlerdi – boyları boyumuzdan uzundu. Kızlar gidiyor – tepelerinde yarım metre süngüler.

Erkeklerin her şeye uyum sağlaması daha kolaydı. Bu çileli yaşama... Bu ilişkilere... Bizse evimizi, annemizi, konforumuzu özlüyorduk, hem de fena halde... Mos-

kovalı bir kız vardı aramızda – Nataşka Jilina. "Cesaret" Madalyası almıştı, ödül olarak birkaç günlüğüne eve gönderdiler onu. Geri geldiğinde kızı resmen kokladık. Yani resmen sıraya girip kokladık – ev kokuyordu. Öyle bir ev hasreti çekiyorduk ki... Zarf içindeki mektubun görüntüsü bile büyük bir sevinç kaynağıydı... Babamın yazısı... Bir dakika dinlenmeye fırsat bulduysak, bir şeyler, mendiller filan işliyorduk. Dolama çorap veriyorlardı mesela, biz ondan atkı yapıp boynumuza sarıyorduk. Kadınca bir şeyle uğraşmak istiyorduk sadece. Kadınca şeylere çok muhtaçtık, içimiz gidiyordu. Elimize iğne alıp bir şey dikivermek için bahane arıyorduk, hiç değilse bir süreliğine doğal halimize dönmek için. Tabii güldüğümüz, sevindiğimiz de oluyordu ama hiçbir şey savaştan önceki gibi değildi. Farklı bir haldi bu...

Ses cihazı sözcükleri kaydediyor, tonlamayı koruyor. Duraklamaları. Ağlama ve şaşkınlığı. İnsanlar konuşurken, kâğıda dökülenden fazlasına şahit oluyorum. Hep gözleri, elleri "kaydedemediğime" yanıyorum. Konuşma esnasındaki o bağımsız yaşantılarını. Onların "metinlerini".

"Bizim iki savaşımız var... Muhakkak..." diye katılıyor konuşmaya Saul Genrihoviç. "Hatırlamaya başladığımızda hissediyorum: Eşimin aklında kalan savaş ayrı, benimki ayrı. Benzer şeyler benim de başıma gelmiştir, hani ev hasretiyle ilgili anlattıkları ya da memleketten dönen kızı sırayla koklamaları gibi şeyler. Ama ben bunları hatırlamıyorum... Gözümden kaçıp gitmiş... O zaman bunlar basit ayrıntılar gibi geliyordu. Zırva. Size daha sipersiz şapkaları anlatmadı. Olya, nasıl olur da unutursun?"

"Unutmadım. Beni en çok etkileyen şeydir... O hikâyeyi hafızamdan gün ışığına çıkarmak hep korkutur beni. Her seferinde... Neyse... Şafakta bizim tekneler denize açılmıştı. On yirmi kadar tekne... Bir süre sonra muharebenin başladığını işittik. Bekliyorduk... Kulak kabartarak... Çatışma saatlerce sürdü, şehre kadar ulaştığı bir an oldu ama yakınlarda bir yerde kesildi. Alacakaranlıktan önce kıyıya çıktım: Morskoy Kanalı'nda sipersiz şapkalar yüzüyordu. Peş peşe. Dalgaların üzerinde şapkalar ve büyük kızıl lekeler... Yonga gibi bir şeyler... Bizim çocukları bir yerden denize itmişlerdi... Ne kadar durdum orada bilmem ama bu şapkalar yüzüp durdu önümde. Başta sayıyordum, sonra bıraktım. Ne gidebiliyor ne bakabiliyordum. Morskoy Kanalı toplu mezara dönüşmüştü...

"Saul, benim mendilim nerede? Az önce elimdeydi... Nereye gitti?"

"Eşimin anlattığı hikâyelerden aklımda çok şey kaldı ve torunlara anlatmak için, şimdikiler nasıl diyorlar – 'kaptım' onları. Torunlara çoğunlukla kendiminkini değil, eşimin savaşını anlatıyorum. Fark ettim ki o daha çok ilgilerini çekiyor," diye sürdürüyor konuşmasını Saul Genrihoviç. "Benim daha fazla askerlik bilgim var, onunsa duyguları. Duygular hep daha parlaktır, olaylardan güçlüdür. Bizim piyade alayında da kızlar vardı. İçlerinden biri yanımıza gelse kendimize çekidüzen verirdik. Düşünebiliyor musunuz?.." Ekliyor: "Bu lafı da Olya'dan kaptım. Kadın gülüşünün savaşta ne kadar güzel geldiğini tahmin edemezsiniz! Kadın sesinin.

"Savaşta aşka yer var mıydı? Vardı elbet! Orada karşımıza çıkan kadınlar mükemmel eşler oldular. Sadık dostlar. Savaşta evlenenler en şanslı insanlar, en mutlu çiftler-

dir. Biz de birbirimizi cephede sevdik. Ateşin ve ölümün ortasında. Aramızda kuvvetli bir bağ var. Başka türlü şeyler de yaşandığını inkâr edemem çünkü uzun bir savaştı ve kalabalıktık ama ben daha ziyade aydınlık şeyler hatırlıyorum. Onurlu.

"Ben savaşta daha iyi biri oldum... Kuşkusuz! İnsan olarak daha iyi oldum çünkü orada çok acı vardı. Çok acı gördüm, kendim de çok acı çektim. Savaşta hayati olmayan şeyler hemen bir kenara itiliyor, fazla geliyor. Orada anlıyorsun bunu... Ama savaş bizden intikamını aldı. Biz bunu kendimize itiraf etmekten korkuyoruz tabii... Peşimizden geldi ve yetişti... Tüm kız çocuklarımızın kaderi iyi olmadı. Nedeni de şu: Anneleri, cepheli kadınlar kendileri savaşta nasıl yetiştiyse kızlarını da o şekilde yetiştirdiler. Babaları da... O ahlaka göre. Cephede de tabii, az önce söylediğim gibi, insan kendini hemen belli eder, nasıl biridir, kıymeti nedir belli olur. Orada saklanamazsın. Kızlarımız, hayatın evlerindekinden başka türlü olabileceğini akıllarına getiremediler. Dünyanın acımasız arka yüzü konusunda uyarılmadılar. Evlenme çağına geldiklerinde kolayca üçkâğıtçıların eline düştüler ve kandırıldılar çünkü onları kandırmaktan kolay bir şey yoktu. Birçok cephe arkadaşımızın çocuklarının başına geldi bu. Bizim kızımızın da..."

"Çocuklara savaşı nedense hiç anlatmadık. Galiba korktuğumuz ve onlara acıdığımız için. İyi mi ettik?" diyor ve düşünüyor Olga Vasilyevna. "Nişan şeritlerimi de takmazdım. Bir olaydan sonra kopardım onları, bir daha da takmadım. Savaşın ardından ekmek fabrikasında müdür olarak çalışmıştım. Bir gün toplantıya geldim; tröst başkanımız kadındı, benim şeritleri gördü ve her-

kesin ortasında, 'Ne diye erkek gibi taktın şunları?' diye sataştı bana. Kendisinin de işçi nişanı vardı ve her zaman ceketine iliştirirdi ama benim savaş nişanlarım nedense hoşuna gitmiyordu. Odada yalnız kaldığımızda ona denizci diliyle iyi bir cevap verdim, mahcup oldu fakat benim de hevesim kaçtı. Şimdi de ne kadar gurur duysam da takmıyorum.

"Ancak aradan onlarca yıl geçtikten sonra ünlü gazeteci Vera Tkaçenko *Pravda* Gazetesi'nde bizimle ilgili, savaşa bizim de katıldığımıza dair bir yazı yayımladı. Yalnız kalmış, hayatını yoluna koyamamış ve hâlâ ev sahibi olmayan cepheli kadınların varlığından söz etti. Toplumun bu aziz kadınlara bir borcu olduğundan... İşte o zaman cepheli kadınlar biraz da olsa ilgi görmeye başladı. Kırk-elli yaşlarındaydılar, yurtlarda yaşıyorlardı. Nihayet onlara ev verildi. Bir arkadaşım... Adını söylemeyeceğim, gücenir filan... Askeri sağlık memuru... Üç kere yaralandı. Savaştan sonra tıp enstitüsüne girdi. Yakınlarından kimseyi bulamadı, hepsi ölmüş. Korkunç yoksulluk çekti, karnını doyurmak için geceleri apartman girişlerini silerdi. Buna rağmen kimseye savaş gazisi ve imtiyaz sahibi olduğunu söylemedi, tüm belgelerini yırtıp attı. 'Neden yırttın?' diye sordum. 'Benimle kim evlenirdi yırtmasam?' dedi ağlayarak. 'Aferin, iyi etmişsin o zaman,' dedim. Daha da yüksek sesle ağlamaya başladı: 'O kâğıtlar şimdi işime yarayabilirdi. Ağır hastayım ben.' Düşünebiliyor musunuz? İki gözü iki çeşme...

"Rus denizciliğinin şanlı şehri Sivastopol'de düzenlenen Zafer'in otuz beşinci yıldönümü kutlamalarına ilk defa üçü kadın olmak üzere yüz denizciyi, tüm filolardan Büyük Anayurt Savaşı gazilerini davet ettiler. Üç kadın-

dan ikisi arkadaşımla bendik. Filo amirali her birimizi selamladı ve tüm halkın önünde teşekkür edip ellerimizi öptü. Nasıl unuturum?!"

"Peki, hiç savaşı unutmak istediğiniz oldu mu?"

"Unutmak mı? Unutmak..." diye tekrarlıyor sorumu Olga Vasilyevna.

"Unutmamız mümkün değil. Elimizden gelmez," diye bölüyor uzayan sessizliği Saul Genrihoviç. "Zafer Bayramı'nda, hatırlıyor musun, Olya, çok yaşlı bir anaya rastlamıştık. Boynunda kendi gibi eski mi eski ufak bir pankart asılıydı: 'Kulnev Tomas Vladimiroviç'i arıyorum, 1942 yılında abluka altındaki Leningrad'da kayboldu.' Yüzünden seksenini çoktan devirdiği belliydi. Kaç yıldır arıyordu sen düşün. Son saatine kadar da arayacaktır. Biz de öyleyiz."

"Ben unutmak isterdim. İstiyorum..." diyor ağır ağır, neredeyse fısıldayarak Olga Vasilyevna. "Hiç değilse bir günümü savaşsız geçirmek istiyorum. Onunla ilgili hatıralarımız olmadan... Hiç değilse bir günü..."

Aklımda cephe resimlerindeki gibi iki kişi olarak kalıyorlar. Bana hediye ettikleri resimde gençler, benden çok daha genç. Birden her şey farklı bir anlam kazanıyor, yakınlaşıyor. Bu genç yüzlere baktığımda az önce duyup not ettiklerimi farklı bir şekilde duyuyorum. Zaman çekilip gidiyor aramızdan.

"TELEFON AHİZESİ ATEŞ ETMEZ..."

Farklı şekillerde karşılıyor ve anlatıyorlar...

Kimisi hemen, daha telefonda başlıyor anlatmaya: "Hatırlıyorum... Her şey, her şey aklımda, dün olmuş gibi..." Kimiyse görüşmeyi ve sohbeti uzun süre erteliyor: "Kafamı toplamalıyım... Tekrar o cehenneme dönmek istemiyorum..." Valentina Pavlovna Çudayeva, uzun süre ürkek davranan ve huzursuz dünyasına başkalarını isteksizce kabul edenlerden. Birkaç ay boyunca telefonla aradım onu, bir defasında iki saat konuştuk ve nihayet buluşmaya karar verdik. Hem de hemen ertesi gün.

İşte evindeyim...

"Çörek yiyeceğiz. Sabahtan beri koşturuyorum," diyor bana eşikte neşeyle sarılan ev sahibesi. "Konuşmaya vaktimiz olacak nasılsa. Daha bol bol ağlayacağım... Çoktandır bu kederle yaşıyorum... Ama evvela çörek... Kuş kirazlı. Bizim orada Sibirya'da kuş kirazı koyarlar çöreğe. Haydi, geç içeri.

"Hemen 'sen' demeye başladım, kusura bakma. Cepheden kalma bir alışkanlık. 'Hadi, kızlar!' 'Yürüyün, kızlar!' Biz hep böyleyizdir, bilirsin... Duymuşsundur... Gördüğün gibi kristaller içinde yaşamıyoruz. Kocamla biriktirdiğimiz her şeyi bir teneke şeker kutusunda saklarız: birkaç nişanla madalya. Vitrinde duruyorlar, sonra gösteririm." Odaya buyur ediyor. "Mobilyalarımız

da gördüğün gibi eski. Kıyıp da değiştiremiyoruz. Evde uzun süre kalan eşyaların bir ruhu oluyor. İnanıyorum ben buna."

Arkadaşı Aleksandra Fyodorovna Zençenko'yla tanıştırıyor, kuşatma zamanı Leningrad'da Komsomol görevlisi olarak çalışmış.

Kurulu sofranın başına oturuyorum: Madem öyle, çöreğimizi yiyelim, hem de Sibirya usulü kuş kirazlı, daha önce hiç denememiştim.

Üç kadın. Sıcak çörekler. Oysa muhabbet hemen savaştan açılıyor.

"Siz yeter ki soru sorarak lafını bölmeyin," diye uyarıyor beni Aleksandra Fyodorovna, "bir durursa ağlamaya başlar. Gözyaşları dinince de bir daha konuşmaz... Bölmeyin lafını..."

Valentina Pavlovna Çudayeva, çavuş, uçaksavar topçusu:

– Ben Sibiryalıyım... Ta uzak Sibirya'da yaşayan bir kız çocuğunu cepheye gitmeye sevk eden neydi? Dünyanın ucu dedikleri yerden... Bir etkinlikte Fransız bir gazeteci sormuştu bana bu dünyanın ucu meselesini. Müzede pek dikkatli bakıyordu bana, hatta utanmaya başlamıştım. Ne istiyor acaba? Neden böyle bakıyor? Sonunda yanıma geldi ve tercüman aracılığıyla Bayan Çudayeva'nın röportaj verip vermeyeceğini sordu. Çok heyecanlandım tabii. Ne istiyor ki, diye düşündüm. Müzede yaptığım konuşmayı dinlemedi mi zaten? Belli ki onu ilgilendiren başka bir şey vardı. Söze bir iltifatla girdi: "Bugün çok genç

görünüyorsunuz... Savaşa katılmış olduğunuza inanmak güç." – "Bu, cepheye çok genç yaşta gittiğimizin bir kanıtı sayılabilir," diye yanıtladım onu. Gazetecinin asıl öğrenmek istediği, benim ne diye Sibirya'dan –dünyanın bir ucundan!– kalkıp cepheye gittiğimdi tabii. "Belli ki sizin asıl merak ettiğiniz Sovyetler Birliği'nde toplu seferberlik ilan edilip edilmediği ve benim okul çağında neden cepheye gittiğim, doğru mu?" diye sordum. O zaman başını salladı, evet, gibisinden. "Tamam," dedim, "bu sorunuzu cevaplayacağım." Ve ona bütün hayatımı anlattım, az sonra sana anlatacağım gibi. Hikâyemi dinleyince Fransız ağladı... Sohbetin sonunda itiraf etti: "Kusuruma bakmayın, Bayan Çudayeva. Biz Fransızlar için Birinci Dünya Savaşı İkinci'den daha büyük bir sarsıntıydı. Hiç unutmayız onu – her tarafta mezarlar, anıtlar... Ama sizlerle ilgili az şey biliyoruz. Bugün birçok kişi, özellikle de gençler Hitler'i tek başına Amerika'nın yendiğini zannediyor. Sovyet insanlarının zafer için ödediği bedel –dört yıl içinde yirmi milyon insan hayatı– pek az biliniyor. Sizlerin çektiği acılar da. Tarifsiz acılar. Teşekkürler – yüreğimi sızlattınız."

...Annemi anımsamıyorum. Erken ölmüş. Babam Novosibirsk İlçe Komitesi yetkilisiydi, yirmi beş senesinde onu doğduğu köye ekmek toplamaya göndermişler. Ülkenin çok ihtiyacı varmış, *kulak*larsa ekmeği saklıyor, çürütüyormuş. O zaman ben dokuz aylıkmışım. Annem babamla birlikte memleketine gitmek istemiş, gitmiş de. Bırakacağı kimse olmadığı için beni ve kız kardeşimi de yanında götürmüş. Babam bir vakitler yanında ırgatlık yaptığı bir *kulak*la karşılaşmış bir akşam toplantısında,

hafiften de gözdağı vermiş adama: "Ekmeğin yerini biliyoruz, kendiniz vermezseniz güç kullanarak alırız," demiş. "Devrim davası adına el koyarız."

Toplantı bitmiş, bütün akrabalar bir araya gelmişler. Babamın beş erkek kardeşi varmış, hiçbiri de Büyük Anayurt Savaşı'ndan dönmedi, babam da öyle. Neyse işte, masanın başına oturmuşlar – geleneksel Sibirya *pelmeni*si* yiyeceklermiş. Pencerelerin önünde sedirler duruyormuş... Anneme iki pencere arasındaki yer düşmüş, bir omzu pencereye, diğeri babama dönük; babamsa tam penceresiz yerde oturuyormuş. Nisan ayı... Sibirya'da bu dönemde don olur hâlâ. Annem üşümüş olacak. Sonradan, büyüdüğümde anladım bunu. Kalkıp babamın gocuğunu üzerine almış ve beni emzirmeye koyulmuş. Bu sırada kısa namlulu tüfekten ateş edilmiş. Niyetleri babamı vurmak, gocuğu hedef almışlar... Annem "Pa..."** deyip kalmış ve beni sıcak *pelmeni*nin üzerine düşürmüş... Yirmi dört yaşındaymış...

Aynı köyde dedem sonradan Köy Meclisi başkanlığı yapmış. Onu suyuna kattıkları strikninle zehirlemişler. Dedemin cenazesinde çekilmiş bir fotoğraf var elimde. Tabutunun üzerinde örtü, onun da üzerinde: "Ölümü sınıf düşmanının elinden oldu," yazıyor.

İç savaş kahramanı olan babam Çekoslovak Lejyonu isyanını bastırmak üzere gönderilen zırhlı trenin kumandanıymış. Otuz bir yılında Kızıl Bayrak Nişanına layık görülmüş. O zamanlar bu nişana sahip olanlar tek tüktü, hele bizde, Sibirya'da. Bu büyük hürmet, büyük saygı

*Ruslara özgü bir tür mantı.

**Pavel – anlatıcının babasının adı.

demekti. Babamın vücudunda on dokuz yara vardı, sağlam yeri kalmamıştı. Annem anlatırmış, bana değil tabii akrabalara, *beloçeh*ler* babama yirmi yıl kürek cezası vermişler. Annem görüş izni istemiş, o sırada da Tasya'ya, ablama dokuz aylık hamileymiş. Hapishanede uzun bir koridor varmış, oradan geçip babamın yanına gitmesine izin vermemişler: "Aşağılık Bolşevik! Emekle..." diye emretmişler. Annem doğuma birkaç gün kala o uzun çimento koridorda emeklemiş. Böyle bir görüşme ayarlamışlar ona işte. Babamı tanıyamamış, saçları bembeyazmış çünkü. Ak saçlı bir ihtiyar. Otuz yaşındaymış oysa.

Düşman topraklarımıza yeniden geldiğinde, böyle bir ailede büyümüş, böyle bir babaya sahip olan ben kayıtsız kalıp yerimde oturabilir miydim sizce? Ben onun kanındanım... Onun canından... Neler görmüş neler... Otuz yedi yılında hakkında ihbarda bulunulmuş, iftira etmek istemişler ona. Halk düşmanı ilan ettirmeye çalışmışlar. Şu korkunç Stalin temizliği zamanında... Yejov dönemi...** Yoldaş Stalin'in dediği gibi, "Odun kesilen yerde yonga uçuşur."*** Toplum korku içinde yaşamaya devam etsin ve itaat etsin diye yeni bir sınıf savaşı ilan edilmiş. Neyse ki babam bir şekilde Kalinin'le görüşmeyi başarmış ve adı temize çıkmış. Babamı herkes tanırdı.

Bunları bana sonradan akrabalar anlattı...

Böylece kırk bir yılı gelip çattı... Benim için son okul zili çaldı. Hepimizin birtakım planları, kendince hayalle-

*Beyaz Çekler anlamında Çekoslovak Kolordusu lejyonerlerine verilen kısa ad.

**Nikolay Yejov'un SSCB İçişleri Halk Komiseri olduğu dönemde halk düşmanlarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan, işkence ve kurşuna dizme gibi ceza yöntemlerinin yaygın olarak kullanıldığı siyasi temizlik operasyonu.

***Büyük bir amaç uğrunda kimi zorluk veya tatsızlıklara katlanılabilir anlamında bir Rus atasözü.

ri vardı, kız çocuklarıydık işte... Mezuniyet töreninden sonra Obi Nehri'nden bir adaya gittik. Neşeliyiz, mutluyuz... Henüz ilk öpüşmeleri yaşamamışız, daha erkek arkadaşım bile olmamış. Güneşin doğuşunu adada izledik, dönüyoruz... Şehir ayakta, insanlar ağlıyor. "Savaş! Savaş!" diye bağrışıyorlar orada burada. Her yerde radyolar açılmış. Bizim bir şeyden anladığımız yok. Ne savaşı? Öyle mutluyuz, öyle muazzam planlarımız var ki: Kim nerede okuyacak, kim hangi mesleği seçecek... Ansızın savaş ilan ediliyor! Yetişkinler ağlıyordu ama biz korkmadık, bir ay bile geçmeden "faşistlerin tepesine bineceğimizi" söylüyorduk birbirimize. Savaş öncesi şarkıları söylüyorduk. Elbette ordumuz düşmanı onun toprağında ezecekti. Şüphenin gölgesi bile yoktu içimizde... Zerresi bile...

Evlere vefat kâğıtları gelmeye başlayınca anladık. Ben resmen hastalandım: "Nasıl yani, söylenenler palavra mıydı?" Almanlar Kızıl Meydan'da geçit töreni yapmaya hazırlanıyorlardı...

Babamı cepheye yollamak istemediler ama o inatla askerlik şubesinin kapısını aşındırıyordu. Sonunda gitti. Sağlığına, ak saçlarına, akciğerlerinin durumuna rağmen: Kronik tüberkülozu vardı. Az biraz tedavi edilmişti. Ya yaşı? Durmadı gitti. Stalnaya* ya da o zaman dendiği gibi Stalinskaya** Tümeni'ne yazıldı, Sibiryalı çoktu orada. Biz de "Bizsiz savaş olmaz" diye düşünüyorduk, mutlaka katılmalıyız. Hemen silah verin bize! Bütün sınıf askerlik şubesine koştuk. On şubatta cepheye gittim. Üvey

*Çelik.
**Stalin'in.

annem çok ağladı: "Valya, gitme. Ne yapıyorsun sen? Güçsüzsün, zayıfsın, senden asker mi olur?" Raşitizm hastasıydım, uzun, çok uzun süre. Annem öldürüldükten sonra... Beş yaşıma kadar yürüyemedim... Ama o zaman bir güç buldum işte kendimde!

İki ay boyunca bizi sobalı yük vagonlarında taşıdılar. İki bin kız, koca bir katar. Sibirya katarı. Cepheye vardığımızda ne gördük? Bir sahne kazınmış aklıma... Hiç unutmam: Yıkık dökük bir istasyon, peronda tayfalar ellerinin üzerinde zıplıyor. Ne ayakları var, ne koltuk değnekleri. Ellerinin üzerinde geziyorlar... Bir peron onlarla dolu... Üstelik sigara içiyorlar... Bizi gördüler – gülüyorlar. Şakalaşıyorlar. Kalbim küt küt atıyor... Küt küt... Nereye gidiyoruz biz böyle? Gidiyor muyuz sahi? Nereye peki? Cesaretlenmek için şarkı söyledik, bol bol şarkı söyledik.

Kumandanlarımız vardı yanımızda, bize eğitim veriyorlardı. Destek oluyorlardı. Muhabereyi öğreniyorduk. Ukrayna'ya geldik, ilk kez orada bombardıman gördük. Başladığında sağlık-dezenfektasyon kontrolünden geçiyorduk, hamamdaydık. Biz yıkanmaya giderken orada hamamdan sorumlu nöbetçi bir amca oturuyordu. Utandık ondan, kızız işte, daha genceciğiz. Bombardıman başlayınca hep beraber o amcanın yanına koştuk, yeter ki kurtulalım. Bir şekilde giyindik, ben başıma bir havlu sardım, kırmızı renk, dışarı fırladık. Üsteğmen, o da genç bir çocuk, bağırıyor:

"Bayan, sığınağa! Bırakın havluyu! Yerimizi belli ediyorsunuz..."

"Hiç de etmiyorum! Annem ıslak saçla gezme dedi."

Bombardımandan sonra üsteğmen beni buldu:

"Neden beni dinlemedin? Komutanınım ben senin."

İnanmadım ona:

"Yok daha neler, komutanmış..."

Erkek çocuğuymuş gibi kavga ettim onunla. Yaşıttık.

Bize verdikleri kaputlar üzerimize büyük geliyor, içlerine düşmüş gibi dolaşıyoruz, yürümüyor da yuvarlanıyoruz sanki. Önceleri çizme bile dikmediler bizim için. Çizme vardı olmasına ama ölçüler hep erkeklere göreydi. Sonra çizmelerimizi değiştirdiler neyse – uçları kırmızı, konçları siyah yeni çizmeler verdiler. Çalım satıyorduk bunlarla! Hepimiz zayıfız, erkek gömlekleri üzerimizden dökülüyor. Dikişten anlayanlar biraz bedenlerine uydurdular. Bir şeylere daha ihtiyacımız var. Kızlara ne gerekir? Başçavuş ölçümüzü aldırıyor. Güler misin ağlar mısın? Tabur komutanı geldi: "E-e, başçavuşunuz bütün kadın ıvır zıvırını verdi mi size?" diye sordu. Başçavuş: "Ölçtüm. Verilecek."

Böylece uçaksavar topçu birliğinde muhabereci oldum. Kontrol noktasında nöbet tutuyordum, telefonda. Belki de savaşın sonuna kadar muhabereci olarak kalacaktım, babamın öldüğüne dair ihbarnameyi almış olmasaydım. Sevgili babacığım artık hayatta değildi. Dünyada bana en yakın insan. Tek yakınım. "İntikam almak istiyorum. Babamın ölümünün bedelini ödetmek istiyorum," demeye başladım. Öldürmek istiyordum... Ateş etmek... Bana topçu birliğinde telefonun son derece önemli olduğunu çok anlatmaya çalıştılar ama telefon ahizesi ateş edemez... Alay komutanına dilekçe yazdım. Geri çevirdi. O zaman fazla düşünmeden tümen komutanına başvurdum. Albay Krasnıh bir gün bizi teftişe geldi, herkesi sıraya dizdi ve

sordu: "Uçaksavar topçusu olmak isteyen kız nerede?" Öne çıktım: İncecik zayıf boynumda piyade tüfeği asılı, ağır bir tüfek, yetmiş bir fişek. Gözüne çok zavallı görünmüş olacağım, gülümsedi albay. İkinci soru: "Ne yapmak istiyorsun peki?" – "Ateş etmek istiyorum." Ne düşündü bilmiyorum. Uzun süre sustu. Tek söz etmedi. Sonra aniden dönüp gitti. "Tamam," dedim, "kesin reddedecek." Komutan geldi: "Albay izin verdi..." dedi.

Anladın mı beni? Şimdi bu yaptığımı anlamak mümkün mü? Duygularımı anlamanı istiyorum... Nefret etmezsen ateş edemezsin. Savaş bu, av değil. Politika derslerinde bize İlya Ehrenburg'un "Öldür!" makalesini okuduklarını anımsıyorum. Yoluna kaç Alman çıktıysa o kadar Alman öldür. Meşhur makale, herkes okurdu o zamanlar, ezberlenirdi. Beni çok etkilemişti, savaş boyunca bu makaleyi çantamda taşımıştım, bir de babamın vefat kâğıdını... Ateş etmeli! Ateş etmeli! İntikam almalıyım...

Kısa süreli bir kursa gittim, çok kısa – üç ay eğitim gördüm. Ateş etmeyi öğrendim. Böylece uçaksavar topçusu oldum. Beni Bin Üç Yüz Elli Yedinci Uçaksavar Alayına tayin ettiler. İlk zamanlar burnumdan ve kulaklarımdan kan geliyor, midem feci şekilde bulanıyordu... Kusma derecesinde boğaz kuruluğundan mustariptim... Geceleri o kadar değil ama gündüzleri çok korkuyordum. Uçak tam üstüne geliyor sanırsın, senin topunun üzerine. Sana çarpacak! Anlık bir şey... Az sonra seni tuzla buz edecek. İşin bitmiştir! Kız çocuğuna uygun iş değil bu... Duymaması, görmemesi gereken bir şey... Başlarda "seksen beşliklerimiz"* vardı; Moskova önlerinde güçlerini kanıt-

*85 mm Rus uçaksavar topu.

lamış bu silahlar sonradan tanklara karşı kullanıldı, bizeyse "otuz yedi milimetreliklerden"* verdiler. Rjev yönünde ilerlediğimiz dönem... Orada öyle muharebeler yaşandı ki... Baharda Volga'nın üzerinden buz kalkınca... Ne gördük dersiniz? Kızıl-siyah bir buz parçasının üzerinde iki-üç Alman ve bir Rus askeri. Birbirlerine yapışarak ölmüşler. Buz kütlesinin içine gömülmüşler ve buz kan içinde. Bütün Volga-ana kan içindeydi...

Birden durdu: "Dinlenmeliyim... Yoksa hüngür hüngür ağlar görüşmemizi mahvederim..." Kendine gelmek için yüzünü pencereye döndü. Bir dakika sonra gülümsüyordu: "Doğrusunu söylemek gerekirse ağlamayı sevmem. Daha çocukken ağlamamayı öğrettiler bana..."

"Ben de Valya'yı dinlerken Leningrad kuşatmasını anımsadım," diyerek söze girdi o ana kadar sessiz kalan Aleksandra Fyodorovona Zençenko. "Özellikle de hepimizi sarsan bir olayı. Bize yaşlı bir kadının her gün penceresini açıp maşrapayla sokağa su döktüğünü ve her gün biraz daha ileriyi tutturduğunu anlattılar. Önce delidir diye düşündük, abluka zamanı görmediğimiz gariplik kalmamıştı – yine de yanına gidip derdini anlamaya karar verdik. Ne dedi bize biliyor musunuz? 'Faşistler Leningrad'a gelir de sokağıma adım atarlarsa, kaynar suyla haşlarım onları. Yaşlandım, başka şey gelmez elimden.' Prova yapıyormuş meğer... Her gün... Kuşatma yeni başlamıştı, kaynar su bulmak hâlâ mümkündü... Gayet de entelektüel bir kadındı bu. Yüzü hâlâ aklımda.

"Gücünün yettiği bir mücadele yöntemi bulmuştu. O

*37 mm Rus uçaksavar topu.

günün koşullarını gözünde canlandır... Düşman şehre iyice yaklaşmış, Narvskiye Kapıları önünde çatışmalar oluyor. Kirov Fabrikası'nın atölyelerini tarıyorlar... Herkes şehri korumak için ne yapabileceğini düşünüyordu. Ölmek fazla kolaydı, başka bir şey yapmak gerekiyordu. Bir eylem. Binlerce insan böyle düşünüyordu..."

"Doğru sözcükleri bulmak istiyorum... Nasıl ifade edeyim?" diye soruyor Valentina Pavlovna, bize mi kendine mi belirsiz.

– Savaştan sakat döndüm. Sırtıma bir mermi parçası denk geldi. Küçük bir yaraydı ama uzaktaki bir kürtünün içine fırlattı beni. Niyeyse birkaç gün de keçe çizmelerimi kurutmamıştım; ya odun yoktu ya sıram gelmemişti, ocak küçüktü çünkü, çevresinde ısınan bizlerse kalabalıktık. Birileri beni bulana kadar ayaklarım dondu. Üzerime kar yığılmış olmalı ama nefes alıyordum ve karın içinde bir yarık oluşmuştu... Boru gibi bir şey... Beni sıhhiye köpekleri bulmuş. Karı kazıp kulaklıklı kalpağımı getirmişler. Ölüm kimliğim vardı içinde, herkesin olurdu: Yakınların kim, kime haber verilecek, orada yazardı. Çıkardılar beni, askeri pelerinin üzerine yatırdılar, gocuğum olduğu gibi kana batmış... Fakat kimse ayaklarımı fark etmemiş...

Altı ay hastanede yattım. Bacağımı diz üzerinden kesmek istediler çünkü kangren başlamıştı. O zaman birazcık korkaklık ettim, sakat yaşamak istemedim. Ne diye yaşayayım? Kim ne yapsın beni? Ne babam var ne annem. Hayatta bir yük... Öyle ya, kim ne yapacak beni kesik bacağımla! Kendimi asmaya karar verdim... Hastabakıcıdan küçük havlumu büyüğüyle değiştirmesini

rica ettim... Hastanede benimle, "Ninemiz... İhtiyar nine," diye dalga geçerlerdi. Hastane müdürü beni ilk gördüğünde kaç yaşında olduğumu sormuştu. Ben de, "On dokuz. Yakında on dokuz olacağım," diye cevaplayıvermiştim. Gülmüştü: "O! Yaş kemale ermiş," diyerek. Hastabakıcı Maşa Teyze de bana böyle takılıyordu. "Veririm havlunu, ne de olsa seni ameliyata hazırlıyorlar ama gözüm üzerinde olacak. Bakışların pek hoşuma gitmiyor, çocuk. Kötü bir şey geçiyor olmasın aklından?" Cevap vermedim... Baktım sahiden de ameliyata hazırlıyorlar beni. Ameliyatın ne demek olduğunu bilmesem de –bugün artık bedenim coğrafi harita gibi ama o zaman daha hiçbir yerim kesilmemişti– anladım. Uzun havluyu yastığımın altına sakladım, herkesin yatmasını bekliyorum. Uyumalarını. Yataklar demirdendi, havluyu yatağa bağlar kendimi boğarım diye düşünüyorum. Yeter ki gereken gücü kendimde bulayım... Fakat Maşa Teyze bütün gece yanımdan ayrılmadı. Korudu beni, gençliğimi... Uyumadı... Bu aptal kızı korudu...

Bu arada koğuş doktorum, genç bir teğmen, hastane müdürünün peşinde, "İzin verin deneyeyim," diyerek gezip duruyor. Beriki de ona: "Neyi deneyeceksin? Parmağının biri karardı bile. Kız on dokuz yaşında. Bizim yüzümüzden ölecek," diyor. Meğer benim koğuş doktoru ameliyata karşıymış, o zaman için yeni bir yöntem denemeyi öneriyormuş. Özel bir iğneyle derinin altına oksijen veriliyor. Oksijen beslermiş... Eh, tam olarak açıklayamam tabii, doktor değilim... Neyse işte bu genç teğmen hastane müdürünü ikna etti. Bacağımı kesmediler. Bu yöntemle tedaviye başladılar. İki ay sonra yürüyordum.

Tabii koltuk değnekleriyle, bacaklarım bez parçası gibiydi, üstlerine basamıyordum. Hissetmiyordum, sadece görüyordum onları. Sonra sonra değneksiz yürümeyi öğrendim. Beni tebrik ediyorlardı: İkinci kez doğduğum için. Hastaneden sonra istirahat etmem gerektiğini söylediler. Ne istirahatı? Nereye gideceğim? Kime? Birliğime, topumun başına döndüm. Partiye girdim orada. On dokuz yaşımda...

Zafer Günü'nü Doğu Prusya'da karşıladım. Bir-iki gündür ortalık sütlimandı, kimse ateş etmiyordu, gece yarısı birden bir alarm: "Uçaklar!" Hepimiz fırladık. Birden bir çığlık: "Zafer! Kapitülasyon!" Kapitülasyonu değilse de zaferi anlamıştık: "Savaş bitti! Savaş bitti!" Herkes ateş etmeye koyuldu, kimin elinde ne varsa: piyade tüfeği, tabanca... Top ateşi başlattık... Kimi gözyaşlarını siliyor, kimi dans ediyor: "Hayattayım. Hayattayım!" diye. Bir başkası yere kapaklanmış, kumu, taşları kucaklıyor. Sevinçten... Bense duruyorum ve dank ediyor kafama: Savaş bitti ve babam hiçbir zaman eve dönmeyecek. Savaş bitti... Komutan tehdit etti bizi sonunda: "Mermilerin parasını ödeyene kadar terhis edilmeyeceksiniz, ona göre. Ne yaptığınızı sanıyorsunuz? Ne çok mermi harcadığınızın farkında mısınız?" Yeryüzünde bundan böyle hep barış olacağını, bir daha kimsenin savaş istemeyeceğini, tüm mermilerin yok edilmesi gerektiğini zannediyorduk. Neden lazım olsunlar ki? Nefretten usanmıştık. Ateş etmekten usanmıştık.

Eve gitmek için nasıl can atıyordum bilseniz! Babam orada olmasa da, annem olmasa da. Yuva, içinde yaşayan insanlardan büyük bir şey, evin kendisinden de büyük.

Öyle bir şey ki... İnsanın yuvası olmalı... Üvey annemin önünde yerlere kadar eğiliyorum, beni bir ana gibi karşıladı. Sonrasında ona anne dedim hep. Beklemiş, çok beklemiş beni. Hastane müdürü, bacağımın kesileceğini, sakat geleceğimi yazmayı ihmal etmemiş ona meğer. Hazır olmasını tembihlemiş. Ayrıca evinde uzun süre kalmayacağımı, bir süre sonra beni aldıracaklarını da söylemiş... Fakat o eve dönmemi istiyormuş...

Beni bekliyormuş... Babama çok benziyordum...

Biz on sekiz-yirmi yaşlarımızda cepheye gittik, döndüğümüzde yaşlarımız yirmi-yirmi dört arasındaydı. İlkin sevindik, sonra korktuk: Sivil hayatta ne yapacağız? Barış koşullarında yaşama korkusu... Bu süre içinde kız arkadaşlarımız enstitüler bitirmişti, ya biz? Hiçbir işten anlamayız, uzmanlığımız yok. Tek bildiğimiz savaş, elimizden gelen tek şey savaşmak. Bir an önce savaştan kurtulmak istiyorduk. Hemen kaputumdan bir palto diktim kendime, düğmelerini değiştirdim. Pazarda çizmelerimi satıp iskarpinler aldım. İlk kez elbise giydiğimde gözyaşlarına boğuldum. Aynada kendimi tanıyamadım, dört yıldır pantolonla geziyorduk tabii. Yaralandığımı, beyin sarsıntısı geçirdiğimi kime söyleyebilirdim? İstersen söyle, kim seni işe alır, kim seninle evlenir? Sesimizi çıkarmıyorduk. Cephede savaştığımızı kimseye itiraf etmiyorduk. Onun dışında, kendi aramızda bağlantı halindeydik, yazışıyorduk. Sonradandır, otuz yıl sonradır bizi onurlandırmaya başlamaları... Etkinlik davetleri filan... İlk zamanlar köşemize sinmiştik, nişanlarımızı bile takmıyorduk. Erkekler takıyordu, kadınlar – hayır. Erkekler – galipler, kahramanlar, eş adayları, savaş onlarındı, bizeyse tama-

men farklı gözle bakılıyordu. Tamamen farklı... Şöyle söyleyeyim size, zaferi bize yâr etmediler. Onu usulca sıradan kadın mutluluğuyla takas ettiler. Zaferi bizimle bölüşmediler. Ve bu inciticiydi... Anlaşılmazdı... Çünkü cephede erkekler bize mükemmel davranıyorlardı, hep koruyup kollayarak; barış zamanında kadınlara böyle davrandıklarını görmedim. Ordu çekilirken istirahat etmek için çıplak toprağın üzerine uzanırdık – kendileri gömlekleriyle kalır bize kaputlarını verirlerdi: "Kızları... Kızlarımızı üşütmeyelim..." Bir yerde bir parça pamuk, sargı bezi bulsalar: "Al, sana lazım olur..." diye verirlerdi. Son peksimetlerini bölüşürlerdi. Savaşta iyilikten, yakınlıktan başka bir şey görmedik. Ya savaştan sonra? İyisi mi susayım... Hiç söylemeyeyim... Ne engel oluyor hatırlamamıza? Anıların dayanılmazlığı...

Eşimle Minsk'e geldik. Hiçbir şeyimiz yok: ne bir çarşaf, ne bir kupa, ne çatal... İki kaput, iki asker gömleği. Bir harita bulduk, sağlam, Amerikan bezinden, yıkadık onu... Büyük bir harita... Bu Amerikan bezinden harita bizim ilk çarşafımız oldu. Sonra kızımız doğduğunda kundak yaptık ondan. O haritadan... Bugün gibi hatırlarım, dünya siyasi haritası... Kızımız valizin içinde uyuyordu... Eşimin savaştan dönerken getirdiği kontrplak valiz beşik görevi görüyordu. Aşk dışında evde hiçbir şeyimiz yoktu. Öyle söyleyeyim... Eşim bir gün geldi: "Birisi eski divanını atmış, gel gidip bakalım..." dedi. Gidip o divanı aldık – geceleyin, kimse görmesin diye. Ne sevinmiştik o divana!

Ne olursa olsun mutluyduk. Bir sürü arkadaşım oldu! Zor zamanlardı ama enseyi karartmadık. Gıda kartlarını

bozdurur birbirimizi arardık: "Gel, şeker aldım, çay içelim." Evlerimiz tam takır kuru bakır, kimsede şimdinin halıları, kristalleri filan yoktu o zaman... Hiçbir şey... Ama mutluyduk. Hayatta kaldığımız için mutluyduk. Muhabbet eder, gülerdik. Sokaklarda dolaşırdık... Hayran hayran çevremi izlerdim ben hep, oysa hayran olacak bir şey de yoktu – taştan yıkıntılar, ağaçlar bile sakatlanmış. Sevgi bizi ısıtıyordu. Bir şekilde insan insana iyi geliyordu, herkesin birbirine çok ihtiyacı vardı. Sonradandır hepimiz bir yerlere dağıldık, herkes kendi içine, evine, ailesine çekildi ama o zaman daha birlikteydik. Omuz omuza, cephedeki, siperdeki gibi...

Şimdilerde beni sık sık askeri müze buluşmalarına davet ediyorlar... Gezilere rehberlik etmemi istiyorlar. Şimdi ya. Kırk yıl sonra! Kırk! Yakınlarda genç İtalyanlara bir konuşma yaptım. Epeyce soru sordular bana: Beni tedavi eden doktorun kim olduğunu, hastalığımı. Nedense psikiyatriste gidip gitmediğimi öğrenmeye çalışıyorlardı. Ne tür rüyalar gördüğümü. Savaşı görüp görmediğimi. Elde silah savaşan Rus kadını onlar için bir bilmeceymiş güya. Yalnızca hayat kurtarmak, yara sarmakla kalmayıp kendi de ateş eden, bomba patlatan kadın nasıl biridir? Erkekleri öldüren. Evlenip evlenmediğimi merak ediyorlardı. Evlenmediğimden eminlerdi. Yalnız olduğumdan. Güldüm ve dedim ki: "Herkes savaştan ganimet getirdi, bense koca. Bir kızım var. Torunlarım büyüyor." Sana aşktan bahsetmedim... Artık edemem de çünkü kalbim dayanmaz. Başka sefere... Vardı aşk! Vardı! İnsan aşksız yaşayabilir mi hiç? Hayatta kalabilir mi? Cephede tabur komutanımız bana âşık oldu... Savaş boyunca koruyup

kolladı, kimseyi yanıma yanaştırmadı, terhis olunca da hastaneye gelip beni buldu. O zaman itiraf etti... Ama aşktan sonra söz ederiz... Sen gel, muhakkak gel. İkinci kızım olursun. Elbette çok çocuğum olmasını hayal ediyordum, çocukları severim. Ama tek bir kızım var... Canım kızım... Sağlığım el vermedi, gücüm yetmedi. Okuyamadım da – sık sık hastalanıyordum. Bacaklarım, ah bacaklarım yok mu... Beni yarı yolda bırakıyorlar... Emekliliğe kadar teknoloji enstitüsünde laborant olarak çalıştım ama herkes severdi beni. Profesörler ve öğrenciler. Benim içimde çok sevgi vardı çünkü, çok neşe. Hayatı kavrayışım öyleydi, savaştan sonra sadece bu şekilde yaşamak istiyordum. Tanrı insanı ateş etsin diye değil, sevsin diye yaratmış. Sen ne dersin?

İki yıl evvel karargâh komutanımız İvan Mihayloviç Grinko misafirim oldu. Çoktan emekliye ayrılmış. Yine bu masanın başında oturdu. O zaman da böyle çörekler pişirdim. Eşimle sohbet ediyorlar, eski günleri yâd ediyorlar... Bizim kızlardan laf açıldı... Ben bir ağlamaya başladım: "Hürmet diyorsunuz, saygı. Kızların hemen hepsi yalnız kaldı ama. Bekârlar. Komün dairelerinde oturuyorlar. Kim acıdı onlara? Kim sahip çıktı? Savaştan sonra nereye kayboldunuz hepiniz? Hainler!!" Velhasıl bayram havasından çıkardım onları... Karargâh komutanı şu an senin oturduğun yerde oturuyordu. "Göster bana hele," diye yumruğunu masaya vurdu, "kimmiş kalbini kıran? Göster bana yeter!" Özür diliyordu: "Valya, sana söyleyecek sözüm yok, ancak ağlayabilirim." Bize acımanıza gerek yok. Biz gururluyuz. İsterlerse tarihi on kere baştan yazsınlar. Stalin'le ya da Stalin'siz. Geriye kalacak olan şu:

Biz kazandık! Ve bizim acılarımız. Bizim çektiklerimiz. Bunlar paçavra değil, kül değil. Bizim hayatımızdır.

Başka sözüm yok...

Giderken elime bir çörek poşeti tutuşturuyorlar: "Sibirya çöreği bunlar. Özeldir. Dükkânlarda bulamazsın..." Uzun bir adres ve telefon listesi daha alıyorum: "Hepsi seni gördüğüne sevinir. Bekliyorlar. Şöyle söyleyeyim sana: Hatırlamak korkunç ama hatırlamamak çok daha kötü."

Neden her şeye rağmen konuştuklarını şimdi anlıyorum...

"BİZE KÜÇÜK MADALYA VERİRLERDİ..."

Sabahları posta kutuma bakıyorum...

Giderek askerlik şubesi ya da müze postasını andırıyor: "Marina Raskova Havacılık Alayı kadın pilotlarından selamlar", "Size Jeleznyak Kadın Partizanlar Tugayı adına yazıyorum", "Minskli kadın yeraltı gerillaları tebriklerini sunar... Başlattığınız çalışmada başarılar dileriz...", "Size sahra banyo-çamaşır müfrezesi erleri olarak yazıyoruz..." Bütün bu arayış süreci boyunca yalnızca birkaç kesin ret cevabı aldım: "Hayır, benim için bu korkunç bir rüya gibi... Yapamam! Yapmam!" Yahut: "Hatırlamak istemiyorum! Zaten zor unuttum..."

Bir mektup daha kaldı aklımda, zarfında göndericinin adresi yazmıyordu:

"Onur nişanlarına layık görülen eşim savaştan sonra on yıl kamp mahkûmiyetine çarptırıldı... Vatanımız, kahramanlarını böyle karşıladı işte. Savaşın galiplerini! Eşim, üniversiteden bir arkadaşına, zaferimizle övünmekte zorlandığını, kendimizin ve başkalarının topraklarını Rus insanlarının cesetleriyle doldurduğumuzu, kanla yıkadığımızı yazmış. Derhal hapse attılar onu... Apoletleri söküldü...

"Kazakistan'dan Stalin'in ölümünden sonra döndü... Hastaydı. Çocuğumuz yok. Savaşı hatırlamam gerekmiyor, zaten savaşmakla geçiyor ömrüm ..."

Herkes anılarını yazmaya cesaret edemiyor, herkes başaramıyor da duygu ve düşüncelerini kâğıda dökmeyi. "Gözyaşlarım engel oluyor..." (*A. Burakova, çavuş, telsizci*). Yazışmalar beklentimin aksine adresler ve yeni isimler getiriyor sadece.

"İçim metalle dolu... Vitebsk önlerinde akciğerime, kalbimin üç santimetre ötesine saplanan mermiyi hâlâ taşıyorum. Bir mermi de sağ ciğerimde. İki de karın bölgemde...

"İşte adresim... Gelin. Daha fazla yazamıyorum, gözyaşlarından bir şey göremiyorum..."

V. Gromova, sıhhiyeci

"Büyük nişanlarım yok, birkaç madalya. Bilmem hayat hikâyem ilginizi çeker mi ama ben birine anlatmak isterim..."

V. Voronova, santralci

"...Eşimle ben Kuzey Kutbu'na yakın Magadan'da yaşıyorduk. Eşim şoför, ben kontrolördüm. Savaş başlar başlamaz ikimiz de cepheye gitmek için başvurduk. 'Size ihtiyaç duyulan yerde çalışın,' diye cevapladılar. O zaman yoldaş Stalin'in adına bir telgraf çektik ve tank yapımı için elli bin ruble (o zamanlar için iyi paraydı – elimizdekinin tamamı) yatırmak ve birlikte cepheye gitmek istediğimizi bildirdik. Bize hükümetten teşekkür mektubu geldi. Kırk üç yılında beni ve eşimi dışarıdan eğitim almak üzere Çelyabinsk Tank Teknik Okulu'na gönderdiler.

"Orada bize bir tank verildi. İkimiz de kıdemli ma-

kinist-sürücüydük ama bir tankta bir tane makinist-sürücü olur. Üstlerimiz beni İS-122 tank komutanı, eşimi ise kıdemli makinist-sürücü olarak atamayı uygun buldu. Böylece Almanya'ya kadar geldik. İkimiz de yaralar aldık. Nişanlarımız var.

"Orta hızlı tanklarda görev alan çok genç kız vardı ama ağır tanklarda ben tektim. Bazen keşke bir yazar hayatımı yazsa diye düşünürüm. Kendim gerektiği gibi anlatamıyorum..."

A. Boyko, asteğmen, tankçı

"Kırk iki yılı... Beni tabur komutanlığına getirdiler.* Alay komiseri uyardı: 'Şunu unutmayın ki, kumandan, emrinize sıradan bir tabur değil, bir "kız" taburu veriliyor. Takımınızın yarısını kızlar oluşturuyor. Özel bir yaklaşım, özel ilgi ve zahmet isterler.' Elbette kızların orduda hizmet verdiğini biliyordum ama doğrusu hayal etmekte zorlanıyordum. Biz muvazzaf subaylar 'cins-i latifin' ezelden beri erkek işi sayılan askerlik mesleğini öğrenmesi sürecini biraz tedirgin izliyorduk. Yani mesela hemşirelere alışmıştık. Daha Birinci Dünya Savaşı'nda, sonra iç savaşta kendilerini kanıtlamışlardı. Fakat koca mermilerin taşındığı uçaksavar topçu birliğinde kızlar ne yapacaktı? Tek zeminlikte barınan karma bir bataryada kadınları nereye yerleştirecektim? Saatlerce aletlerin üzerinde oturmaları gerekecekti ki hepsi demirdendi, topların oturakları da demirdendi –nasıl oturacaklardı? Hem saçlarını nerde yıkayıp kurutacaklar? Bir sürü soru işareti beliriyordu, sıradışı bir durumdu...

*Erkek anlatıcı.

"Bataryalara gidip durumu yakından incelemeye başladım. Açıkçası biraz tuhaf geliyordu: Elinde tüfek nöbet tutan kız, kulede dürbünle bekleyen kız... Ön hattan, cepheden geldiğim için garipsiyordum. Hepsi de birbirinden pek farklıydı – çekingen, ürkek, nazlı, kararlı, çılgın. Askeri disipline hepsi uyamıyor, kadın doğası ordu nizamına direniyordu. Ya verilen emri unuturlar, ya evden mektup alır bütün sabah ağlarlar. Ceza verir, bazen de acıyıp kaldırırsın. 'Canıma okuyacak bunlar benim!' diye düşündüğüm olurdu. Fakat kısa süre sonra tüm şüphelerimi geri aldım. Kızlar gerçek askerlere dönüştüler. Onlarla zorlu bir yolu birlikte yürüdük. Gelin lütfen. Uzun uzun konuşuruz..."

İ.A. Levitski, Yedi Yüz Seksen Dördüncü Uçaksavar Topçu Alayı Beşinci Tabur eski komutanı

Türlü türlü adres var elimde – Moskova, Kiev, Krasnodar Eyaleti'ndeki Apşeronsk şehri, Vitebsk, Volgograd, Yalutorovsk, Suzdal, Galiç, Smolensk... Her yere nasıl yetişirim? Dev bir ülke. Bu sırada bir tesadüf yardımıma koşuyor. Beklenmedik bir yardım. Bir gün postacı, Altmış Beşinci General P.İ. Batov Ordusu gazilerinden bir davetiye getiriyor: "Genellikle 16-17 Mayıs tarihlerinde Moskova'da Kızıl Meydan'da buluşuruz. Hem gelenek, hem ritüel. Hâlâ gücü kuvveti olanlar gelir. Murmansk'tan ve Karağandı'dan, Alma-Ata'dan ve Omsk'tan gelenler olur. Büyük vatanımızın her yerinden... Kısacası, bekleriz..."

...Moskova Oteli. Aylardan mayıs – Zafer ayı. Her yerde birileri kucaklaşıyor, ağlaşıyor, fotoğraf çektiriyor. Kucak kucak çiçekle nişanlar, madalyalar iç içe geçmiş.

Bu akıntının içine giriyorum, kaldırıp götürüyor beni, ısrarla sürüklüyor peşinden ve kısa süre sonra neredeyse yabancı bir dünyanın içinde buluyorum kendimi. Yabancı bir adada. Tanıdığım ve tanımadığım insanların arasındayım ama bildiğim bir şey var – seviyorum onları. Genellikle aramızda kaybolup gidiyor, fark edilmiyorlar çünkü ömrün veda faslına geçmişler; biz giderek kalabalıklaşırken sayıları giderek azalan bu insanlar senede bir kez, bir anlığına bile olsa kendi devirlerine çekilmek için toplanıyorlar. Devirleri – hatıraları.

Yedinci kat elli ikinci odada Beş Bin İki Yüz Elli Yedi Numaralı Hastanenin personeli toplanmış. Masanın başında Aleksandra İvanovna Zaytseva, asker, hekim, komutan. Beni gördüğüne sevindi, birbirimizi çoktandır tanıyormuşuz gibi, bir heves, odadakilerle tanıştırmaya koyuldu. Oysa tamamen tesadüfen çalmıştım bu kapıyı. Rasgele.

Not ediyorum: Galina İvanovna Sazonova – cerrah; Yelizaveta Mihaylovna Ayzenşteyn – doktor; Valentina Vasilyevna Lukina – cerrahi hastalıklar hemşiresi; Anna İgnatyevna Gorelik – ameliyat baş hemşiresi ve hemşireler Nadejda Fyodorovna Potujnaya, Klavdiya Prohorovna Borodulina, Yelena Pavlovna Yakovleva, Angelina Nikolayevna Timofeyeva, Sofya Kamaldinovna Motrenko, Tamara Dmitriyevna Morozova, Sofya Filimonovna Semenyuk, Larisa Tihonovna Deykun.

Bebekler ve Tüfekler Üzerine

– Ah, ah, kızlar, ne rezil şeydi savaş… Bizim gözümüz-

le bakınca. Kadın gözüyle... Başa gelebilecek en korkunç şey. Bu yüzden bize sormuyorlar ya...

– Hatırlar mısınız, kızlar: Sobalı trenlerle gidiyorduk... Askerler tüfek tutuşumuza gülüyordu. Garip bir şekilde tutuyorduk, şöyle... Şimdi gösteremem bile... Oyuncak bebek tutar gibi..."

– İnsanlar ağlıyor, bağırıyor... "Savaş!" dediklerini duyuyorum. "Ne savaşı ya, yarın enstitüde sınav var," diye düşünüyorum. "Sınav çok önemli. Savaş mı olurmuş böyle zamanda?"

Bir hafta sonra bombalar yağmaya başladı, insanları kurtarmaya çabalıyorduk. Tıp enstitüsünde üç sınıf okumuş olmak o dönem için önemli bir şeydi ama ilk günler o kadar çok kan gördüm ki korkmaya başladım. Güya uygulamalı derslerden "beş" alan bir doktor adayıydım. Neyse ki insanlar emsalsiz davranışlar sergiliyordu ve bu ilham veriyordu.

Kızlar, size anlatmıştım bunu... Bombardıman kesildi, baktım önümdeki toprak kıpırdıyor. Koştum hemen, başladım kazmaya. Elime bir yüz ve saçlar geldi... Bir kadındı bu... Çıkardım onu, başucuna oturup ağlamaya başladım. Kadın gözlerini açınca başına ne geldiğini sormak yerine, telaş içinde, "Çantam nerede?" diye sormaz mı?

"Ne yapacaksınız şimdi çantayı? Bulunur," dedim.

"Belgelerim var içinde," dedi.

"İyi miyim? Tek parça mıyım?" diye değil, "parti kartım, askerlik kartım nerede?" diye düşünüyordu kadın.

Hemen çantasını aramaya koyuldum. Buldum da. Çantayı göğsünün üzerine koyup gözlerini yumdu. Az sonra bir sıhhiye aracı yanaştı ve onu kaldırdık. Çantasını bir kez daha kontrol ettim.

Akşam eve gelince anneme anlattım ve cepheye gitmeye karar verdiğimi söyledim...

– Bizimkiler çekiliyordu... Hepimiz yola çıktık... Önümüzden yaşlı başlı bir asker geçiyordu, kulübemizin önünde durdu ve yerlere kadar eğilip annemi selamladı: "Bağışla beni, ana... Kızını kurtar! Oy, bu kızı kurtarın!" O zaman on altı yaşındaydım, uzun bir saç örgüm vardı... Şurama kadar! – kirpiklerim kara kara...

– Cepheye gidişimizi hatırlıyorum... Bir araba dolusu kız, büyük, üzeri kapalı bir arabayla. Geceydi, karanlıktı, dallar tenteye çarpıyordu; öyle gerilmişiz ki kurşun sesi sanıyorduk bu sesi... Savaşla birlikte sözcükler, sesler de değişti... Savaş... Eh, artık hep bizimle! "Anne" diyorsun – tamamen farklı bir manası var; "ev" diyorsun – anlamı büsbütün değişmiş. Bir şey eklendi kelimelere. Daha fazla sevgi, daha fazla korku. Bir şeyler daha...

Yine de ilk günden itibaren bizi yenemeyeceklerinden emindim. Ülkemiz o kadar büyük ki. Uçsuz bucaksız...

– Anasının kuzusu... Şehrimden hiç çıkmamışım, başka bir evde uyumuşluğum yok ve havan bataryasına doktor yardımcısı oldum. Halim yamandı! Havan topları ateş etmeye başladı mı sağır oluyordum. Her yerim yanıyor gibi geliyordu. Oturup, "Anne, anneciğim... Anneci-

ğim…" diye fısıldardım. Ormanda kalıyorduk; sabah bir çıkardık – dışarısı sessiz, dallarda çiy… Savaş bu muydu sahiden? Her yer böyle güzel, her şey böyle iyiyken…

Bize sadece askeri giysiler giymemizi söylemişlerdi. Benim boyum bir elli. Pantolonun içine bir girdim, kızlar beni tepeden bağladılar pantolonla. Ben de elbiseyle geziyor, üstlerimden saklanıyordum. Disiplini bozduğum için askeri hapishaneye attılar beni…

– Asla inanmazdım… Ayakta uyuyabileceğim hiç aklıma gelmezdi. Sıra halinde yürürken resmen uyuyorsun, önündekine çarpınca bir an uyanıp tekrar dalıyorsun. Askerin uykusu her yerde tatlı. Bir keresinde de karanlıkta öne değil yana doğru savrulmuşum, tarlaya girmişim, hem uyuyor hem gidiyorum. Sonunda bir hendeğe düşünce uyandım – koşa koşa yakaladım bizimkileri.

Askerler molada oturur, bir sarma sigarayı üç kişi içerler. Birinci içene kadar ikinci ve üçüncü uyuklar. Hatta hafiften horlarlar…

– Hiç unutmam: Bir yaralı getirdiler, indirdiler sedyeden… Birisi elini tuttu: "Yok, ölmüş bu," dedi. Çekildik başından. O sırada yaralı iç geçirdi. Ben gidip yanında çömeldim. Ağlıyorum, "Doktor! Doktoru çağırın!" diye bağırıyorum. Doktoru kaldırıyorlar, silkeliyorlar ama adam kuru ot demeti gibi yığılıyor, öyle derin uykusu. Amonyak koklattık yine uyandıramadık. Öncesinde üç gün uyumamıştı.

Kışın yaralılar öyle ağır olur ki… Gömlekler kandan ve kar suyundan kaskatı kesilir, çizmeler buzlu kanı çeker – kesemezsin. Ölü gibi soğuktur tüm yaralılar.

Camdan bakarsın: Kış, tarif edilemez bir güzellik. Sihirli beyaz çam ağaçları. Bir an için her şeyi unutursun... Sonra tekrar...

– Kayak taburuydu...* Onuncu sınıf öğrencilerinden oluşuyordu... Makineli tüfeklerle taradılar... Birini getirdiler, ağlıyor. Biz de onlarla aynı yaşlardaydık ama artık kendimizi daha büyük hissediyorduk. "Tatlı çocuk," dedim sarıldım. "Sen de orada olsaydın çocuk demezdin bana," dedi. Ölüyordu, bütün gece, "Anne! Anne!" diye bağırdı. Kursklu iki delikanlı vardı içlerinde, "Kursk bülbülleri" derdik onlara. Uyandırmaya gelirsin, ağzından salyası akmış. Tam ufaklıklar...

– Günlerce ameliyat masasının başında dikilirdik... Ellerimiz tutmaz olurdu. Başımız hastanın üzerine düşerdi. Uyku! Uyku! Uyku! Ayaklarımız şişer, çizmelere sığmaz olurdu. Gözlerimiz o kadar yorulurdu ki kapamakta zorlanırdık...

Benim savaşımın üç kokusu var: kan, kloroform ve tentürdiyot...

– Oof! Ne yaralar gördük... Geniş, derin, yırtık... Çıldırtıcı... Kurşun, bomba, mermi parçaları kafaya, bağırsaklara, vücudun her yerine saplanır. Metalin yanı sıra düğmeler, kaput, gömlek, deri kemer parçaları çıkarırdık yaralardan. Hatırlıyorum, bir askerin göğsündeki yarıktan kalbi görünüyordu... Yüreği hâlâ çarpıyordu ama ölmek

*Kızıl Ordu'da kayakçılardan oluşan, daha çok keşif ve baskın görevleri için devreye sokulan taburlar. Çok kayıp verildiğinden kısa bir süre sonra dağıtılmışlardı.

üzereydi çocuk... Son sargıyı yapıyordum, zor tutuyordum kendimi ağlamamak için. Bir an önce bitirsem de bir köşeye çekilip hüngür hüngür ağlasam diye düşünüyordum. Asker bana dedi ki: "Hemşire kardeş, teşekkürler..." Ve küçük, madeni bir şey uzattı. Baktım bir tılsım: Kılıç ve tüfeği çaprazlama koymuşlar. "Neden veriyorsun bunu bana?" diye sordum. "Annem bu tılsımın beni kurtaracağını söylemişti ama artık ihtiyacım kalmadı. Belki sen benden şanslısındır," dedi ve yüzünü duvara döndü.

Akşama doğru kan saçlarımıza karışır, önlüklerimizin içinden vücudumuza geçerdi, şapkalar maskeler hep kana bulanırdı. Siyah, yapışkan, insanda ne varsa hepsiyle karışık: sidikle, dışkıyla...

Birisi seslenir: "Hemşire, bacağım ağrıyor," diye. Bacağı yoktur aslında... En çok da ölüleri taşımaktan korkardık: Bir yel esince çarşaf açılır, ölü sana bakar. Gözleri açıksa taşıyamazdım ben, örterdim gözkapaklarını...

– Bir yaralı getirdiler... Sedyede her yeri sargılar içinde yatıyor, kafasından yaralanmış, yüzü çok az görünüyor. Azıcık. Ona birini hatırlatmışım, "Larisa... Larisa... Loroçka..." diyor bana bakarak. Büyük ihtimalle sevdiği kıza benzetmiş. Benim adımı söylüyor ama bu adamı daha önce hiç görmediğimden eminim. Yaklaşıyorum, bir türlü anlayamıyorum, yakından bakıyorum. "Geldin mi? Geldin mi?" Elini tutuyorum, üzerine eğiliyorum... "Geleceğini biliyordum..." Bir şeyler fısıldıyor ama ne dediğini anlayamıyorum. Şimdi bile sakince anlatamıyorum. Bu olayı ne zaman hatırlasam gözlerim yaşarır. "Cepheye giderken," diyor, "seni öpmeye fırsatım olmadı. Öp beni..."

Eğilip öptüm onu. Bir gözyaşı düştü, sargılarının arasına karışıp kayboldu. O kadar. Öldü...

Ölüm ve Ölüm Karşısında Duyulan Şaşkınlık Üzerine

– İnsanlar ölmek istemiyordu... Her iniltiye koşuyorduk, her çığlığa. Bir yaralı ölmek üzere olduğunu anlayınca beni omzumdan yakaladı, sarıldı bırakmıyor. Biri yanında olursa, hemşire yakınlardayken hayat onu terk etmez sanıyordu. "Beş dakikacık daha yaşasaydım. İki dakikacık daha..." Bazıları işittirmeden, sessizce ölüyordu, bazıları, "Ölmek istemiyorum!" diye bağırarak. Küfredenler: "Ananı..." Biri ansızın bir şarkı tutturmuştu... Bir Moldova türküsü... İnsan ölüm döşeğinde bile öleceğine ihtimal vermiyor, inanmıyor ölüme. Sense yaralının saçlarının altından sapsarı bir rengin yürüdüğünü, gölge gibi önce yüzünde gezindiğini, sonra giysisinin altına kaydığını görüyorsun... Can vermiş yatarken yüzünde bir şaşkınlık, yattığı yerde, "Nasıl ölmüş olabilirim? Öldüm mü gerçekten?" diye düşünür gibi.

Hâlâ duyabiliyor beni... Son ana kadar, "Yok canım, ne ölmesi," diyorum. Öpüyor, sarılıyorum: "Nereden çıkardın, yok ölmek filan." Ölmüş bile, gözleri tavanda, bense hâlâ bir şeyler fısıldıyorum... Teselli ediyorum... Soyadları silindi gitti hafızamdan ama yüzler kaldı...

– Yaralıları getiriyorlar... Ağlıyorlar... Acıdan değil, güçsüzlükten. İlk günleri daha, cepheye yeni getirilmişler, kimisi daha bir kez bile ateş etmemiş. Henüz tüfek bile

alamamışlar çünkü ilk yıllarda silah altın değerinde. Almanların tankları, havan topları, uçakları var. Düşen yoldaşların tüfekleri derhal kapılıyor. Bombaları. Bizimkiler elleri boş gitmişti muharebeye... Dövüşe gider gibi... Hemen de tanklarla burun buruna gelmişler...

– Ölürken... Nasıl bakıyorlardı öyle... Nasıl...

– İlk yaralımdı... Kurşun boğazına denk gelmiş, birkaç gün daha yaşadı ama hiç konuşmadı...

Kolunu, bacağını kestiler, kan gelmedi... Önce sadece bembeyaz et, sonra kan... Şimdi bile tavuk temizleyemem, beyaz ete dokunamam. Ağzıma tuzlu tuzlu bir tat gelir...

– Almanlar kadın askerleri esir almazdı... Hemen vururlardı. Sıraya dizilmiş askerlerin önünden geçirip gösterirlerdi: "Kadın değil ucube." Kenarda kendimiz için iki fişek saklardık her zaman – ilkinde ateş almama ihtimaline karşı iki.

Bir hemşiremiz esir düşmüştü... Bir gün sonra o köyü geri aldığımızda oraya buraya yığılmış ölü atlar, motosikletler, zırhlı araçlar gördük. Hemşireyi de bulduk: Gözleri oyulmuş, göğüsleri kesilmiş... Kazığa oturtmuşlar... Hava buz gibi, kendi bembeyaz, saçları olduğu gibi ağarmış. On dokuzundaydı.

Sırt çantasında evinden gelen mektupları ve yeşil bir lastik kuş bulduk. Oyuncak...

– Çekiliyoruz... Üstümüze bomba yağdırıyorlar. İki

yıldır hep çekiliyoruz. Faşist uçakları tam tepemizden uçuyor, insanları tek tek avlıyor. Hep senin peşindeler gibi gelir... Koşuyorum... Uçağın bana doğru uçtuğunu görüyorum, duyuyorum... Pilotu görüyorum, yüzünü, o da bir grup kız olduğumuzu görüyor... Sıhhiye katarı... At arabalarını tarıyor, gülüyor bir de. Eğleniyor... Ne küstah, ne korkunç bir tebessüm... Yüzü güzel oysa...

Dayanamıyorum... Bağırıyorum... Mısır tarlasına doğru koşuyorum – peşimden geliyor, ormana koşuyorum – toprağa yapıştırıyor beni. Çalılıklara yetişiyorum... Ormana, kart yaprakların içine dalıyorum. Korkudan burnumdan kan geliyor, hayatta mıyım değil miyim bilmiyorum. Yok, hayattayım... O zamandan beri uçaklardan çok korkarım. Hâlâ yakınlarda bir yerde, korkudan hiçbir şey düşünemiyorum, tek bildiğim uçtuğu; nereye saklanayım, nereye sineyim de görmeyeyim, duymayayım artık... Hâlâ uçak sesine dayanamam. Uçağa binemem...

– Ah, kızlar, ah...

– Savaştan önce evlenmeye niyetlenmiştim... Müzik öğretmenimle. Çılgın bir hikâye. Fena âşık olmuştum... O da bana... Ama annem izin vermedi: "Ufaksın daha!!" dedi.

Kısa süre sonra savaş başladı. Cepheye gitmek istedim. Evden uzaklaşmak, yetişkin olmak istiyordum. Evdekiler ağlaya ağlaya beni cepheye hazırlıyordu. Kalın çoraplar, çamaşır...

Cephedeki ilk günümde bir ölüme şahit oldum...

Hastanenin yerleştiği okulun avlusuna tesadüfen bir mermi parçası düştü ve sağlık memurunu ölümcül şekilde yaraladı. O zaman şöyle düşündüm: Anneme göre evlenmek için küçüktüm, ama savaşmak için küçük değilmişim meğer... Sevgili annem...

– Tam bir yerde dururuz... Hastaneyi kurarız, bizi ve yaralıları yerleştirirler, tahliye emri gelir. Yaralıların kimini alır, kimini bırakırız. Arabalar yetmez. Üstelik acele ettirirler: "Bırakın hadi. Kendiniz kaçın." Yaralılar toparlanmanı izler. Gözleriyle takip ederler seni. Bakışlarında birçok şey vardır: kabullenme, kırgınlık... "Kardeşler! Bacılar! Bizi Almanlara bırakmayın. Vurun daha iyi." İçin yanar! İçin yanar!! Ayağa kalkabilen gelir. Kalkamayan yatar kalır. Senin de artık hiçbirine yardım etmek elinden gelmez, bakışlarını kaldırmaya korkarsın... Gençsindir, ağlar dursun...

Taarruza geçtikten sonra tek bir yaralımızı bile bırakmadık neyse ki. Hatta yaralı Almanları bile yollardan topluyorduk. Ben bir süre çalıştım onlarla. Alışmıştım, bir şey yokmuş gibi sarardım yaralarını. Yalnız aklıma kırk bir yılı gelince, yaralıları bırakarak çekilişimiz, onlara ettikleri eziyet... Onları nasıl... Gördük çünkü... Bir daha da hiçbirinin yanına gitmem derdim... Tabii ertesi gün yine gider pansumanlarını yapardım...

– Biz hayat kurtarıyorduk... Yine de birçok kişi sağlıkçı olduğu, sadece yara sardığı, eli silah tutmadığı için üzgündü. Ateş edemedikleri için. Hatırlıyorum... Bu duyguyu hatırlıyorum. Bir de karda kan kokusunun daha

baskın olduğunu anımsıyorum... Ölüleri de... Meydanlarda yatarlardı. Kuşlar gözlerini oyar, yüzlerini, ellerini didiklerdi. Of, böyle hayat olmaz olsun...

– Savaşın sonlarında... Eve mektup yollamaya korkuyordum. "Yazmayayım," diye düşünüyordum, "şimdi öldürülürüm, savaş bitmişken, Zafer'in hemen öncesinde öldüm diye annem ağlar durur." Kimse bahsetmiyordu ama herkesin düşündüğü buydu. Yakında kazanacağımızı hissediyorduk. Bahar başlarıydı. Birden gökyüzünü masmavi gördüm...

– Aklımda ne kalmış... Ne kazınmış hafızama, biliyor musun? Sessizlik, ağır yaralıların yattığı koğuşların olağanüstü sessizliği... Durumu en ağır olanlar... Aralarında konuşmaz, kimseyi çağırmazlardı. Birçoğunun bilinci kapalıydı. Çoğunlukla suskun suskun yatarlardı. Düşünürlerdi. Uzak bir yere bakar ve düşünürler. Seslenirsin – duymazlar.

Ne düşünürlerdi acaba?

Atlar ve Kuşlar Üzerine

– Gidiyor, gidiyorduk...

İstasyonda iki katar yan yana duruyordu... Birinde yaralılar, diğerinde atlar vardı. Birden bombardıman başladı. Katarlar alev aldı... Kapıları açıp yaralıları çıkarmaya koyulduk, onlarsa hep birden yanan atları kurtarmaya koştular. Yaralı insanların çığlığı korkunç ama yaralı atların kişnemesinden daha korkunç bir şey olamaz. Hiçbir

suçları yok ki, insanların ettiklerinden sorumlu değiller. Kimse ormana kaçmadı, herkes atları kurtarmak için atıldı. Yapabilen herkes. Herkes!

Şunun için anlattım bunu... Faşist uçakları yerin hemen üzerinden uçuyordu. Alçacıktan. Sonraları düşünmüştüm: Alman pilotlar bütün bunları görüyordu da hiç utanmıyorlar mıydı gerçekten? Ne düşünüyorlardı acaba...

– Şöyle bir olay hatırlıyorum... Bir kasabaya vardık, ormanın girişinde öldürülen partizanlar yatıyor. Cesetleriyle nasıl alay etmişler anlatamam, kalbim dayanmaz. Parça parça kesmişler. Domuz gibi bağırsaklarını dışarı dökmüşler... Yatıyorlar. Az ötede de atlar otluyor. Belli ki partizanların atları, eyerleri sırtlarında... Ya Almanlardan kaçmış ve geri dönmüşler ya da düşmanın onları götürmeye vakti olmamış – bilinmez. Uzağa gitmemişler. Ot çok. Aklıma şöyle bir şey takılmıştı: İnsanlar böyle bir şeyi atların gözünün önünde nasıl yapmış? Hayvanların önünde. Atlar kendilerine bakarken...

– Tarla ve orman yanıyordu... Çayırdan duman yükseliyordu. Yanmış inekler ve köpekler gördüm... Alışkın olmadığım bir koku. Yabancı... Yanmış domates ve lahana fıçıları gördüm. Yanmış kuşlar. Atlar... Çok sayıda... Yollarda bir sürü siyah şey yığılıydı. O kokuya da alışmak gerekiyordu...

O zaman her şeyin yanabileceğini anladım... Kan bile yanıyor...

– Bombardıman sırasında peşimize bir keçi takıldı. Bizimle birlikte yere yattı. Öylece yanımızda yatmış bağırıyor. Bombalar kesildi, keçi de bizle geliyor, insanlara sokuluyor, onun da canı var, o da korkuyor. Bir köye vardık, kadının birine, "Yazıktır, alın bunu," dedik. Kurtarmak istedik...

– Koğuşumda iki kişi vardı... Bir Alman, bir de bizim yanıklar içindeki tankçı. Yanlarına geldim, "Nasıl hissediyorsunuz kendinizi?" diye sordum.

"Ben iyiyim," diye yanıtladı bizim tankçı, "bu kötü."

"Faşist bu..." diyecek oldum...

"Ben fena değilim ama o kötü," dedi.

Artık düşman değil, yaralanmış yan yana yatan iki insandılar sadece. Aralarında insanca bir bağ kurulmuştu. Bunun ne kadar hızlı geliştiğini çok defalar gözlemledim...

– Hani olurdu ya... Hani... Bilirsiniz... Güz sonunda kuşlar göçer... Uzun uzun kuş sürüleri... Hem bizimkiler hem Alman topçuları ateş ediyordu. Nasıl seslenirsin kuşlara? Nasıl uyarırsın, "Buraya gelmeyin! Burada ateş ediliyor!" diye. Nasıl?! Kuşlar, kuşlar toprağa düşüyordu...

– Bir keresinde bize yaralarını sarmamız için SS'cileri getirmişlerdi... SS subaylarını. Bir hemşirecik yanıma geldi soruyor:

"Nasıl saracağız? Yırtalım mı normal mi?"

"Normal. Yaralı bunlar..."

Normal bir şekilde sardık. Sonradan ikisi kaçtı. Yakaladılar onları; tekrar kaçmalarını engellemek için iç donlarının düğmelerini kesmiştim...

– Bana söylediklerinde... "Savaş bitti!.." dediklerinde... Tuttum steril alet masasının üzerine oturdum. Doktorla, savaşın bittiği ilan edildiğinde alet masasının üzerine oturmayı kararlaştırmıştık. Çılgınca bir şey yapmak istiyorduk. Normalde masaya kimseyi yaklaştırmazdım ben, dünya yıkılsa kimse yaklaşamazdı. Ellerimde eldivenler, yüzümde maske, üstümde sterilize edilmiş önlük, kime ne gerekirse kendim verirdim: tampon, alet... Ama bu kez çıktım masanın üstüne oturdum...

Ne mi hayal ediyorduk? Öncelikle tabii savaşı kazanmayı, ikinci olarak da hayatta kalmayı. Kimi diyordu: "Savaş bitsin bir sürü çocuk yapacağım", kimi: "Enstitüye gireceğim", bir başkası: "Ben kuaförden çıkmayacağım. Süslenip püslenip kendime bakacağım," veya: "Güzel bir parfüm alacağım. Bir atkı ve broş."

Beklenen gerçekleştiğinde herkes birden suspus oldu...

– Bir köyü geri aldık... Su dolduracak yer arıyoruz. Girdiğimiz avluda bir kuyu çıkrığı fark ettik. Oymalı ahşap bir kuyu... Ev sahibi vurulmuş, avluda yatıyor... Köpeği oturuyor yanında. Bizi görünce acı acı ulumaya başladı. Önce anlam veremedik, meğer bizi çağırıyormuş. Evin içine götürdü bizi... Peşinden gittik. Eşikte adamın karısı ve üç küçük çocuğu yatıyor...

Köpek onların başına oturdu, ağlıyor. Basbayağı ağlıyor. İnsan gibi...

– Köylerimize giriyorduk... Evlerde bir tek ocaklar kalmıştı. Sadece ocaklar! Ukrayna'nın kurtardığımız bazı bölgelerinde hiçbir şey kalmamıştı, yalnızca karpuz yetişiyordu. İnsanlar karpuz yiyordu, başka da bir şeyleri yoktu. Bizi de karpuzlarla karşılıyorlardı... Çiçek niyetine...

Eve döndüm. Zeminlikte annem, üç çocuk, küçük köpeğimiz haşlanmış karapazı yiyorlar. Haşlıyorlar karapazıyı, kendileri de yiyor, köpeğe de veriyorlar. Yiyordu da... Savaştan önce bizim oralarda çok bülbül olurdu, savaştan sonra iki yıl kimse seslerini duymadı. Toprağın altı üstüne gelmiş, neredeyse dedelerimizin attığı gübre ortaya çıkmıştı. Bülbüller ancak üç sene sonra göründü. Neredeydiler? Kimse bilmez. Üç yıl sonra döndüler yurtlarına.

İnsanlar yuvalarını kurunca, bülbüller o zaman geldi...

– Kır çiçeklerini görünce savaşı anımsarım. O zamanlar çiçekleri koparmazdık. Ancak cenaze varsa toplanır, buket yapılırdı... Birine veda ederken...

– Ah, ah, kızlar, ne rezil şey... Savaş... Gelin kız arkadaşlarımızı analım...

"O BEN DEĞİLDİM..."

En çok ne kalıyor akılda?

İnsanın anlam veremeyen alçak sesi. İnsan kendisine, başına gelenlere bakıp şaşırıyor. Geçmiş yok oldu, kavurucu girdabıyla kör edip çekildi, geriye insan kaldı. Sıradan hayatın orta yerinde. Belleği dışındaki her şey sıradan. Ben de bir şahide dönüşüyorum. İnsanların anımsadıkları şeylerin ve anımsama şekillerinin, konuşmak, unutmak yahut hafızanın en uzak köşesine itmek istedikleri şeylerin şahidi. Perdelemek istedikleri... Nasıl da çaresiz kalıyorlar kelime ararken, yine de kaybolan şeyi geri getirmek istiyorlar, bulundukları mesafeden esas manasına ermeyi ümit ederek. O zaman, orada gördükleri ama kavrayamadıkları bir şeyi görüp kavramak istiyorlar. Kendilerini inceliyorlar, kendileriyle yeniden karşılaşıyorlar. Genellikle iki insan oluyorlar artık – o ve bu, genç ve yaşlı. Savaştaki insan ve savaştan sonraki. Savaştan çok sonraki. Aynı anda iki ses işittiğim hissi yakamı hiç bırakmıyor...

Yine orada, Moskova'daki Zafer Günü kutlamasında Olga Yakovlevna Omelçenko'yla tanıştım. Tüm kadınlar baharlık elbiseler, açık renk fularlar kuşanmışken o askeri üniformasını giymiş, askeri beresini takmıştı. Uzun boylu, güçlü kuvvetliydi. Ne konuşuyor, ne ağlıyordu. Hep susuyordu ama kelimelerle söylenebileceklerden fazlası-

nı ima eden özel bir suskunluktu bu. Durmadan kendi kendisiyle konuşur gibiydi. Kimseye ihtiyacı kalmamıştı artık.

Tanıştık, sonra ben Polotsk'a ziyaretine gittim.

Böylece karşımda, en renkli hayal gücünü bile kıskandıracak bir sayfası daha aralandı savaşın...

Olga Yakovlevna Omelçenko, nişancı bölüğü sıhhiyecisi:

– Annemin tılsımı... Annem kendisiyle birlikte tahliye olmamı istiyordu; cepheye gitmeye can attığımın farkındaydı ve beni eşyalarımızın taşındığı at arabasına bağladı. Bense usulca kendimi çözdüm, o ipin parçası bileğimde öylece kaldı...

Herkes gidiyor... Kaçıyorlar... Nereye gideceğim? Cepheye nasıl ulaşacağım? Yolda bir grup kızla karşılaştım. İçlerinden biri, "Annem şu yakınlarda, bana gidelim," dedi. Gece vakti bir kapıyı çaldık. Annesi açtı, pisliğimize, kılıksızlığımıza baktı, "Eşikte durun," dedi buyurgan bir sesle. Durduk. Sonra dökme demirden devasa kazanlar getirdi, üstümüzdekileri çıkarttırdı. Kafalarımızı külle yıkadık (sabun bulunamıyordu artık), ocağın üzerine tırmandık ve ben derin bir uykuya daldım. Sabahleyin kızın annesi *şi** kaynattı, kepek ve patatesten ekmek pişirdi. Ne kadar lezzetli gelmişti bize o ekmek, o şi! Orada dört gün geçirdik, kadın bizi besledi. Az az veriyor, fazla yemekten ölürüz diye korkuyordu. Beşinci gün, "Gidin," dedi bize. Öncesinde bir komşusu gelmişti, biz ocağın üzerinde oturuyorduk. Kızın annesi parmağıy-

*Ruslara özgü, lahana, keçikulağı ya da ıspanaktan yapılan, çoğunlukla etli bir sulu yemek.

la susmamızı işaret etti. Kızının evde olduğunu komşularına bile belli etmedi, herkes onu cephede sanıyordu. Bu kız onun bir tanecik evladıydı ama kadın acımıyor, dönmüş olmasının, savaşmıyor olmasının ayıbını kabullenemiyordu.

Gece bastırınca bizi kaldırdı, ellerimize yiyecek çıkınlarını tutuşturdu. İkimize de sarıldı ve "Gidin..." dedi.

– Kızını alıkoymaya çalışmadı mı yani?

– Hayır, onu öptü ve "Baban savaşıyor, git sen de savaş," dedi.

– Sonra, yola çıktığımızda kız bana hemşire olduğunu ve kuşatma ortasında kaldığını anlattı...

Uzun süre orada burada dolandım ve nihayet Tambov şehrine vardım, bir hastaneye yerleştim. Hastane iyiydi, çektiğim açlıktan sonra kilo bile aldım, şişmanladım biraz. On altı yaşıma bastığımda bana tüm hemşire ve doktorlar gibi kan verebileceğimi söylediler. Her ay kan vermeye başladım. Hastanede devamlı yüzlerce litre kana ihtiyaç oluyordu. Ayda iki kez beş yüz santimetre küp, yarımşar litre veriyordum. Donör tayını alıyordum: bir kilogram şeker, bir kilogram irmik, bir kilogram sucuk, gücümü toparlayabilmem için... Hastabakıcı Nyura Teyze'yle arkadaştık; yedi çocuğu vardı, kocası savaşın başında ölmüştü. On bir yaşındaki en büyük oğlu ihtiyaçlarını almaya gittiğinde karnelerini kaybetmişti, bu yüzden tayınımı onlara veriyordum. Bir keresinde doktor bana, "Gel adresini yazalım, bakarsın kanının enjekte edildiği kişi gelip seni bulur," dedi. Adresimi yazıp kâğıdı tüpe yapıştırdık.

Bir süre sonra, iki ay geçti geçmedi, nöbetimi devrettim, gidip yattım. Biri beni dürttü:

"Kalk! Kalksana, kardeşin geldi."

"Ne kardeşi? Kardeşim yok ki benim."

Yurdumuz en üst kattaydı, aşağı indim baktım: Genç bir teğmen, yakışıklı.

"Omelçenko'yu kim çağırttı?" diye sordum.

"Ben çağırttım," dedi ve bana doktorla yazdığımız notu gösterdi. "İşte... Ben senin kan kardeşinim."

Bana iki elma, bir külah şekerleme getirmiş ki o sıralar hiçbir yerde şekerleme bulunmuyordu.

Tanrım! Ne tatlı bir şekerlemeydi bu! Hastane müdürünün yanına gittim: "Kardeşim geldi!" dedim. İzin verdiler bana. "Tiyatroya gidelim," dedi teğmen. Hayatımda tiyatroya gitmemişim, şimdi, hem de bir delikanlıyla gidecektim. Yakışıklı bir delikanlı. Bir subay!

Teğmen birkaç gün sonra gidecekti, Voronej cephesine tayini çıkmıştı. Vedalaşmaya geldiğinde pencereyi açıp el salladım ona. İzin alamamıştım, tam da o sırada bir sürü yaralı getirmişlerdi.

Kimseden mektup almazdım ben, hayal bile edemezdim nasıl bir şey olduğunu. Bir gün bana ansızın üçgen bir kâğıt uzattılar, açtım: "Arkadaşınız, nişancı takımı kumandanı... kahramanca şehit düşmüştür..." Oydu ölen, kan kardeşim. Yetimhanede büyümüş ve anlaşılan elindeki tek adres benimkiymiş. Benim adresim... Giderken, aynı hastanede kalmamı çok rica etmişti, böylece savaştan sonra beni bulması daha kolay olacaktı. "Savaşta," demişti korkuyla, "insan kolayca kaybolabilir." Bir ay sonra da işte öldüğüne dair mektubu aldım... Tabii çok korktum. Kalbimden vurulmuşa döndüm. Cepheye gidip kanımın öcünü almak için ne gerekiyorsa yapmaya karar verdim, bir yerlerde kanımın döküldüğünü öğrenmiştim çünkü...

Gel gör ki cepheye gitmek o kadar kolay değildi. Hastane müdürüne üç dilekçe yazdım, dördüncüsünde randevu alıp yanına gittim:

"Eğer beni cepheye salmazsanız kaçarım," dedim.

"İyi, tamam, vereceğim tayin kâğıdını, madem bu kadar inatçısın," dedi.

En korkuncu ilk muharebeydi tabii. E, çünkü hiçbir şey bilmiyorsun... Gök uğulduyor, yer uğulduyor, sanıyorsun ki kalbin çatlayacak, biraz daha devam ederse derin yırtılacak. Toprağın çatırdayabileceği hiç aklıma gelmezdi. Her yer çatırdıyor, her yer gürlüyordu. Kımıldıyordu... Tüm toprak... Dayanacak halim kalmamıştı... Nasıl katlanacaktım bütün bunlara... Dayanamam diye düşünüyordum. O kadar korkmuştum ki bir karar verdim: Ödleklik etmemek için Komsomol kartımı çıkardım, bir yaralının kanına batırıp kalbime en yakın küçük cebe koydum, ilikledim. Böylece kendime dayanma sözü vermiş oldum; en önemlisi ödleklik etmemekti çünkü daha ilk muharebede korkarsam bir adım daha atamazdım. Beni ön hattan alır sıhhiye taburuna postalarlardı. Bense sadece ön hatta olmak, hiç değilse bir faşistin suratını görmek istiyordum... Bizzat... Taarruzdaydık, belimize kadar uzamış otların içinden geçiyorduk. Oralarda toprak birkaç yıldır ekilmemişti. Yürümek çok zordu. Kursk Çıkıntısı'nda oluyor bu...

Muharebeden sonra karargâh komutanı beni yanına çağırttı. Yıkık bir kulübe, içeride bir şey yok. Bir sandalye var, komutanın kendisi dikiliyor. Beni sandalyeye oturttu:

"Sana bakıyorum da... Bu cehennemin içinde ne işin

var? Sinek gibi öldürürler adamı burada. Savaş bu! Kıyma makinesi gibi bir şey! Gel en azından sıhhi birliğe geçireyim seni. Öldürseler yine iyi, ya gözsüz, kolsuz kalırsan? Düşündün mü bunları?"

"Albay yoldaş, düşündüm ve sizden tek bir ricam var: Beni bir yere göndermeyin," diye yanıtladım onu.

"İyi, iyi, yürü!" diye bir bağırdı bana, korktum. Ve pencereye döndü yüzünü...

Zorlu muharebelerdi. Göğüs göğüse çarpışmalar gördüm... Dehşet verici bir şey... İnsana göre değil... Vuruyorlar, birbirlerini süngülüyor, boğazlıyorlar. Kemiklerini kırıyorlar. Bir uluma sesi, bir çığlık. İnleme. Ve kütürtü... Ah, o kütürtü! Unutmak imkânsız. Kemik kütürtüsü... Kafatasının çatlayışını duyuyorsun. Parçalanışını... Savaş zamanı için bile kâbus, insani bir şey değil. Savaşta korku duymadığını söyleyene asla inanmam. Almanlar kalkmış geliyor, hep kollarını dirseklerine kadar sıvayıp gelirler, beş-on dakika sonra hücuma geçecekler. Titremeye başlıyorsun. Bir üşüme alıyor ama ilk kurşun sıkılana kadar sürüyor bu... Sonra... Emri duyduktan sonra artık her şeyi unutuyorsun, herkesle birlikte kalkıp koşuyorsun sen de. Korkmak aklına gelmiyor artık. Yalnız ikinci gün uykun kaçıyor, korkuyorsun. Her şeyi hatırlıyorsun, tüm ayrıntıları, öldürülmüş olabileceğin fikri beliriyor zihninde, çılgınca bir korkuya kapılıyorsun. Hücumdan hemen sonra insanların çehrelerine bakmamakta fayda var, büsbütün değişiyor, normal insan yüzüne benzemiyor. Zaten kimse başını kaldırıp da bir diğerine bakamıyor. Ağaçlara bile bakmıyorlar. Birinin yanına gittin diyelim, "Git! Giiit..." diyor sana. Bunun nasıl bir şey olduğunu tarif

edemem. Sanki herkes biraz anormalleşiyor, hatta biraz yırtıcı hayvanları andırıyorlar. Görmemek daha iyi. Hâlâ hayatta kaldığıma inanamıyorum. Hayatta... Yaralanmış, beyin sarsıntısı geçirmiş ama tek parça, inanamıyorum...

Gözlerimi yumduğumda her şeyi yeniden görüyorum...

Bir mermi mühimmat deposunu tutuşturmuştu. Depoyu koruyan asker yandı. Siyah bir et parçasına dönüşüverdi... Zıplıyor sadece... Olduğu yerde sıçrayıp duruyor... Herkes siperlerinden bakıyor, kimse yerinden kıpırdamıyor, herkes şaşkın. Bir çarşaf kaptım, askerin yanına koştum, üzerini örtüp hemen üstüne yattım. Toprağa dayadım onu. Toprak soğuktu... Öyle işte... Kalbi iflas edene kadar çırpındı, sonra durdu...

Kan içindeydim... Yaşlı askerlerden biri yaklaştı, sarıldı bana, "Savaş bitse, hayatta kalsa bile artık insan olmaz bundan, işi bitik," dediğini duyuyorum. Bütün bu dehşeti gördükten sonra, demek istiyor, hem de böyle genç yaşta! Nöbet geçirir gibi titriyordum, kollarıma girip zeminliğe götürdüler. Dizlerim tutmuyordu... İçimden elektrik akımı geçmiş gibi, öyle titriyorum... Tarifi imkânsız bir duygu...

O sırada çatışma tekrar başladı... Sevsk önlerinde Almanlar günde yedi-sekiz kere saldırıyordu bize. Ben aynı gün bir de askerleri silahlarıyla birlikte meydandan topladım. Sürünerek sonuncunun yanına gittim – kolu tamamen kopmuş. Küçük parçaların ucunda sallanıyor... Damarların... Kan revan içinde... Kolunun acilen kesilip bağlanması gerek. Başka yolu yok. Benim de yanımda ne bıçak, ne makas var. Çanta yanımda sallanıp duruyordu,

dökülmüşler içinden. Ne yapayım? O eti dişlerimle kemirdim. Kemirip kopardım, sardım sonra da... Sararken yaralı demesin mi: "Elini çabuk tut, hemşire. Daha savaşırım ben." Sayıklıyordu...

Birkaç gün sonra tanklar üzerimize yürüdüğünde iki kişi ödleklik etti. Kaçmaya kalktılar... Ve bu bütün hatta bir sarsıntıya neden oldu... Çok yoldaşımız ölmüştü. Düşen bir merminin oluşturduğu çukura sürüklediğim yaralılar esir düştü. Bir araba onların peşine düşecekti... Ama bu ikisi korkup kaçınca panik başladı. Yaralıları oracıkta bıraktılar. Sonra yattıkları yere geldiğimizde: Kiminin gözleri oyulmuş, kiminin karnı deşilmiş... Ben bunu görünce bir gece içinde çöktüm. Onları aynı yerde toplayan bendim... Ben... Öyle feci korktum ki...

Sabahleyin bütün taburu sıraya dizdiler, o korkakları çıkarıp karşımıza diktiler. Kurşuna dizme emri okundu. Hükmü yerine getirebilecek yedi kişi gerekiyordu. Üç kişi gönüllü oldu, diğerleri duruyor. Piyade tüfeğimi alıp çıktım öne. Ben çıkınca... Kız çocuğu... Herkes peşimden... Bağışlayamazdık onları. Onların yüzünden bir sürü genç ölmüştü!

Ve hükmü yerine getirdik... Tüfeği indirince korkuya kapıldım. Yanlarına gittim... Yerdelerdi... Birinin yüzünde canlı bir tebessüm...

Şimdi olsa onları bağışlar mıydım bilmiyorum. Bir şey diyemem... Yalan söylemek istemem. Günü geliyor ağlamak istiyorum. Başaramıyorum...

Savaşta her şeyi unuttum. Önceki hayatımı. Her şeyi... Sevgiyi de unuttum...

Keşifçi bölüğü komutanı bana âşık olmuştu. Askerle-

riyle notlar yolluyordu. Bir kere buluştum onunla. "Hayır," dedim, "ben çoktan ölmüş birini seviyorum." Bana iyice yaklaştı, gözlerimin tam içine baktı, sonra arkasını dönüp gitti. Kurşunların arasından hiç eğilip sakınmadan gitti... Sonra –artık Ukrayna'ya varmıştık– büyük bir köyü kurtardık. Biraz etrafı dolaşayım dedim. Hava açık, beyaz beyaz köy damları... Köyün ardında mezarlar, taze toprak... Bu köy için yapılan muharebede ölenleri oraya gömmüşlerdi. Kendim de bilmiyorum neydi beni oraya çeken. Levhaların üzerinde fotoğraflar, ölenlerin adları. Her bir mezarcığın üzerinde... Birden tanıdık bir yüz görüverdim... Bana ilanıaşk eden keşif bölüğü komutanının yüzüydü bu. Levhada da adı yazıyordu... O an kendimi öyle kötü hissettim ki. Müthiş bir korku... Beni görüyormuş, hayattaymış gibi... O sırada onun çocuklar, bölüğündeki çocuklar mezarına gelmeye başladı. Hepsi de beni tanırdı, komutanlarından notlar getirirlerdi bana. Biri bile yüzüme bakmadı, orada değilmişim gibi yaptılar. Görünmezmişim gibi. Sonraları, onlarla karşılaştığımda, sanırım... Öyle düşünüyorum... Benim de ölmüş olmamı diliyorlar gibi geldi. Beni... canlı görmek güçlerine gidiyordu... Öyle hissetmiştim... Sanki onlara karşı suçluymuşum... Ve ölene karşı...

Savaştan döndüğümde ağır hastalığa yakalandım. Uzun süre hastane hastane dolaştıktan sonra yaşlı bir profesörle tanıştım. Tedavimle ilgilendi. İlaçtan ziyade kelimelerle tedavi ediyordu, hastalığımın özünü açıklamıştı bana. Dediğine göre cepheye hiç değilse on sekiz-on dokuz yaşlarında, bünyem artık iyice kuvvetlendiğinde değil de on altı gibi çok genç bir yaşta gittiğim için büyük bir travma yaşamışım. "İlaç da önemli tabii, biraz toparla-

yabilirsiniz ama sağlığınızı geri getirmek istiyorsanız, yaşamak istiyorsanız tek tavsiyem evlenmeniz ve mümkün olduğunca çok çocuk yapmanız. Bir tek bu kurtarabilir sizi. Her çocukla bünyeniz yeniden canlanacaktır."

– Kaç yaşındaydınız?

– Savaş bittiğinde yirmi yaşımdaydım. Elbette evlilik filan da düşünmüyordum.

– Neden?

– Kendimi çok yorgun ve akranlarımdan çok büyük, hatta yaşlı hissediyordum. Kız arkadaşlarım gezip tozuyor, eğleniyordu, ben yapamıyordum; hayata bir yaşlının gözleriyle bakıyordum. Başka bir dünyadan gelen... Bir ihtiyar! Genç çocuklar bana kur yapıyordu. Ama ruhumu, içimde olup bitenleri görmüyorlardı. Size bir günümü anlattım işte... Sevsk önlerindeki muharebeleri. Sadece bir gün... O günün ardından kulaklarımdan kan fışkırmıştı. Sabah ağır bir hastalık atlatmış gibi uyanmıştım. Yastığım kan içinde...

Ya hastanede yaşananlar? Ameliyathanede, paravanın arkasında kesik kol ve bacakları koyduğumuz büyük bir tekne duruyordu... Bir keresinde ön hattan kumandan geldi, yaralı bir yoldaşını getirmiş. Oraya ne diye girdi bilmiyorum ama o tekneyi gördü... ve düşüp bayıldı.

O kadar çok anı var ki. Anlatmakla bitmez... En önemlisi neydi peki?

Savaşın seslerini anımsıyorum. Etrafta her şey gürlüyor, zangırdıyor, çatırdıyordu ateşten... Savaşta insanın ruhu yaşlanır. Savaştan sonra ben bir daha hiç genç olmadım... İşte en önemlisi bu. Öyle düşünüyorum...

– Evlendiniz mi peki?

– Evlendim. Beş oğul doğurdum ve büyüttüm. Beş

erkek. Tanrı kız evlat vermedi. Beni en çok şaşırtan şey, böyle bir korku ve dehşetin ardından güzel çocuklar doğurabilmiş olmam. İyi de anne oldum, iyi bir babaanne.

Şimdi böyle hatırlarken bütün bunları yaşayan ben değilmişim gibi geliyor, başka bir kızdı o...

Eve (iki gün boyunca) dört kasete kaydettiğim "bir savaşla daha" dönerken farklı duygular içindeydim: şaşkınlık ve korku, hayret ve hayranlık. Merak ve sersemlik, şefkat. Dönüşte bazı sahneleri dostlarıma anlattım. Beklemediğim şekilde aynı tepkiyi verdiler: "Fazla korkutucu. Nasıl dayanabilmiş? Delirmemiş mi?" Ya da: "Biz başka bir savaş okumaya alışmışız. Hani keskin bir sınır vardır: onlar ve biz, iyilik ve kötülük. Ya bunda?" Yine de hepsinin gözlerinin dolduğunu, düşüncelere daldıklarını fark ettim. Herhalde benimle aynı şeyi düşünüyorlardı. Yeryüzünde binlerce savaş yaşanmış (yakınlarda, irili ufaklı harplerin sayısının üç binden fazla olduğunu okumuştum) ama savaş insanlığın başlıca sırlarından biri olarak kalmayı sürdürüyor. Değişen bir şey yok. Anlam verebilmek adına büyük tarihi bir insanın boyutlarına indirgemeye çalışıyorum. Kelimelere dökebilmek için. Fakat bu küçük ve rahat gözlemlenebilir sandığımız sahada –tek bir insan ruhunun düzleminde– her şey tarihtekinden de karmaşık, daha da öngörülmez bir hal alıyor. Ne de olsa karşımda canlı gözyaşları, canlı duygular var. Konuşma esnasında acı ve korkunun gölgelediği canlı insan yüzü. Bazen insan ıstırabının güç sezilir güzelliğine dair kışkırtıcı bir zanna kapılıyorum. O zaman kendimden korkuyorum...

Tek bir yol var – insanı sevmek. Onu sevgiyle anlamak.

"O GÖZLERİ ŞİMDİ DE ANIMSARIM..."

Arayışlara devam... Fakat bu defa uzağa gitmem gerekmiyor...

Minsk'te oturduğum sokak, iç savaşa katılmış, İspanya muharebelerinde kahramanlıklar sergilemiş, Büyük Anayurt Savaşı'nda partizan tugayı kumandanlığı yapmış Sovyetler Birliği kahramanı Vasiliy Zaharoviç Korj'un adını taşıyor. Her Beyaz Rus en azından okulda onun hakkında bir kitap okumuş ya da bir sinema filmi izlemiştir. Bir Beyaz Rus efsanesi. Adını yüzlerce kez zarf ve telgraf formlarına yazdığım bu şahsın gerçek bir insan olduğunu aklıma hiç getirmemişim. Efsane, bir vakitler yaşamış insanın yerini çoktan zapt etmiş. Onun ötekisi olmuş. Fakat bu kez tanıdık sokaktan yeni bir duyguyla geçiyorum: Şehrin diğer ucuna yarım saatlik bir troleybüs yolculuğunun ardından Korj'un eşini ve ikisi de savaşa katılmış kızlarını göreceğim. Efsanenin canlanışına, bir insan hayatına dönüşerek yeryüzüne inişine şahit olacağım. Büyük küçülecek. Gökyüzü ve denize bakmayı ne kadar sevsem de mikroskop altında bir kum tanesini inceleme fikri beni daha fazla büyülüyor. Bir damlanın dünyası bu. Halbuki ben orada büyük ve olağanüstü bir yaşam keşfediyorum. Her ikisi de böyle sonsuzken nasıl olur da küçüğe küçük, büyüğe büyük denir? Çoktandır onları birbirinden ayırt

edemiyorum. Bana göre tek bir insan öyle çok ki. Her şey onda mevcut – yolunu kaybedebilirsin.

Doğru adresi buluyorum – yine kunt ve hantal bir çok katlı apartman. İşte üçüncü blok, asansörde yedinci katın düğmesine basıyorum...

Kapıyı kız kardeşlerin küçüğü Zinaida Vasilyevna açıyor. Babasının fotoğraflarındaki geniş koyu renk kaşların ve inatçı-samimi bakışın tıpkısı.

"Hepimiz toplandık. Sabah Olga Ablam da Moskova'dan geldi. Orada oturuyor. Patrice Lumumba Üniversitesi'nde öğretmendir. Annemiz de burada. Sayenizde buluştuk işte."

İki kız kardeş de, Olga Vasilyevna ve Zinaida Vasilyevna Korj, muhafız bölüklerinde sıhhiyeci olarak görev yapmışlar. Yan yana oturup bakışlarını anneleri Feodosiya Alekseyevna'ya çevirdiler.

O başladı söze:

– Her taraf yangın yeri... Tahliye edileceksiniz dediler... Uzun bir yolculuk yaptık. Stalingrad Oblastı'na vardık. Kadınlarla çocuklar cephe gerisine doğru hareket etmiş, erkekler cepheye... Tarım makineleri, traktörler hep yollarda. Koca kamyonlar. Biri, hatırlıyorum da tahta sıradan kalkıp bize seslendi: "Analar, bacılar!! Cephe gerisine gidin, ekinleri kaldırın ki biz de düşmanı yenelim!" Sonra hepsi şapkalarını çıkarıp bize baktılar. Bizimse yanımıza almaya fırsat bulduğumuz tek şey çocuklarımız. Onları tutuyoruz. Kimi kucağında, kimi elinden... "Analar, bacılar! Gidin, ekinleri kaldırın..." diye bağırıyor.

Feodosiya Alekseyevna bütün konuşma boyunca bunun dışında tek söz etmeyecek. Kızları onu teskin etmek için usulca ellerini okşayacak.

Zinaida Vasilyevna:

– Pinsk'te oturuyorduk... Ben on dört buçuk yaşındaydım, Olya* on altı, erkek kardeşimiz Lyonya on üç. Olya'yı tam o günlerde çocuk sanatoryumuna göndermiştik, babam da bizi alıp köye gitmek istiyordu. Akrabalarının yanına... Fakat o gece eve gelemedi. Parti bölge komitesinde çalışıyordu; gece çağırdılar, eve ancak sabah dönebildi. Bir telaş mutfağa girdi, bir şeyler atıştırdı ve "Çocuklar," dedi, "savaş başladı. Bir yere ayrılmayın. Beni bekleyin."

Gece yola koyulduk. Babamın İspanya'ya dair en değer verdiği hatıra bir av tüfeğiydi, pek gösterişli, palaskalı. Yiğitlik ödülüydü. Tüfeği erkek kardeşime fırlattı: "Artık sen ailenin büyüğüsün, erkeksin, annene, kız kardeşlerine göz kulak olmak sana düşer..."

Bu tüfeği savaş boyunca sakladık. Elimizdeki sağlam eşyanın tümünü sattık, ekmek karşılığında takas ettik ama tüfeği koruduk. Ayrılamıyorduk ondan. Babamdan bize hatıraydı. Babam arabaya bindiğimizde bir de büyük bir gocuk fırlattı bize, en kalın giysisi oydu.

İstasyonda trene aktarma yaptık fakat Gomel'e varmadan yoğun ateşe tutulduk. "Vagonlardan çık, çalıların arasına – yat!" diye bir emir geldi. Ateş kesildiğinde... önce bir sessizlik, sonra çığlıklar... Herkes koşmaya başladı... Annemle erkek kardeşim kendilerini vagona at-

*Olga isminin samimi söylenişi.

tılar, ben kaldım. Çok korkmuştum... Çok! Daha önce hiç yalnız kalmamıştım. Sanırım bir süreliğine konuşma yetimi kaybettim... Dilsiz oldum... Biri bana bir şey soruyordu, ben susuyordum... Sonra bir kadının peşine takıldım, onunla birlikte yaraları sarıyorduk – doktordu. Ona "yüzbaşı yoldaş" diyorlardı. Ben de onun sıhhiye birliğiyle birlikte yola devam ettim. Bana şefkat gösterdiler, karnımı doyurdular, ama çok geçmeden akıllarına geldi, "Kaç yaşındasın sen?" diye sordular.

Gerçeği söylersem beni çocuk yurdu gibi bir yere yollayacaklarını düşündüm. Ayaküzeri akıl ettim onu. E, ama ben artık bu güçlü insanları kaybetmek istemiyordum. Onlar gibi savaşmak istiyordum. Bize devamlı yabancı topraklarda savaşacağımızı, tüm bunların geçici olduğunu, savaşın yakında zaferimizle sonuçlanacağını telkin ediyorlardı; babam da öyle derdi. Bensiz mi olacaktı yani bunlar? Böyle çocukça düşünceler içindeydim. On altı yaşında olduğumu söyledim, kalmama izin verdiler. Kısa süre sonra kursa gönderdiler. Dört ay okudum. Hem okuyor hem de devamlı yaralılarla ilgileniyordum. Savaşa alışmıştım... Tabii alışmak gerekiyordu... Meslek okulunda değil, oracıkta, sıhhiye taburunda ders görüyordum. Ordumuz çekiliyordu, yaralıları yanımızda götürüyorduk.

Yollardan gitmiyorduk, bombalıyorlardı yolları, tarıyorlardı. Bataklıklardan, yol kenarlarından ilerliyorduk. Dağınık vaziyette. Çeşitli birlikler. Yer yer toplanıyor, yer yer de çatışmaya giriyorduk. Böylece gidiyor, gidiyor, gidiyorduk. Tarlalardan. Ne mahsulü! Çavdarları eze eze geçiyorduk. Mahsul o sene görülmemiş bollukta, ekin-

ler uzun uzundu. Yeşil çayırlar, pırıl pırıl güneş ama yerlerde ölüler, kan... Ölü insanlar ve hayvanlar. Kara kara ağaçlar... İstasyonlar yıkılmış... Siyah vagonlardan yanık insan cesetleri sarkıyor... Böylece Rostov'a kadar geldik. Orada bombardımanda yaralandım. Kendime geldiğimde trendeydim, yaşlı bir Ukraynalı askerin bir genci azarladığını duydum: "Karıcığın doğururken senin kadar ağlamamıştır be." Gözlerimi açtığımı görünce bana: "Sen bağır, canım, bağır. Rahatlarsın. Sana izin var," dedi. Annemi hatırlayıp ağladım...

Hastaneden sonra izin hakkım doğdu, annemi aramayı denedim. Annem de beni arıyormuş, ablam Olya da ikimizi. Ah, mucize! Moskova'daki bazı tanıdıklar vasıtasıyla birbirimizi bulduk. Herkes onların adresine yazmış, o sayede buluştuk. Mucize! Annem Stalingrad civarında bir kolhozda oturuyormuş. Ben de oraya gittim.

Kırk bir yılının sonuydu...

Nasıl bir hayat sürüyorlardı? Kardeşim traktörde çalışıyordu, çocuktu daha, on üçünde. Önce römorka bakıyormuş, sonra tüm şoförler cepheye çağrılınca traktör kullanmaya başlamış. Gece gündüz demeden çalışıyormuş. Annem traktörün peşinden yürüyor ya da yanında oturuyormuş, uyuyakalıp düşmesinden korktuğu için. Birinin evinde yerde yatıyorlarmış... Soyunmuyorlarmış çünkü üzerlerine örtecek bir şeyleri yokmuş. Öyle bir hayat işte... Kısa süre sonra Olya geldi, muhasebeci olarak işe aldılar onu. Olya cepheye gitmek için askerlik şubesine dilekçeler verip duruyor fakat devamlı ret cevabı alıyordu. Biz de karar verdik –ben artık asker sayılırdım tabii– birlikte Stalingrad'a gideceğiz, orada bir birlik bulacağız.

Annemi ikna ettik, Kuban'a, zengin bölgelere gideceğiz diye kandırdık, babamın tanıdıkları vardı orada...

Benim eski bir kaputum, asker gömleğim ve iki pantolonum var. Birini Olya'ya verdim, onun hiçbir şeyi yok. Çizmelerimiz de ortak. Annem bize keçi yününden çorap mı desem terlik mi desem sıcak tutan bir şeyler örmüştü. Stalingrad'a kadar altmış kilometre yürüdük: Birimizde çizmeler, diğerimizde annemin ördüğü terlikler, arada bir değiştiriyoruz. Hava buz gibi, aylardan şubat, donmuşuz, açız. Annem yolluk niyetine ne pişirmişti bize? Kemiklerden bir tür soğuk pelte ve birkaç pide... Açlıktan ölüyoruz resmen... Uyumuşsak ve rüya görmüşsek içinde mutlaka bir yiyecek var. Rüyamda tepemde ekmek somunları uçuşuyor.

Stalingrad'a ulaştık ama orada kimsenin bizimle uğraşacak hali yok. Kimse bizi dinlemek istemiyor. O zaman annemin istediği gibi Kuban'a, babamın verdiği adrese gitmeye karar verdik. Bir yük vagonuna bindik: Ben kaputu giyip otururum, o arada Olya kanepenin altına girer. Sonra üstlerimizi değiştiririz, bu kez ben kanepenin altına girerim, Olya uyur. Askerlere dokunmazdı kimse. Zaten meteliksiziz...

Kuban'a vardık... Mucizevi bir şekilde... Tanıdıkları bulduk. Orada gönüllü Kazak kolordusu kurulduğunu öğrendik. Dördüncü Kazak Süvari Kolordusu, daha sonra muhafız kolordusu oldu. Sadece gönüllülerden oluşuyordu. Her yaştan insan vardı: Budyonnıy'ın, Voroşilov'un bir zamanlar hücuma götürdüğü Kazaklar da, gençler de vardı. Bizi aldılar. Hâlâ bilmem neden? Herhalde defalarca başvurduğumuz için. Ve gidecek yerimiz

olmadığından. Bir süvari bölüğüne kattılar. İkimize de üniforma ve at verdiler. Atı beslemek, suyunu vermek, bakımını yapmak, her şeyiyle ilgilenmek gerekiyordu. Neyse ki çocukken bir atımız olmuştu, alışkındım, severdim. Bu yüzden bana verdikleri ata da hiç korkmadan hemen bindim. Bir anda ustalaşmadım tabii ama korku da duymadım. Küçük bir attı, kuyruğu yere değiyordu, ama hızlıydı, uysaldı; ben de bir şekilde çabucak öğrendim sürmeyi. Hatta çalım satıyordum... Sonra Macar atlarına, Rumen atlarına bindim. Ve atları o kadar sevdim, öyle yakından tanıdım ki, şimdi bile önlerinden kayıtsız geçemem. Sarılırım. Altlarında uyurduk da usulca kaldırırlardı ayaklarını, dokunmazlardı. Ölünün üzerine hiçbir zaman basmaz, canlı insandan –yaralıysa– asla ayrılmaz, bırakıp gitmezlerdi. Çok akıllı hayvanlardır atlar. Süvari için at dosttur. Sadık bir dost.

İlk muharebemiz... Kolordumuz Kuşovskaya Köyü önünde tankların püskürtülmesine katılmıştı. Kuşovskaya Muharebesi'nden sonra –Kuban Kazaklarının meşhur atlı hücumudur– kolorduya muhafız unvanı verildi. Korkunç bir muharebeydi... Ben ve Olya için daha da feci çünkü henüz çok korkuyorduk. Ben ki savaşı bildiğimi sanıyordum... Ama işte... Süvariler çığ gibi bastırınca – *çerkeska*lar* uçuşuyor, kılıçlar çekilmiş, atlar hırlıyor ki uçarcasına giden bir at müthiş güçlüdür... Tüm bu çığ, tankların, topların üzerine yürüyünce, ortalık mahşer yerine döndü. Gerçeküstü bir şey... Faşistlerin sayısı bizden fazlaydı, tüfeklerini önlerine asmış tankların yanında yürüyorlardı – ve dayanamadılar, bu çığa dayanamadılar

*Çerkesler ve diğer Kafkasya halkları tarafından giyilen, göğsün iki tarafında fişeklikler bulunan kaftan.

anlıyor musunuz? Tüfeklerini atıyorlardı... Toplarını bırakıp kaçıyorlardı... Manzara böyleydi işte...

Olga Vasilyevna aynı muharebeyle ilgili şunları anlatıyor:

–Ben yaralılarla ilgileniyordum... Yanımda bir faşist yatıyordu, ölü sandım, dikkat etmedim, meğer yaralıymış... Beni öldürmeye çalıştı... Birinin ittiğini hissedince dönüp baktım. Ayağımla tüfeğini düşürmeye fırsat buldum. Öldürmedim onu ama yarasını da sarmadım, uzaklaştım. Karnından yaralıydı...

Zinaida Vasilyevna devam ediyor:

– Ben de bir yaralıyı götürüyorum, baktım, iki Alman hafif tankın ardından çıkıyor. Tank taranmış, bunlar da belli ki fırsat bulup atlamışlar içinden. Bir saniyelik iş! Anında ateş etmesem beni yaralıyla birlikte vuracaklardı. Öyle beklenmedik bir şekilde oldu ki her şey. Muharebeden sonra yanlarına gittim, gözleri açık yatıyorlardı. O gözleri şimdi bile anımsarım... Biri nasıl yakışıklı, genç bir Alman... Faşist de olsa, ne olursa olsun, acımıştım haline... Bu duygu bir şekilde bırakmıyor yakanı: Öldürmek istemiyorsun, anlarsınız ya. Ruhunda müthiş bir nefret duyuyorsun: "Neden geldiler ki topraklarımıza?" Ama kolaysa gel de öldür, korkunç bir şey. Başka söz bulamıyorum... Çok korkunç. Sıra sana gelince...

Muharebe bitti. Kazak bölükleri mevzileri terk ediyor, Olya ortada yok. Ben en arkadan gidiyorum, dönüp dönüp bakıyorum. Akşam oldu. Olya yok... Kulaktan kulağa onun ve birkaç kişinin yaralıları toplamak için

kaldıkları söyleniyor. Hiçbir şey gelmiyor elimden, sadece onu bekliyorum. Bölüğümün gerisinde kalıp bekliyorum, sonra tekrar yetişiyorum gidenlere. Ağlıyorum: İlk muharebede mi kaybedecektim kardeşimi? Nerededir? Başına ne gelmiştir? Belki de bir yerlerde ölüyordur, beni çağırıyordur...

Olya... Olya'nın da iki gözü iki çeşme... Geceleyin buldu beni... Kavuşmamızı gören Kazaklar ağladı. Birbirimizin boynuna sarıldık, kopamıyoruz. O zaman işte anladık ki birlikte olmamız bizim için iyi değil, dayanılmaz. Ayrılsak daha iyi. Birimiz diğerinin gözü önünde ölürse kalbimiz dayanmayacak. Benim başka bir bölüğe geçmemin iyi olacağına karar verdik. Ama nasıl ayrılırız?.. Nasıl?

Bu olaydan sonra ayrı yerlerde savaştık, önce farklı süvari bölüklerinde, sonra farklı tümenlerde. Yeri gelirse selam yollar, öldü mü kaldı mı öğrenirdim... Ölüm her adımda ensemizde. Fırsat kolluyor... Ararat önlerindeki çatışmaları hatırlarım... Kumların içindeydik. Almanlar Ararat'ı almıştı. Noel'di, Almanlar kutlama yapıyordu. Bizlerden bir süvari bölüğü oluşturdular ve kırk milimetreliklerden bir batarya. Saat beş gibi hareket ettik, bütün gece yürüdük. Şafakta bizim keşifçilere rastladık, önden çıkmışlardı yola.

Köy aşağıdaydı... Çukurlukta... Almanlar o kumların içinden geçebileceğimizi düşünememiş, savunmayı zayıf bırakmıştı. Cephe gerilerinden gayet sessiz geçmeyi başardık. Tepeden indik, hemen nöbetçileri esir alıp uçarcasına köye girdik. Almanlar çırılçıplak, ellerinde tüfekler fırlıyorlardı dışarı. Çam ağaçlarını süslemişler... Hep-

si sarhoş... Her avluda en az iki üç tank. Hafif tanklar, zırhlılar... Bütün teknik araçlar. Oracıkta havaya uçurduk hepsini; nasıl bir çatışma, patırtı, nasıl bir panik... Herkes oradan oraya koşturuyor... Öyle bir haldi ki insanlar kendinden olanları vurmaktan korkuyordu. Yangın yeri... Noel ağaçları yanıyordu...

Sekiz yaralım vardı... Yukarı, tepeye çıkardım onları... Fakat tedbiri elden bırakmış, düşmanın bağlantı hattını kesmemişiz. Alman topçuları bizi ateşe tuttu, hem havan topları, hem uzun menzilli silahlardan. Ben yaralılarımı hızlıca bir atlı ambulansa bindirdim... Gözümün önünde bir mermi bu brıçkaya denk geldi, araba havaya uçtu. Sadece bir kişinin hayatta kaldığını gördüm. O sırada Almanlar dağa tırmanıyordu... Yaralı, "Bırak sen beni, hemşire, bırak... Ölüyorum nasılsa..." diyordu. Karnı deşilmiş... Bağırsakları dışarıda... Her şeyi... Eliyle topluyor organlarını, içeri tıkıyor...

Atımın yaralının kanına bulandığını sanmıştım, meğer o da böğründen yaralanmış, sargı bezi olduğu gibi yaranın içine gömülmüş. Çıkardım, birkaç parça şekerim vardı, verdim ata. Her taraftan ateş ediliyordu, Almanlar nerede bizimkiler nerede belli değildi. On metrede bir yaralılara denk geliyordum... Bir brıçka bulup yaralıları toplayayım diye düşündüm. Bir yokuşa vardım, aşağısında üç yol: Biri sağa, biri sola, biri karşıya gidiyor. Kafam karıştı... Ne yöne gideyim? Dizginleri sağlam tutuyorum. At ben nereye yönlendirirsem oraya gidiyor. O sırada, bilemiyorum nasıl oldu, içgüdülerim mi devreye girdi, atların hassas burunları sayesinde yollarını kolayca buldukları mı geldi aklıma, yol ayrımına varmadan

dizginleri indirdim ve at benim gideceğimden tamamen farklı bir yöne doğru ilerlemeye koyuldu. Gidiyor, gidiyor, gidiyordu.

Artık mecalim kalmamıştı, oturuyordum, nereye giderse gitsin umurumda değildi. Ne olacaksa olsun. Bir süre böylece gitti gitti, az sonra hareketlendi, başını sallamaya başladı, dizginini kaldırdım. Eğilip yarasını kapadım elimle. Atım giderek daha da canlandı, sonra insan sesi duymuş gibi bir kişneme tutturdu: i-i-i... Endişelendim: Ya Almanlarsa? Önce atı koşturayım dedim ama sonra yolda yeni oluşmuş bir iz gördüm: Atlar, *taçanka** tekerlekleri iz bırakmış – geçenlerin sayısı elliden aşağı değil. İki yüz – üç yüz metre sonra atım bir arabayla burun buruna geldi. Arabada yaralılar vardı; o esnada süvari bölüğümüzden artakalanları gördüm.

Neyse ki yardımımıza geliyorlardı artık – brıçkalar, *taçanka*lar... Emir gelmişti: Yaralı bırakılmayacak. Kurşunları, ateşi yararak topluyorduk bizimkileri, ölü ya da yaralı tek bir kişiyi bile bırakmadık. Ben de bir *taçanka*ya binip gittim. Herkesi buldum, o karnından yaralı asker de dahil hepsini tahliye ettirdim. Sadece vurulmuş atlar kaldı. Ortalık iyiden iyiye aydınlanmıştı ve yol boyunca atlar görüyorduk, koca bir yılkı. Güzel, güçlü atlar... Rüzgâr yeleleriyle oynuyordu...

Oturduğumuz büyük odanın duvarı kız kardeşlerin büyütülmüş savaş öncesi ve cephe fotoğraflarıyla kaplı. Resmin birinde henüz öğrenciler – şapkalar, çiçekler. Fotoğraf savaştan iki hafta önce çekilmiş. Sıradan, güldü

*Ardına sabit tüfek yerleştirilen yaylı at arabası.

gülecek çocuk yüzleri; anın ciddiyeti ve yetişkin görünme arzusuyla kendilerini bir nebze tutmaya çalışmışlar. Ve işte bir başka resimde üzerlerinde Kazak çerkeskaları, süvari yamçıları. Kırk iki yılında çektirmişler bunu. İki resim arasında bir yıl var fakat çehreleri değişmiş, başka insanlar olmuşlar. Bu resmi Zinaida Vasilyevna annesine cepheden yollamış: Asker gömleğine iliştirilmiş ilk "Cesaret" madalyası. Bir diğer fotoğrafı ikisi birlikte Zafer Günü çektirmişler... Yüzün devinimini aklımda tutmaya çalışıyorum: yumuşak çocuk çizgilerinden, kendinden emin kadın bakışına, hatta bir parça sertlik ve katılığa doğru. Bu değişimin birkaç ay, bir sene içerisinde gerçekleştiğine inanmak güç. Normalde zaman bu işi çok daha yavaş ve sezdirmeden halleder. İnsan yüzünün yontulması uzun zaman alır. Ruh ağır ağır şeklini kazanır onda. Oysa savaş kendi insan suretini hızlı bir şekilde yaratıyor. Kendi portrelerini çiziyor.

Olga Vasilyevna:

– Büyük bir köyü işgal ettik. Üç yüz hane kadar. Almanlar sahra hastanelerini bırakmış. İlk gözüme çarpan avluya kazılmış büyük çukur ve içinde yatan vurulmuş hastalar oldu: Almanlar gitmeden önce kendi yaralılarını kurşuna dizmiş. Bizim nasılsa vuracağımızı düşünmüş olmalılar. Kendileri yaralılarımıza ne yapıyorlarsa aynını onlarınkilere yapacağımızı... Tek bir koğuş kalmış geride, belli ki ona sıra gelmemiş, belki de tüm hastaların bacakları kesik olduğu için sağ bırakmışlar.

Koğuşlarına girdiğimizde yaralılar bize büyük bir nefretle bakıyordu, muhtemelen kendilerini öldürmeye gel-

diğimizi düşünüyorlardı. Tercüman, bizim yaralıları öldürmediğimizi, aksine tedavi ettiğimizi söyledi. O zaman içlerinden biri, "Üç gündür bir lokma yemek yemedik, üç gündür pansumanımız yapılmadı..." dedi. Baktım gerçekten de berbat durumdaydılar. Uzun süredir doktor yüzü görmemişlerdi. Yaraları irinlenmiş, sargılar vücutlarına kaynamış.

– Ve onlara acıdınız mı?

– O an hissettiğim şeye acıma diyemem, acıma nihayetinde merhamettir. Öyle bir şey hissetmiyordum. Başka bir şeydi... Mesela şöyle bir olay anımsıyorum... Askerin biri bir esire vurmuştu... Bana göre bu kabul edilemeyecek bir davranıştı, esire arka çıktım, halbuki anlıyordum... Ruhunun çığlıydı bu... Beni tanıyordu asker, yaşça da benden büyüktü, sövdü saydı. Ama bir daha vurmadı... Bana ağzına geleni söyledi: "Unuttun mu, anasını s...! Yaptıklarını unuttun mu anasını s..." Hiçbir şeyi unuttuğum yoktu, o çizmeleri anımsıyordum... Almanların siper önlerine dizdikleri çizmeleri, içlerinde kesik bacaklar vardı... Kıştı, kazık gibi duruyorlardı... O çizmeler... Yoldaşlarımıza ait bulabildiğimiz tek şey... Tek kalan...

Denizcilerin bize yardıma gelişini anımsıyorum... Birçoğu mayına basarak öldü, büyük mayın tarlalarına denk gelmiştik. O denizciler uzun zaman yattılar. Güneşin alnında... Cesetleri şişti, gemici fanilaları yüzünden karpuz gibi görünüyorlardı. Büyük bir tarlada koca koca karpuzlar. Devasa.

Unutmadım, hiçbir şeyi unutmadım. Yine de bir esire vuramazdım ben, hiç değilse korunmasız olduğu için. Bu kadarı herkesin kendi kararıydı ve bu önemli bir şeydi.

Zinaida Vasilyevna:

– Budapeşte önlerindeydik. Mevsim kıştı... Yaralı bir çavuşu taşıyordum – makineli tüfek ekibi komutanı. Üzerimde pantolon, astarı vatkalı ceket, başımda kulaklıklı şapka. Yaralıyı sürüklerken karın bir yerde siyaha döndüğünü gördüm... Kömür rengi... Orada derin bir mermi çukurunun olduğunu anladım, tam da bana lazım olan şey. İndim çukura, içinde canlı biri var, hissettim canlı olduğunu; bir de demir gıcırtısı... Dönüp baktım yaralı bir Alman subayı, bacaklarından yaralanmış, yatıyor, tüfeğini bana yöneltmiş. Benim de saçlarım şapkanın altından fırlamış, omzumda sıhhiye çantası, üzerinde kızıl haç. Dönünce yüzümü gördü, kız olduğumu anladı ve "Ha-a-a!" dedi. Sinirleri gevşemiş olacak, tüfeği fırlatıp attı. Aldırış etmez oldu...

Üçümüz o çukurun içinde kaldık – bizim yaralı, ben ve o Alman. Çukur küçük, bacaklarımız dip dibe. Hep onların kanına bulandım, kanlarımız birbirine karıştı. Alman'ın iri iri gözleri vardı, bana dikmiş, "Ne yapacak?" der gibi bakıyordu. Lanet faşist! Tüfeğini hemen attı, anlıyor musunuz? O sahneyi... Bizim yaralı olup bitene anlam veremiyordu, tabancasına davrandı... Arada bir boğma niyetiyle Alman'a doğru uzanıyordu... O da bana bakıyordu... O gözleri şimdi bile anımsarım... Bizimkinin yarasını sarıyorum, beriki kanlar içinde yatıyor, bacağının biri tamamen kırık. Biraz daha vakit geçerse ölecek. Bunun gayet iyi farkındaydım. Bizim yaralının işini bitirmeden Alman'ın giysisini yırttım, yarasını sarıp sert lastik boruya bağladım. Sonra tekrar kendiminkine döndüm. Alman "*Gut, gut,*"* diyordu. Sadece bu kelimeyi tekrarlı-

*(Alm.) İyi, iyi.

yordu. Bizim yaralı şuurunu kaybedene kadar bağırarak bir şeyler söyledi durdu... Tehdit ediyordu beni... Onu okşadım, yatıştırmaya çalıştım. Sıhhiyeciler geldi, ikisini de çukurdan çıkardı... Ve arabaya taşıdı. Alman'ı da. Anlıyor musunuz?

Olga Vasilyevna:

– Ön hatta kadın gördüklerinde erkeklerin yüzleri değişirdi, hatta kadın sesi bile onları başkalaştırırdı. Bir gece zeminliğin önüne oturdum, sessizce bir şarkı söylemeye koyuldum. Herkes uyumuştur, kimse beni duymaz sanıyordum. Sabahleyin kumandan, "Uyumuyorduk," dedi. "Nasıl hasret kalmışız kadın sesine..."

Bir tankçının yarasını sarıyorum... Muharebe devam ediyor, gürültü patırtı. "Adınız nedir küçükhanım?" diye sordu. Hatta bir iltifatta bulundu galiba. O patırtının, o dehşetin ortasında ismimi telaffuz etmek, "Olya" demek o kadar garibime gitti ki. Her zaman üstüme başıma dikkat ederdim. Benim için, "Çatışmaya girdi mi bu? Tertemiz dönmüş," dedikleri çok olmuştur. Öldürüldüğümde çirkin görünmekten çok korkardım. Çok ölü kız gördüm... Çamurun, suyun içinde... Ah... Nasıl... Öyle ölmek istemezdim... Günü gelir kurşunlardan kaçarken hayatta kalmayı değil, yüzünü korumayı düşünürsün. Ellerini. Sanıyorum bizim kızların hepsi böyle şeyler düşünürdü. Erkekler gülerdi bize, komik bulurlardı bu kaygımızı. "Ölümü düşüneceklerine şeytan bilir neyi, ne saçma şeyleri dert ediyorlar," gibisinden. Kadınca zırvalar.

Zinaida Vasilyevna:

– Ölümü evcilleştiremezsin... Hayır... Ona alışamaz-

sın... Almanlardan dağlara kaçıyorduk. Beş ağır yaralı tifo hastamız vardı. Hepsi karından yaralıydı, yaraları ölümcüldü, bir-iki gün ömürleri kalmıştı. Yanımızda götüremezdik onları, aracımız yoktu. Beni ve diğer sıhhiyeci Oksana'yı bir ahırda yaralılarla bıraktılar, "İki gün sonra döner, sizi alırız," diye söz verdiler. Üç gün sonra geldiler. Üç günü o yaralılarla geçirdik. Bilinçleri açık, güçlü kuvvetli erkeklerdi. Ölmek istemiyorlardı... Elimizde bazı toz ilaçlar dışında bir şey yoktu... Devamlı su istiyorlardı ama içmeleri sakıncalıydı. Kimi bunu anlıyor, kimiyse sövüp sayıyordu. Küfürler havada uçuşuyordu. Kimi maşrapa fırlatıyordu bize, kimi çizme... Hayatımın en korkunç üç günüydü. Gözümüzün önünde ölüyorlardı, peş peşe, sadece izliyorduk...

İlk ödülüm... Beni "Cesaret" madalyasına layık görmüşlerdi. Ama ben almaya gitmedim. Küsmüştüm! Neden biliyor musunuz? Bir kız arkadaşıma "Savaşta Üstün Yararlık Madalyası" verilmişti, banaysa "Cesaret". Bu arkadaş tek bir muharebede bulunmuş, oysa ben Kuşovskaya Köyü önündekine ve başka başka operasyonlara katılmıştım. Gücüme gitmişti: Tek muharebe için ona "üstün yararlık" veriliyor, büyük yararlık göstermiş yani, banaysa topu topu "Cesaret", sadece bir kez kendimi göstermişim gibi... Komutan geldi, durumu öğrenince gülmekten bir hal oldu. Bana "Cesaret" madalyasının en büyük madalya, neredeyse nişan sayıldığını izah etti.

Makeyevka önünde, Donbass'ta yaralandım, uyluğumdan. Şöyle koca bir mermi parçası girdi, taş kadar, saplandı. Kan kaybettiğimi hissediyordum, sargı bezini katlayıp yarama bastırdım. Koşturmaya, yara sarmaya devam.

Söylemeye utanıyordum: Kız yaralanmış. Neresinden? Kalçasından. Popodan... On altı yaşında bunu söylemeye utanıyor insan. Çekiniyor. E, ben de kan kaybından bilincimi yitirene kadar koşturup yaralılarla ilgilenmeye devam ettim. Çizmelerimin içi kan dolmuş vaziyette...

Bizimkiler bakmış, "ölmüş" demişler herhalde. "Sıhhiyeciler gelir kaldırır." Muharebe devam ediyordu. Biraz daha zaman geçse ölebilirdim. Neyse ki tankçılar keşfe çıkmış ve meydanda bir kızın yattığını fark etmişler. Şapkasız yatıyormuşum, çıkmış başımdan. Altımdan kan aktığını görmüş, canlı olduğumu anlamışlar. Sıhhiye taburuna getirmişler. Oradan da hastaneye yollamışlar beni, önce birine, sonra diğerine. Of, of... Kısa süre sonra benim savaşım bitti... Altı ay sonra sağlık durumumdan ötürü askerlikten muaf tutuldum. On sekiz yaşındaydım... Sağlığım elden gitmişti: üç yara, ağır sarsıntı sonrası sendromu. Gencecik kızdım, saklıyordum bunları tabii, yaraları söylüyordum ama sarsıntıdan söz etmiyordum. Ve ortaya çıktı. Tekrar hastaneye yatırıldım. Malulen emeklilik verdiler... Ben ne yaptım peki? O evrakları yırtıp attım, bir miktar para almayı da reddettim. Komisyonlardan geçmem, muafiyetin geçerliliğini uzatmam filan gerekiyordu. Durumumu açıklamam: Ne zaman sarsıntı geçirdiğimi, ne zaman yaralandığımı. Neremden...

Hastanede ziyaretime süvari bölüğü komutanı ve başçavuş geldiler. Savaş sırasında komutandan çok hoşlanırdım ama o beni görmezdi bile. Yakışıklı bir erkekti, üniforma çok yakışırdı. Bütün erkeklere yakışır üniforma. Kadınlar nasıl görünürdü peki? Pantolon giyilirdi, saç örgüsü yasaktı, herkesin kafası erkek gibi tıraş edilmişti.

Saçımıza şekil vermemize, uzatmamıza izin verdiklerinde savaşın sonuydu. Hastanede saçlarım uzamıştı, uzun bir örgüm vardı, kilo almıştım ve bu ikisi... Çok komik vallahi! İkisi de bana âşık oldu... Damdan düşer gibi! Bütün savaş boyunca birlikteydik, böyle bir şey olmadı, şimdi ikisi birden: Komutan da başçavuş da bana teklifte bulundular. Aşk! Aşk... Hepimiz de nasıl hasrettik aşka! Mutluluğa!

Kırk beş yılının sonuydu...

Savaş bitmişti ve biz bir an önce unutmak istiyorduk onu. Babamın bana ve ablama çok yardımı oldu. Bilge bir adamdı. Madalyalarımızı, nişanlarımızı, komutanlığın verdiği takdir belgelerini alıp sakladı, dedi ki: "Savaş çıktı savaştınız. Şimdi unutun bunları. Savaş savaşta kaldı, başka bir hayat başladı. İskarpinler giyin. Güzel kızlarsınız. Okumanız, evlenmeniz gerek."

Olya yeni hayata hemen alışamadı, gururluydu. Asker kaputunu çıkarmak istemiyordu. Babamın anneme, "Kızların o kadar küçük yaşta savaşa gitmesi benim suçumdu. Umarım sakatlamaz onları... Bütün hayatları boyunca savaşırlar yoksa," dediğini anımsıyorum.

Nişan ve madalyalarım için bana özel birtakım kuponlar verilmişti, onlarla ordu ticaret merkezinden bir şeyler alabiliyordum. O zaman en moda olan lastik çizmelerden aldım kendime, bir palto, elbise ve potinler. Kaputu satmaya karar verdim. Pazara gittim... Yazlık, açık renk bir elbise vardı üzerimde... Saçlarımda toka... Ne gördüm orada dersiniz? Kolsuz, bacaksız gençler... Savaştan dönmüşler... Nişanlarla, madalyalarla... Kiminin kolları sağlam, el yapımı kaşıklar satıyor. Kadın sutyenleri, kü-

lotlar. Bazısı da... Hem kolsuz, hem bacaksız. Oturmuş hüngür hüngür ağlıyor. Bir kapik dileniyor... Engelli sandalyeleri filan da yok, derme çatma tahtaların üzerinde, eli olan eliyle iterek, hareket ediyorlar. Sarhoşlar. "Unutuldum, terk edildim" şarkısını söylüyorlar. Böyle sahneler işte... Uzaklaştım oradan, kaputumu da satmadım. Ve galiba Moskova'da yaşadığım beş yıl boyunca hiç pazara gidemedim. Malullerden birinin beni tanıyıp, "O ateşin içinden beni ne diye çıkardın? Ne diye kurtardın?" diye bağırmasından korktum. Genç bir teğmeni anımsıyordum... Bacakları... Birini mermi koparmıştı, diğerini küçük bir parça tutuyordu... Sargısını yapıyordum... Bombalar yağarken... "Uzatma! Vur son darbeyi!! Vur... Emrediyorum sana..." diye bağırıyordu bana. Anlıyor musunuz? İşte o teğmenle karşılaşmaktan hep çok korkmuşumdur...

Yattığım hastanede yakışıklı genç bir delikanlıya rastlamıştım. Tankçı Mişa... Soyadını kimse bilmez, adıyla tanınırdı... Bacaklarını, sağ kolunu kesmişler, bir tek sol kolu kalmıştı. Bacakları epey yukarıdan, kalça ekleminden kesildiği için protez takılması imkânsızdı. Tekerlekli sandalyede gezdiriliyordu. Ona özel yüksek bir sandalye yapılmıştı ve herkes, elinden gelen, dolaştırıyordu onu. Hastaneye çok sivil vatandaş gelirdi; özellikle Mişa gibi ağır yaralı hastaların bakımına yardım ederlerdi. Kadınlar, öğrenciler. Hatta çocuklar. Bu Mişa el üstünde tutuluyordu. Moralini bozmuyordu. Öyle çok yaşamak istiyordu ki! On dokuzundaydı daha, henüz hiçbir şey görmemişti. Bir yakını var mıydı hatırlamıyorum ama yüzüstü bırakılmayacağını biliyordu, unutulmayacağına inanıyordu.

Gerçi savaş tüm topraklarımızı dolaşmıştı, her yer perişan haldeydi. Kurtardığımız köyler hep yakılıp yıkılmıştı. İnsanların bir tek toprağı kalmıştı. Bir tek toprak.

Ablamla ben doktor olamadık ki savaştan önce ikimizin de hayali buydu. Tıp enstitüsüne sınavsız filan girebilirdik, cepheden geldiğimiz için öyle bir hakkımız vardı. Fakat insanların çektikleri çilelere, ölümlere o kadar çok tanıklık etmiştik ki daha fazla acı görmek, aklımıza dahi getirmek istemiyorduk. Hatta üzerinden otuz yıl geçtikten sonra kızımı tıbba girmekten vazgeçirdim, çok istemesine rağmen. Onlarca yıl sonra... Gözümü yumar yummaz görürüm... Bahardı... Muharebenin yeni bittiği bir tarladan geçiyor, yaralıları arıyorduk. Tarla hep çiğnenmişti. İki ölüye rastladım – bizim genç askerlerden biri ve genç bir Alman. Taze buğdayların ortasında yatmış göğe bakıyorlardı... Ölü oldukları bile belli değildi. Sadece göğe bakıyorlardı... O gözleri hâlâ anımsarım...

Olga Vasilyevna:

– Benimse savaşın son günlerine dair aklımda şu kalmış: Gidiyoruz, birdenbire bir yerden müzik sesi geldi. Keman... İşte benim için savaş o gün bitti... Öyle bir mucizeydi ki bu: ansızın müziği duymak. Değişik sesler işitmek... Uykudan uyanmış gibi oldum... Biz hepimiz savaştan, o gözyaşı denizinden sonra muhteşem bir hayatın başlayacağını sanıyorduk. Güzel bir hayatın... Zaferden sonra... O günden... Tüm insanların çok iyi yürekli olacaklarını, birbirlerini seveceklerini sanıyorduk. Herkesin kardeş olacağını. O günü nasıl da bekliyorduk...

"BİZ ATEŞ ETMEDİK..."

Savaşta insan çok... Savaşta iş çok...

Yalnızca ölüm değil, yaşam da büyük emek istiyor. Savaş; yalnızca çatışma ve idam, mayın döşeme ve temizleme, bombalar ve patlamalar, göğüs göğüse kapışmalar demek değil ki – çamaşır da yıkanır harp zamanı, lapa da kaynatılır, ekmek de pişirilir, mutfak kazanları temizlenir, atlara bakılır, arabalar tamir edilir, tabutlar yontulur ve çivilenir, posta dağıtılır, çizmelere taban çakılır, tütün taşınır. Hatta denebilir ki savaşta hayatın yarısından çoğu alelade yaşantıdan ibarettir. Ufak tefek şeylerden... Böyle düşünmeye alışmamışız değil mi? "Sıradan kadın işleri savaşta dağ gibi yığılır," demişti hastabakıcı Aleksandra İosifovna Mişutina. Önden ordu, peşinden "ikinci cephe" ilerler: çamaşırcılar, aşçılar, oto tamircileri, postacılar...

İçlerinden biri bana, "Biz kahraman değiliz, sahne arkasındaydık çünkü," diye yazmıştı. Sahne arkasında neler oluyordu sahi?

Potinler ve Kahrolası Tahta Parçası Üzerine

– Çamurlara bata çıka ilerliyoruz, atlar çamura saplanıyor, bazen baygın vaziyette yığılıyorlar. Kamyonlar boğuluyor... Askerler topları sırtlarında sürüklüyor, ekmek ve çamaşır arabalarını çekiyor. *Mahorka* kasalarını. Bir

kasa *mahorka*nın çamura uçuşunu görüyorum, peşinden okkalı bir Rus küfrü geliyor... Mermiye, *mahorka*ya gözleri gibi bakıyor askerler...

Eşim bana devamlı "Gözünü dört aç!" diyor. "Destan yazılıyor burada! Destan!"

Tatyana Arkadyevna Smelyanskaya, savaş muhabiri

– Savaştan önce mutlu mesut yaşıyordum... Babamın, annemin dizinin dibinde. Babam Fin savaşından* sağ dönmüştü. Sağ elinde bir parmağı eksikti. "Baba, insanlar neden savaşır?" diye sorardım ona.

Çabuk geldi savaş, ben daha doğru dürüst büyümeden. Minsk'ten tahliye edildik. Bizi Saratov'a getirdiler. Kolhozda çalışıyordum. Bir gün köy konseyi başkanı beni yanına çağırdı:

"Devamlı seni düşünüyorum, kızım," dedi.

Şaşırdım, "Neden ki, amcacığım?" diye sordum.

"Ah, şu tahta parçası olmasaydı! Hep bu tahta bacak yüzünden..."

Bir şey anlamadan dikiliyordum.

"Kâğıt gönderdiler," dedi, "cepheye iki kişi istiyorlar, yollayacak adam yok. Kendim giderdim lakin şu kahrolası tahta bacak... Seni de yollayamam, sen de tahliyeyle gelmişsin. Gider miydin yoksa? İki kız var elimde, sen ve Mariya Utkina."

Mariya tam aradıkları gibi boylu boslu bir kızdı, ben pek değildim. Şöyle böyleydim.

"Gider misin?"

"Dolak verirler mi ki bana?"

*1939-40 yıllarında SSCB ile Finlandiya arasında yaşanan savaş.

Kılığımız hırpani: Tahliye edilirken doğru düzgün bir şey alamamıştık ki yanımıza!

"Senin gibi güzel kıza potin bile verirler."

Kabul ettim ben de.

...Katardan indik; bizi almaya iriyarı, bıyıklı bir amca geldi fakat kimse onunla gitmek istemiyordu. Neden bilmem, sormadım, pek faal biri değildim, hiçbir işe ilkin ben girişmezdim. Hoşumuza gitmemişti bu amca. Sonra yakışıklı bir subay geldi. Filinta! İkna etti bizi, gittik. Birliğe geldik, o bıyıklı amca da orada, gülüyor: "Niye benle gelmediniz, a burnu büyükler?"

Binbaşı bizi teker teker çağırıp elimizden hangi işlerin geldiğini sordu.

Biri diyor: "İnek sağarım." Diğeri: "Evde patates haşlardım, anneme yardım ederdim."

Beni çağırdı:

"Sen?"

"Çamaşır yıkarım."

"İyi kızsın sen, belli. Keşke yemek pişirmesini bilseydin."

"Pişiririm."

Bütün gün yemek pişirirdim, gece bir gelirdim – askerlerin çamaşırları birikmiş. Nöbet de tutardım.

Seslenirlerdi bana: "Nöbetçi! Nöbetçi!" – cevap verecek gücüm olmazdı. Ses çıkaracak halim bile kalmazdı...

İrina Nikolayevna Zinina, er, aşçı

– Sıhhiye treninde çalışıyordum... Hatırlıyorum, ilk haftam ağlayarak geçmişti: Eh, bir defa annesizlik... Üstelik şimdilerde bagajların konduğu üçüncü kat düşmüştü bana. "Odam" orasıydı.

– Cepheye gittiğinizde kaç yaşındaydınız?

– Sekizinci sınıftaydım ama sene sonunu bekleyemedim. Cepheye kaçtım. Sıhhiye trenindeki tüm kızlar akranlarımdı.

– Ne yapıyordunuz orada peki?

– Yaralılara bakıyorduk, yedirip içirme, sürgü verme – tüm işimiz buydu. Benle beraber nöbet tutan yaşça biraz büyük bir kız vardı, ilk zamanlar acıyordu halime: "Ördek isteyecek olurlarsa sen beni çağır," demişti. Yaralıların durumu ağırdı: Kiminin kolu, kiminin bacağı kesikti. İlk gün kızı çağırıyordum ama sonra, gece gündüz yanımda olamayacağı için, yalnız kaldım. İşte bir seferinde bir yaralı sesleniverdi: "Hemşire, ördek!" diye.

Ördeği uzattım ama almıyor. Baktım ki kolları yok. Nihayet kafamda bir ışık yandı, bir şekilde ne yapmam gerektiğini akıl edebildim ama öncesinde birkaç dakika öylece durdum. Anlıyorsunuz değil mi? Yardım etmeliydim... Fakat bildiğim bir şey değildi, daha önce hiç görmemiştim. Bunları bize kursta bile öğretmemişlerdi...

Svetlana Nikolayevna Lyubiç, sıhhiye ekibi görevlisi

– Ben hiç ateş etmedim... Askerlere lapa pişiriyordum. Bunun için madalya verdiler bana. Lafını bile etmem: Savaştım mı ki? Lapa kaynattım, asker çorbası. Kazanları, karavanaları sürüklerdim. Ağır mı ağır... Komutan, hatırlıyorum da, kızardı: "Ah şu karavanaları bir tarayabilsem... Savaştan sonra nasıl çocuk doğuracaksın sen?" Bir keresinde tuttu sahiden de hepsini taradı. Kasabanın birinde daha ufak karavanalar bulmamız gerekti.

Ön hattan gencecik askerler gelirdi istirahata. Zaval-

lıcıklar, hepsi pis, perişan, bacakları, kolları donmuş. Soğuktan en çok da Özbekler, Tacikler etkilenirdi. Tabii kendi memleketleri hep güneşli, sıcak; geldikleri yerdeyse eksi otuz-kırk derece soğukla karşılaşıyorlar. Bir türlü ısınamazlar, ellerinle beslersin. Kendileri kaşıkları ağızlarına götüremezler...

Aleksandra Semyonovna Masakovskaya, er, aşçı

– Ben çamaşırcıydım... Tüm savaşı çamaşır teknesinin başında geçirdim. Elde yıkardık. Astarı pamuklu ceketler, asker gömlekleri... Beyaz gömlekler, şu kamuflaj için giydikleri, kana bulanırdı, kıpkırmızı olurdu... Kurumuş kan siyahı. İlk suyla çıkaramazsın, su kırmızı ya da siyaha keser... Yensiz gömlekler, bütün göğsü açıkta bırakan delikler, paçasız pantolonlar. Gözyaşıyla yıkar, gözyaşıyla durularsın.

Asker gömlekleri dağ gibi yığılır... Ceketler... Aklıma gelince bugün bile kollarım sızlar. Pamuklu ceketler kışın ağırlaşır, üzerlerindeki kan donar çünkü. Bugün de sık sık rüyama girer... Kara bir dağ şeklinde...

Mariya Stepanovna Detko, er, çamaşırcı

– Savaşta bir sürü mucizeye tanık olduk... Anlatayım size...

Anya Kaburova otların üzerinde yatıyordu... Bizim muhabereci. Ölmek üzereydi – kurşun kalbine isabet etmiş. O sırada bir turna sürüsü üçgen halinde üstümüzden geçiverdi. Herkes başını kaldırıp göğe baktı, Anya da açtı gözlerini. "Kızlar," dedi bakıp bakıp, "ne acı." Sonra biraz sustu ve gülümseyerek yine, "Kızlar," dedi, "ölecek

miyim gerçekten?" Bu sırada postacımız Klava geldi koşarak: "Ölme! Ölme! Evden mektubun var..." Anya gözlerini yummadı, bekledi...

Bizim Klava onun yanına oturdu, zarfı açtı. Mektup annesindendi: "Sevgili, canımın içi kızım..." Doktor, "Mucize bu, mucize!!" diyerek yanımda dikiliyordu, "tıbbın bütün kanunlarına inat yaşıyor..." Mektup okunup bitirildi... Anya ancak o zaman gözlerini yumdu...

Mariya Nikolayevna Vasilevskaya, çavuş, muhabereci

– Benim uzmanlığım... Erkek tıraşında ustayım...

Bir kız geldiğinde... Saçlarını nasıl keseceğimi bilemezdim. Şahane lüle lüle saçları olurdu... Komutan zeminliğe girer:

"Erkek gibi kesin," derdi.

"Ama kadın bu."

"Hayır, o bir asker. Savaştan sonra tekrar kadın olacak."

Yine de... Yine de biraz olsun uzadığında, geceleri kızların saçlarını sarardım ben. Bigudi yerine kozalak kullanırdık... Kuru çam kozalağı... Hiç değilse perçemlerini sarmak için canım...

Vasilisa Yujnina, er, berber

– Çok kitap okumuşluğum yoktur... İyi bir anlatıcı da değilim... Bizler askerleri giydirir, kıyafetlerini yıkar ütülerdik – işte buydu kahramanlığımız. At sırtında gider, nadiren trene binerdik, atlar perperişan, Berlin'e kadar yayan gittik desem yeridir. Ne gerekiyorsa yapıyorduk işte: Yaralıların taşınmasına yardım ediyor, Dinyeper'e

mermi yetiştiriyorduk çünkü araçla taşımak imkânsızdı; kucağımızda birkaç kilometre taşıyarak ulaştırıyorduk. Zeminlik kazıyor, köprü kuruyorduk...

Bir keresinde etrafımız kuşatıldı; herkes gibi ben de koştum, ateş ettim. Öldürüp öldürmediğimi bilemem. Koşuyor, bir yandan da ateş ediyordum, herkes gibi.

Çok az şey hatırlayabildim sanırım. Oysa ne çok şey gelmişti başıma! Hatırlarım yine... Sen yine gel...

Anna Zaharovna Gorlaç, er, çamaşırcı

– Benim hikâyem kısa...

Başçavuş sordu:

"Küçük kız, kaç yaşındasın sen?"

"On altı, ne oldu ki?"

"Şöyle ki biz reşit olmayanları almıyoruz."

"Ne isterseniz yaparım. Ekmek bile pişiririm."

Aldılar...

Natalya Muhametdinova, er, fırıncı

– Ben yazıcı olarak görünüyordum... Orduya katılmaya şöyle ikna ettiler beni... "Savaştan önce fotoğrafçılık yaptığınızı biliyoruz, bizde de fotoğrafçı olarak çalışacaksınız," dediler.

İyi hatırladığım bir şey varsa o da ölümü resimlemek istemediğimdir. Ölüleri. Askerleri dinlenirlerken çekerdim – sigara içer, güler, madalya alırlarken. O zaman renkli filmim olmaması ne kötü, sadece siyah-beyaz film vardı elimde. Alay bayrağının göndere çekilmesi... Bunu güzel çekebilirdim meşela...

Bugünlerde... Gazeteciler gelip, "Ölüleri çekmiş miy-

diniz?" diye soruyorlar bana, "muharebe sonrası..." Aradım taradım... Ölüm fotoğrafım az benim... Birisi öldüğünde, çocuklar, "Canlı hali var mı sende?" diye sorardı. Canlı halini arardık... Gülümsediği bir resmini...

Yelena Vilenskaya, çavuş, yazıcı

– Biz inşaatçıydık... Demiryolları, dubalı köprüler, kazamatlar kurardık. Cephe yanımızdaydı. Fark edilmemek için geceleri kazardık toprağı.

Ağaç keserdik. Mangamdaki kızların hemen hemen hepsi gencecikti. Birkaç erkek vardı içimizde, çatışmalara katılamayan. Ağaçları nasıl mı taşırdık? Hep birlikte kaldırır götürürdük. Koca manga bir ağacı... Ellerimizde kanlı nasırlar çıkardı... Omuzlarımızda...

Zoya Lukyanovna Verjbitskaya, inşaat taburu manga komutanı

– Öğretmen okulu mezunuyum... Diplomamı aldığımda savaş başlamıştı. Atamadılar bizi, evlerimize yolladılar. Eve geldim, birkaç gün sonra askerlik şubesine çağırdılar. Annem yollamak istemedi beni, gençtim daha, on sekizimdeydim: "Dayının yanına göndereceğim seni, evde yok diyeceğim." "Komsomol üyesiyim ben," diyerek karşı çıktım. Bizi askerlik şubesinde topladılar, böyle böyle dediler, "cephe fırınlarında çalışacak kadınlara ihtiyaç var."

Çok ağır bir iştir bu. Sekiz demir fırınımız vardı. Yıkılmış bir kasaba ya da şehre geldiğimizde fırınları kurardık. Fırını kurdun – odun gerekir, yirmi-otuz kova su, beş çuval un. On sekizinde kızlar yetmiş kiloluk un çuvalları-

nı taşırdık. İki kişi tutar götürürdük. Yahut kırk somun ekmeği sedyelere yüklerlerdi. Ben kaldırmazdım mesela. Gece gündüz fırın başındaydık, gece gündüz. Bir tekne yoğurur diğerine girişirdik. Bombalar yağar, biz ekmek pişirirdik...

Mariya Semyonovna Kulakova, er, fırıncı

– Savaşın dört yılını tekerlek üzerinde geçirdim... Verilen adreslere gidiyordum: "Şukina Çiftliği", "Kojuro Çiftliği". Ön hattaki bir askerin olmazsa olmazı tütün, sigara, çakmaktaşıdır – bunları depodan alır yola koyulurduk. Kâh motorlu, kâh atlı arabalarla ama daha çok bir ya da iki asker eşliğinde ve yayan. Kamburumuz çıkarak taşırdık. Sipere kadar atla gidemezsin, Almanlar duyabilir. Sırtında taşıyacaksın. Kamburun çıkarak, cancağızım..."

Yelena Nikiforovna İyevskaya, er, levazımcı

– Savaş başladığında... Yaşım on dokuzdu... Vladimir Oblastı'nın Murom kentinde yaşıyordum. Kırk bir yılının ekiminde biz Komsomol üyelerini Murom-Gorki-Kulebaki otoyolunun inşasına gönderdiler. Emek cephesinden döndüğümüzde seferber edildik.

Gorki'ye muhabere okuluna, posta hizmetleri kursuna gönderildim. Kurs bitiminde kendimi hareket ordusuna bağlı Altmışıncı Nişancı Tümeni'nde buldum. Alay postanesinde subay olarak görev yapıyordum. Ön hattakilerin mektup aldıklarında nasıl ağladıklarını, zarfları nasıl öptüklerini gözlerimle görüyordum. Birçoklarının yakınları ölmüştü ya da düşman işgalindeki bölgelerde yaşıyordu. Yazamazlardı. Bu yüzden *Bir Yabancı* rumu-

zuyla mektuplar kaleme alıyorduk biz: "Sevgili asker, bu mektubu sana *Yabancı* bir kız yazıyor. Düşmanı eziyor musun? Ne zaman Zafer kazanıp eve döneceksin?" Geceleri oturup böyle şeyler uyduruyorduk... Savaş boyunca bu tür yüzlerce mektup yazmışımdır...

Mariya Alekseyevna Remneva, asteğmen, postane görevlisi

Özel "K" Sabunu ve Askeri Hapishane Üzerine

– Bir Mayıs'ta evlendim... Yirmi İki Haziran'da savaş başladı. İlk Alman uçakları tepemize üşüştü. Bir yetimhanede Kiev'e getirilen İspanyol çocuklarla ilgileniyordum. Bu dediğim otuz yedi yılıydı... İspanya'da iç savaş vardı... Savaş başladığında biz ne yapacağımızı bilmezken İspanyol çocuklar avluda siper kazmaya başladılar. Onlar her şeyi biliyordu... Çocukları cephe gerisine gönderdik, ben de Penza Oblastı'na hareket ettim. Hemşirelik kursu açmakla görevlendirilmiştim. Kırk bir yılının sonuna doğru bitirme sınavlarını bizzat düzenledim çünkü tüm doktorlarımız cepheye gitmişti. Belgeleri dağıtıp kendim de cepheye gönderilmek için başvurdum. Stalingrad önlerindeki bir sahra hastanesine yolladılar beni. Kızlar arasında yaşça en büyük olan bendim. Arkadaşım Sonya Udrugova ki dostluğumuz bakidir, o zaman on altı yaşındaydı, dokuzuncu sınıfı ve işte bu sağlık kursunu bitirmişti. Cepheye geldiğimiz üç gün olmuştu ki Sonya'yı ormanda ağlarken buldum. Yanına gittim:

"Neden ağlıyorsun, Sonya'cığım?"

"Neden mi ağlıyorum? Üç gün annemi görmedim de ondan."

Şimdi bu olayı anımsattığımda güler.

Kursk Çıkıntısı'nda beni hastaneden alıp seyyar çamaşırcı müfrezesine *zampolit* olarak tayin ettiler. Çamaşırcılar ücretli sivillerdi. At arabalarıyla yollara düşerdik; leğenler, tekneler, su ısıttığımız semaverler, başlarında da bizim hatunlar – kırmızı, yeşil, mavi, gri etekler içinde. Millet gülerdi tabii halimize: "Bak hele, çamaşır ordusu iş başında!" derlerdi. Bana da "çamaşırcıların komiseri" derlerdi. Sonradandır, benim kızlar daha düzgün giyinir oldular, üst baş aldılar kendilerine.

İşimiz ağırdı. Tabii çamaşır makinesi filan hak getire... Elde... Kadın eliyle yıkanıyordu her şey... Bir yere geldik diyelim, bize bir kulübe yahut bir zeminlik gösterirler. Çamaşırı oracıkta yıkayıveririz, kurutmadan önce de özel "K" sabunuyla bir güzel çitileriz ki bit üremesin. Elimizde DDT de vardı ama pek işe yaramazdı, "K" sabunu kullanırdık, iğrenç kokardı, berbat bir kokusu vardı. Çamaşırı hemen orada, o yıkadığımız yerde kuruturduk, yine orada otururduk. Her bir askerin çamaşırı için yirmi-yirmi beşer gram sabun verirlerdi bize. Toprak karası gelirdi çamaşırlar. Birçok kız çamaşır işinden, ağır kaldırmaktan, kasılmaktan fıtık sahibi olmuştu; eller "K" sabunundan egzama; tırnaklarımız sökülüyordu, bir daha hiç çıkmaz sanıyorduk. Buna rağmen kızlar bir-iki gün dinlenir, sonra tekrar işlerinin başına dönerdi.

Sözümden çıkmazlardı...

Bir keresinde, pilotların, koca bir birliğin konuşlandığı bir yere geldik. Düşünebiliyor musunuz, bu bebeler

bizi kirli, yıpranmış giysiler içinde görünce küçümseyerek "Çamaşırcı parçaları..." diye dalga geçtiler... Benim kızlar dokunsan ağlayacaklar:

"*Zampolit*, şunlara bir şey deyin..."

"Boş verin, nasılsa intikamımızı alacağız."

Ve kararlaştırdık. Akşam benim hatunlar en güzel giysilerini giyip çimenliğe çıktılar. Kızlardan biri mızıka çalıyor, berikiler oynuyor. Anlaştık: Pilotlarla dans edilmeyecek. Pilotlar yanaşıyor, kızlar yüz vermiyor. Bütün akşam birbirleriyle dans ettiler. Berikiler yalvar yakar oldu: "Aptalın biri bir laf attı, siz hepimize gücendiniz," diye.

Aslında sivillerin askeri hapishaneye konması kurallara aykırıydı ama yüz kızın bir arada olduğu yerde elden başka ne gelir? On birde paydos edilecek demişiz – o kadar. Bizimkiler sıvışmaya çalışıyorlardı – kız milleti işte. Ben de onları askeri hapishaneye kapatıyordum. Bir keresinde komşu birliğin komutanları geldi, benim hapishanede iki kişi yatıyor.

"Nasıl olur? Sivilleri hapse mi atıyorsunuz?" diye sordular.

Gayet sakin cevapladım:

"Albay yoldaş, isterseniz komutanlığa rapor yazın. Sizin bileceğiniz iş. Fakat ben disiplini korumaya mecburum ve burada örnek bir düzen kurdum."

Ses çıkarmadan gittiler.

Sıkı bir disiplin kurmuştum. Bir defasında bir yüzbaşıya rastladım, benim evin önünden geçiyordu, dışarı çıktığımı gördü. Durup:

"Aman tanrım!" dedi. "Şu çıktığınız ev... Biliyor musunuz orada kim oturuyor?"

"Biliyorum tabii."

"*Zampolit*in evi orası. Pek ters kadınmış diyorlar."

Hiç öyle bir şey duymadığımı söyledim.

"Hey gidi! Gülümsediği görülmezmiş, çok sinirliymiş."

"Kendisiyle tanışmak ister miydiniz peki?"

"Aman kalsın! Hayır!"

İtiraf ettim:

"Tanışalım o halde, *zampolit* benim!"

"Hadi canım, olamaz! Öyle şeyler anlatılıyor ki hakkınızda..."

Kızlarıma göz kulak olurdum. Çok güzel bir Valya'mız vardı. Bir keresinde beni on günlüğüne karargâha çağırdılar. Döndüm, bana Valya'nın bütün bu günler boyunca geç geldiğini, bir yüzbaşıyla birlikte olduğunu söylediler. Olmuşsa olmuş, iş işten geçmiş. İki ay sonra Valya'nın hamile olduğunu öğrendim. Çağırdım onu, "Valya," dedim, "nasıl oldu bu iş? Nereye gideceksin? Üvey annen (annesi hayatta değildi) bir zeminlikte kalıyormuş." Ağlayarak, "Sizin suçunuz," dedi, "gitmeseydiniz hiçbir şey olmayacaktı." Annelerinin, ablalarının yerine koyuyorlardı beni.

İncecik bir paltosu vardı, havalar soğumuştu, kaputumu verdim ona. Koyuldu yola Valya'cığım...

Kırk beş yılının Sekiz Mart'ı. Bayram ilan ettik. Çay demledik. Bir yerlerden şekerlemeler bulduk. Neyse, benim kızlar dışarı çıkmış ve ne görmüşler dersiniz: İki Alman ormandan çıkmış geliyor. Tüfeklerini sürükleyerek... Yaralılar. Kızlar bunların etrafını sarmış. Eh, ben de *zampolit* olarak o günkü raporumda, Sekiz Mart ta-

rihinde çamaşırcıların iki Almanı esir aldıklarını yazdım elbet.

Ertesi gün komutanların toplantısı vardı, politika bölümü başkanı ilk olarak:

"Yoldaşlar," dedi, "sizi sevindirecek bir haber vermek isterim: Savaş yakında bitecek. Dün Yirmi Birinci Seyyar Çamaşır Müfrezesindeki kızlar iki Almanı esir almış."

Herkes alkışladı.

Savaş sırasında bize ödül vermiyorlardı ama bittikten sonra bana, "İki kişiyi ödüllendirin," dediler. Kızdım. Söz alıp konuştum, çamaşır müfrezesi *zampoliti* olduğumu, çamaşırcıların son derece ağır bir işin altından kalktıklarını, çoğunun fıtık, el egzaması gibi hastalıklardan mustarip olduğunu, gencecik kızların makinelerden fazla, traktör gibi çalıştıklarını anlattım. "Yarına kadar bize ödüllendirileceklerin listesini hazırlayabilir misiniz? Artırırız sayıyı," dediler bana. Müfreze komutanıyla ikimiz bütün gece oturup liste çıkardık. Birçok kızımız "Cesaret" ve "Savaşta Üstün Yararlılık" madalyaları aldılar, hatta biri Kızıl Yıldız nişanına layık görüldü. En iyi çamaşırcımızdı, teknenin başından ayrılmazdı: Herkesin güçsüz düşüp yığıldığı vakitlerde bile yıkamayı sürdürürdü. Yaşlıca bir kadındı, bütün ailesini kaybetmişti.

Evlerine yollama vakti geldiğinde kızlara bir şey vermek istemiştim. Hepsi de Beyaz Rusya ya da Ukraynalıydı ve oralar yerle bir olmuştu. Elleri boş mu gönderecektim? O sıra bir Alman köyündeydik, köyde bir dikiş atölyesi vardı. Gidip baktım; makineler şansıma sağlam duruyordu. Ayrılırlarken kızların her birine bunlardan armağan ettik. Öyle sevinmiş, öyle mutlu olmuştum ki. Kızlarım için yapabildiğim tek şey bu oldu.

Herkes eve dönmek istiyordu ama korkuyorduk da. Bizi neyin beklediğini bilen yoktu...

Valentina Kuzminiçna Bratçikova-Borşevskaya, teğmen, seyyar çamaşır müfrezesi zampoliti

– Babam... Canım babam, o aziz insan bir komünisti. Hayatımda ondan daha iyi bir insanla karşılaşmadım. "Sovyet iktidarı olmasa ben ne olurdum?" derdi. "Fukaranın teki olurdum. *Kulak*ın birine ırgatlık ederdim. Neyim varsa Sovyet iktidarına borçluyum, sayesinde öğrenim gördüm, mühendis oldum, köprüler inşa ediyorum. Tüm bunları iktidarımıza borçluyum."

Ben de Sovyet iktidarını severdim. Stalin'i ve Voroşilov'u. Bütün liderlerimizi severdim. Babamdan böyle görmüştüm.

Savaş devam ediyor, ben büyüyordum. Akşamları babamla *Enternasyonal*'i ve *Kutsal Savaş*'ı söylerdik. Babam akordeonla eşlik ederdi. On sekizimi doldurduğumda benimle askerlik şubesine geldi...

Ordudan eve gönderdiğim bir mektupta köprüler kurduğumu ve koruduğumu yazdım. Ailemiz için ne büyük mutluluktu! Babam hepimizi köprülere âşık etmişti, çocukluğumuzdan beri severdik onları. Yıkık bir köprü gördüğümde –bombalanmış ya da havaya uçurulmuş– stratejik bir hedef değil de canlı bir varlıkla karşılaşmış gibi hissederdim. Ağlardım... Yollarda büyüklü küçüklü yüzlerce yıkılmış köprüye rastlıyordum – savaşta ilk yıkılan onlardı. Bir numaralı hedef... Harabelerin önünden geçtiğimizde hep, "Tüm bunları yeniden kurmak için kaç sene geçmesi gerekecek?" diye düşünürdüm. Savaş, zama-

nı, insanın kıymetli zamanını öldürüyor. Babamın her bir köprünün inşaatına birkaç yıl harcadığını iyi anımsıyordum. Geceler boyu, tatil günlerinde bile çizimlerin başında otururdu. Savaşta kaybına en çok yandığım şey zamandı. Babamın zamanı...

Babam uzun zamandır aramızda değil ama onu hâlâ seviyorum. Onun gibiler için "Stalin'e inanmış aptallar, körler" diyenlere itibar etmiyorum. Stalin'den korkan... Lenin'in fikirlerine inanan, aynı şekilde düşünen... İnanın bana onlar iyi ve namuslu insanlardı; Stalin ve Lenin'e değil, komünizm fikrine inanıyorlardı. Sonradan dendiği gibi "insan yüzlü sosyalizme". Herkes için mutluluğa. Her bir insan için. Hayalperest ve idealistlerdi, evet, ama kör değillerdi. Hiçbir zaman kabul etmem. Asla! Savaşın ortalarında mükemmel tank ve uçaklara, güçlü silahlara sahip olmuştuk ama inancımız olmasa Hitler gibi korkunç bir düşmanı, öyle güçlü, disiplinli, tüm Avrupa'yı zapt etmiş bir orduyu katiyen yenemezdik. Belkemiğini kıramazdık. Başlıca silahımız korku değil inançtı, size partim adına yemin ederim (partiye savaş sırasında katıldım ve hâlâ komünistim). Parti kartımdan utanmıyorum ve onu iade etmedim. İnancım kırk bir yılından beri değişmedi...

Tamara Lukyanovna Torop, er, inşaat mühendisi

– Voronej önlerinde Alman orduları durduruldu... Uzun süre şehri ele geçiremediler. Bombalar yağıyordu. Uçaklar köyümüz Moskovka'nın üzerinden geçiyordu. Henüz düşmanla karşılaşmamış, yalnızca uçaklarını görmüştüm. Çok geçmeden savaşın ne demek olduğunu öğrendim...

Hastanemize, tam Voronej önünde bir katarın bombalandığı bildirildi, derhal olay yerine geldik... Ne mi gördük orada? Kıyma gibi bir şey... Dilim varmıyor söylemeye... Of-of-of! İlk önce başhekimimiz toparladı kendini. Yüksek sesle "Sedyeler!" diye bağırdı. En gençleri bendim, on altımı yeni doldurmuştum, herkes bana bakıyor, bayılmamdan korkuyordu. Rayların üzerinde koşturuyor, vagonlara çıkıyorduk. Sedyeye yatıracak kimse yoktu: Yanan vagonlardan ne bir inleme ne bir çığlık sesi geliyordu. Tek parça halinde insan kalmamıştı. Elimi kalbime bastırıyordum, gözlerim korkudan kapanıyordu. Hastaneye döndüğümüzde herkes bir tarafa yığıldı: Kimi başını masaya koydu, kimi bir sandalyeye yaslandı, uyudu kaldı.

Ben de nöbetimi tamamlayıp eve geldim. Ağlamaktan perişan, karyolaya uzanıp yattım ama gözlerimi yumduğum anda her şey tekrar gözümün önüne geliyordu... Annem işten geldi ve Mitya Dayım... Annemin sesini duydum:

"Lena'nın hali ne olacak bilmiyorum," diyordu, "hastaneye gitmeye başladı başlayalı yüzü bile değişti baksana. Kendine benzemez oldu, susuyor, kimseyle konuştuğu yok, uykusunda çığlıklar atıyor. Yüzü gülmez oldu. Eskiden nasıl şen şakraktı hatırlarsın. Artık hiç şaka da yapmıyor."

Annemi dinlerken gözyaşlarımı tutamadım.

...Kırk üç yılında Voronej kurtarıldığında askeri koruma kuvvetlerine katıldım. Orada sadece kızlar vardı. Hepsi on yedi-yirmi yaşlarında genç, güzel kızlar. Daha önce o kadar güzeli bir arada görmemiştim. İlk olarak

Marusya Prohorova'yı tanıdım, Tanya Fyodorova'nın arkadaşıydı. Aynı köydendiler. Tanya ciddi kızdı, temizliği, düzeni severdi, Marusya ise şarkı söylemeyi, dans etmeyi. Muzır mâniler söylerdi. En çok da makyaj yapmayı severdi, aynanın önüne geçer, saatlerce otururdu. Tanya onu azarlardı: "Süslenip püsleneceğine üniformanı ütüle, karyolanı güzelce düzeltiver." Bir de Paşa Litavrina vardı, pek yaman kızdı. Şura Batişeva'nın arkadaşı. Utangaç, mütevazı, içimizdeki en sakin kişiydi. Lyusya Lihaçova saçlarını sarıp lüle lüle yapar, sonra da gitarını eline alırdı. Gitarla yatar, gitarla kalkardı. En büyüğümüz Polina Neverova'ydı, kocası cephede vefat etmişti, her zaman üzgündü.

Hepimiz askeri üniforma giyiyorduk. Annem beni üniformayla ilk gördüğünde rengi atmıştı:

"Orduya katılmaya mı karar verdin?"

Onu teskin ettim:

"Hayır, anneciğim. Dedim ya sana köprüleri koruyorum diye."

Annem ağladı:

"Savaş yakında bitecek. Sen de şu kaputunu çıkaracaksın."

Ben de öyle düşünüyordum.

Savaşın bittiğini öğrenişimizin üzerinden iki gün geçti, kızıl köşede* bir toplantı düzenlendi. Koruma kuvvetleri komutanı yoldaş Naumov bir konuşma yaptı.

"Sevgili askerlerim," dedi, "savaş bitti. Fakat dün elime bir emir geçti, Batı Yolu'nda askere ihtiyaç varmış."

Salondakilerden biri seslendi:

*SSCB'de kurum ve kuruluşlarda siyasi faaliyet için ayrılmış köşe.

"İyi de orada Banderacılar* var!.."

Naumov sustu, sonra dedi ki:

"Evet, kızlar, Banderacılar var. Kızıl Ordu'ya karşı savaşıyorlar. Ama emir emirdir ve yerine getirilmesi gerekir. Gitmek isteyenler lütfen karakol komutanına dilekçe versin. Gönüllüler gidecek."

Kışlaya döndük, her birimiz karyolasına uzandı. Ses soluk kesildi. Kimse memleketten uzaklara gitmek istemiyordu. Ve kimsenin savaştan sonra ölesi yoktu. Ertesi gün bizi tekrar topladılar. Ben prezidyum masasının başında oturuyordum, üzerine kırmızı örtü serilmişti. Bu masanın başında son kez oturduğumu düşünüyordum.

Koruma kuvvetleri komutanı bir konuşma yaptı:

"İlk gidenin sen olacağını biliyordum, Babina. Hepinize de bravo, kızlar, korkmadınız. Savaş bitti, evlerinize dönebilirdiniz oysa siz vatanınızı korumaya gidiyorsunuz."

İki gün sonra yola koyulmuştuk. Bize bir yük katarı ayarladılar, zemini kuru otla kaplıydı, ot kokuyordu.

O güne kadar Stryi diye bir şehrin varlığından haberim yoktu, şimdi görev yerimiz olmuştu. Şehri beğenmedim – küçük ve çirkindi, her gün müzik eşliğinde birileri defnediliyordu: Ya bir polis ya komünist ya da Komsomollu. Yine ölüm düşmüştü payımıza. Galya Korobkina'yla arkadaş olmuştum. Orada can verdi. Bir kız arkadaş daha edindim... O da bir gece bıçaklanarak öldürüldü... Ve ben şakalaşmayı, gülmeyi orada hepten unuttum...

Yelena İvanovna Babina, koruma kuvvetleri askeri

*1940-1959 yıllarında Stepan Bandera tarafından yönetilen Sovyet karşıtı Ukrayna milliyetçileri.

– Babama çekmişim... Babamın kızıyım...

Babam Miron Lenkov okuma yazma bilmez bir delikanlıdan iç savaş yıllarının takım komutanlarından birine dönüştüğü uzun bir yol yürümüş. Tam bir komünistmiş. O öldüğünde annemle ben Leningrad'da kalmışız, en iyi özelliklerimi hep bu şehre borçluyum. Kitap âşığıydım. Lidiya Çarskaya'nın romanlarını okurken hüngür hüngür ağlar, Turgenyev'e bayılırdım. Şiir severdim...

Kırk bir yılı yazıydı... Haziranın sonunda Don'a, büyükannemin yanına gittik. Savaş bizi yolda yakaladı. Bozkırdan dörtnala süvariler geçiyordu – askerlik şubesi celplerini getiren ulaklardı bunlar. Kazak kadınları eşlerini savaşa yollarken türkü yakıyor, içki içiyor ve sarsılarak ağlıyorlardı. Bokovskaya Köyü'ndeki bölge askerlik şubesine gittim. Kısa ve sert bir şekilde, "Çocukları cepheye almıyoruz," dediler. "Komsomol üyesisin, öyle mi? Çok güzel. Kolhozdaki işlerin bir ucundan tut."

Yanıp kül olmasınlar diye tahılları kürekle eşeliyorduk. Sebzeleri kaldırıyorduk. Ellerimdeki nasırlar sertleşmiş, dudaklarım çatlamış, yüzüm bozkır yanığıyla kaplanmıştı. Kasabalı kızlardan bir farkım varsa o da bir sürü şiir bilmem ve tarladan eve katettiğimiz upuzun yol boyunca ezbere okumamdı.

Bu arada savaş kapıyı çalmak üzereydi. On Yedi Ekim'de faşistler Taganrog'u işgal ettiler. Halk tahliye ediliyordu. Büyükannem evinde kaldı ama kız kardeşimle beni yolladı: "Gençsiniz. Kurtarın canınızı," dedi. Obli-

*Makinelerde, hareketli bölümleri içine alan hareketli veya sabit parça (TDK).

vskaya Köyü'ne kadar beş gün yürüdük. Sandaletlerimizi atmak zorunda kaldık, köye yalınayak girdik. İstasyon müdürü herkesi uyarıyordu: "Kapalı vagon beklemeyin, sahanlıklara oturun. Az sonra bir lokomotif ayarlayıp sizi Stalingrad'a göndereceğiz." Şansımız yaver gitti – yulaf yüklü bir sahanlığa tırmanabildik. Çıplak ayaklarımızı tahılın içine daldırıp, üzerimize bir şal örttük... Koyun koyuna yatıp uyuyakaldık... Ekmeğimiz çoktan bitmişti, balımız da. Son günlerde karnımızı Kazak kadınları doyuruyordu. Verdiklerini almaya çekiniyorduk, ödeyecek paramız yoktu ama onlar ısrar ediyordu: "Yiyin, zavallıcıklar. Şimdilerde herkesin hali harap, birbirimize yardım etmeliyiz." Kendime, bu insanlardan gördüğüm iyiliği unutmama sözü verdim. Hiçbir zaman! Asla! Unutmadım da.

Stalingrad'dan vapurla yola çıktık, sonra tekrar trenle gece ikide Medveditskoye İstasyonu'na vardık. İnsan dalgası bizi perona fırlattı. İki saçak buzuna döndüğümüzden kıpırdayamıyor, düşmemek için birbirimize tutunarak dikiliyorduk. Bir defasında sıvı oksijenden çıkarılıp yere atılınca gözümün önünde paramparça olan kurbağanın akıbetine uğramamak için... Ne mutlu ki yolculuk ettiğimiz birileri bizi hatırladı. Tıklım tıklım dolu bir brıçka yanaştı, bizi arkasına bağladılar. Sırtlarımıza astarı pamuklu ceket giydirdiler. "Yürüyün, yoksa donarsınız," dediler, "bir daha da ısınamazsınız. Sizi götüremeyiz başka türlü." Başlarda düşe kalka yürüyorduk, sonra koşmaya başladık. Bu şekilde on altı kilometre...

Frank Köyü – "Bir Mayıs" Kolhozu. Kolhoz başkanı benim Leningrad'dan geldiğimi ve dokuz sınıf bitirmiş olduğumu öğrenince pek sevindi.

"İyi ya. Bana yardım edersin burada. Muhasebeye bakarsın."

Bir an için sevinir gibi oldum. Fakat sonra başkanın arkasındaki "Kızlar direksiyon başına!" posterini görüverdim.

"Büroda oturmam," diye yanıtladım. "Eğitim verilirse traktör sürebilirim."

Traktörler kar altında kalmıştı. Onları, ellerimiz metalden yanarak, üzerlerinde deri parçaları bırakarak çıkarıp söktük. Paslanmış cıvatalar yuvalarına kaynamış gibi görünüyordu. Saatin aksi yönünde çevirerek yerlerinden oynatmayı başaramadıysak saat yönünde çevirmeye uğraşıyorduk. Aksi gibi... tam bu esnada... yegâne gerçek traktör şoförü ve hocamız, ekip başı İvan İvanoviç Nikitin yerden bitmiş gibi beliriveriyordu. Dünyalar başına yıkılıyor, okkalı bir Rus küfrü savurmadan edemiyordu. Hay ben seni! Ananı... Sövgüsü figan gibiydi. Bir keresinde beni ağlatmıştı...

Tarlaya geri viteste çıkmıştım: STZ'min* vites kutusundaki diş!ilerin çoğu "dişsizdi". Plan basitti: Yirmi kilometrede nasılsa bir traktör bozulur, vites kutusu benimkine takılırdı. Öyle de oldu. Benim dengim traktör şoförlerinden Saroçka Gozenbuk radyatördeki suyun aktığını fark etmeyerek motoru perişan etmişti. Hay senin! Ananı...

Savaştan önce bisiklete bile binmemiştim, şimdi traktör sürüyordum. Uzun zaman motorları tüm kuralları ihlal ederek –açık ateşle– ısıttık. Çekişin ne demek olduğunu öğrendim. Bu uygulamanın ardından traktörün

*Stalingradskiy Traktornıy Zavod (Stalingrad Traktör Fabrikası) kısaltması. Bu fabrikada üretilen traktöre verilen ad.

nasıl çalıştırılacağını – daire çizerek çeviremezsin, yarım daire çizerek çalıştıramazsın. Yağlar ve yakıt savaş zamanı normlarına uygun ölçülerde kullanılmalı. Her bir damlanın bedelini kellenle ödersin, erimiş yatağın bedelini de. Hay senin! Ananı... Her damlanın...

O gün... Tarlaya çıkmadan önce yağı kontrol etmek için karterin musluğunu açmıştım. Kesilmiş sütün suyuna benzer bir sıvı aktı. Ekip şefine seslenerek yağın yenilemesi gerektiğini söyledim, yanıma geldi, eline düşen damlayı ovaladı, nedense koklayıp "Endişelenme!" dedi, "bir gün daha iş görür." İtiraz ettim: "Olmaz, kendiniz demiştiniz..." Parladı: "Dedim de başıma iş aldım – kurtuluş yok sizden. Şehir bebekleri! Çok biliyorsunuz. Hay senin! Ananı... Yürü, lanet olası..." Yürüdüm ben de. Hava sıcak, traktörden duman tütüyor, nefes alamıyorum ama hepsi bir yana: Acaba yataklar ne durumda? Bir tıkırtı duyar gibiyim. Duruyorum – ses yok. Yükleniyorum – tıkırdıyor! Ve birdenbire tam koltuğumun altında – tık, tık, tık!

Motoru durdurup kontrol kapağına koştum – iki krank mili yatağı eriyip gitmiş! Yere çöktüm, tekerleğe sarıldım ve savaş başladığından beri ikinci kez ağladım. Kendi suçumdu, yağın durumunu görmüştüm! Küfür yemekten korkmuştum. Adama küfürle cevap vermek icap ederdi ama yapamamıştım – entelektüel müsveddesi.

Sesler duydum, dönüp baktım. İşe bak! Kolhoz başkanı, motor-traktör istasyonu müdürü, politika bölümü başkanı ve tabii bizim ekip başı. Hep onun yüzünden!

Hiç kıpırdamadan dikiliyor. Anlamış durumu. Sesi çıkmıyor. Hay senin! Ananı...

Motor-traktör istasyonu müdürü de anladı:

"Kaç tane?" diye sordu.

"İki," diye yanıtladım.

Savaş dönemi kurallarına göre mahkemeye gidilmesi gerekiyordu. Madde: ihmalkârlık ve sabotaj.

Politika bölümü başkanı ekip şefine döndü:

"Kızlarına neden göz kulak olmuyorsun sen?" dedi. "Ben şimdi bu çocuğu nasıl mahkemeye veririm!"

Bir şekilde atlatmış oldum. Konuşulup geçildi. Fakat ekip başı bir daha benim yanımda küfür etmedi. Bense öğrendim... Hay senin! Ananı... Sıralıyordum lafları...

Sonra yüzümüz güldü: Annem bulundu. O gelince yeniden aile olduk. Annem bir gün, "Bana kalırsa okula dönmelisin," dedi.

Bir an için anlayamadım:

"Nereye?"

"Onuncu sınıfı senin yerine başkası mı bitirecek?"

Tüm yaşadıklarımdan sonra tekrar okul sıralarına dönmek, problem çözüp kompozisyon yazmak, faşist vurmak yerine Almanca fiilleri ezberlemek tuhaftı! Hem de düşman Volga'ya varmışken!

Fazla beklemem gerekmeyecekti: Dört ay sonra on yedime girecektim. On sekiz değilse de on yedi. İşte o zaman kimseler beni eve döndüremezdi! Hiç kimse! Bölge komitesinde her şey yolunda gitti ama askerlik şubesinde mücadele vermem gerekti. Yaşım ve gözlerim nedeniyle. Birincinin ikinciye yararı oldu... Yaşımdan söz açılınca askerlik şubesi başkanına "bürokrat" diye hakaret ettim... Sonra da açlık grevi ilan ettim... Yanına oturdum ve iki gün boyunca, teklif ettiği ekmekle sıcak suyu reddederek

yerimden kıpırdamadım. Açlıktan ölmekle fakat öncesinde bir not bırakıp akıbetimin sorumlusunu bildirmekle tehdit ettim onu. Korktuğunu veya inandığını sanmam ama yine de beni sağlık kontrolüne gönderdi. Aynı odada yapılıyordu zaten kontrol. Oracıkta. Gözlerimi muayene eden doktor "üzgünüm" gibisinden kollarını aralayınca şube başkanı güldü ve boşuna aç kaldığımı söyledi. Acımıştı halime. Bense açlık yüzünden bir şey göremediğimi söyledim. Pencerenin önüne, o meşum tablonun yakınına gittim ve hüngür hüngür ağlamaya koyuldum. Ta ki... Uzun süre ağladım... Ta ki alt sıradaki harfleri ezberleyene kadar. Sonra gözyaşlarımı silip bir kez daha muayeneden geçebileceğimi söyledim. Geçtim de.

Kırk iki yılının on kasımında emredildiği üzere on gün yetecek erzakımızı alıp biz (yirmi beş kadar kız) kırık dökük bir kamyonun arkasına bindik, başladık *Emir Verildi** şarkısını söylemeye; "iç savaşa" sözlerini "ülkemizi korumaya" diye değiştirerek. Yemin ettiğimiz Kamışin'den ayrılıp Volga'nın sol kıyısı boyunca yürüyerek Kapustin Yar'a** kadar geldik. Yedek alayı orada konuşlanmıştı. Orada binlerce erkeğin arasında neredeyse kaybolduk. Çeşitli birliklerden gelen "müşteriler" takviye kuvvet alıyorlardı. Bizi görmezden geliyor, önümüzden geçip gidiyorlardı...

Yolda Annuşka Rakşenko ve Asya Basina'yla tanışmıştım. İkisi de vasıfsızdı, bense mesleğimi askeriye için geçersiz buluyordum. O yüzden hangi meslekten insan

*Emir verildi: Erkek batıya,/ Kız diğer tarafa.../ Komsomollular gidiyordu/ İç savaşa.

**Astrahan Bölgesi'nde 1946 yılında kurulan, ilk Sovyet balistik füzelerinin denendiği saha.

gerekse biz üçümüz aynı anda üç adım öne çıkıyor, her tür işi yerinde çabucak öğrenebileceğimizi sanıyorduk. Almıyorlardı bizi.

Gelgelelim "şoförler, traktör sürücüleri, makinistler – üç adım ileri!" komutunu duyup da öne çıktığımızda bir "müşteri" ki genç bir üsteğmendi, geçip gidemedi. Ben üç değil beş adım öne çıkmışım, üsteğmen durdu.

"Neden sadece erkekleri seçiyorsunuz? Ben de traktör şoförüyüm!"

Şaşırdı:

"Olamaz. Traktörün çalışma düzenini söyle bakayım."

"Bir, üç, dört, iki."

"Yatak erittin mi hiç?"

Dürüstçe iki krank mili yatağı erittiğimi itiraf ettim.

"Peki. Alıyorum seni. Dürüstlüğünün hatırına." Ve başını sallayıp geçti.

Arkadaşlarım da gelip yanımda durdu. Üsteğmen, olması gereken de buymuş gibi davrandı. Hay senin! Anamı...

Birlik komutanı yeni askerlerle tanışırken üsteğmene, "Ne diye getirdin bu kızları?" diye sordu.

Beriki utandı ve bize acıdığını söyledi: Başka yere düşerlerse keklik gibi avlanırlar diye düşünmüş.

Komutan iç geçirdi:

"İyi. Birini mutfağa gönder, birini depoya, en okumuş olanını da karargâha yazıcı olarak yolla." Sustu ve ekledi: "Yazık, güzel kızlar."

En "okumuş" olan bendim ama yazıcı olacak değildim! Hem güzelliğimizden ona neydi? Askeri disiplini filan unutup resmen şaha kalkıverdim:

"Biz gönüllüyüz! Yurdumuzu korumaya geldik. Sadece askeri birliklere gideriz..."

Albay nedense hemen pes etti:

"Madem öyle, gidin bakalım. İkisini – göçebe ekibe, tezgâh başına, şu sivri dilliyi de motor montajına," dedi.

Böyle başladı Kırk Dördüncü Oto Zırhlı Tank Sahra Atölyesi'ndeki hizmetimiz. Tekerlek üzerinde bir fabrikaydı bu. "Göçebe" denen araçların üzerinde tezgâhlar duruyordu: freze, delme, düzleme, torna tezgâhları; elektrik santrali, dökme, vulkanizasyon. Tezgâhlarda ikişer kişi çalışıyordu. Her biri on ikişer saat, bir dakika mola vermeksizin... Öğle ve akşam yemeklerine, kahvaltıya gidenin yerine ekip arkadaşı bakıyordu. Birinin görev sırası geldiyse diğeri yirmi dört saat çalışıyordu. Karda, çamurda çalışıyorduk. Bombardıman altında. Ve artık kimse güzel olduğumuzu söylemiyordu. Ama güzel kızlara acıyorlardı savaşta, daha çok acıyorlardı. Bu doğru. Onları gömmek acıydı... Annelerine vefat kâğıdı yollamak... Hay senin! Ananı...

Şimdi sık sık rüyalar görüyorum... Gördüğümü biliyorum ama nadiren hatırlıyorum. Bir yere gitmişim hissi kalıyor... Gidip dönmüşüm... Gerçek hayatta seneler süren şey rüyada bir saniyeye sığıyor. Kimi zaman da rüyayla gerçekliği karıştırıyorum... Sanırım Zimovniki'deydik, bir-iki saat uzanmak için gelmiştim ki bombardıman başladı. Hay senin! Ananı... İki saatlik uyku gibi bir zevki feda edeceğime canımı alsınlar daha iyi diye düşünmüştüm. Yakınlarda bir yerde şiddetli bir patlama oldu. Bina sallandı. Ben yine de uyudum...

Korkum filan yoktu, öyle bir şey hissetmiyordum. Ye-

min ederim. Sadece en yoğun saldırılardan sonra oyuk dişim sızlardı. O da çok sürmezdi. Savaştan birkaç sene sonra vücudumun çeşitli bölgelerinde baş gösteren kesintisiz, dayanılmaz ve basbayağı anlamsız ağrılar yüzünden uzmanlara başvurmam gerekmese, bugün bile kendimi müthiş cesur addedebilirdim. Son derece tecrübeli bir sinir hastalıkları doktoru yaşımı öğrenince hayret etmişti:

"Yirmi dört yaşındaki bir gencin otonom sinir sistemi nasıl çöker! Hayatınızı nasıl sürdürmeyi düşünüyorsunuz siz?"

Gayet güzel yaşamayı düşündüğümü söyledim ona. Bir defa hayattaydım! Hayatta kalmayı ne çok istemiştim! Evet, ölmedim ama savaşın bitiminden birkaç ay sonra eklemlerim şişti, sağ kolum tutmaz oldu ve feci şekilde ağrımaya başladı, gözlerim daha da bozuldu; böbreğim aşağı inmiş, karaciğerim yerinden oynamış ve anlaşıldığı üzere otonom sinir sistemim çökmüştü. Savaş boyunca okuma hayalleri kurmuştum. Üniversite benim için ikinci Stalingrad oldu. Neyse ki okulu bir yıl önce bitirdim, yoksa gücüm yetmeyecekti. Dört yıl boyunca yaz kış bir kaputun içinde gezdim, bir de solup solup ağaran asker gömleğinin... Hay senin! Ananı avradını...

Antonina Mironovna Lenkova, sahra zırhlı tank atölyesi otomobil tamircisi

"ASKERE İHTİYAÇ VARDI... BİZLERSE GÜZEL OLMAK İSTİYORDUK HÂLÂ..."

Birkaç sene içinde yüzlerce hikâyeyi not ettim... Raflarımda yüzlerce kaset ve binlerce basılı kâğıt tasnif edilmiş vaziyette duruyor. Pürdikkat dinliyor, dikkatle okuyorum...

Savaş âlemi, bilmediğim bir yönüyle gitgide daha da şaşırtıyor beni. Sözgelimi eskiden merak etmezdim: Yıllarca insan boyundan alçak siperlerde, çıplak toprak üzerinde, ateş başında uyumak, çizme ve kaputla gezmek, hiç gülememek, dans edememek ne demekti onlar için? Yazlık elbise giyememek? Pabuçlardan, çiçeklerden uzak düşmek... Ne de olsa yaşları on sekiz-on dokuzdu! Savaşta kadın yaşantısına yer olmadığını düşünürdüm. Kadın gibi yaşamak imkânsız, neredeyse yasaktı. Meğer yanılmışım... Kısa süre sonra, ilk görüşmelerde fark ettim ki kadınlar neden bahsederlerse etsinler, bu ölüm bile olsa, varlıklarının yok edilemez bir parçasını teşkil eden güzelliği hep hatırlıyorlardı (evet!): "Tabutun içinde yatarken nasıl da güzeldi... Gelin gibi..." (*A. Strotseva, piyade*) ya da: "Madalya alacağım ama sırtımda eski püskü bir asker gömleği... Gazlı bezden bir yaka diktim. Ne de olsa beyaz... O an kendimi öyle güzel zannediyordum ki. Bir aynacık da yoktu ki elimde bakınayım. Neyimiz varsa bombardımanda gitmişti..." (*Y. Yermakova, muhabere-*

ci). Naif genç kızlık hilelerinden, küçük sırlarından, görünmez işaretlerinden, savaşın "erkekçe" yaşayışı ve işleri ortasında ne olursa olsun kendileri kalma arzularından neşe ve keyifle bahsediyorlardı. Tabiatlarına ihanet etmek istememişlerdi. Şaşılacak şey, hafızaları askerlik yaşantısına dair ne çok ayrıntıyı (üzerinden kırk yıl geçtiği halde) saklayabilmişti. Detaylar, tonlar, renk ve sesler. Onların dünyasında gündelik hayatla varoluş iç içe geçmişti ve varoluşun seyri başlı başına kıymetliydi; savaşı yaşamdan bir kesit olarak anımsıyorlardı. Olup bitenlerden ziyade yaşamın kendisiydi hatırladıkları; konuşmalarında küçük şeylerin büyük şeyleri ve hatta tarihi alt edişine sıkça şahit olmuştum. "Güzelliğim savaşta kaldı, ne acı... En iyi yıllarım orada geçti. Yanıp kül oldu. Sonra zaten çabucak yaşlandım..." (*Anna Galay, tüfekçi*).

Senelerin uzun mesafesinden bakıldığında kimi olaylar ansızın büyürken diğerleri küçülüyordu. Büyüyen insani, mahrem olandı; benim gözümde ve –hayret– onların gözünde de en ilginç ve yakın olan da buydu. İnsani olan, özü itibariyle gayriinsani olana galebe çalıyordu. "Gözyaşlarımdan korkma. Acıma da halime. Canım yansa da sana müteşekkirim, bana genç halimi hatırlattın..." (*K.S. Tihonoviç, çavuş, uçaksavar topçusu*).

Bu savaşı da bilmiyordum ben. Varlığından haberim dahi yoktu...

Erkek Çizmeleri ve Kadın Şapkaları Üzerine

– Toprağın içinde yaşıyorduk... Köstebekler gibi... Yine de elimizde birkaç süs kalıyordu. Mevsim baharsa bir dal getirir koyuverirdik köşeye. İçimiz açılırdı. Ertesi

güne çıkacak mıyız belli değildi ama o kısmını içimizden düşünürdük. Ne çok, ne çok şey hatırlıyor insan... Kızlardan birine evinden yün elbise göndermişlerdi. Aslında elbise giymek yasaktı ama yine de imrenmiştik. Başçavuş, erkek tabii, homurdanmıştı: "Bir çarşaf yollasalar daha iyi olurdu. İşine yarardı bari." Çarşafımız yoktu, yastığımız da. Dalların, samanların üzerinde uyuyorduk. Ama ben küpelerimi bir köşeye saklamıştım, geceleri takıp öyle uyuyordum...

İlk kez beyin sarsıntısı geçirdiğimde duyamıyor, konuşamıyordum. Kendime demiştim ki, "Eğer sesime kavuşamazsam gider kendimi bir trenin altına atarım." Nasıl güzel şarkı söylerdim – gitti sesim. Neyse ki kavuştum sonradan ona. Mutluluktan küpelerimi takasım gelmişti. Küpelerle nöbete geldim – sevinçten bağırıyordum:

"Üsteğmen yoldaş, nöbetçi falanca bildirir..."

"Bunlar ne peki?"

"Nasıl efendim?"

"Yıkıl git karşımdan!"

"Ne oldu ki?"

"O küpeler derhal sökülecek! Böyle asker mi olur?"

Üsteğmen pek yakışıklıydı. Bizim kızların hepsi birazcık âşıktı ona. Savaşta askere, yalnızca askere ihtiyaç olduğunu söylerdi bize. Askere ihtiyaç vardı... Bizlerse güzel olmak istiyorduk hâlâ... Bütün savaş boyunca bacaklarımı sakatlamaktan korktum. Güzeldi bacaklarım. Erkeğe ne gam? Bacaklarını kaybetmek bile o kadar koymaz. Nasıl olsa kahramandır. Koca adayı! Ama kadının kaderini değiştirir sakatlık. Kadının kaderini...

Mariya Nikolayevna Şelokova, çavuş, muhabere mangası komutanı

– Savaş boyunca hep gülümsedim... Mümkün olduğunca sık gülümsemem gerektiğini düşünüyordum çünkü kadın dediğin ışık saçmalı. Cepheye yollamadan önce ihtiyar profesörümüz öyle öğütlemişti bize: "Yaralılara onları sevdiğinizi söylemelisiniz. En güçlü ilacınız sevginizdir. Sevgi korur, hayatta kalma gücü verir." Acıdan ağlayan yaralıya, "Yok, canım. Yok, güzelim..." diye teselli verirdik. "Beni seviyor musun, hemşirecik?" diye sorarlardı. (Biz gençlere "hemşirecik" derlerdi hep.) "Tabii ki seviyorum. Sen bir an evvel iyileşmeye bak," derdik. Onlar bize gücenebilir, sövebilirlerdi ama biz asla. Tek bir kaba söz için ceza verirlerdi bize, askeri hapishaneye kadar yolu vardı.

Zor... Zor elbet... Etraf erkek doluyken arabaya binmek bile zor. Kamyonlar da yüksekti, özel sıhhiye araçları. Ta tepeye tırman tırmanabilirsen!..

Vera Vladimirovna Şevaldışeva, üsteğmen, cerrah

– Bir vagon verdiler bize... Yük vagonu... Biz on iki kızız, kalanlar hep erkek. Tren on-on beş kilometre gidip duruyor. On-on beş kilometrede bir kör hatta giriyoruz. Ne su var, ne tuvalet... Düşünebiliyor musunuz?

Erkekler molada ateş yakar, bitlerini silkeler, kurutur. Ya biz ne yapalım? Bir binanın arkasına saklanıp orada soyunuyoruz. Bir örgü kazağım vardı – her milimetresine, her ilmeğine bitler sinmişti. Görsen miden bulanır. Baş biti, vücut biti, kasık biti... Bende hepsinden mevcuttu... Erkeklerin yanında icabına bakamazdım ki... Onlarla birlikte ateşe tutacak halim yok ya bitleri. Utanırım. Attım kazağı, kaldım bir elbiseyle. Sağ olsun bir

istasyonda yabancı bir kadın bana bir bluzla, eski ayakkabılarını verdi.

Uzun süre trenle gittik, sonra uzun uzun yürüdük. Hava buz gibiydi. Yürürken devamlı aynaya bakıyordum: Bir yerim donmuş mu diye. Akşama doğru yanaklarımın donduğunu gördüm. Ne aptalmışım... Yanaklar donunca bembeyaz olur diye duymuştum. Benimkiler al aldı. Hep donuk kalsalar diye düşünmüştüm. Ertesi gün kararmışlardı...

Nadejda Vasilyevna Alekseyeva, er, telgrafçı

– Güzel kızlarımız çoktu... Bir gün hamama gittik, içinde bir de kuaför var. Eh, birbirimizden göre göre hepimiz kaşlarımızı boyattık. Komutan verdi bize zılgıtı: "Savaşmaya mı geldiniz, baloya mı?" Bütün gece ağladık, silindik. Sabah, "Bana asker lazım asker, hanım değil. Hanımlar savaştan sağ çıkmaz," diye çıkıştı her birimize. Çok sert bir komutandı. Savaştan önce matematik öğretmeniymiş...

Anastasiya Petrovna Şeleg, onbaşı, balon pilotu

–Bana iki ömür sürmüşüm gibi geliyor bazen – birini erkek, diğerini kadın olarak...

Harp akademisine girer girmez askeri disiplinle tanıştık: Eğitimde, sırada, kışlada – her şey yönetmeliğe uygun olacak. Kızız diye bize asla torpil geçilmiyordu. Tek duyduğumuz: "Konuşmayı kes!", "Muhabbeti kes!" Akşamları azıcık oturmaya, bir şeyler işlemeye can atarsın... Kadınsı bir şeyleri hatırlamaya... Katiyen izin verilmezdi. Evden uzak düşmüştük tabii, ev meşgalelerinden, kendimizi bir tuhaf hissediyorduk. Bir saat istirahat hakkımız

vardı, onda da Lenin odasında* oturur mektup yazardık; serbest dikilmek, konuşmak mümkündü. Ama öyle gülüşmeler, bağrışmalar yasaktı.

– Şarkı söyleyebilir miydiniz?

– Hayır, yasaktı.

– Neden yasaktı?

– Kurallara aykırıydı. Sırada söyleyebilirsin, komut verildikten sonra. "Şarkıcı, başla!" diye bir emir vardır.

– Öylesine söyleyemezsin ama?

– Söyleyemezsin. Yönetmeliğe uymaz.

– Alışmak zor oldu mu?

– Sanırım ben bunlara hiç alışamadım. Daha yeni uyumuşken "Kalk!" emri verilirdi. Bir rüzgâr yataklarımızdan koparıp götürürdü bizi sanki. Giyinirken –malum, kadınların erkeklere nazaran daha fazla giysisi olur– bir o parçayı düşürürsün yere, bir diğerini. Nihayet elinde kemer fırlarsın soyunma odasından. Ayaküstü kaputunu kaptığın gibi soluğu silah odasında alırsın. Orada küreğine kılıfını geçirir, kemerin arasına sokarsın, fişek çantasını takarsın üzerine, yarım yamalak düğmelerini iliklersin. Tüfeğini kapar, giderayak sürgüsünü çeker ve dördüncü katın merdivenlerinden resmen yuvarlanarak aşağı inersin. Sırada üzerine çekidüzen verirsin. Bütün bunlar için birkaç dakikan vardır.

Bir keresinde cephede ne oldu... Çizmelerim ayağıma üç numara büyüktü; yamulmuşlardı, toz içlerine işlemişti. Ev sahibi kadın iki yumurta vermişti bana: "Yolluk yaparsın, pek çelimsizsin, kırılıp gideceksin," diyerek. Gizlice, ona göstermeden o iki yumurtayı kırdım, küçü-

*Sovyet kışlasında askerlerin dinlenme odası.

cüklerdi, çizmelerimi temizledim. Karnım da açtı tabii ama kadınca kaygılar üstün geldi – güzel olma isteği. O kaputlar insanın tenini nasıl keser bilseniz, nasıl ağırdır, nasıl erkek işi – kemer filan, her şey. En sevmediğim şey de kaputun sürtünüp boynumu kesmesiydi, bir de şu çizmeler. Adım atışımız değişiyordu, her şey değişiyordu…

Mahzun olduğumuzu hatırlıyorum. Hep mahzunduk…

Stanislava Petrovna Volkova, asteğmen, istihkâm takımı komutanı

– Bizi asker yapmak kolay olmadı… Hem de hiç…

Üniformalarımızı giydik. Başçavuş sıraya dizdi:

"Burun hizası!"

Çizmelerimizin burunlarını aynı hizaya getirdik getirmesine ama kendimiz geride kalıyoruz, zira çizmeler kırk-kırk bir numara. Başçavuş:

"Burunları göreyim, burunları!" diye bağırıyor.

Sonra:

"Dördüncünün göğsünü gör!"*

Tabii biz beceremiyoruz onu, avazı çıktığı kadar bağırıyor başçavuş:

"Gömleklerin ceplerine ne koydunuz?"

Biz gülüyoruz.

"Kes gülüşmeyi!" diye bağırıyor başçavuş.

Selamlama usulünü net ve doğru bir şekilde uygulayabilmemiz için sandalyelerden afişlere kadar her şeyi selamlattı bize. Ah, ah, az uğraşmadı bizimle.

*Askerler sıraya girdiklerinde her birinin kendinden sonraki dördüncü kişinin göğsünü görebileceği şekilde düz durmaları gerektiğini bildiren komut.

Şehrin birinde bizi sıraya sokup hamama götürdüler. Erkekleri erkek bölümüne, bizi – kadın. İçerideki kadınlar bastılar çığlığı, herkes bir yerini örtüyor: "Askerler geliyor!" diyerek. Kız mıyız erkek miyiz ayırt etmek mümkün değil ki: Başlarımız tıraşlı, üzerimizde askeri üniformalar. Bir seferinde de tuvalete gidelim dedik – kadınlar polis çağırdılar.

"E, nereye gidelim?" diye sorduk polise.

Bu defa o başladı kadınlara bağırmaya:

"Kız bunlar yahu!"

"Ne kızı be, bildiğin asker işte..."

Mariya Nikolayevna Stepanova, binbaşı, nişancı kolordusunda muhabere komutanı

– Tek hatırladığım, yol. Yollar... Kâh ileri, kâh geri...

İkinci Beyaz Rusya Cephesi'ne geldiğimizde bizi tümen karargâhında tutmak istediler, "Kadın başınıza ne işiniz var ön hatta," diyerek. "Hayır efendim," dedik, "biz keskin nişancıyız, nerede ihtiyaç varsa oraya gönderin." O zaman dediler ki: "Sizi bir alaya yollayacağız. Orada iyi bir albay var, kızlara kol kanat geriyor." Her komutan bir olmazmış. Aynen böyle söylediler bize.

Albay ilk karşılaşmamızda bize dedi ki: "Bakın kızlar, mademki savaşmaya geldiniz savaşın ama başka işlerle uğraşmak yok. Etrafınız erkek dolu, kadın yok. Şeytan bilir nasıl izah edeceğiz size bazı şeyleri. Savaş bu, hatunlar, savaş..." Daha bebe olduğumuzun farkındaydı. İlk hava akınıydı. Yere çömelmiş, başımı kollarımla örtmüştüm. "Kollarıma da yazık" diye düşünmüştüm sonra. Henüz ölüme hazır değildim.

Almanya'da başımıza gelen bir olay... Of, çok komik! Bir Alman kasabasında bizi geceyi geçirmemiz için bir şatoya yerleştirdiler. Bir sürü oda, koca koca salonlar. Nasıl salonlar ama! Dolaplar tıka basa güzel kıyafetlerle dolu. Kızlar kendilerine birer elbise seçti. Ben de sarı bir tane beğendim, bir de sabahlık ama o kadar güzel bir sabahlık ki anlatamam – uzun, hafif... Tüy gibi! Yatma vakti geldi, hepimiz felaket yorgunuz. Giydik o elbiseleri, yattık. Hoşumuza gidenleri giyip hemen uyuduk. Ben elbisenin üzerine bir de sabahlığı geçirmiştim...

Başka bir seferinde terk edilmiş bir şapka atölyesinde kendimize şapkalar seçtik; az da olsa takabilmek için bütün gece oturarak uyuduk. Sabah kalktık... Son bir kez aynaya baktık... Ve çıkardık, tekrar asker gömleklerimizi, pantolonlarımızı giydik. Yanımıza hiçbir şey almazdık. Yolda bir iğne bile ağırlık yapar. Kaşığını koncunun içine geçirir gidersin, o kadar..."

Bella İsaakovna Epşteyn, çavuş, keskin nişancı

– Erkekler... Şey... Bizi anlamazlardı bazen...

Fakat albayımız Ptitsın'ı çok severdik. "Baba" derdik ona. Başkalarına benzemezdi, kadın ruhundan anlardı. Moskova önlerinde, ordumuz çekilirken, en zor zamanda yani, demişti ki bize:

"Kızlar, Moskova şurası. Size bir kuaför getirteceğim. Kaşlarınızı, kirpiklerinizi boyatın, saçlarınızı yaptırın. Aslında yasaktır ama ben güzel olmanızı istiyorum. Savaş uzun... Yakında biteceği de yok..."

Ve bir kadın kuaför getirmişti bize. Saçlarımıza perma yaptırmış, boyanmıştık. Nasıl mutlu olmuştuk...

Zinaida Prokofyevna Gomareva, telgrafçı

– Ladoga Gölü'nün buzları üzerinde koşuyoruz... Hücuma geçmişiz. Birden şiddetli bir ateşe maruz kaldık. Etraf su, yaralanan anında dibi boyluyor. Ben sürünüyor, yaraları sarıyorum; birinin yanına gittim, bacaklarından yaralanmış, bilincini yitirmek üzere ama itiyor beni, elini çantasına sokuyor. Acil durum erzakını arıyor. Ölmeden önce karnını doyurmanın derdinde... Buza çıkmadan önce gıda maddeleri dağıtılmıştı. Yarasını sarmak istiyorum fakat o çantaya abanıyor, Nuh diyor peygamber demiyor: Erkekler açlığa çok zor dayanırdı. Açlık ölümden beterdi onlar için...

Kendimle ilgili de aklımda şu kalmış... Başlarda ölümden korkarsın... Şaşkınlık ve merak iç içedir. Sonra ne biri kalır ne diğeri – yorgunluktan. Devamlı gücünün sınırındasındır. Sınırının da ötesinde. Sonuna kadar kalan tek şey – ölümden sonra çirkin olma korkusu. Kadınca bir korku... Mermi paramparça etmesin de ne olursa olsun... Bilirim çünkü nasıl olduğunu... Kendim topladım paramparça bedenleri...

Sofya Konstantinovna Dubnyakova, sıhhiyeci

– Yağmurlar dinmek bilmiyor... Çamurun içinde koşuyoruz, insanlar çamurlara düşüyor. Yaralılar, ölüler. O bataklıkta can vermeyi kim ister? O kara bataklıkta. Gencecik bir kız nasıl olur da o çamurda yatar... Başka bir seferinde, Beyaz Rusya ormanlarında küçük kuş kirazı çalıları görmüştük. Mavi kardelenler. Bütün çayır maviye boyanmıştı. O çiçeklerin içinde ölmek vardı işte! Orada yatmak... Aklım bir karış havada, yaşım on yediydi... Ölümü böyle tasavvur ediyordum...

Bana göre ölmek uçup bir yere gitmek demekti. Bir keresinde, gece vakti, ölümden bahsettik, sadece bir kere. Bu kelimeyi telaffuz etmekten korkuyorduk...

Lyubov İvanovna Osmolovskaya, er, keşifçi

– Alayımız tamamen kadınlardan oluşuyordu... Cepheye kırk iki yılının mayısında geldik...

Bize bir "Po-2" uçağı verdiler. Küçük, yavaş. Sadece alçaktan, genellikle yere çok yakın uçuyordu. Tam yerin üzerinden! Savaştan önce havacılık kulübüne giden gençler bu uçaklarda uçmayı öğrenirdi, askeri amaçla kullanılacakları kimsenin aklına bile gelmezdi. Uçak ahşaptandı, olduğu gibi kontrplak, üzerine perkal geçirilmiş. Gazlı bez aslında. Tek bir isabetli atışla alev alır ve yere varmadan, havada tutuşurdu. Kibrit gibi. Tek dikkate değer metal parçası motorun kendisi – M-II'ydi. Sonraları, savaşın sonlarına doğru bize paraşüt verdiler ve mitralyözü pilot kabinine koydular, bunun öncesindeyse hiç silahımız yoktu, alt kanatların altında dört bomba askısı, o kadar. Şimdi olsa bize kamikaze derlerdi, öyleydik de belki. Evet! Öyleymişiz! Fakat zafer bizim hayatlarımızdan kıymetli görülüyordu. Zafer!

Nasıl mı dayanıyorduk? Söyleyeyim...

Emekliye ayrılmadan önce "Çalışamazsam ne yaparım?" düşüncesi beni hasta etmeye yetmişti. Elli yaşımdan sonra neden ikinci bir enstitü bitirdim sanıyorsunuz? Tarihçi oldum. Aslında jeologdum ben fakat iyi bir jeoloğun her daim sahada olması gerekir, benimse eski gücüm kalmamıştı. Doktor geldi, kardiyogramım çıkarıldı, sordular:

"Ne zaman enfarktüs geçirmiştiniz?"

"Ne enfarktüsü?"

"Kalbiniz yara izleri içinde."

Bu yara izleri belli ki savaştan kalmış. Hedefin üzerinde gezinirken zangır zangır titrer insan. Tepeden tırnağa titrersin çünkü aşağısı yangın yeridir: avcı uçakları, uçaksavarlar... Birkaç kız dayanamamış, alaydan ayrılmak zorunda kalmıştı. Biz genellikle geceleri uçardık. Bir ara bizi gündüz görevlerine de göndermeyi denediler fakat çabuk vazgeçtiler bu teşebbüsten. "Po-2"lerimiz piyade tüfeğiyle kolayca vuruluyordu...

Gecede on ikişer uçuş yapardık. Ünlü as pilot Pokrışkin'i bir uçuştan döndüğü sırada görmüştüm. Dayanıklı adamdı, bizim gibi yirmi, yirmi üç yaşında da değildi: Uçağının yakıt ikmali yapılırken teknisyen gömleğini çıkarıp sıkmıştı. Sanırsın yağmura tutulmuş, öyle su çıkmıştı gömlekten. Şimdi bir de bizim halimizi düşünün. Uçuş dönüşü kabinden çıkacak gücümüz olmazdı, çekerek çıkarırlardı bizi. Plançeteyi taşıyamaz, yerde sürüklerdik.

Ya silahçı kızlarımızın emeği! Dört bombayı –dört yüz kilogram demektir bu– makineye elleriyle takmaları gerekirdi. Gece boyu uçağın biri kalkar, diğeri iner. Bünyelerimiz o kadar değişim göstermişti ki savaş sırasında kadınlıktan çıkmıştık. Kadınlara has şeyler... Aybaşı filan... Anlarsınız işte... kalmamıştı... Savaştan sonra doğuramayanlar oldu.

Hepimiz sigara içerdik. Ben de içerdim, az da olsa sakinleştirirdi sanki. Uçuştan titreye titreye döner, bir sigara yakıp sakinleşmeye çalışırsın. Deri ceketler, pantolonlar, asker gömlekleri giyerdik, kışın bir de kürklü ceketler. İster istemez yürüyüşümüz, hareketlerimiz de erkeksi bir

hal almıştı. Savaş bittiği zaman bize haki elbiseler diktiler. Birdenbire kız olduğumuzu hissettik...

Aleksandra Semyonovna Popova, muhafız bölüğü teğmeni, pilot

– Yakınlarda bir madalya aldım. Kızıl Haç'tan... Uluslararası altın Florence Nightingale madalyası. İnsanlar tebrik ediyor, şaşırıyorlar: "Yüz kırk yedi yaralıyı nasıl kurtarabildiniz? Savaş fotoğraflarına bakılırsa minyatür bir kızmışsınız," diyorlar. Evet, belki iki yüz kişiyi çıkarmışımdır ateşin içinden, o zaman sayan mı vardı? Aklıma bile gelmezdi, anlamıyorduk öyle şeylerden. Kan gövdeyi götürürken oturup not mu tutacaksın? Ben asla hücumun bitmesini beklemezdim, çatışma devam ederken sürünerek gider yaralıları toplardım. Şarapnel yarası almış adama bir-iki saat sonra müdahale etmenin anlamı yok ki, kan kaybından ölmüş olur.

Üç kez yaralandım, üç kez beyin sarsıntısı geçirdim. Savaşta herkesin kendince bir hayali vardı: Kimi eve dönmeyi, kimi Berlin'e varmayı hayal ederdi, bense doğum günüme kadar yaşamayı, on sekizimi görmeyi. Nedense daha önce, on sekiz bile olamadan ölmekten korkardım. Pantolon giyer, kep takardım, üstüm hep yırtık pırtıktı çünkü devamlı dizlerinin üzerinde sürünüyorsun, sırtında yaralıları taşıyorsun. Bir gün ayağa kalkıp da yürüyebileceğime inanamazdım. Hayaldi bu! Bir keresinde tümen komutanı geldi, beni görünce sordu: "Bu yeniyetme de kim? Niye burada tutuyorsunuz bunu? Gönderin okusun."

Hatırlıyorum da sargı bezi yetmezdi... Öyle korkunç kurşun yaraları olurdu ki koca paket bez gerekirdi sar-

maya. İç çamaşırı adına neyim varsa yırtıp kullanmıştım, çocuklardan da isterdim: "Çıkarın iç donlarınızı, insanlar ölüyor." Çıkarır yırtarlardı. Utanmazdım onlardan, kardeşim gibiydiler, ben de içlerinde bir oğlan çocuğu. Üç kişi el ele tutuşup yürürdük, ortadaki bir-iki saat kestirirdi. Sonra yer değiştirirdik. Berlin'e vardım. Reichstag'ın duvarına imzamı attım: "Ben Sofya Kuntseviç, buraya savaşı yok etmeye geldim." Bir toplu mezar gördüğümde önünde diz çökerim. Her toplu mezarın önünde... Mutlaka diz çökerim...

Sofya Adamovna Kuntseviç, başçavuş, nişancı bölüğü sıhhiyecisi

İnce Kız Sesi ve Bahriyelilerin Batıl İnançları Üzerine

– Duydum... O lafları... Zehir gibi... Taş gibi sözler... Güya savaşmak erkeklere has bir arzuymuş. Kadın öldürebilir miymiş hiç?! Onu yapanlar anormal, kusurlu kadınlarmış...

Hayır efendim! Binlerce kez hayır! Hayır, insani bir arzuydu bu. Savaş çıktığında ben sıradan bir hayat sürüyordum. Küçük bir kızdım... Bir gün komşumuza mektup geldi – eşi yaralanmış, hastanede yatıyormuş. "Yaralanmış. Şimdi onun yerine kim savaşacak?" diye düşünmüştüm. Kolsuz dönenin yerine kim gidecek? Bacağını kaybedenin işini kim görecek? Beni orduya almaları için dilekçeler yazıyor, yalvarıyordum. Ülkemizde bizim katılmadığımız hiçbir şeyin olamayacağı öğretilmişti bize. Ülkemizi sevmeyi öğretmişlerdi. Ona tapmayı. Madem savaş çıkmış, bir işin ucundan tutmalıydık. Hemşirelere

ihtiyaç varsa hemşirelik öğrenmeliydik. Uçaksavar topçusu lazımsa topçu olmalıydık.

Cephedeyken erkeklere benzemek istiyor muyduk? İlk zamanlar çok istiyorduk gerçekten: Saçlarımızı kısacık kestirmiştik, yürüyüşümüz bile değişmişti. Ama sonra: Yok öyle yağma! Sonraları makyaj yapmayı özledik, şekerimizi yemez ıslatıp perçemimize biçim vermek için saklardık. Başımızı yıkamak için bir bakraç su bulsak sevinirdik. Uzun süre yürüdüysek yumuşak ot arardık. Koparır, bacaklarımızı... Anlarsınız işte, otla akıtırdık... Bizlerin, kızların yani, kendimize has özellikleri vardı... Ordu bunu düşünmemişti... Bacaklarımız yemyeşil kalıyordu... Başçavuş yaşını başını almış anlayışlı biriyse iyi, çantalarımızdan yedek çamaşırımızı çıkarttırmazdı ama gençse muhakkak fazlalıkları attırırdı. Kimi gün iki kere kıyafet değiştirmesi gereken kızlar için fazlası mı olur? Fanilalarımızın kollarını yırtardık, ama iki koldan ne çıkar? Toplam dört kol...

Klara Semyonovna Tihonoviç, uzman çavuş, uçaksavar topçusu

– Savaştan önce askerlikle ilgili her şey hoşuma giderdi... Erkekçe şeyler... Havacılık okuluna giriş kurallarını yollamaları için başvuruda bulunmuştum. Üniforma yakışıyordu üzerime. Düzeni, netliği, kesik komuta sözcüklerini seviyordum. Okuldan cevap geldi: "Önce liseyi bitirin."

Tabii savaş başladığında benim ruh halimdeki biri evde oturamazdı. Gel gör ki beni cepheye göndermek istemiyorlardı, hiçbir suretle, çünkü on altı yaşındaydım. Askerlik şubesi başkanı, "Savaş başlar başlamaz senin gibi

çocukları, reşit olmayan kızları cepheye yollarsak düşman hakkımızda ne düşünür?" diyordu.

"Düşmanı vurmak gerek."

"Sizsiz de vurulur."

Onu boyumun uzun olduğunu söyleyerek ikna etmeye çalışıyordum; kimsenin on altı yaşında olduğuma ihtimal vermeyeceğini, kesinlikle daha büyük gösterdiğimi söylüyordum. Odasında dikiliyor, gitmiyordum: "On sekiz gösteriverin yaşımı, ne olacak?" – "Şimdi böyle söylüyorsun ama sonra bana sitem etmez misin?"

Savaştan sonra hiçbir askeri uzmanlık alanında ilerlemeyi istemedim, bir şekilde gelmedi içimden. Bir an önce üzerimdeki koruyucu giysileri atsam diyordum... Pantolondan bugün bile nefret ederim, ormana dahi pantolonla gitmem. Mantar toplamaya, yemiş toplamaya... Sıradan, kadınsı bir şey giymeyi çok istiyordum...

Klara Vasilyevna Gonçarova, er, uçaksavar topçusu

– Savaşı hemen hissettik... Okulu bitirdiğimiz gün "müşterimiz" çıktı – takviye asker alımı için cephe dışına çekilen birliklerden gelenlere böyle deniyordu. Bunlar her zaman erkeklerdi ve bize acıdıkları çok belliydi. Biz onlara, onlar bize farklı gözlerle bakıyorduk: Biz bir an önce kabul edilmek, fark edilmek, kendimizi göstermek için öne çıkmaya çalışıyorduk, onlarsa nereye gönderdiklerini bildikleri için yorgun gözlerle süzüyorlardı bizi. Farkındaydılar her şeyin.

...Bizimkisi erkek alayıydı – sadece yirmi iki kadın vardı. Sekiz Yüz Yetmişinci Uzak Menzil Bombardıman Alayı. Evden iki-üç çift çamaşırımızı getirmiştik, fazlasına izin yoktu. Bombardımandan sonra üstümüzdekilerle ka-

lakaldık, kaçarken üstümüzde ne varsa onlarla... Erkekler geçiş noktasına gitti, yeni giysiler aldılar. Bize göre bir şey yoktu. Dolak verdiler, onlardan kendimize külotlar, sutyenler diktik. Komutan öğrenince payladı bizi.

Altı ay geçti... Ağır kaldıra kaldıra kadınlıktan çıktık... Şeyden kesildik... Biyolojik ritmimiz bozuldu... Anlıyorsunuz ya? Çok korkunç! Bir daha hiç kadın olmayacağını düşünmek korkutucu...

Mariya Nesterovna Kuzmenko, uzman çavuş, silah tedarikçisi

– Biz istiyorduk ki... Biz kimseye, "Ah, şu kadınlar!" dedirtmek istemiyorduk... O yüzden erkeklerden daha fazla gayret ediyorduk işte, onlardan kötü olmadığımızı kanıtlamanın derdindeydik. Uzun bir süre bize kibirli, müsamahakâr bir yaklaşımları oldu: "Hatunlar başımıza iş açacak..." gibisinden.

Nasıl erkek olursun ki? Mümkünü yok. Düşüncelerimiz bir yana, yaradılışımız tamamen farklı. Biyolojimiz...

Gidiyoruz... İki yüz kız önde, iki yüz erkek arkada. Hava sıcak. Yüksek tempoyla otuz kilometre. Otuz ya! Biz gidiyoruz, kumda kırmızı lekeler kalıyor... Kırmızı lekeler... Şey işte... Kimden neyi saklayacaksın? Askerler arkamızdan yürüyor, görmezden geliyorlar... Yere bakmıyorlar... Pantolonlar üzerimizde kuruyup cam gibi olurdu. Sürtünürdü. Oralarımız yara olurdu ve devamlı kan kokusu duyulurdu. Bir şey vermiyorlardı ki bize... Askerler gömleklerini çalılara assın diye beklerdik. Birkaç tane aşırıverirdik... Sonradan anladılar; "Başçavuş, bize başka çamaşır ver, kızlar bizimkileri almış," diye dalga geçiyorlardı. Pamuk ve sargı bezi yaralılara yetmezdi... Bize

mi düşecek... Kadın çamaşırı herhalde iki yıl sonra çıktı. Erkek külotu, atleti giyiyorduk. Neyse bir seferinde... Çizmelerle! Ayaklarımız pişmiş. Gidiyoruz... Geçide yaklaştık, feribotlar bekliyor. Tam biz vardık, başladılar bombalamaya. Korkunç bir bombardıman, erkekler nereye saklanacağını şaşırdı. Bize sesleniyorlar... Biz bombardıman filan duymuyoruz, umurumuzda değil, bir an önce dereye girmeyi koymuşuz kafaya. Suya... Su! Su! İyice ıslanana kadar oturduk orada... Mermilerin altında... Ya... Utanç ölümden beterdi. Birkaç kız da suyun içinde öldü...

Galiba o zaman ilk kez erkek olmayı istedim... İlk kez...

Ve sonra Zafer. İlk zamanlar sokakta yürür, kazandığımıza inanamazdım. Masa başında oturur, hayret ederdim. Zafer!! Bizim zaferimiz...

Mariya Semyonovna Kaliberda, çavuş, muhabereci

– Letonya'yı kurtarıyorduk... Daugavpils önlerindeydik. Geceydi, yatmak üzereydim. Nöbetçinin birine seslendiğini duydum: "Dur! Kim o gelen?" On dakika sonra beni komutanın yanına çağırdılar. Komutanın zeminliğine girdim; içeride yoldaşlarımız ve sivil kıyafetli bir adam oturuyordu. O adamı hiç unutmam. Senelerce erkekleri sadece askeri giysiler, kaputlar içinde görmeye alışmışım, o adamsa yakası pelüşlü siyah bir palto giymişti.

"Yardımınız gerek," dedi bana adam. "Karım buradan iki kilometre ötede doğum yapıyor. Tek başına, evde başka kimse yok."

Komutan sordu:

"Tarafsız bölgede. Biliyorsunuz tekin bir yer değil."

"Kadın doğum yapıyormuş. Yardım etmeliyim."

Yanıma beş tüfekli asker kattılar. Pansuman malzemelerini bir çantaya koydum, yakınlarda yeni pazen dolaklar vermişlerdi – yanıma aldım. Yola koyulduk. Devamlı ateş ediliyor, mermiler ya yetişmiyor ya uzağa uçuyor, ıskalıyorlar. Orman öyle karanlıktı ki ay bile görünmüyordu. Sonunda bir binanın silueti belirdi. Bir kasabaya vardık. Eve girdik, kadını gördüm. Paçavralara sarınmış yerde yatıyordu. Eşi hemen perdeleri çekmeye koyuldu. İki asker avluda, ikisi kapının önünde bekliyor, biri küçük bir fenerle önümü aydınlatıyordu. Kadıncağız inlemelerini zor tutuyor, çok canı yanıyordu. Sürekli, "Dayanın, kuzum," diyordum, "bağırmayın sakın, sıkın dişinizi."

Tarafsız bölge tabii. Düşman fark ettiği anda mermi yağdırabilirdi üzerimize. Ama askerler çocuğun doğduğunu duyunca... "Yaşasın! Yaşasın!" Sessizce, neredeyse fısıldayarak. Ön hatta bebek doğdu!

Su getirdiler. Kaynatacak yer yoktu, bebeciği soğuk suyla sildim. Dolaklarıma sardım. Evde hiçbir şey yoktu ki, sadece annenin üzerinde yattığı eski bezler.

Böylece birkaç gece o kasabaya gidip geldim. Taarruz öncesi son gelişimde vedalaştım:

"Bir daha gelemeyeceğim size. Gidiyorum."

Kadın eşine Letonca bir şey sordu. Adam bana tercüme etti:

"Karım adınızı soruyor."

"Anna."

Kadın bir şeyler söyledi. Eşi yine tercüme etti:

"Çok güzel bir isim diyor. Sizin şerefinize kızımıza Anna adını vereceğiz."

Kadın hafifçe doğruldu –henüz ayağa kalkamıyordu–

ve bana güzel bir sedef pudralık uzattı. Belli ki bu onun en kıymetli eşyasıydı. Pudralığı açtım; gece vakti dört bir yandan ateş edilirken, mermiler patlarken pudra kokusu duymak... Öyle garip bir şeydi ki... Şimdi bile ağlayasım geliyor... Pudra kokusu, o sedef kapak... Küçük bebek... Bir kız çocuğu... O ev hali, gerçek kadın yaşantısına ait şeyler...

Anna Nikolayevna Hroloviç, muhafız bölüğü teğmeni, sağlık memuru

– Donanmada bir kadın... Yasak, hatta anormal bir şeydi. Gemiye uğursuzluk getireceği düşünülürdü. Ben Fastivliyim; köyümüzdeki kadınlar ölene kadar sataştılar anneme: "Seninki kız mı, oğlan mı?" diye. Leningrad Topçu Teknik Okuluna kabul edilmem için bizzat Voroşilov'a mektuplar yazdım. Onun özel emriyle aldılar beni okula. Tek kızdım.

Okulu bitirdim, yine de karada tutmaya çalıştılar. O zaman kadın olduğumu saklamaya başladım. Ukraynaca soyadım kurtarıyordu beni – Rudenko.* Ona rağmen bir keresinde kendimi ele verdim. Güverteyi yıkıyordum, birden bir gürültü duydum, dönüp baktım: Bir tayfa kedi kovalıyor. Herhalde ilk denizcilerden yadigâr, kedi ve kadınların denizde uğursuzluk getirdiğine dair batıl inancın halen hâkim olduğu gemiye nasıl sızmış bilinmez. Kedi gemiden ayrılmak istemiyor ve dünyanın en iyi futbolcularını kıskandıracak çalımlar atıyordu. Gemide gülüşmeler... Bir an geldi, kedi suya düşecek gibi oldu – korktum, bir çığlık attım. Üstelik öyle ince bir kız sesi çıkarmışım ki erkek gülüşmeleri hemen kesildi. Sessizlik oldu.

*O'yla biten Ukraynaca soyadları kişinin cinsiyetini ele vermez. Rusçada a'yla biten soyadları kadınlara aittir.

Komutanın sesini duydum:

"Nöbetçi, gemiye kadın mı bindi?"

"Asla, komutan yoldaş."

Tekrar gemide kadın var paniği başladı.

...Ben Deniz Kuvvetleri'nde görev yapmış ilk kadın, ilk kadrolu subaydım. Savaşta gemileri, deniz piyadelerini silahlandırdım. O zamanlar İngiliz basınında bir haber çıkmıştı: Rus donanmasında erkek mi kadın mı olduğu belirsiz garip bir yaratık görev yapıyor diye. Neymiş efendim, bu "meçli leydiyi" kimse almazmış. Beni almayacaklar ha?! Hayır, efendim, yanılıyorsunuz, en yakışıklı subay alacak hem de...

Mutlu bir eştim, mutlu bir anne ve büyükanne oldum. Eşimin savaşta ölmüş olması benim suçum değil. Donanmayı severdim ve ömür boyu seveceğim...

Taisiya Petrovna Rudenko-Şevelyova, yüzbaşı, Moskova Donanma Mürettebatı bölük komutanı, halen emekli yarbay

– Ben fabrikada çalışıyordum... Gorkovskaya Bölgesi Kstovski Nahiyesi Mihalçikovo Köyü'ndeki zincir fabrikasında. Erkekleri cepheye yollamaya başlar başlamaz beni erkek işi yapmam için tezgâhın başına diktiler. Oradan da gemi zincirlerinin dövüldüğü yüksek ısı atölyesine demirci olarak atadılar.

Cepheye gitmek için başvuruyordum ama fabrika yönetimi çeşitli bahanelerle beni fabrikada tutmaya çabalıyordu. O zaman Komsomol'un bölge komitesine yazdım ve kırk iki yılının martında celbim elime geçti. Birkaç kız gidiyorduk, bütün köy yolcu etmeye çıktı. Gorki'ye kadar otuz kilometre yayan gittik, orada bizi farklı birliklere

dağıttılar. Beni Yedi Yüz Seksen Dördüncü Orta Kalibreli Uçaksavar Topçu Alayına gönderdiler.

Kısa süre sonra birinci top nişancısı olarak atandım. O da yetmedi bana, yükleyici olmak istiyordum. Tabii o işi muhakkak bir erkeğin yapması gerektiği düşünülüyordu: On altı kilogramlık mermileri kaldırıp beş saniyelik aralarla yaylım ateşini yürüteceksin. Olsun, ben de boşuna demircilik yapmamıştım ya. Bir yıl sonra beni onbaşı unvanıyla ikinci uçaksavar topçuluğuna tayin ettiler; bu unvana sahip iki kız ve dört erkek vardı. Yoğun ateşten topların namluları kızaracak denli ısınır ve ateş etmek tehlikeli bir hal alırdı; bütün kuralları hiçe sayarak topları ıslak yorganla soğutmaya çalışırdık. Toplar dayanmaz, insanlar dayanırdı. Ben dirayetli, güçlü kızdım ama savaşta barış zamanına göre daha çok şey başarabildiğimi biliyorum. Fiziksel olarak bile. Bir yerlerden bilinmez bir güç geliyordu...

Radyodan zafer haberini alınca tehlike alarmı çalarak ekibi kaldırdım ve son emrimi verdim:

"Azimut – on beş sıfır-sıfır. Yükseliş açısı – on sıfır. Tapa yüz yirmi, tempo on!"

Bizzat kilide yaklaştım ve dört yıllık savaşın ardından gelen Zafer'imizin şerefine dört kez selam topu attım.

Batarya mevziinde kim varsa, bir de komutan Slatvinski top sesine uyanıp koşarak geldiler. Slatvinski, herkesin önünde keyfî davranışım için hapse atılmamı emretti ama sonra vazgeçti. Ve hep beraber bu defa özel silahlarımızdan ateş etmeye, sarılıp öpüşmeye koyulduk. Votka içtik, şarkılar söyledik. Sonra bütün gece ve bütün gün ağladık...

Klavdiya Vasilyevna Konovalova, onbaşı, uçaksavar topçusu

– Omzumda hafif makineli tüfek... Ağır geldiğini asla itiraf etmem. Ekipte kalmama izin verirler mi yoksa? "Bu asker yetersiz, başkasını alalım," derler. Mutfağa yollarlar. Utanırım. Bütün savaşı mutfakta geçirmek mi? Tanrı göstermesin. Ağlarım...

– Kadınları erkeklerle aynı görevlere gönderirler miydi?

– Bizi korumaya çalışırlardı. Askeri göreve gitmek için çok yalvarmak ya da hak etmek gerekiyordu. Kendini göstermek. Böyle işler için cesur, gözü pek olmalısın. E, tabii her kızın elinden gelmezdi. Misal mutfakta Valya adında bir kız çalışırdı. Öyle yumuşak, çekingen bir kızdı ki elinde tüfekle hayal bile edemezdik. Çok zora düşerse tabii ateş ederdi ama göreve gönderilmek için de çırpınmazdı. Ben mi? Ben çırpınırdım. Benim hayalimdi!

Okulda sessiz bir kızdım oysa... Dikkat çekmeyenlerden...

Galina Yaroslavovna Dubovik, On İkinci Stalin Atlı Partizan Tugayı partizanı

– Emir geldi: Yirmi dört saat sonra görev yerinde olunacak... Yer: Yedi Yüz On Üçüncü Seyyar Hastane.

Hastaneye markizetten siyah bir elbise ve sandaletlerle geldiğimi hatırlıyorum, üzerinde de eşimin pelerini vardı. Bana hemen askeri üniforma vermek istediler ama ben reddettim: Hepsi üç-dört beden büyüktü üzerime. Hastane yöneticisine askeri disipline uymadığımı bildirdiler. O herhangi bir tedbir almaya gerek görmedi, "Bekleyelim, birkaç gün sonra kendisi değiştirir kıyafetlerini," demiş.

Birkaç gün sonra başka bir bölgeye geçiyorduk ve feci bir bombardımana maruz kaldık. Patates tarlasında saklanıyorduk, öncesinde de yağmur yağmıştı. Benim markizet elbisenin neye dönüştüğünü ve sandaletlerin ne hale geldiğini gözünüzün önüne getirebilir misiniz? Ertesi gün asker gibi giyindim. Tam üniforma.

Böyle başladı savaş maceram... Ta Almanya'ya kadar...

Kırk iki yılında, ocak ayının başlarında Kurskaya Bölgesi'nin Afonevka Köyü'ne girdik. Soğuklar iyiden iyiye bastırmıştı. İki okul binası tıka basa yaralılarla doluydu: Kimi sedyelerde, kimi yerde, samanların üzerinde yatıyordu. Herkesi cephe gerisine taşımaya yetecek araç ve benzinimiz yoktu. Hastane müdürü, Afonevka'dan ve komşu köylerden bir atlı kafile oluşturmaya karar verdi. Sabahleyin kafile geldi. Atları sırf kadınlar sürüyordu. Kızakların üzerinde el dokuması yorganlar, gocuklar, yastıklar, hatta kimilerinde kuş tüyü yataklar yığılıydı. Bugün bile ne zaman aklıma gelse gözlerim dolar... O manzarayı... Kadınların her biri kendisine bir yaralı seçti, yola hazırlamaya koyuldu; bir yandan da ağlayıp sızlıyorlardı: "Oğlum!", "Ah, canımın içi", "Ah, benim güzelim!" Her biri yanlarına biraz ev yemeği almıştı, sıcak patatese varana kadar. Yaralıları evlerinden getirdikleri örtülere sarıyor, dikkatlice kızaklara yatıyorlardı. O dua, o sessiz kadınca yakarış: "Ah, canımın içi", "Ah, benim güzelim..." hâlâ kulaklarımdadır. Hatta o kadınların adlarını sormadığımıza yanarım, vicdanım sızlar.

Aklımda bir de düşmandan temizlenen Beyaz Rusya'daki ilerleyişimiz ve köylerde hiç erkeğe rastlamayışı-

mız kalmış. Yalnızca kadınlar karşılıyordu bizi. Yalnızca kadınlar kalmıştı...

Yelena İvanovna Varyuhina, hemşire

Dehşetin Dilsizliği ve Hikâyenin Güzelliği Üzerine

– Doğru sözleri bulmak benim harcım mı? Nasıl ateş ettiğimi anlatabilirim ama nasıl ağladığımı anlatamam. O söylenmeden kalır. Tek bildiğim insanın savaşta korkunç, çözülmesi güç bir şeye dönüştüğü. Nasıl anlayabilirsin onu?

Yazar olan sizsiniz. Kendiniz uydurun bir şeyler. Güzel bir şey olsun. Bitsiz ve kirsiz, kusmuksuz... Votka ve kan kokmayan... Hayat kadar korkunç olmayan bir şey...

Anastasiya İvanovna Medvedkina, er, tüfekçi

– Bilmiyorum... Yo, sorunuzu anlıyorum ama benim dilim söylemeye yetmiyor... Dilim... Nasıl tarif edeyim? Nefesimi... kesen... o spazmı bilseniz anlarsınız: Geceleyin, sessizlik içinde yatarken birdenbire aklıma geliyor. Boğuluyorum. Bir üşüme geliyor. Öyle işte...

O sözcükler bir yerlerde var... Şair lazım... Dante gibi bir şair...

Anna Petrovna Kalyagina, çavuş, sıhhiyeci

– Bazen bir müzik duyduğumda... Ya da bir şarkı... Bir kadın sesi... O zamanlar hissettiğim şeyi bulurum. Benzer bir şeyi...

Ama savaşla ilgili bir film izlediğimde, bir kitap okuduğumda yalan gibi gelir. Yani, olmamış... Farklı bir

şey olmuş. Kendim anlatmaya kalktığımda da olmuyor. Ne gerçekteki kadar korkunç, ne gerçekteki kadar güzel. Savaşta sabahlar nasıl güzeldir bilir misiniz? Muharebe öncesi... Bunun, ihtimal, son sabahın olduğunu bilerek seyredersin. Dünya nasıl güzel... Ve hava... Ve güneş...

Olga Nikitiçna Zabelina, askeri cerrah

– Gettoda dikenli tellerin ardında yaşıyorduk... Salı günü olduğunu bile hatırlıyorum, nedense sonradan günlerden salı olduğuna dikkat etmiştim. Salı... Hangi aydı, ayın kaçıydı hatırlamıyorum ama salıydı. Tesadüfen pencereye yanaştım. Bizim binanın karşısındaki sırada bir oğlanla kız oturmuş öpüşüyorlardı. Kıyımların, idamların ortasında. Öpüşüyorlar! Bu barışçıl manzara beni sarsmıştı...

Sokağın öteki ucunda –kısa bir sokaktı– Alman devriyesi belirdi. Onlar da gördü, bir şey kaçmaz ki gözlerinden. Ben ne olduğunu anlayamadan... Fırsat olmadan... Bir çığlık. Patırtı. Silah sesleri... Ben... Hiçbir şey düşünemeden... İlk hissettiğim korkuydu. Sadece oğlanla kızın ayağa kalktıkları gibi düştüklerini gördüm. Birlikte düştüler.

Sonra... Bir gün geçti, iki gün... Üç... Ben devamlı bunu düşünüyordum. Neden evde değil, sokakta öpüşüyorlardı, anlıyor musunuz? Öyle ölmek istemişlerdi de ondan... Nasılsa gettodan sağ çıkmayacaklarını biliyorlardı ve başka bir şekilde ölmek istemişlerdi. Aşktı bu muhakkak. Ne olacak başka? Ne olabilir ki... Sadece aşk.

Anlattım size işte... Hakikaten de güzel olmuş değil mi? Ya gerçekte? Gerçekte ben dehşet içindeydim...

Evet... Başka mı? Durun düşüneyim... Bir mücadeleleri vardı... Güzel ölmek istiyorlardı. Bunu özellikle seçtiklerinden eminim...

Lyubov Eduardovna Kresova, yeraltı militanı

– Ben mi? Konuşmak istemiyorum... Gerçi... Yok... Bu konuşulacak şey değil...

İrina Moiseyevna Lepitskaya, er, nişancı

– Şehirde deli bir kadın dolaşıyordu... Ne yıkanır, ne saç baş tarar. Beş çocuğunu öldürmüşler. Hepsini. Farklı şekillerde üstelik. Birinin kafasına sıkmışlar, diğerinin kulağına...

Sokakta insanlara yanaşır... Herhangi birine... Derdi ki: "Sana çocuklarımı nasıl öldürdüklerini anlatayım. Hangisinden başlasam? Vasenka'dan... Kulağından vurulan o muydu? Tolik'i başından... Söyle, hangisinden başlayayım?"

Herkes kaçıyordu kadından. Aklını yitirmişti, o yüzden anlatabiliyordu...

Antonina Albertovna Vijutoviç, partizan hemşire

– Tek bir şey hatırlıyorum: "Zafer!" diye bağırdıklarını. Bütün gün çığlıklar dinmedi... Zafer! Zafer! Kardeşler! Önce inanmadım çünkü savaşa alışmıştık – hayat zaten böyle bir şeydir gibi geliyordu. Zafer! Biz kazandık... Mutluyduk! Pek mutluyduk!!

Anna Mihaylovna Perepelka, çavuş, hemşire

"KÜÇÜKHANIMLAR! İSTİHKÂM TAKIMI KOMUTANLARI SADECE İKİ AY YAŞAR..."

Devamlı aynı şeyden söz ediyorum... Öyle ya da böyle oraya dönüyorum...

En çok ölümden bahsediyorum. Her an yanı başlarında cirit atan ölümle ilişkilerinden. Öyle yakın ve artık kanıksanmış, hayat gibi. Mütemadi bir ölme deneyiminin ortasında nasıl sağ kalınır anlamaya çalışıyorum. Gün günden izleyerek. Düşünerek. İstemeden deneyerek.

Anlatmak mümkün mü bunu? Ne kadarını kelimelerle ve duygularımızla karşılayabiliriz? Ne kadarı kifayetsiz kalır? Sorularım çoğalırken cevaplar giderek azalıyor.

Kimi buluşmalardan sonra eve acının yalnızlık olduğu fikriyle dönüyorum. Issız tecrit. Kimileyin de acı, bilginin özel bir türü gibi görünüyor bana. İnsan hayatında başka şekilde aktarılması ve korunması imkânsız bir şey var, hele ki bizde. Dünyanın düzeni böyle, bizim düzenimiz.

Bu bölümün kahramanlarından biriyle Beyaz Rusya Devlet Üniversitesinin bir dersliğinde buluştuk. Öğrenciler ders sonrası şamata ve neşeyle defterlerini topluyordu. "O zaman nasıl mıydık?" diye cevapladı ilk sorumu soruyla. "Onlar gibiydik işte, öğrencilerim gibi. Yalnız giysilerimiz farklıydı, kızların takıları daha basitti. Demir

yüzükler, camdan boncuklar. Lastik terlikler. Bu kotlar, kayıt cihazları henüz yoktu."

Ben aceleyle dağılan öğrencileri izlerken anlatı başlamıştı bile...

– Arkadaşımla savaştan önce üniversiteyi, savaş sırasında da istihkâm okulunu bitirdik. Cepheye subay sıfatıyla geldik... Asteğmen olarak... Bizi, "Aferin, kızlar!" diye karşıladılar. "Ne iyi ettiniz de geldiniz. Tabii sizi bir yere gönderecek değiliz. Karargâhta kalacaksınız." İstihkâm birlikleri karargâhında böyle karşıladılar bizi. Biz de döndük, cephe komutanı Malinovski'yi aramaya koyulduk. Biz dolanırken, kasabada birtakım kızların komutanı aradıkları söylentisi yayılmış. Bir subay yanımıza geldi:

"Belgelerinizi gösterin," dedi.

Baktı.

"Komutanı neden arıyorsunuz?" diye sordu. "İstihkâm birlikleri karargâhına gitmeniz gerekmiyor mu?"

"Biz istihkâm takımlarına komutanlık etmeye geldik, karargâhta durmaya değil. Sadece istihkâm takımı komutanı olarak ve sadece ön hatta olmak için elimizden geleni yapacağız."

O zaman subay bizi tekrar istihkâm karargâhına götürdü. Oradakiler uzun uzun konuştular; bir ev dolusu insan – kimi tavsiyelerde bulunuyor, kimi gülüyor. Bizim inadımız inat, vazgeçmiyoruz, "Tayin kâğıtlarımız var, sadece istihkâm takımı komutanı olarak görev yapabiliriz," deyip duruyoruz. Bizi getiren subay sonunda sinirlendi:

"Küçükhanımlar!" dedi. "İstihkâm takımı komutanları ne kadar yaşar biliyor musunuz? İstihkâm takımı komutanları ancak iki ay yaşar..."

"Biliyoruz, o yüzden ön hatta gitmek istiyoruz ya."

Başka seçenekleri kalmadı, bize sevk belgesi çıkardılar:

"İyi o zaman, sizi Beşinci Vurucu Ordu'ya göndereceğiz. Vurucu ordu nedir muhtemelen biliyorsunuzdur, zaten adından da anlaşılıyor. Devamlı ön hatta bulunacaksınız."

Gözümüzü korkutmak için söylemedikleri kalmadı. Bizse seviniyorduk:

"Razıyız!!"

Beşinci Vurucu Ordu'nun karargâhına geldik; komutan, belli, entelektüel adam, bizi çok şık bir şekilde kabul etti ama yalnızca istihkâm takımı komutanı olma niyetimizi duyunca etekleri tutuştu:

"Hayır, hayır! Olacak iş mi bu? Size burada, karargâhta yapacak bir iş buluruz. Şaka mı ediyorsunuz? O takımlarda yalnızca erkekler var, başlarına kadın komutan mı atayacağız – delilik bu. Olmaz, olmaz!!"

İki gün bizi işlemeye çalıştılar. Resmen... kandırmaya uğraştılar. Kararımızdan dönmedik: İstihkâm takımı komutanı olacağız, o kadar. Geri adım atmak yok. Nihayet... Nihayet sevklerimizi aldık. Beni takımıma getirdiler... Askerlerin kimi dalga geçer gibi, kimi basbayağı öfkeyle bakıyor, bazısı da omuz silkiyordu. Tabur komutanı beni, "İşte yeni takım komutanınız," diye takdim edince, anında bir "O-o-o-o..." çektiler. Hatta biri yere tükürdü: "Püü!"

Bir yıl sonra Kızıl Yıldız nişanına layık görüldüğümde yine bu çocuklar, hayatta kalanlar yani, beni kollarında zeminliğime taşıdılar. Gurur duyuyorlardı benimle.

Savaşın rengini soracak olursanız "toprak rengi" de-

rim. Bir istihkâmcının gözüyle bakılırsa... Toprağın kara, sarı, balçık renklerinde...

Devamlı yürürdük... Geceyi ormanda geçirirdik. Ateş yakardık; ateş yanarken herkes suspus oturur, bazısı çoktan uyuyakalmış olurdu. Ben ateşe baka baka uyuyakalırdım, gözlerim açık uyurdum: Birtakım pervaneler, böcekler ateşe gelir, bütün gece uçuşurdu, çıt çıkmazdı, o büyük ateşin içinde sessizce yok olurlardı. Peşlerine başkaları takılırdı... Doğrusu... Biz de öyleydik. Durmadan ilerliyorduk. Akın akın.

İki ay sonra ölmedim ama yaralandım. İlkinde hafif bir yara aldım. Ve ölümü düşünmeyi bıraktım...

Stanislava Petrovna Volkova, asteğmen, istihkâm takımı komutanı

– Çocukken... Çocukluğumdan başlayacağım... Oysa savaşta en korktuğum şey çocukluğu hatırlamaktı. Özellikle çocukluğu. Savaşta en narin şeyleri hatırlamak sakıncalıdır... İnce şeyleri... Tabudur.

Neyse işte... Çocukluğumda babam saçlarımı sıfıra vururdu. Saçlarımızı kestiklerinde ve birdenbire genç kızlıktan çıkıp genç askerlere dönüştüğümüz zaman hatırlamıştım bunu. Bazı kızlar korkmuştu... Ben kolay alışmıştım. Bana göre hava hoştu. Babamın vaktiyle bana bakıp bakıp, "Kız değil oğlan büyütüyoruz," diye hayıflanması tevekkeli değil. Sebep, bizimkilerden defalarca fırça yememe neden olan bir tutkumdu. Kışları dik bir yamaçtan karla kaplı Obi Nehri'ne atlardım. Dersten sonra babamın eski pamuklu pantolonunu giyer, paçalarını keçe çizmelerin içine sokardım. Pamuklu süveterimi pantolonun

içine sokar, kemerle sıkıca bağlardım. Kafamda çenemin altından bağladığım kulaklıklı şapka. Bu halde, ayı misali bir o yana bir bu yana kaykılarak nehre yürürdüm. Yamaca son sürat koşarak varır ve kendimi aşağı bırakırdım...

Ah! Uçurumdan yuvarlanırken, bütün vücudunla karın içine gömülürken duyduğun o heyecan yok mu... Nefesin kesilir! Diğer kızlar da benimle birlikte dener ama bir türlü beceremezlerdi: Ya bilekleri incinir, ya burunlarını sert kara çarparlar, ya başka bir şey. Bense erkek çocuklarından daha çeviktim.

Çocukluğumu hatırladım... Çünkü hemen kandan bahsetmek istemiyorum... Önemli olduğunun farkındayım, elbette önemlidir. Kitap okumayı severim. Farkındayım...

Moskova'ya kırk iki yılının eylülünde geldik... Bütün hafta bizi demiryolu güzergâhında gezdirdiler. Kuntsevo, Perovo, Oçakovo istasyonlarına uğradık; her durakta bir grup kız trenden indiriliyordu. "Müşteri" derlerdi, çeşitli birliklerin komutanları gelip bizi keskin nişancılık, sıhhiyecilik, telsizcilik gibi işler için örgütlemeye çalışıyordu... Beni cezbetmiyordu bunlar. Sonunda bütün katardan geriye on üç kişi kaldık. Hepimizi aynı vagona bindirdiler. Kör hatta sadece iki vagon duruyordu: Bizimki ve karargâhınki. İki gün yanımıza kimse gelmedi. Gülüyor, şarkı söylüyorduk: "Unutulmuş, terk edilmiş..." İkinci günün sonuna doğru akşamüzeri vagonlarımıza katar müdürüyle birlikte üç subayın yöneldiğini gördük.

"Müşteriler!" Uzun boylu, endamlıydılar, palaska takmışlardı. Kaputları gayet muntazam, çizmeleri mahmuzlu, temizlikten ışıl ışıl parlıyordu. Vay be! Böyleleri-

ni daha önce görmemiştik. Karargâh vagonuna bindiler, konuşulanları dinlemek için kulaklarımızı duvara dayadık. Müdür bizim listeleri gösteriyor, kısa açıklamalarda bulunuyordu: Hangimiz nereli, eğitim durumumuz vs. Sonunda "Hepsi olur," dediklerini duyduk.

O zaman müdür vagondan indi ve bizi sıraya dizdi. "Savaş sanatını öğrenmek istiyor musunuz?" diye sordular. Nasıl istemeyiz canım, tabii ki istiyoruz. Hem de çok! Hayalimiz! Hiçbirimiz nerede ve ne öğreneceğimizi bile sormadı. "Üsteğmen Mitropolski, kızları okula götürün," diye emrettiler. Sırtlarımıza çantaları taktık, ikişerli sıra olduk ve subay bizi Moskova sokaklarından geçirerek götürdü. Sevgili Moskova... Başkent... O zor günlerde bile ne güzeldi... Memleketimiz... Subay hızlı hızlı, geniş adımlarla yürüyordu, peşinden zor yetişiyorduk. Sergey Fyodoroviç Mitropolski, ancak Zafer'in otuzuncu yıldönümünde düzenlenen Moskova buluşmasında bize, Askeri İstihkâm Okulu mezunlarına, o yürüyüş sırasında nasıl utandığını itiraf edebildi. Meğer dikkatleri üzerine ve bu kız sürüsüne çekmemek için uzağımızdan gitmeye çalışıyormuş... Biz anlamıyor ve neredeyse koşarak yakalamaya uğraşıyorduk onu. Kim bilir ne acayipti halimiz!

İşte böyle... Daha ilk derslerde ceza aldım: Ya soğuk diye dersliği beğenmiyordum, ya başka bir şey çıkarıyordum. Bilirsiniz işte, okul alışkanlıkları. Cezamı da çekiyordum – bir kere, iki kere. Devamlı yeni cezalar. Dışarı içtimalarında öğrencilerin dikkatini çekmişim, "kadrolu nöbetçi" diye alay etmeye başlamışlardı benimle. Onlara komik geliyordu ama bir de bana sorun: Derslere gidemiyorum, geceleri uyuyamıyorum. Gündüzleri tam gün

kapı önünde, sınır taşının yanında dikiliyorum, geceleri kışlanın döşemesini cilalıyorum. O zamanlar bu iş nasıl yapılıyordu dersiniz? Hemen anlatayım... Ayrıntısıyla... Şimdiki gibi değil, şimdi türlü çeşit fırçalar, zemin temizleme makineleri var. O zamanlar... Paydostan sonra cila bulaşmasın diye çizmelerini çıkarırsın, ayaklarına eski kaput parçaları sararsın, dolak gibi bir şey yaparsın yani, kınnapla sararak. Cilayı yere dökersin, fırçayla ovarsın; o da naylon değil, kıl fırça, parçaları oraya buraya yapışır; en sonunda da ayaklarınla yedirmeye başlarsın. Ayna gibi parlayana dek silmen gerekir. Bütün gece dans! Ayakların sızlar, uyuşur, belini doğrultamazsın, ter gözlerine kadar dolar. Sabah bölüğe "Ayağaa kalk!" diye seslenecek gücün kalmaz. Gündüz de bir kenara ilişemezsin, zira nöbetçi devamlı sınır taşının yanında dikilmek zorundadır. Bir keresinde başıma bir hadise gelmişti... Komiktir... Kapının önünde dikiliyorum, kışla temizliğini yeni bitirmişim. O kadar uykum var ki düşüp bayılacak gibi hissediyorum. Sınır taşına yaslanıp sızmışım. Aniden birinin kapıyı açtığını duyarak fırladım – karşımda tabur nöbetçisi duruyor. Elimi kaldırıp selam verdim, "Üsteğmen yoldaş," dedim, "bölüğün istirahata ihtiyacı var." Üsteğmen gözlerini iri iri açmış bana bakıyor, gülmemek için zor tutuyor kendini. O sırada, solak olduğum için şapkama alelacele sol elimi götürdüğümü fark ettim. Hemen sağ elimle değiştirmeye çalıştım ama geç olmuştu. Yine ceza aldım.

Bunun bir oyun ve okul değil harp akademisi olduğu fikrini bir türlü aklıma sokamıyordum. Savaşa hazırlandığımızı. Komutanın sözünün emrindekiler için kanun olduğunu.

Son sınavdaki son soru aklımda kalmış:

"Bir keskin nişancı ömründe kaç kez hata yapar?"

"Bir keskin nişancı ömründe bir kere hata yapar."

"Aferin, ufaklık..."

Ve ardından alelade: "Gidebilirsiniz, kursiyer Bayrak."

Ve savaş... Gerçek savaş...

Beni takımımla buluşturdular. "Takım, hazır ol!" emri verildi fakat takımın ayağa kalkmaya filan niyeti yok. Kimi yatıyor, kimi oturmuş sigara içiyor, kimi de kemiklerini kütürdeterek geriniyor: "Peh!" Kısacası beni görmezden geliyorlar. Kendileri gibi görmüş geçirmiş keşifçi erkeklerin yirmi yaşında bir kızın emri altına girmesi güçlerine gitmişti tabii. Anlıyordum onları ve "Rahat!" emrini vermek zorunda kaldım.

O sırada üzerimize ateş açıldı... Kendimi bir hendeğe attım; üzerimdeki kaput da yepyeni, o yüzden aşağıdaki çamura değil de kenara, erimemiş karın üzerine yatıverdim. Gençlik işte – kaput hayatından mühim olabiliyor. Sersem kız! Askerler güldüler bana tabii.

Öyle işte... Görevimiz olan istihkâm keşfi neyin nesi miydi? Askerler geceleyin tarafsız bölgede çift siper kazardı. Şafaktan önce ben ve manga komutanlarından biri bu küçük siperlere doğru sürünürdük ve askerler bizi kamufle ederdi. Böylece, gereksiz yere kıpırdamaya çekinerek, bütün gün yatardık. Bir-iki saat sonra keçe çizmelere ve gocuklara rağmen elimiz ayağımız donardı. Dört saat sonra saçak buzuna dönerdik. Kar yağardı... Kardan kadına dönüşürdük... Kışın yani... Yazları sıcakta ya da yağmur altında yatmak gerekirdi. Bütün gün dikkatle her şeyi gözlemler, toprak üzerindeki değişiklikleri saptayarak

ön hattın haritasını çıkarırdık. Aradığımız, tümsekler ve toprak topakları, kirlenmiş kar, eğilmiş ya da çiyi damlamış otlardı... Hedeflerimiz... Bilirdik ki Alman istihkâmcılar oralara mayın döşemiştir. Tel örgü çekmişlerse uzunluğunu ve genişliğini ölçmek gerekirdi. Ne tür mayın döşenmiş – anti-personel mayını mı, tanksavar mı, yoksa bubi tuzağı mı? Düşmanın savunma silahlarının mevkilerini de haritaya işlerdik...

Ordumuz taarruza geçecekse bir önceki gece çalışırdık. Araziyi santimine kadar tarardık. Mayın tarlalarında koridorlar oluştururduk... Devamlı toprağı eşelerdik... Karnımızın üzerinde... Ben bir mangadan diğerine koşturup dururdum. "Benim" her zaman daha fazla mayınım olurdu.

Bende hikâye bitmez... Bir filme yetecek hikâyem vardır... Dizi bile çıkar.

Bir defasında subaylar kahvaltıya çağırdı. Kabul ettim; istihkâmcılara her zaman sıcak yemek düşmezdi, çoğunlukla ne bulursak yerdik. Herkes mutfak masasının başına geçince Rus ocağı dikkatimi çekti – üzeri kapakla örtülmüştü. Yaklaştım, kapağı inceledim. Subaylar dalga geçti: "Kadın değil mi, çömleğin içinde bile mayın görür." Bir yandan şakalara cevap verirken, bir yandan da en aşağıda, kapağın sol tarafında küçük bir delik gördüm. Daha dikkatli bakınca ocağın içine uzanan incecik teli fark ettim. Derhal masadakilere döndüm: "İçeride bomba var, lütfen binayı terk edin." Subayların sesi kesildi, bakışlarını şüpheyle bana diktiler, kimsenin masadan kalkası yoktu. Et kokuyordu, kızarmış patates... Bir kez daha, "Derhal binayı boşaltın!" diye tekrarladım. İstihkâmcılarla çalış-

maya koyulduk. Önce kapağı kaldırdık. Makasla kabloyu kestik... İçeride... Ocağın içinde kınnapla bağlanmış litrelik emaye maşrapalar duruyordu. Askerin rüyası! Bakraçtan iyi. Ocağın derinindeyse siyah kâğıda sarılmış iki büyük paket. Yirmi kilogram patlayıcı. Alın size çömlek.

Ukrayna içlerinde ilerliyorduk, Stanislav Bölgesi'ne varmıştık, şimdinin İvano-Frankovsk'u. Takımıma görev verildi: Şeker fabrikasına konmuş bir bomba acilen etkisiz hale getirilecek. Her dakika kıymetli: Fabrikaya yerleştirilen bombanın türü belirsiz, saatli bombaysa her an patlayabilir. Koşar adım görev yerine geldik. Hava sıcak, üzerimiz ince. Uzun menzil topçularının mevzilerinden geçiyorduk, ansızın içlerinden biri siperden fırlayıp, "Havada! Söve!" diye bağırdı. Başımı kaldırdım, gökyüzünde "söve" arıyorum. Uçak filan ilişmiyor gözüme. Etraf sessiz, çıt çıkmıyor. "Söve" nerede peki? O esnada benim istihkâmcılardan birisi sıradan çıkmak için izni istedi. Bir baktım, o topçunun yanına gitmiş – indirmiş şamarı. Ben ne olduğunu anlayamadan topçu bağırdı: "Çocuklar, kardeşinize vuruyorlar!" Siperden diğer topçular da fırladı, bizim istihkâmcının çevresini sardılar. Benim takım fazla düşünmeden ölçüm çubuklarını, mayın arama aletlerini, sırt çanlarını fırlatıp yardıma koştu. Bir dövüştür başladı. Olup bitene bir türlü akıl erdiremiyordum. Takımım neden kavgaya tutuşmuştu? Her dakikanın hesabını yapıyoruz, sırası mı kargaşanın? "Takım, sıraya gir!" diye bağırdım. Kimse beni kale almıyor. O zaman tabancamı çekip havaya ateş ettim. Sığınaktan subaylar koşup geldi. Herkesi sakinleştirmek epeyce zamanımızı aldı. Yüzbaşı benim takımıma yanaşıp, "En kıdemliniz kim?" diye sor-

du. Kendimi tanıttım. Gözlerini iri iri açtı, ne diyeceğini bilemez gibiydi. Sonra, "Ne oldu burada?" diye sordu. Cevap veremedim çünkü gerçekten de kavganın sebebini bilmiyordum. O zaman benim komutan yardımcısı çıkıp her şeyi anlattı. Böylece "söve"nin anlamını, bir kadın için ne kadar aşağılayıcı bir laf olduğunu öğrenmiş oldum. Kancık gibi bir şey demekmiş. Cepheye has bir küfür...

Biliyor musunuz... Açık açık konuşuyoruz nasılsa... Savaşta aşkı ve çocukluğumu düşünmemeye çalışırdım. Ölümü de. Hmm... Açıkça konuşuyoruz madem... Öyle işte... Dedim ya, hayatta kalmak için çok yasaklar koymuştum kendime. Özellikle de şefkati, ince şeyleri yasaklamıştım. Bunları düşünmeyi, aklıma getirmeyi... Hatırlıyorum, kurtarılmış Lviv'de ilk kez birkaç akşamımızı boş bırakmışlardı. Bütün savaş boyunca ilk kez... Taburumuz şehir sinemasında bir film izlemişti. Yumuşak koltuklarda oturmak, o güzel ortam, rahatlık, sessizlik garip gelmişti başta. Gösterimden önce orkestra çıkmış, sanatçılar sahne almıştı. Fuayede danslar edilmişti. *Polka*, *krakowiak*, *pas despagne*, sonunda da illa ki *russkaya* dansı. Beni en çok etkileyen şey müzik olmuştu... Bir yerlerde ateş edildiğine, yakında tekrar ön hatta gideceğimize inanamıyordum. Ölümün yakınlarda bir yerde olduğuna...

Bir gün sonra takımıma, bir köyden demiryoluna kadarki engebeli araziyi tarama emri verildi. Birkaç araba patlamıştı. Mayın... Keşifçiler mayın arama aletleriyle yol boyunca ilerlemeye koyuldular. Serin bir yağmur atıştırıyordu. Herkes sırılsıklam olmuştu. Çizmelerim şişmiş, demir gibi ağırlaşmıştı. Ayaklarım birbirine do-

laşmasın diye kaputumun eteklerini kemerimin arasına sıkıştırdım. Önümde köpeğim Nelka boynunda tasma ilerliyordu. Bir mermi ya da mayın bulursa başına oturur, etkisiz hale getirilinceye kadar beklerdi. Sadık dostum... Bir ara Nelka yine oturdu... Bekliyor, hafiften inildiyor... O sırada kulaktan kulağa, "Teğmen, general sizi çağırıyor!" diye ilettiler. Dönüp baktım: Toprak yolda bir *Willys* duruyordu. Şarampolün üzerinden atladım, giderayak kaputun eteklerini indirdim, kemerimi ve kepimi düzelttim. Yine de özensiz görünüyordum.

Arabaya koşup kapısını açtım, kendimi tanıtmak istedim:

"General yoldaş, emriniz üzerine..."

Generalin "Rahat..." dediğini duydum.

Hazır ola geçtim. General bana yüzünü bile dönmedi, arabanın camından yolu izliyordu. Sinirliydi, sık sık saatine bakıyordu. Ben dikiliyordum. Emir erine sordu:

"İstihkâmcıların komutanı nerede?"

Ben yine kendimi tanıtmayı denedim:

"General yoldaş, ben..."

Sonunda bana döndü ve bıkmış gibi:

"Seni ne yapayım be!" diye bağırdı.

Sorunu anladım tabii, neredeyse kahkahayı basacaktım. Önce emir eri uyandı:

"Yoldaş general, istihkâmcıların komutanı bu olmasın?"

General gözünü bana dikti:

"Sen kimsin?" diye sordu.

"İstihkâm takımı komutanıyım, general yoldaş."

"Sensin ha takım komutanı?" dedi, öfkeli.

"Doğrudur, general yoldaş!"

"Bu çalışanlar seninkiler mi?"

"Doğrudur, general yoldaş!"

"Tutturdu bir general, general..."

Arabadan indi, birkaç adım gitti, sonra bana döndü. Durdu, şöyle bir süzdü. Sonra emir erine dönüp:

"Gördün mü şu işi?" dedi.

Ve bana sordu:

"Kaç yaşındasın, teğmen?"

"Yirmi, yoldaş general."

"Nerelisin?"

"Sibiryalıyım."

Uzun uzun sorguya çekti beni, kendi tank birliğine geçmemi teklif etti. Böyle özensiz görünmeme söylendi: Kendisi olsa izin vermezmiş. Fena halde istihkâmcıya ihtiyaçları varmış. Sonra beni bir kenara çekip ormanı işaret etti:

"Benim kutucuklar orada. Onları bu demiryolundan geçirmek istiyorum. Raylar ve traversler söküldü ama yola mayın döşenmiş olabilir. Tankçılara bir iyilik yap, yolu kontrol et. Buradan ön hatta geçmek daha kolay, hem daha yakın. Ani hücum nedir bilir misin?"

"Bilirim, general yoldaş."

"Peki, kal sağlıcakla, teğmen. Ne yap et zafere kadar yaşa – yakındır. Anla işte!"

Demiryolu gerçekten de mayınlı çıktı. Kontrol ettik.

Herkes zafere sağ çıkmak istiyordu...

Kırk dört yılının ekiminde bizim tabur İki Yüz Onuncu Müstakil Mayın Temizleme Müfrezesi bünyesinde Dördüncü Ukrayna Cephesi ordularıyla Çekoslovakya topraklarına girdi. Her yerde coşkuyla karşılanıyorduk. Çiçekler, meyveler, sigara paketleri atıyorlardı bize...

Kaldırımlara halılar seriyorlardı... Bir kızın takıma komutanlık etmesi, üstelik kendisinin de istihkâmcı-mayıncı olması sansasyon yaratmıştı. Erkek gibi tıraş edilmiştim, pantolon ve asker ceketi giyiyordum, erkeksi tavırlar edinmiştim, kısacası yeniyetmelere benziyordum. Bazen köye at sırtında girerdim, o zaman cinsiyetim hiç anlaşılmazdı, ama kadınlar seziyordu, dikkatle bakıyorlardı bana. Kadın içgüdüleri... Komikti... Müthiş! Kalacağım eve gelirdim, ev sahipleri subay konuklarının erkek olmadığını öğrenince şaşkınlıktan ağızları bir karış açık kalırdı... Sessiz sinema! Benim... Hmmm... Hoşuma da gitmiyor değildi bu durum aslında. Böyle şaşırtmayı seviyordum. Aynı şey Polonya'da da başıma gelmişti. Hatırlıyorum, küçük bir köyde ihtiyar bir kadın başımı okşamıştı. Anlamıştım: "*Tso pani rogi na mne şuka?*" diye sordum. Utandı, sadece bana şefkat göstermek istemiş, "*taki mlodu panenku.*"**

Adım başı mayına denk gelirdik. Çok mayın vardı. Bir keresinde bir eve girdik, biri dolabın önünde duran deri çizmeleri gördü. Tam almak için elini uzattı, "Dokunayım deme!" diye bağırdım. Yaklaşıp inceleyince içinde mayın olduğunu gördüm. Mayınlı koltuklar, komodinler, vitrinler, oyuncak bebekler, avizeler gördük... Köylüler, domates, patates, lahana evleklerini temizlememizi rica ederdi. *Varenik*lerin*** tadına bakabilmek için takımın bir köyde buğday tarlasını, hatta ekin demetlerinin dövülmesinde kullanılan el dövenini temizlemesi gerekti...

Ne diyorduk... Çekoslovakya, Polonya, Macaristan,

*(Leh.) Hayırdır, hanımefendi, başımda boynuz mu arıyorsunuz?

**(Leh.) Böyle gencecik bir kıza.

***İçine peynir ya da patates konan Rus mantısı.

Romanya ve Almanya'dan geçtim... Ama hafızamda pek az şey yer etti, belki sadece engebeli arazinin zihnimdeki fotoğrafı. Kaya parçaları... Uzun uzun otlar... Ya gerçekten uzunlardı ya da bize öyle geliyordu çünkü içlerinden geçmek, ölçme çubukları ve tarama aletleriyle çalışmak müthiş zordu. Kart otlar... Dulavratotları çalılardan uzundu... Dereler, koyaklar kalmış bir de aklımda. Sık ormanlar, kazıkları çürümeye yüz tutmuş boydan boya tel örgüler, ot bürümüş mayın tarlaları. Bakımsız çiçek tarhları. Hep mayın gizli olurdu içlerinde, Almanlar tarhları severdi. Bir keresinde komşu tarlada küreklerle patates toplanırken biz de yanlarında mayın temizliyorduk...

Romanya'nın Dej kentinde iyi Rusça konuşan genç bir Rumen kadının evinde kaldım. Büyükannesi Rusmuş. Kadının üç çocuğu vardı. Eşi cephede, üstelik gönüllülerden oluşan bir Rumen tümeninde savaşırken ölmüş. Yine de gülüp eğlenmeyi seviyordu. Bir keresinde dansa giderken beni de davet etti. Süslü kıyafetlerinden birini giymemi önerdi. Aklımı fena çelmişti. Pantolon, asker gömleği ve deri çizmeler giydim, hepsinin üzerine de Rumen ulusal giysisini geçirdim: Ketenden nakışlı uzun bir gömlek, dar kareli yün etek; belime de siyah kuşak doladım. Başıma iri püsküllü rengârenk bir başörtüsü örttüm. Yaz boyu dağlarda sürünmekten şakaklarımdaki beyaz perçemler hariç her yerimin kapkara olduğunu ve burnumun kavladığını eklersem, herhangi bir Rumen kızından ayırt edilemeyeceğim anlaşılır.

Kulüpleri yoktu, gençler birinin evinde toplanıyordu. Geldiğimizde müzik çalıyor, insanlar dans ediyordu. Taburumdaki hemen hemen tüm subayları gördüm. Önce

beni tanıyıp teşhir etmelerinden korktum; kenarda dikkat çekmemeye çalışarak, hatta başörtüsüyle azıcık gizlenerek oturuyordum. Hiç değilse seyrederim diyordum... Uzaktan izleyiveririm... Fakat bizim subaylardan biri beni birkaç kez dansa kaldırıp boyalı dudaklarım, kalem çekilmiş kaşlarımla tanımayınca gülesim geldi, keyiflendim. Doya doya eğlendim ben de... Güzel olduğumun söylenmesi hoşuma gidiyordu. İltifatlar alıyordum... Bol bol dans ettim...

Savaş bitti, biz bir yıl daha tarlaları, gölleri, dereleri mayından temizledik. Savaş sırasında her şey suya atılmıştı; o zaman için önemli olan yol almak, hedefe vaktinde ulaşmaktı. Şimdiyse düşünülmesi gereken başka bir şey vardı... Yaşamın kendisi... İstihkâmcılar için savaş ancak birkaç yıl sonra bitebildi, onlar herkesten uzun süre savaştı. Zaferden sonra patlama beklemek nasıl bir şeydir bilir misiniz? O anı beklemek... Yok-yok! Zaferden sonra ölmek ölümlerin en beteri. İki kere ölmek demektir.

Neyse işte... Kırk altı senesinin yılbaşında bana on metre kırmızı saten verdiler. Güldüm: "Ne yapayım sateni? Terhis olunca kendime kırmızı elbise dikerim. Zafer elbisesi," dedim. İçime doğmuş gibi... Kısa süre sonra terhis emrim geldi... Âdettendi, bana da taburumuzda veda töreni düzenlediler. Kutlamada subaylar ince dokuma büyük mavi bir şal hediye ettiler bana. Mavi şal şarkısını söyleyerek hak etmeliymişim onu. Bütün akşam onlara şarkı söyledim.

Trende ateşim çıktı. Yüzüm şişti, ağzımı açamıyordum. Yirmilik dişlerim çıkıyordu... Savaştan dönüyordum...

Appolina Nikonovna Litskeviç-Bayrak, asteğmen,
istihkam-mayın tarama takım komutanı

"BİR KERECİK GÖREYİM YETER..."

Burada sevgiden söz edilecek...

Sevgi, insanın savaştaki yegâne kişisel tecrübesi. Diğer her şey ortak – ölüm bile.

Ölüme nazaran sevgiden daha üstü kapalı söz etmeleri benim için sürpriz oldu. Anlattıklarında hep bir şeyler eksikti, bir sınıra varınca her seferinde susarak kendilerini korur gibiydiler. O sınırı dikkatle gözetiyorlardı. Aralarında sessiz bir anlaşma vardı – ötesi yasak. Perde iniveriyordu. Neden koruyorlardı kendilerini – malum, savaş sonrası aşağılama ve iftiralarından. Az çekmemişlerdi bunlardan! Savaştan sonra, en az arkalarında bıraktıkları kadar ürkütücü yeni bir savaş başlamıştı onlar için. Birisi sonuna kadar açılacak, cesur bir itirafı ağzından kaçıracak olsa, "Soyadımı değiştirin," diye ricada bulunuyor yahut "Bizim zamanımızda bundan yüksek sesle bahsedilmezdi... ayıptı," diye ekliyordu. Daha çok romantik ve trajik hikâyeler dinliyordum.

Elbette bunlar hayatın ve gerçeğin tamamını oluşturmuyor. Ama onların gerçeği işte. Savaş kuşağı yazarlarından birinin dürüstçe itiraf ettiği gibi: "Kahrolasın, yıldızımızı parlatan savaş!" Bu bir parola gibi, hayatlarının ortak özdeyişi...

Sahi orada, ölümün yanı başında nasıldır sevgi?

– Savaş aşkımı elimden aldı... Tek aşkımı...

Şehri bombalıyorlar; kız kardeşim Nina koşarak yanıma geldi, vedalaşıyoruz. Son görüşmemiz diye düşünüyoruz. "Bir sıhhiye ekibine katılacağım ama nerede bulurum bilmem," diyor bana. Hatırlıyorum da mevsim yaz, üzerinde ince bir elbise var, sol omzunda, boynunun kenarında bir doğum lekesi görüyorum. Öz kardeşimin lekesini ilk görüşüm. "Nerede olsa tanırım seni," diye düşünüyorum.

Ne acı bir duygu... Ne büyük bir sevgi... Yüreğim parçalanıyor...

Minsk'i topluca terk ediyorduk. Yollar ateşe tutulduğu için ormandan gidiyorduk. Bir yerlerde küçük bir kız, "Anne, savaş," diye bağırıyordu. Birliğimiz çekiliyordu. Engin bir tarladan geçiyorduk, çavdar başaklanıyordu, yol kenarında alçak damlı bir köy evi. Smolensk'e varmıştık... Yol kenarında bir kadın dikiliyordu; boyu sanki evinden uzun, giysilerinin hepsi ketenden, Rus milli desenleriyle bezeli. Kollarını göğsünde kavuşturmuş, yerlere kadar eğilerek gelip geçen askerleri selamlıyor, "Tanrı evlerinize dönmeyi nasip etsin," diyordu. Düşünün, her geçeni selamlayıp dua ediyordu. Gözleri doluyordu herkesin...

Savaş boyunca aklımdan çıkmadı... Başka bir sahne de Almanya'dan. Almanları geri kovalıyorduk. Kasabanın birinde... İki Alman kadın, başlarında şapkalar, oturmuş bahçede kahve içiyorlardı. Savaş filan yokmuş gibi... Şöyle düşünmüştüm: "Aman tanrım, bizim ülkemiz yerle bir

oldu, insanlarımız yeraltında yaşıyor, otla besleniyor, siz oturmuş kahve içiyorsunuz." Arabalarımız, askerlerimiz burunlarının dibinden geçerken... Bunlar kahve içiyorlar...

Sonra bizim topraklarımızdan geçtim... Ne mi gördüm? Eskiden köyün olduğu yerde bir ocak kalmış. İhtiyarın biri oturmuş, arkasında üç torunu, anlaşılan hem oğlunu hem gelinini kaybetmiş. Yaşlı kadın ocağı yakmak için köz topluyor. Gocuğunu asmış, ormandan gelmişler. Ocağın içinde hiçbir şey kaynamıyor.

Ne acı bir duygu... Ne büyük bir sevgi...

...Katarımız durdu. Hatırlamıyorum şimdi yolu mu onarıyorlardı, lokomotif mi değiştiriliyordu. Bir hemşireyle oturuyoruz, yanımızda iki asker lapa pişiriyor. Bir yerlerden iki Alman esiri gelip bizden yemek istedi. Ekmeğimiz vardı. Aldık bir somunu ikisine bölüştürdük. O sırada lapayı kaynatan askerlerin konuşmalarını duydum:

"Doktorlara bak, düşmanımıza bir sürü ekmek verdiler!" Buna benzer bir şeyler daha, "Savaştan ne anlar doktor milleti," gibisinden, "anca hastanede oturmasını bilirler..."

Bir süre sonra başka esirler bu kez o lapa pişiren askerlere yanaştılar. Az önce bizi ayıplayan asker, "Ne o, tıkınasın mı geldi?" dedi Alman'a.

Esir durdu... Bekliyor. Diğer askerimiz yoldaşına bir somun ekmek uzattı:

"Biraz kes şuna."

Beriki birer dilim ekmek kesti. Almanlar ekmeği aldılar ama duruyorlar, lapaya bakıyorlar.

"Neyse," dedi asker, "lapa ver şunlara."

"Daha hazır değil."

Buna ne dersiniz?

Almanlar da dilimizden anlarmış gibi dikiliyor, bekliyorlar. Askerler lapaya yağ kattılar, konserve kutulara koyup esirlere verdiler.

İşte Rus askerinin ruhu. Bize kızarken kendileri ekmek, üstüne bir de lapa verdiler, hem de yağını kattıktan sonra. İşte böyle bir şey...

Ne acı, ne güçlü bir duygu...

Savaş çoktan bitmişti... Tatile gitmeye hazırlanıyordum... Tam o sırada Küba Füze Krizi patlak verdi. Yine dünyanın huzuru kaçtı. Dengeler bozuldu. Valizimi topluyorum, elbiseleri aldım, bluzları katlayıp koydum. Yine de bir şey unutmuş gibiydim. Evraklarımın durduğu çantadan askeri kimliğimi çıkardım. "Bir şey olursa hemen orada askerlik şubesine giderim," diye düşündüm.

Denize geldim, dinleniyorum; yemekhanede otururken tuttum birine askeri kimliğimi yanımda getirdiğimi söyledim. Öylesine söyledim, bir şey düşünmeden, hava atmak gibi bir niyetim yoktu. Masamızdaki erkeklerden biri heyecanlandı, dedi ki:

"Ancak Rus kadını tatile gelirken yanına askeri kimliğini alır ve 'Bir şey olursa şubeye giderim' diye düşünür."

Hayranlığını anımsıyorum. Bana eşimin baktığı gibi bakmıştı. O gözlerle...

Bu uzun girizgâh için bağışlayın... Sırasıyla anlatmayı beceremiyorum. Düşüncelerim dalgalanıyor, duygularımı zapt edemiyorum...

Eşimle birlikte gittik cepheye. İkimiz.

Birçok şeyi unuttum. Her gün yâd etsem de...

Çatışma bitmişti... Sessizliğe inanamıyorduk. Eşim elleriyle otları okşuyordu, otlar yumuşaktı... Ve bana bakıyordu. O gözlerle... Bakıyordu...

Grup halinde keşfe gitmişlerdi. İki gün bekledik onları... İki gün uyumadım... İçim geçmiş. Yanımda oturduğunu, beni izlediğini hissederek uyandım. "Yat uyu," dedim. "Uykuda geçen zamana yazık," dedi.

Ne acı bir duygu... Ne büyük bir sevgi... Yüreğim parçalanıyor...

Birçok şeyi unuttum, neredeyse her şeyi. Unutmam zannediyordum. Asla unutmam.

Doğu Prusya'dan geçiyorduk, artık herkes Zafer'den söz ediyordu. Öldü... Ansızın öldü... Mermi parçası saplandı... Ani bir ölümdü. Saniyelik. Getirildiklerini söylediler, koştum... Sarıldım ona, götürmelerine izin vermedim. Gömmelerine. Savaşta çabuk gömerlerdi: Kısa süren bir çatışmaysa gündüz ölenleri hemen toplar, her taraftan getirir, büyük bir kuyu kazarlar. Örterler üzerlerini. Kimi zaman kuru kumla örtüverirler. O kuma uzun süre bakarsan kıpırdıyormuş gibi gelir. Titrer. Oynar kum. Çünkü orada... Orada bana göre hâlâ canlı insanlar yatar, kısa süre önce yaşayan... Onları görürüm, onlarla konuşurum... İnanamam... Hiçbirimiz bir türlü inanamayız orada olduklarına... Nerede?

Onu hemen gömmelerine izin vermedim. Bir gecemiz daha olsun istiyordum. Yanında oturmak. Bakmak... Okşamak...

Sabahleyin... Onu eve götürmeye karar verdim. Beyaz Rusya'ya. Birkaç bin kilometre demekti bu. Savaş yolları... Keşmekeş... Herkes acıdan aklımı kaçırdığımı düşü-

nüyordu. "Sakin olmalısın. Uyuman gerek." Hayır! Hayır! Bir generalden diğerine gidiyordum, böylece cephe komutanı Rokossovski'ye kadar vardım. Önce reddetti... Hasta mısın nesin! Toplu mezarlara kaç kişi gömüldü, el toprağında yatıyorlar...

Bir kez daha randevu almayı başardım:

"Önünüzde diz çökmemi ister misiniz?"

"Ben sizi anlıyorum... Fakat o artık ölü..."

"Ondan çocuğum yok. Evimiz yandı. Fotoğraflar bile kayboldu. Hiçbir şeyimiz yok. Memlekete götürürsem hiç değilse mezarı kalır. Benim de savaştan sonra dönecek yerim olur."

Susuyordu. Dolaşıp duruyordu odada.

"Siz hiç sevdiniz mi, mareşal yoldaş? Ben eşimi değil, aşkımı gömüyorum."

Susuyordu.

"O zaman ben de burada ölmek istiyorum. Onsuz ne diye yaşayayım?"

Uzun süre konuşmadı. Sonra yanıma geldi, elimi öptü.

Bana bir geceliğine özel uçak tahsis ettiler. Uçağa bindim... Tabuta sarıldım... Ve kendimi kaybettim...

Yefrosinya Grigoryevna Breus, yüzbaşı, doktor

– Bizi savaş ayırdı... Eşim cephedeydi. Ben önce Harkov'a, sonra Tataristan'a tahliye edildim. Orada işe girdim. Bir gün beni aradılar, kızlık soyadım Lisovskaya. "Sovskaya! Sovskaya!" diyor herkes. "Benim!" diyorum. "NKVD'ye gidin, geçiş izni alıp Moskova'ya hareket edin." Neden? Kimse bir şey açıklamadı, ben de bilmiyordum. Savaş zamanı... Giderken, "Belki eşim yaralan-

mıştır, onun yanına çağırıyorlardır," diye düşünmüştüm. Dört aydır ondan bir haber almamıştım. Niyetim, onu kolsuz, bacaksız, sakat bulursam derhal alıp eve getirmekti. Bir şekilde yaşayıp giderdik.

Moskova'ya vardım, verilen adrese geldim. BKP MK* yazıyor, yani bizim Beyaz Rusya hükümeti; benim gibi bir sürü insan gelmiş. "Nedir? Niyedir? Ne diye topladılar bizi?" diye soruyoruz. "Öğreneceksiniz," diyorlar. Hepimizi büyük bir salonda topladılar: Beyaz Rusya Merkez Komite sekreterimiz yoldaş Ponamarenko ve diğer yöneticiler oradaydılar. Bana, "Geldiğiniz yere dönmek ister misiniz?" diye sordular. Nereden geldim? Beyaz Rusya'dan. Tabii isterim. Böylece askeri liseye yönlendirdiler. Düşmanın.cephe gerisine yollamak için hazırlayacaklardı.

Daha dün okulu bitirmişiz, ertesi gün bizi arabalara bindirip cephe hattına götürdüler. Sonrasını yürüyerek geçtik. Cephe nedir, tarafsız bölge neyin nesidir bilmiyordum. "Hazır ol!" emri verildi. "Pat!" Fişekler fırlatıldı. Bembeyaz karın üzerinde yan yana uzanmış insanlardan bir şerit. Kalabalıktık. Fişek söndü, ateş sesi gelmedi. Yeni bir emir: "Koş!" ve koştuk. Böylece geçtik...

Mucize eseri partizan müfrezesine eşimden bir mektup geldi. Bu öyle büyük sevinç, öyle bir sürprizdi ki – iki yıldır ondan haber alamamıştım. Şimdiyse yiyecek, cephane atan uçaktan... bir posta. O postadan, o branda bezi çuvaldan adıma yazılmış bir mektup çıkmıştı. O zaman merkez komiteye yazılı olarak başvurdum. Eşimle birlikte olabilmemiz için her şeyi yapabileceğimi yazdım. Bu mektubu, müfreze komutanımıza çaktırmadan bir pilota

*Beyaz Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin kısaltması.

verdim. Kısa süre sonra haber geldi, muhabereciler aktardılar – görevimiz tamamlandıktan sonra bizim grubu Moskova'ya bekliyorlarmış. Bütün özel grubu. Başka bir yere göndereceklermiş... Herkes, özellikle de Fedosenko kesinlikle gelmeliymiş.

Uçağı bekliyorduk, geceydi, zifiri karanlık. Uçağın biri yukarıda dönüp duruyordu, sonra başladı bizi bombalamaya. *Messerschmitt*'ti bu, Almanlar yerimizi tayin etmişti, dönüp gelecekti. Bu sırada bizim uçak –U-2– inişe geçti, hem de tam yanında durduğum çamın altına. Pilot yere indiği gibi hop tekrar havalanmaya başladı çünkü Alman'ın dönüp yeniden ateş açacağını tahmin etmişti. Kanadına yapıştım, "Moskova'ya gideceğim! İznim var!" diye bağırmaya başladım. Bir küfür savurdu adam: "Bin!" İkimiz birlikte uçtuk. Yaralı filan yoktu... Kimse yoktu.

Mayıs ayında Moskova'da keçe çizmelerle geziyordum. Tiyatroya çizmeyle gittim. Gayet güzeldi. Eşime, "Nasıl buluşuruz?" diye yazdım. Şimdilik yedekteydim... Söz veriyorlardı... Her yere başvurmuştum: "Beni eşimin olduğu yere gönderin, hiç olmazsa iki gün verin, hiç değilse bir kerecik göreyim, sonra dönerim, nereye isterseniz yollarsınız." Herkes omuz silkiyordu. Ben yine de posta numarasından eşimin görev yaptığı yeri öğrenip oraya gitmeyi başardım. Önce parti bölge komitesine geldim, eşimin adresini, evli olduğumuza dair belgeleri gösterdim, onunla buluşmak istediğimi söyledim. Bunun imkânsız olduğunu, eşimin en ön saflarda olduğunu söylediler bana, "Geri dönün," dediler. O yıkılmış, aç halimle nasıl geri giderim? Kumandana çıktım. Beni süzdü ve kıyafet verilmesini emretti. Bir asker gömleğiyle kemer verdiler. Sonra kumandan beni vazgeçirmeye çalıştı:

"Ne işiniz var orada? Eşinizin bulunduğu yer çok tehlikeli..."

Oturup ağladım, o zaman merhamet etti, geçiş kâğıdı verdi.

"Şose yola çıkın," dedi, "orada trafik memurumuz var, size nasıl gideceğinizi izah eder."

Yolu buldum, trafik memurunu buldum, beni arabaya bindirdi, yola koyuldum. Birliğe geldim, herkes şaşırıp kaldı, çevremi sardı askerler. "Siz de kimsiniz?" diye soruyorlar. Eşiyim diyemedim. Etrafa bombalar yağarken nasıl söylersin... Kardeşiyim, dedim. Neden öyle söyledim bilmiyorum. "Bekleyin," dediler bana, "altı kilometre mesafede şu an." O kadar uzaktan gelmişim, nasıl beklerim? Tam o sırada öğle yemeğini almaya bir araç geldi; kızılımsı, çilli bir başçavuş vardı.

"Ha," dedi, "ben Fedosenko'yu tanıyorum. Ama siperde şimdi."

Neyse, ikna ettim onu. Bindirdiler beni, gidiyorum, göz gözü görmüyor... Orman... Orman yolu... Benim için yeni bir şey: Ön hat, ortalıkta kimseler yok. Nadiren bir yerlerden ateş ediliyor. Geldik. Başçavuş sordu:

"Nerede şu Fedosenko?"

"Dün keşfe gitmişlerdi, onlar oradayken gün doğdu, akşamı bekliyorlar."

İrtibat halindeydiler. Ona kız kardeşinin geldiğini bildirdiler. Ne kardeşi diye sordu. "Kızıl saçlı," dediler. Kardeşi esmerdir. Kızıl denince hemen anlamış hangi kardeşin geldiğini. Nasıl çıkıp geldi bilmem ama Fedosenko kısa süre sonra teşrif etti, büyük buluşma gerçekleşti. Nasıl mutlu olduk...

Yanında bir gün kaldım, ikinci gün kararımı verdim:

"Git karargâha bildir. Burada seninle kalıyorum."

O komutanlığa gitti, ben nefesimi tuttum bekliyorum: "Yirmi dört saat içinde toz olsun buradan," derlerse ya? Cephe sonuçta, mümkündür. Bir de ne göreyim, zeminliğe komutanlar gelmiş – binbaşı, albay. Hepsi elimi sıktı. Sonra tabii oturduk, içtik, herkes söz aldı: Karısı gelip adamı siperde bulmuş, gerçekten de karısı, belgeleri var. Aferin kadına! Yaman kadınmış doğrusu! Böyle şeyler söylendi, hepsi ağlıyordu. O akşamı ömrümce unutmam... Başka ne kaldı ki elimde?

Hastabakıcı olarak kaydettiler beni. Onunla keşfe gidiyordum. Havan topu atılır, düştüğünü görürüm. Ölü mü yaralı mı bilemem. Koşar bakarım, komutan bağırır:

"Nereye gittiğini sanıyorsun, lanet karı!!"

Yanına gider bakarım – canlı... Hayatta!

Dinyeper yakınında bana geceleyin ay ışığında Kızıl Bayrak nişanı verdiler. Ertesi gün eşim ağır yaralandı. Birlikte koşmuş, bataklıktan birlikte geçmiş, birlikte sürünmüştük. Makineli tüfekler durmadan ateş ediyor, biz durmadan sürünüyorduk, sonunda kalçasından yaralandı. Domdom kurşunuyla hem de, kolaysa sar o yarayı, kaba etine denk gelmiş. Parça parça olmuş, içine çamur, toprak ne varsa girmiş. Düşman çemberinden çıkıyorduk. Yaralıları götürecek yer yoktu, elimde ilaç namına bir şey de yoktu. Tek ümidim çemberi yarabilmemizdi. Yardığımızda eşime hastaneye kadar eşlik ettim. Ben onu yetiştirene kadar genel kan zehirlenmesi gerçekleşmiş. Yılbaşıydı... Kırk dört yılına giriyorduk... Ölüyordu... Ölmek üzere olduğunun farkındaydım... Çok ödül al-

mıştı, bütün nişanlarını topladım, yanına koydum. Tam da vizite saatiydi, uyuyordu. Doktor geldi:

"Gitmelisiniz. Ölmüş," dedi.

"Sessiz olun, yaşıyor," dedim ona.

Eşim o esnada gözlerini açıp: "Tavan mavi olmuş," dedi.

Baktım:

"Yok, mavi değil. Tavan beyaz, Vasya."

O mavi görüyordu. Komşusu ona dönüp:

"Fedosenko," dedi, "hayatta kalırsan karını el üstünde tutmalısın."

"Tutacağım zaten," diye cevapladı.

Bilmem, herhalde öleceğini hissetmişti çünkü ellerimi tuttu, beni kendine çekti ve öptü. Son kez öper gibi öptü:

"Lyuba'cığım, ne kötü, herkes yılbaşını kutluyor, senle ikimiz hariç... Ama sen üzülme, biz daha neler neler göreceğiz..."

Ölümüne birkaç saat kala... Talihsizlik işte, nevresimini değiştirmem gerekti... Temiz çarşaf serdim, bacağını sardım; yastığına çekmek gerekiyordu onu – erkek, ağır tabii, çekiyorum, iki büklüm oldum... İşte o an sonun yaklaştığını, bir-iki dakikaya kadar gideceğini hissettim... Akşamdı. Onu çeyrek geçe... Dakikasına kadar aklımda... Kendim de öleyim istedim... Ama yüreğimin aşağısında çocuğumuzu taşıyordum, beni tutan, o günleri atlatmamı sağlayan sadece bu oldu. Onu 1 Ocak'ta toprağa verdim, otuz sekiz gün sonra oğlum doğdu; kırk dört doğumlu, şimdi kendisi de çocuk sahibi. Eşimin adı Vasiliy'di, oğlum Vasiliy Vasilyeviç oldu, torunum da Vasya... Vasilyok...

Lyubov Fominiçna Fedosenko, er, hastabakıcı

– Gözümün önündeydi... Her gün... Bir türlü kabullenemiyordum. Öyle genç, yakışıklı bir adamın ölmesini... İstiyordum ki, yani... bir öpücük vereyim. Doktor olarak yardımım dokunamıyorsa kadınca bir şey yapayım onun için. Hiç değilse gülümseyeyim. Okşayayım. Elini tutayım...

Uzun yıllar sonra bir adam tebessümümü hatırladığını söyledi bana. Benim için o sıradan bir yaralıydı, aklımda yer etmemişti bile. Oysa o gülümseyişimin kendisini hayata döndürdüğünü, öbür dünya denilen yerden geri çevirdiğini söyledi... Bir kadının tebessümü sayesinde dönmüş...

Vera Vladimirovna Şevaldışeva, üsteğmen, cerrah

– Birinci Beyaz Rusya Cephesi'ne geldik... Yirmi yedi kız. Erkekler bize hayranlıkla bakıyordu: "Çamaşırcı değil, santralci değil, basbayağı istihkâmcı kızlar. Sizin gibilerine ilk defa rastlıyoruz. Helal size!" Başçavuş bize şiir yazmıştı. Kızlar mayıs gülleri gibi narin olsun, savaş ruhlarını sakatlamasın, gibi bir şeydi meali.

Cepheye gitmeden önce yemin etmiştik: Aşkla meşkle işimiz olmayacak. Sağlam çıkarsak, savaştan sonra yaşayacağız yaşayacağımızı. Savaştan önce kimselerle öpüşmemiştik bile. Şimdiki gençlerden daha ciddi bakıyorduk bu işlere. Öpüşmek bizim için bir ömür sevmek demekti. Cephede aşk yasak gibi bir şeydi, komutanlar öğrenirse âşıklardan birini başka birliğe sevk ediyorlar, basbayağı ayırıyorlardı. Biz aşkımızı gizler, saklardık. Çocukluk yeminlerimizi tutamadık... Sevdik...

Sanırım âşık olmasaydım savaştan sağ çıkamazdım. Canımı kurtardı. Aşk kurtardı beni...

Sofya Krigel, uzman çavuş, istihkâmcı

– Aşk mı dediniz? Açık açık söyleyeyim... Ben se-se-ka'ydım ki açılımı "sefer-savaş karısı"dır. Yani ikinci eş. Nikâhsız.

İlki, tabur komutanıydı...

Sevmiyordum onu. İyi bir insandı ama sevmiyordum. Yanına, zeminliğine gidişim birkaç ay sonra oldu. Ne yapsaydım? Yanım yörem erkek doluydu, hepsinden korkmaktansa biriyle birlikte olmak en iyisiydi. Muharebeden çok, sonrasında korku duyardım, özellikle istirahata çekildiğimizde. Ateş açılınca "Kardeş! Kardeş!" diye seslenir dururlar, çatışmadan sonra hepsi peşine düşer... Geceleyin zeminlikten kolay kolay çıkamazsın... Diğer kızlar size bundan söz etti mi, yoksa itiraf edemediler mi? Utanmışlardır sanırım... Susmuşlardır. Gurur meselesi! Bunlar olmuş şeyler ama, çünkü kimse ölmek istemiyordu. Gençken ölmek istemezsin... Eh, erkekler için de dört yıl kadınsız kalmak kolay değil... Ordumuzda genelev yoktu, hap filan da vermiyorlardı. Bir yerlerde buna dikkat edilmiş olabilir. Bizde edilmiyordu. Dört yıl... Sadece komutanlar cüret edebilirdi, sıradan askerlere düşmezdi. Disiplin. Bu konu konuşulmaz... Ayıptır... Yok... Mesela ben taburda tek kadındım, ortak zeminlikte kalıyordum. Erkeklerle birlikte. Ayrı bir yer vermişlerdi ama nasıl ayrı – zaten zeminlik altı metreden ibaretti. Geceleri el kol sallamaktan uyanırdım, ona buna tokat atmaktan, ellerini itmekten. Yaralanıp hastaneye düştüğümde, orada da ellerimi sallıyormuşum. Geceleyin bakıcı kadın uyandırırdı: "Neyin var senin?" Kime anlatabilirsin?

İlk tabur komutanı mayın parçasından öldü.

İkinci de tabur komutanıydı…

Onu seviyordum. Birlikte muharebeye gider, yanında olmak isterdim. Ben onu severdim ama onun da sevdiği bir karısı iki de çocuğu vardı. Bana fotoğraflarını gösterirdi. Bilirdim ki savaştan sonra hayatta kalırsa onlara dönecek. Kaluga'ya. E ne olmuş? Öyle mutlu anlarımız oldu ki! Öyle mesut olduk ki ikimiz! Korkunç çatışmalardan döndüğümüzde… Hayattaysak... Başka kimseyle öyle bir şey yaşayamaz! Olmaz! Biliyordum ben… Bensiz mutlu olamayacağını biliyordum. İkimizin savaştaki mutluluğunu başka birisiyle yakalayamazdı. Mümkün değildi… Asla!

Savaşın sonunda hamile kaldım. Öyle istemiştim ki bunu… Ama kızımızı kendim büyüttüm, yardım etmedi bana. Kılını bile kıpırdatmadı. Ne bir armağan ne mektup… ne de hiç değilse bir kartpostal. Savaş bitti aşk bitti. Şarkı gibi… Nikâhlı eşine, çocuklarına döndü. Bana hatıra olarak bir fotoğrafını bıraktı. Savaşın bitmesini istemiyordum ben… Bunu söylemek çok zor… Kalbimi açmak… Deliyim ben. Seviyordum! Savaşla birlikte aşkın da biteceğini biliyordum. Onun aşkının… Yine de bana verdiği, sayesinde öğrendiğim duygular için ona minnettarım. Ömrüm boyunca onu sevdim, senelere inat duygularımı korudum. Artık yalan söylemek için nedenim yok. Yaşlı bir kadınım. Evet, ömür boyu sevdim! Pişman da değilim.

Kızım bana az sitem etmedi: "Nesini seviyorsun, anne?" diye. Ama seviyorum işte… Yakınlarda öldüğünü öğrendim. Çok ağladım. Bundan dolayı da tartıştık kızımla: "Ne diye ağlıyorsun? Senin için çoktan ölmüş

o." Bugün bile seviyorum. Savaşı ömrümün en güzel çağı olarak anımsıyorum, o zaman mutluydum ben... Yalnız rica ederim soyadımı yazmayın. Kızımın hatırına...

Sofya K-viç, sıhhiyeci

– Savaş sırasında...

Beni birliğe getirdiler... Ön hatta. Gelir gelmez komutan, "Şapkanızı çıkarın lütfen," dedi. Şaşırdım... Çıkardım... Askerlik şubesinde bizi erkek gibi tıraş etmişlerdi ama askeri kamplarda, ardından cepheye varana kadar saçlarım biraz uzamıştı. Kıvır kıvırdı saçlarım. Küçük bir kuzu misali... Şimdi belli değil tabii... Kocadım... Neyse, komutan beni epeyce süzdükten sonra dedi ki: "İki yıldır kadın görmemiştim. Biraz bakmak istedim."

Savaştan sonra...

Komün dairesinde kalıyordum. Komşu kadınların hep kocaları vardı, canımı yakıyorlardı. Alay ediyorlardı: "Ha-ha-a... Anlat, o..., orada erkeklerle ne işler çevirdin." Patates tencereme sirke dökerler. Kaşık kaşık tuz katarlar. Ha-ha-a...

Benim komutan terhis oldu. Yanıma geldi, evlendik. Nikâh kıydık, o kadar. Düğün dernek olmadı. Bir yıl sonra başka bir kadına, fabrika yemekhanesinin şefine kaçtı: "Ondan parfüm kokusu geliyor, senden leş gibi çizme ve dolak kokusu," dedi bana.

Yapayalnız yaşıyorum ben de. Koca dünyada kimsem yok. Geldiğin için teşekkürler...

Yekaterina Nikitiçna Sannikova, çavuş, nişancı

– Eşim... İyi ki burada değil, işe gitti. Kesin emri var... Aşkımızdan söz etmeyi sevdiğimi biliyor... Ken-

dime bir gecede sargı bezinden gelinlik diktiğimi anlatmayı... Kendim diktim. Bir ay boyunca sargı bezi biriktirmiştik kızlarla. Ganimetten... Gerçek bir gelinliğim olmuştu! Fotoğrafı bile var: O gelinlik ve çizmelerle; gerçi çizmeler görünmüyor ama anımsıyorum giydiğimi. Kemeri de kendime eski bir kepten çırpıştırmıştım... Şahane olmuştu. Yine başladım ama... Hikâyelerime... Eşim, aşk lafı etmek yok, dedi, sakın ha, savaşı anlatacakmışım. Serttir kendisi. Haritadan göstererek belletti... Cephelerin mevkilerine iki gün çalıştırdı beni... Bizim birliğin mevkiine... Bakacağım şimdi, not ettim. Okuyacağım...

Ne gülüyorsun? Ay, ne güzel gülüyorsun. Ben de güldüm... Benden tarihçi mi olur canım! İyisi mi ben sargı bezinden gelinlikli resmimi göstereyim. O kadar beğeniyorum ki o halimi... Beyaz elbiseli...

Anastasiya Leonidovna Jardetskaya, onbaşı, sıhhiyeci

Göğe Bakanın Garip Sessizliği ve Kayıp Yüzük Üzerine

– Kazan'dan çıkıp cepheye gittiğimde on dokuz yaşında bir kızdım...

Altı ay sonra anneme, "Yirmi beş-yirmi yedi gösterdiğim söyleniyor," diye yazmışım. Her gün korku, her gün dehşet. Mermiler uçuşurken derin yüzülüyor sanırsın. İnsanlar ölür. Her gün, her saat, dakika başı ölüyorlar gibi gelir. Üzerlerini örtmeye çarşaf yetişmez. İç çamaşırlarıyla yığılırlar... Koğuşlarda garip bir sessizlik hüküm sürer. Öyle bir sessizliğe başka yerde şahit olmadım. İnsan ölürken yukarı bakar, hiç yanına ya da başucundaysan sana

bakmaz. Sadece yukarı... Tavana... Göğe bakar gibi bakar...

Kendime, bu cehennemde aşka dair tek söz duymaya dayanamam diyordum. İnanamazdım o sözlere. Onca yıl devam etti de savaş, aklımda şarkı namına bir şey kalmamış. Meşhur *Zemlyanka*'yı* bile anımsamıyorum. Sıfır... Tek hatırladığım, ben cepheye giderken evimizin bahçesinde vişnelerin çiçek açtığı. Dönüp dönüp bakmıştım... Sonra yollarda da bahçeler görmüşümdür elbet, savaşta da çiçekler açmıştır ya. Fakat anımsamıyorum... Öğrenciliğimde şen şakrak kızdım, savaşta yüzüm hiç gülmedi. Kızlardan birinin kaş aldığını veya ruj sürdüğünü görsem sinirlenirdim. Katiyen kabullenemezdim: Nasıl olur da böyle bir zamanda beğenilmeyi düşünebilir?

Etraf hep yaralı, hep figan... Ölülerin yüzleri sarı-yeşil. Nasıl keyfini düşünürsün? Mutluluğunu? Aşkı bununla bağdaştıramazdım. Bununla yani... Orada, o koşullarda aşk ölüp giderdi. Şenlik yoksa, güzellik yoksa aşk yaşayabilir mi? Hele savaş bitsin hayat da güzelleşir. Aşk da başlar. Ama orada... Orada olmaz. Hem öldüm diyelim, beni seven kişi acı çekecek. Kıyamam. Böyle hissediyordum...

Şimdiki eşimle cephede tanıştık, kur yapıyordu bana. Duymak dahi istemiyordum: "Hayır, olmaz, savaş bitsin o zaman konuşuruz bunları." Hiç unutmam, bir muharebeden döndüğünde rica etmişti: "Bluzun falan yok mu? Giysene. Giy de nasıl göründüğüne bakayım." Asker gömleği dışında hiçbir şeyim yoktu ki.

Cephede evlenen bir arkadaşım vardı, demiştim ki

*(Rus.) Zeminlik.

kıza: "Sana çiçek vermemiş. Kur yapmamış. Hemen evleniverdin. Böyle aşk mı olur?" Duygularını paylaşamamıştım.

Savaş bitti... Göz göze geliyor, bittiğine, hayatta kaldığımıza bir türlü inanamıyorduk. İşte şimdi yaşayacağız... Şimdi seveceğiz... Gel gör ki unutmuşuz bu işleri, beceremiyoruz. Eve döndüm, annemle elbise diktirmeye gittik. Savaş sonrası ilk elbisemdi.

Sıram geldi, sordular:

"Modeli nasıl olsun?"

"Bilmem."

"Atölyeye gelmişsiniz, nasıl bir elbise istediğinizi bilmiyor musunuz?"

"Bilmiyorum..."

Beş yıl boyunca elbise görmemişim. Nasıl dikildiğini bile unutmuşum. Şurasına pens, burasına yırtmaç yapıldığını... Alçak bel, yüksek bel... Anlamıyordum bunlardan. Topuklu ayakkabı aldım, odanın içinde biraz dolaşıp çıkardım. Koydum köşeye, "Asla yürüyemem bunlarla..." diye düşündüm...

Mariya Selivesterovna Bojok, hemşire

– Hatırlıyorum da... Ben savaştan olağanüstü güzel bir duyguyla dönmüştüm. Erkeklerin bize nasıl hayranlık beslediklerini anlatmaya kelimeler yetmez. Onlarla aynı zeminliklerde, aynı tahta döşeklerde yatıyor, aynı görevlere gidiyordum; dalağımın, ağzımda dilimin donduğunu duyacak, az sonra şuurumu yitirecek kadar üşüdüğüm zamanlarda rica ederim: "Mişa, şu kürkümün önünü açıp ısıtsana." Isıtırdı: "Daha iyi misin?" – "İyiyim."

Hayatımda bir daha böyle şey yaşamadım. Fakat tabii vatanımız tehlikedeyken özel bir şey düşünemezdik.

– Aşk var mıydı ama?

– Vardı. Şahidim... Fakat kusuruma bakmayın, belki haksızımdır, belki pek doğal değildir bu ama aşka kapılanları içten içe ayıplardım ben. Aşkın meşkin zamanı değil diye düşünürdüm. Kötülük dört yanımızı kuşatmışken... Nefret. Birçok kişinin böyle düşündüğünü zannediyorum...

– Savaştan önce nasıl biriydiniz peki?

– Şarkı söylemeyi severdim. Gülmeyi severdim. Pilot olmak isterdim. Aşk aklımıza mı geliyordu ki! Benim için hayattaki en önemli şey değildi. En önemlisi vatandı. Şimdi, safmışız diye düşünüyorum...

Yelena Viktorovna Klenovskaya, partizan

– Hastanedekiler... Hepsi de mutluydu. Hayatta kaldıkları için mutluydular. Yirmi yaşındaki bir teğmen tek bacağını kaybettiği için üzgündü ama o zaman, ortak acının ortasında şanslı sayılıyordu – hayatta ya, bir bacağını kaybetse ne olacak. Önemli olan hayatta kalmak. Âşık da olur, eşi de olur, her şeysi olur. Şimdi tek bacağını kaybetmek korkunç bir şey gibi gelebilir ama o zaman insanlar tek bacakları üzerinde zıplıyor, sigara içiyor, gülüyorlardı. Kahramandılar canım! Ne sandınız?!

– Âşık olur muydunuz?

– Tabii, gencecik insanlardık sonuçta. Yeni yaralılar gelir gelmez mutlaka birine âşık olurduk. Arkadaşım bir üsteğmene âşık olmuştu, vücudu yaralar içindeydi. Gösterdi bana "şu" diye. Elbet ben de ona âşık oluverdim. Götürürlerken benden bir fotoğraf istedi. Benim de bir

tanecik fotoğrafım vardı, istasyonda bir yerde çektirmiştik. Aldım o resmi, ona vereceğim, sonra düşündüm: Ya gerçek aşk değilse de resmi hediye ettiğimle kalırsam? Artık götürüyorlardı, elimi uzattım, avucumda resim vardı ama açmaya gönlüm razı olmadı. Böylece aşk bitti...

Bir de Pavel'ciğim vardı, o da teğmendi. Çok canı yanıyordu, yastığının altına çikolata koydum. Karşılaştığımızda, savaştan sonra, yirmi yıl sonra, arkadaşım Lilya Drozdova'ya o çikolata için teşekkür etti. "Ne çikolatası?" diye sordu Lilya. O zaman itiraf ettim... O da beni öptü... Yirmi yıl sonra öptü..."

Svetlana Nikolayevna Lyubiç, sıhhiye ekibi görevlisi

– Bir keresinde konser sonrası... Büyük bir tahliye hastanesinde... Başhekim yanıma gelip bir ricada bulundu: "Burada, özel bir koğuşta ağır yaralı bir tankçı yatıyor. Neredeyse hiçbir şeye tepki vermiyor, belki şarkılarınızın ona yardımı dokunur." Koğuşa gittim. Tutuşan tanktan mucize eseri çıkmış ve baştan ayağa kadar yanmış bu adamı ömrüm boyunca unutmayacağım. Karyolasında, gözsüz kara yüzüyle kıpırdamadan yatıyordu. Boğazım düğümlendi, birkaç dakika kendime gelemedim. Sonra yavaşça söylemeye başladım... Bir baktım yaralının yüzü hafifçe kıpırdıyor. Bir şey mırıldandı. Eğildim ve "Biraz daha söyleyin..." dediğini duydum. Biraz daha söyledim, biraz daha, bütün repertuarımı seslendirdim, başhekim "Galiba uyudu..." diyene kadar.

Liliya Aleksandrovskaya, sanatçı

– Tabur komutanımızla hemşire Lyuba Silina... Birbirlerini seviyorlardı! Herkes farkındaydı... Komutan

muharebeye gider, hemşire peşinden... Derdi ki Lyuba, sevdiği gözünün önünde ölmezse, son dakikasında göremezse onu, kendini asla affetmezmiş. "Birlikte öldürsünler bizi. Tek mermi işimizi bitiriversin." Ya birlikte ölecek ya birlikte yaşayacaklardı. Bizde aşkın yarını olmazdı, sadece bugün. Herkes şu an için sevdiğini, bir dakika sonra kendisinin ya da sevdalısının hayata gözlerini yumabileceğini biliyordu. Savaşta her şey daha hızlı gelişir: Yaşam da ölüm de. Birkaç yıla koca bir ömrü sığdırdık. Bunu kimseye anlatamadım ben. Orada zaman farklı işliyor...

Bir çatışmada tabur komutanı ağır yaralandı, Lyuba hafif bir sıyrıkla atlattı. Komutanı cephe gerisine yolladılar, Lyuba kaldı. Hamileydi, komutan ona mektubunda: "Annemlerin yanına git. Bana ne olursa olsun karımsın. Doğacak olan da oğlumuz ya da kızımızdır," diye yazmıştı.

Sonradan Lyuba bana, komutanın ailesinin kendisini de çocuğu da kabul etmediğini yazdı. Komutan ölmüştü.

Uzun yıllar niyetlendim ona misafirliğe gitmeye ama bir türlü nasip olmadı. Canciğer dosttuk ama uzaktaydı – ta Altay'da. Kısa süre önce de öldüğüne dair bir mektup aldım. Şimdi oğlu beni mezarına çağırıyor.

Gitmek istiyorum...

Nina Leonidovna Mihay, uzman çavuş, hemşire

– Zafer Bayramı...

Geleneksel buluşmamıza gideceğiz. Otelden çıktım, kızlar yanıma geldi:

"Lilya, neredeydin sen? Ağlamaktan bir hal olduk."

Meğer bir adam, bir Kazak, yanlarına gelip sormuş:

"Kızlar, siz nerelisiniz? Hangi hastanedensiniz?" diye.

"Siz kimi arıyorsunuz?"

"Ben her yıl buraya gelip bir hemşireciği ararım. Hayatımı kurtarmıştı. Sevmiştim onu. Bulmak istiyorum."

Benim kızlar gülmüşler:

"Hemşireciği zor bulursun artık, nine olmuştur o."

"Yok..."

"Karın vardır değil mi? Çocukların?"

"Torunlarım var, çocuklarım var, karım var. Ruhumu kaybettim ben... Ruhum yok..."

Kızlar bunu anlattı, sonra hep birlikte hatırladık: Benim Kazak olmasındı bu?

...Bir Kazak çocuk getirdiler. Küçücük oğlan. Ameliyat ettik. Bağırsağında yedi-sekiz yırtık vardı, durumu umutsuz sayılıyordu. Öyle umursamaz bir hali vardı ki hemen dikkatimi çekti. Bir dakika boş vaktim olsa uğrayıp hatırını soruyordum. İntravenöz enjeksiyonlarını yapar, ateşini ölçerdim; nihayet yırttı kefeni. İyileşmeye başladı. Biz yaralıları uzun süre tutmazdık, ön hattaydık. Acil müdahalemizi yapar, ölümün pençesinden alır, geri yollardık. Onu da ilk kafileyle götürmeleri gerekiyordu.

Sedyede yatıyordu, beni çağırdığını söylediler.

"Hemşire, yanıma gel."

"Ne oldu? Ne istiyorsun? Durumun iyi. Cephe gerisine yolluyorlar seni. Her şey yoluna girecek. Bundan sonra hayattasın say."

"Senden çok rica ediyorum, anamın tek oğluyum ben. Hayatımı kurtardın." Ve bana bir hediye verdi – yüzük, şöyle küçük bir yüzük.

Yüzük takmazdım ben, sevmezdim nedense. Reddettim:

"Alamam. Olmaz."

Rica etti. Yaralılar da onu destekledi.

"Al yahu, gönlünden kopmuş çocuğun."

"Ama ben sadece görevimi yaptım."

İkna ettiler beni. Sonradan o yüzüğü kaybettim. Parmağıma büyük geliyordu, bir keresinde uyuyakalmışım, araba sıçrayınca yuvarlanıp gitmiş. Çok üzülmüştüm.

– Adamı bulabildiniz mi bari?

– Bir türlü karşılaşmadık. O muydu bilmiyorum. Bütün gün kızlarla onu aradık.

...Kırk altı yılında eve döndüm. "Askeri kıyafetle mi gezeceksin sivil mi?" diye sordular. Elbette askeri kıyafetle. Çıkarmayı aklımdan bile geçirmem. Subay Evi'ne dansa gittim. Asker kızlara nasıl yaklaşıldığını anlatacağım size şimdi.

Pabuç ve elbise giydim, kaputumla çizmelerimi vestiyerde bıraktım.

Bir asker yanıma geldi, dansa kaldırdı.

"Buralı değilsiniz galiba. Çok kültürlü bir kızsınız," dedi bana.

Bütün akşamı benimle geçirdi. Bırakmıyor. Dans bitti, numaramı istedi.

Önden gitti. Vestiyerde ona çizmeleri ve kaputu uzattılar.

"Benim değil..." dedi.

"Benim," dedim.

"Bana cepheye gittiğinizi söylememiştiniz."

"Sordunuz mu ki?"

Apışıp kaldı. Gözlerini kaçırıyor. Kendi de savaştan yeni dönmüş oysa...

"Neden o kadar şaşırdınız?"

"Sizi orduda hayal edemiyorum. Anlarsınız ya, cephe kızları..."

"Yalnız oluşum mu şaşırttı sizi? Bekâr oluşum, hamile olmayışım? Pamuklu ceket giymeyişim, 'Kazbek' sigarası tüttürmeyişim, küfürlü konuşmayışım?"

Beni eve kadar geçirmesine izin vermedim.

Ve cepheye gitmiş olmamla hep gurur duydum. Yurdumu korumuş olmamla...

Liliya Mihaylovna Butko, ameliyat hemşiresi

– İlk öpüşmem...

Asteğmen Nikolay Belohvostik... Ay, koca nineyim, kıpkırmızı oldum. Gençtik tabii. Toyduk. Sanıyordum ki... Emindim yani... Arkadaşıma bile ona âşık olduğumu itiraf etmemiştim. Sırılsıklam âşıktım. İlk aşkımdı... Biricik miydi yoksa? Kim bilir... Bölüğümüzde kimse farkında değildir diye düşünüyordum. Daha önce kimseden böyle hoşlanmamıştım! Hoşlandıysam da çok değil. Ama bu defa... Devamlı onu düşünüyordum, her an. Gerçek aşktı. Öyle hissediyordum. Bütün alametleri vardı... Ay, bakın nasıl kızardım...

Onu gömüyorduk... Çadır-pelerinin üzerinde yatıyordu, az önce ölmüştü. Almanlar ateşe tutuyordu bizi. Bir an önce gömmeliydik... Derhal... Yaşlı huş ağaçları bulduk, ihtiyar meşenin yakınındakini seçtik. En büyüğü oydu. Altına... Sonradan dönüp bulmak için orayı aklımda tutmaya çalıştım... Köy orada bitiyordu, yol ayrımı... Ama nasıl hatırlayayım? Huşlardan biri gözümüzün önünde yanarken nasıl? Vedalaşacağız... Bana "Önce sen!" dediler. Kalbim yerinden fırlayacak gibi oldu, anla-

dım... Herkesin onu sevdiğimden haberi varmış. Herkes biliyormuş... "Ya o da biliyorsa" düşüncesi dank etti kafama. İşte... Yatıyor... Az sonra toprağa verecekler... Gömülecek. Üzerine kum dökülecek... Oysa ben deli gibi onun da biliyor olabileceği fikrine seviniyorum. Belki o da benden hoşlanıyordu? Sanki hayattaydı da şimdi cevap verecekti... Yılbaşında bana Alman çikolatası hediye edişini hatırladım. Bir ay yememiş, cebimde taşımıştım.

Aklımdan hiç çıkmıyor... O an... Bombalar düşüyor... Çadır-pelerinin üzerinde yatıyor... O an... Bense seviniyorum... Durmuş içimden gülümsüyorum. Deli gibi. "Belki de aşkımdan haberi vardı," diye seviniyorum...

Yanına gidip öptüm. O zamana dek hiçbir erkeği öpmemiştim... İlk öpücüğüm oldu bu...

Lyubov Mihaylovna Grozd, sıhhiyeci

Kurşunun ve İnsanın Yalnızlığı Üzerine

– Benim hikâyem başka... Dualarla avunuyorum. Kızım için dua ediyorum...

Annemin atasözünü hatırlarım. "Kurşun ahmak, kader kalleş"* derdi hep. Her felakette söylediği bir atasözüydü bu. Kurşun tek, insan tek; kurşun nereye isterse uçar, kader insanı dilediği yere sürükler. Bir o yana bir bu yana. İnsan dediğin tüy, serçe tüyü. Seni neyin beklediğini asla bilemezsin. Sırra ermek elimizde değil... Yasak bize. Savaştan dönerken bir Çingene kadın falıma bakmıştı. İstasyonda yanıma geldi, kenara çekti... Büyük bir aşk vaat etti bana... Alman işi bir saatim vardı, çıkardım bu büyük aşkın hatırına ona verdim. İnandım.

*Kurşun adres sormaz, kader oyunundan kaçılmaz manasında bir atasözü.

Şimdi o aşk için ne kadar ağlasam az…

Savaşa güle oynaya gittim. Bir Komsomolluya yakışır şekilde. Herkesle birlikte. Yük vagonlarında gidiyorduk, üzerlerine siyah mazotla: "Kırk insan – sekiz at" yazılmıştı. Bizse yüz kişi bir vagona tıkışmıştık.

Keskin nişancı oldum. Muhabereci de olabilirdim, faydalı meslek – hem savaşta, hem barışta. Üstelik kadın mesleği. Ama ateş edecek insan lazım dediler, kabul ettim. İyi ateş ediyordum. İki onur nişanım, dört madalyam var. Üç yıllık savaştan yadigâr.

Zafer çığlıkları atıldı! "Zafer bizimdir!!" dediler. İlk duygumu hatırlıyorum – sevinçti. Hemen peşinden, aynı dakika içinde de – korku! Panik! Panik! Hayatımı nasıl sürdüreceğim? Babam Stalingrad önlerinde öldü. İki ağabeyim savaşın başında kayıplara karıştı. Annemle ben kaldık. İki kadın. Nasıl yaşayacağız? Bütün kızlar bu tür düşüncelere daldılar… Akşamları zeminlikte toplanırdık… Hayatın bizim için yeni başladığından söz ederdik. Hem sevinç hem korku. Önceleri ölümden korkuyorduk, şimdi yaşamdan… İkisi aynı derecede ürkütücüydü. Gerçekten! Konuşur konuşur, sonra suspus otururduk.

Evlenecek miyiz, evlenemeyecek miyiz? Aşk evliliği mi yapacağız, mantık evliliği mi? Papatya falı bakardık… Nehre çiçekten taç atar,* mum eritirdik…** Köyün birinde bize falcının evini gösterdiklerini hatırlıyorum. Birkaç subay da dahil olmak üzere herkes oraya dadanmıştı. Kızların hepsi. Su falı bakıyordu. El falı. Başka bir seferinde laternacıdan kâğıt çekmiştik. Küçük kâğıtlar. Bana mut-

*Nehre taç atılır, suyun içine gömülürse ölüm, yüzerse – evlilik demektir.

**Erimiş mum kâse içindeki suya dökülür, oluşan şekle göre gelecekle ilgili tahminde bulunulur. Taç şekli evliliğe delalet eder.

luluk vaat eden fallar çıkmıştı... Hani o mutluluk, nerede?

Yurdumuz bizi nasıl mı karşıladı? Ağlamadan anlatamam... Kırk yıl geçti, hâlâ yanaklarım kızarır. Erkekler ses etmiyordu ama kadınlar... "Orada neler karıştırdığınızı biliyoruz! Bizim adamları ayarttınız genç a...larınızla... Cephe o...ları... Savaş kancıkları..." Her türlü hakareti duyduk... Rusça zengin dil...

Bir delikanlı parti dönüşü bana eşlik ediyordu, birden kendimi çok kötü hissettim, kalbim küt küt çarpıyordu. Biraz yürüyüp karların içine oturuyordum. Çocuk "Neyin var?" diye sordu. "Yok bir şeyim. Dansı fazla kaçırmışız," dedim. Oysa iki yaram sızlıyordu. Savaştan yadigâr... Narin olmayı öğrenmeliydim. Zayıf ve kırılgan olmayı, ama çizmelerin içinde ayaklarım yayılmıştı – kırk numara. Birinin bana sarılmasına alışkın değildim. Başımın çaresine bakmayı öğrenmiştim. Şefkatli sözler duymak istiyordum ama aslında tat almıyordum onlardan. Çocukça geliyorlardı bana. Cephede erkekler arasında sağlam Rus küfürleri gırla gider. Buna da alışmıştım. Kütüphanede çalışan arkadaşım bana öğütler veriyordu: "Şiir oku. Yesenin'i oku."

Kısa süre sonra evlendim. Bir yıl sonra. Fabrikadan bir mühendisle. Aşk hayalleri kuruyordum. Ev ve aile istiyordum. Evimin küçük çocuk kokmasını. İlk kundakları koklamalara doyamamıştım. Mutluluk kokusu... Kadın mutluluğu... Savaşta kadın kokusu yoktur, hep erkek. Savaş erkek kokar.

İki çocuğum var... Bir erkek bir kız. İlki erkek. İyi, akıllı bir çocuktur. Enstitüyü bitirdi. Mimar. Ama kı-

zım... Yavrum benim... Beş yaşında yürüdü, ilk sözünü –anne– yedi yaşında söyledi. Hâlâ "anne" yerine "anni", baba yerine "bubo" diyor. O... Bugün bile inanmakta zorlanıyorum. Bir hata olmalı. Kızım akıl hastanesinde... Kırk yıldır. Emekliye ayrıldığımdan beri her gün yanına giderim. Benim günahım o...

Uzun yıllardır her eylülün birinde ona yeni bir alfabe kitabı alırım. Günler boyunca alfabeyi okuruz. Bazen onun yanından eve döndüğümde okuyup yazmayı unutmuşum gibi gelir. Konuşmayı. Bütün bunları unutmak isterim. Neme gerek bunlar?

Cezalandırıldım... Ne için? Öldürdüğüm için mi? Böyle şeyler düşünürüm... Yaşlılıkta insanın çok vakti oluyor... Düşünür dururum. Sabah dizlerimin üzerine çöker pencereden dışarı bakarım. Tanrıya yalvarırım... Herkes için... Kocama dargın değilim, çoktan affettim onu. Kızımı doğurduğumda... halimizi görünce... biraz kaldı ve gitti. Sitemler ederek gitti: "Normal bir kadın hiç savaşa gider mi? Ateş etmeyi öğrenir mi? Bu yüzden normal bir çocuk doğurmayı beceremedin," dedi. Onun için dua ediyorum...

Haklıdır belki, kim bilir? Onu da düşünürüm... Günahımın bedeli...

Yurdumu her şeyden çok seviyordum. Seviyordum ya... Şimdi kime anlatabilirim derdimi? Kızıma... Bir tek ona... Ben savaşı anımsıyorum, o kendisine masallar anlattığımı sanıyor. Çocuk masalları. Korkunç çocuk masalları...

Soyadımı yazmayın. Lüzumu yok...

Klavdiya S-va, keskin nişancı

"MİNNACIK PATATES ÜZERİNE..."

Bir savaş daha vardı...

Kimselerin haritayı eline alıp da tarafsız bölgenin nereden geçtiğini, cephe hattının nerede başladığını işaretlemediği bir savaştı bu. Askerlerin tam sayısını bilen yoktu. Silahların da. Uçaksavarlardan, makineli tüfeklerden, avcı tüfeklerinden ateş ediliyordu. Eski *Berdan* tüfeklerinden. Burada molalar ve büyük taarruzlar yoktu, birçokları tek başlarına savaşıyordu. Tek başlarına da ölüyorlardı. Çatışan; tümenleri, taburları ve bölükleriyle ordu değil, partizanları ve yeraltı militanlarıyla halktı: erkekler, ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar. Tolstoy bu çok çehreli hareketi, "halk savaşının sopası" ve "yurtseverliğin gizli harareti" olarak adlandırmış, Hitler'se (tıpkı Napolyon gibi) generallerine, "Rusya savaşta kural tanımıyor," diye yakınmıştı.

Bu savaşta ölüm başa gelebilecek en korkunç şey değildi. Daha korkunç bir şey vardı... Cephede ailesiyle –çocukları, karısı, yaşlı ana babası– birlikte yaşayan bir asker tahayyül edin. Her an onları da feda etmeye hazır olmalı. Kurban vermeye... Orada yiğitliğin de ihanet gibi şahidi olmaz çoğunlukla.

Köylerimizde insanlar Zafer Bayramı'nda neşelenmez, ağlarlar. Çok gözyaşı dökerler. Efkârlanırlar. "Öyle korkunçtu ki... Bütün yakınlarımı toprağa verdim. Ben savaşta ruhumu gömdüm." (*V.G. Androsik, yeraltı militanı*)

Anlatmaya usul usul başlarlar ama sona doğru hemen hepsi feryat ederken bulur kendini.

– Ben şahidim...

Bizim partizan müfrezesinin bir komutanı vardı, onun hikâyesini anlatacağım size... Soyadını söylemeyelim çünkü akrabaları hâlâ hayatta. Okurlarsa üzülürler...

Muhabereciler, komutanın bütün ailesini –eşini, iki küçük kızını ve yaşlı annesini– gestapo polislerinin götürdüğünü bildirdi. Dört bir yana ilanlar asılmıştı, pazar yerinde bildiri dağıtıyorlardı: Komutan teslim olmazsa yakınları asılacaktı. Düşünmesi için komutana iki gün verdiler. *Polizei*lar köyleri gezip kara propaganda yapıyordu: "Kızıl komiserler kendi çocuklarına bile acımıyorlar," diye. "Canavarlar." "Onlar için hiçbir şey kutsal değil." Ormana uçaklardan bildiri yağıyordu... Komutan teslim olmak ya da kendini vurmak istiyordu. Bütün bu süre boyunca onu yalnız bırakmadık. Gözümüz üzerindeydi. Kendini vurabilirdi...

Moskova'yla irtibata geçildi. Durum bildirildi. Talimat alındı... Aynı gün müfrezede parti toplantısı düzenlendi. Alman propagandasına boyun eğmeme kararı alındı. Bir komünist olarak komutan parti disiplinine itaat etti...

İki gün sonra şehre keşifçi gönderildi. Korkunç bir havadis getirdiler: Komutanın bütün ailesi asılmıştı. İlk muharebede komutan da can verdi... Garip bir şekilde can verdi. Tesadüfen. Canından bezmişti diye düşünüyorum...

Söz bulamıyorum ama gözyaşı çok... Konuşmak gerektiğine kendimi nasıl inandırayım? Nasıl inanayım...

İnsanlar sakin sessiz yaşamak istiyor, beni dinleyip de acı çekmek değil... (*V. Korotayeva, partizan*)

Ben de kendimi yola devam etmek gerektiğine inandırmaya çalışıyorum...

Mayınlı Sepet ve Pelüş Oyuncak Üzerine

– Görevi yerine getirdim... Artık kasabada kalamazdım, müfrezeye katıldım. Annemi birkaç gün sonra gestapo polisleri götürdü. Kardeşim kaçabildi ama annemi aldılar. Ona eziyet ettiler, "Kızın nerede?" diye sorguya çektiler. İki yıl kaldı ellerinde. İki yıl boyunca faşistler operasyona giderken onu da diğer kadınlarla birlikte önlerine kattılar... Partizan mayınlarından korkar ve hep yerlileri önden kovalarlardı – mayın varsa o insanlar havaya uçar, Alman askerleri sağ kalırdı. Canlı kalkan... İki yıl annemi de böyle sürüklediler...

Pusuda beklerken kaç kere görmüşüzdür: Kadınlar yürür, peşlerinden Almanlar ilerler. Yaklaştıklarında aralarında annemi görüveririm. En beteri de bizim komutanın ateş emrini beklemektir. Herkes korkuyla bekler bu emri çünkü biri, "Şuradaki annem," diğeri "Şu benim kız kardeşim," diye fısıldar, kimi çocuğunu görür karşıda... Annem hep beyaz başörtüsü takardı. Uzun boyluydu, ilk onu seçerdik hep. Kendim fark etmediysem, "Annen geliyor..." diye bildirirlerdi bana. Emir verilir, ateş ederdim. Kendim de bilmezdim nereye ettiğimi, sadece beyaz örtüyü gözden kaybetmeme fikriyle meşgul olurdum – ha-

yatta mı, düşmedi değil mi? Beyaz başörtüsü... İnsanlar kaçışır, patır patır düşer, annem öldü mü kaldı mı bilemezdim. İki gün ya da daha uzun süre, muhabereciler kasabadan gelip de sağ olduğunu söyleyene kadar hayalet gibi gezerdim. Sonra tekrar hayata dönerdim. Bir sonraki çatışmaya kadar. Bana öyle geliyor ki şimdi olsa buna katlanamazdım... Ama onlardan nefret ediyordum... Beni ayakta tutan nefretti... Kuyuya attıkları bir çocuğun çığlığı hâlâ kulaklarımdadır. Öyle bir çığlık duydunuz mu hiç? Çocuk bir yandan uçuyor, bir yandan bağırıyor – toprağın altından, öteki dünyadan geliyor sanki sesi. Çocuk çığlığı değil bu, insan çığlığı değil... Ya testereyle kesilen genç delikanlının cesedi... Bizim partizanlardan biriydi... Bunları gördükten sonra göreve giderken tek bir şey istersin: öldürmek, mümkün olduğunca çok kişiyi en acımasız şekilde yok etmek. Tutsak faşistleri gördüğümde herhangi birinin yakasına yapışmak isterdim. Boğmak. Ellerimle boğmak, dişlerimle kemirmek. Bana kalsa vurmazdım onları, çok kolay bir ölüm olurdu çünkü. Silahla, tüfekle değil...

Alman ordusunun çekilmesinden hemen önce, ki kırk üç yılıydı, faşistler annemi kurşuna dizdi... Benim annem öyle bir kadındı ki bizi savaşmaya hayırdualarıyla göndermişti:

"Gidin, çocuklar," demişti, "sizin yaşamanız gerek. Yok yere öleceğinize gidin, bari boşa ölmeyin."

Annem büyük sözler etmezdi, basit, kadınca sözcükler bulurdu. Yaşamamızı ve öğrenmemizi isterdi, en çok da öğrenmemizi.

Onunla aynı hücrede kalan kadınların anlattığına göre her götürülmesinden önce dermiş ki:

"Ah, bacılar, ah, tek bir şey için ağlıyorum... Ölürsem çocuklarıma yardım edin n'olur!"

Savaştan sonra o kadınlardan biri beni yanına aldı, ailesine kattı ki kendisinin de iki küçük çocuğu vardı. Faşistler evimizi yakmıştı, erkek kardeşim partizan saflarında ölmüştü, annemi kurşuna dizmişlerdi, babam cephedeydi. Cepheden yaralı, hasta döndü. Çok yaşamadı, kısa süre sonra öldü. Aileden geriye bir ben kaldım. Bahsettiğim kadın zaten yoksuldu, iki de çocuğu vardı, yanlarından ayrılıp bir yerlere gitmeye karar verdim. Ağlıyor, salmıyordu beni.

Annemin kurşuna dizildiğini öğrendiğimde aklımı kaçırdım. Ne yapacağımı şaşırdım, huzurum kalmadı. İstediğim... Onu bulmalıydım... İnsanları kurşuna dizip mezarların üzerini ağır makinelerle düzleştiriyorlardı... Büyük tanksavar hendeklerine atıyorlardı... Bana tahminen gösterdiler: Nerede durduğunu, koştum kazdım orayı, ellerimle cesetleri çevirip çevirip baktım. Annemi elindeki yüzükten tanıdım... Yüzüğü görünce çığlık atmışım, başka da bir şey anımsamıyorum. Hiçbir şey anımsamıyorum... Birtakım kadınlar onu çıkarmışlar, konserve kutusundan su dökerek yıkayıp gömmüşler. O kutuyu hâlâ saklıyorum.

Bazı geceler yatağımda, "Annem benim yüzümden öldü," diye düşünüyorum. Oysa benimle ilgisi yok... Eğer ben yakınlarım için korkup mücadeleden kaçsaydım, üçüncü ve dördüncü kişi de aynı şekilde davransaydı, bugünleri görebilir miydik? Yine de... Annemin hali gözümün önünden gitmez... Ateş emri verildiği zaman... Geldiği yöne ateş edişim... Beyaz başörtüsü... Böyle bir şeyle yaşamak ne kadar zor asla bilemezsiniz. Zaman geç-

tikçe daha da zor. Bazı geceler pencereden genç bir gülüş, bir ses gelir irkilirim, bir çocuğun ağladığını ya da çığlık attığını sanırım. Bazen de nefesim kesilmiş gibi uyanırım. Yanık kokusundan boğulur gibi... Yanan insan bedeninin hele ki yazın nasıl koktuğunu bilmezsiniz. Tedirgin edici tatlı bir koku. Bölge yürütme komitesindeki işim gereği yangın yerlerine gidip belge hazırlamam gerekiyor. Eğer bir çiftliğin yandığını, hayvanların öldüğünü filan söylerlerse asla gitmiyorum, elimde değil... Bana... insanların yanışını hatırlatıyor... Gece gece fırlayıp parfüme saldırıyorum da ondan bile aynı kokuyu alıyorum. Her yerden...

Uzun zaman evlenmekten korktum. Çocuk sahibi olmaktan. Ya savaş çıkarsa da cepheye gidersem? Çocukların hali ne olur? Şu sıralar ölümden sonraki yaşamla ilgili kitaplara merak saldım. Ne olacak? Orada kiminle karşılaşacağım? Annemle karşılaşmayı hem istiyor, hem korkuyorum. Gençken korkmazdım ama yaşlanınca...

Antonina Alekseyevna Kondraşova, Bıtoş Partizan Tugayı keşifçisi

– İlk izlenimim... Almanları ilk gördüğümde... Dayak yemişim gibi bütün vücudum, her bir hücrem sızlamıştı – ne işleri var burada? Nefret; yakınlarım, sevdiklerim için duyduğum korkudan ve ölüm korkusundan güçlüydü. Tabii yakınlarımızı da düşünüyorduk ama seçme şansımız yoktu. Düşman topraklarımıza kötülük getirmişti... Ateş ve kılıç...

Tutuklanacağım duyulunca mesela, ormana kaçtım. Partizanların yanına. Evde yetmiş beş yaşındaki annemi yalnız bırakarak üstelik. Kör, sağır numarası yapacaktı,

dokunmayacaklardı ona. Tabii aslında kendimi avutuyordum böyle düşünerek.

Kaçtığımın ertesi günü faşistler eve dalmış. Annem kararlaştırdığımız gibi gözü görmez, kulağı duymaz numarası yapmış. Feci şekilde dövmüşler onu, kızının yerini öğrenmeye çalışmışlar. Annem uzun zaman iyileşemedi...

Yadviga Mihaylovna Savitskaya, yeraltı militanı

– Ben sonuna kadar böyle kalacağım... O zamanlar olduğumuz gibi. Evet saf, evet romantik. Saçlarım ağarana kadar... Ben buyum çünkü!

Arkadaşım Katya Simakova partizan habercisiydi. İki kızı vardı. İkisi de küçüktü, kaç yaşındaydılar o zaman – altı-yedi filan. Kızları ellerinden tutup şehirde gezer, hangi silahın nerede durduğunu aklına kazırdı. Nöbetçi bağıracak olsa ağzını aralar, aptal numarası yapardı. Birkaç yıl boyunca... Kadın kızlarını feda ediyordu...

Bir de Zajarskaya ve kızı Valeriya vardı. Kız yedi yaşındaydı. Bir yemekhanenin havaya uçurulması gerekiyordu. Mayını ocağa yerleştirmeye karar verdik ama önce içeri geçirmemiz gerekiyordu. Anne, mayını kızının geçireceğini söyledi. Küçük bir sepetin içine mayını yerleştirdi, üzerine birkaç çocuk elbisesi, pelüş oyuncak, yirmi kadar yumurta ve yağ koydu. Kızcağız mayını yemekhaneye getirdi. Analık içgüdüsünün her şeyden güçlü olduğu söylenir. Yanlış, ülkü daha güçlü! İnanç daha güçlü! Şundan eminim ki o ana kız olmasaydı ve o mayını geçirmeselerdi kazanamazdık. Evet, yaşamak güzel. Mükemmel! Ama daha değerli şeyler de var...

Aleksandra İvanovna Hramova, Antopolski Parti Yeraltı Bölge Komitesi Sekreteri

– Müfrezemizde Çimuk soyadlı iki kardeş vardı... Köylerinde pusuya düşmüşler, bir samanlığa sığınıp ateş açmışlar; sonunda düşman orayı ateşe vermiş. Fişekleri bitene kadar çarpışmışlar... Sonunda yanık vaziyette çıkmışlar dışarı... At arabasına yükleyip insanlara göstermişler bunları, biri çıkar da kimlerden olduklarını söyler diye. Ele verir diye...

Bütün köy oradaymış. Babaları ve anneleri, kimse çıtını çıkarmamış. O an feryat etmeyen ananın mangal gibi yüreği olmalı. Ses etmemiş. Ağlayacak olursa bütün köyün yakılacağını biliyormuş çünkü. Yalnız onu değil herkesi öldürürlerdi. Tek bir Alman askeri için köy yakıyorlardı. Biliyormuş kadın... Her şeyin bir ödülü vardır ama en üstün kahramanlık madalyası bile bu anneyi ve sessizliğini ödüllendirmeye yetmez...

Polina Kasperoviç, partizan

– Partizanlara annemle birlikte katıldık... Annem çamaşır yıkıyor, pişirip taşırıyordu. Gerektiğinde nöbet tuttuğu da olurdu. Bir keresinde göreve gittim; birileri anneme, asıldığımı söylemiş. Bir-iki gün sonra döndüm, beni görünce kadıncağız felç geçirdi, birkaç saat konuşamadı. Çekilecek çilemiz varmış...

Yolda baygın bir kadını aldık. Ayaklarının üzerinde duramıyor, yerde sürünürken öldüğünü zannediyordu. Kanı akıyordu evet ama bunu öbür dünyada hissettiğini sanıyordu. Onu kıpırdattığımızda biraz kendine geldi ve anlattı... Nasıl vurulduklarını, kendisi ve beş çocuğunun nasıl idama götürüldüğünü anlattı. Çocukları ambara doğru götürürken vurmuşlar. Ateş ederken eğleniyorlar-

mış... En küçükleri memede bir oğlan... Faşist, havaya fırlatmasını işaret etmiş – havada vuracak. Anne çocuğu kendi elleriyle öldürecek şekilde fırlatmış... Kendi çocuğunu öldürmüş yani... Alman'a fırsat vermemek için... Bütün bu olanlardan sonra bu dünyada yaşamak istemediğini, ancak öbür dünyada yaşayabileceğini söylüyordu...

Öldürmek istemiyordum, öldürmek için gelmemişim dünyaya. Öğretmen olmak istiyordum ben. Ama bir köyü ateşe verdiklerini gördüm... Bağıramazdım, yüksek sesle ağlayamazdım: Keşfe çıkmıştık, köye vardık. Ellerimi kemirebilirdim ancak ki ellerimde o günden kalma yara izleri var, kanatasıya kemirmişim. Etim meydana çıkasıya. İnsanların çığlıkları kulağımda... İneklerin bağırtısı... Tavukların bağırtısı... Bana hepsi de insan sesi çıkarıyor gibi gelmişti. Tüm canlılar. Çığlıklarla yanıyorlardı. Bunu söyleyen ben değilim, acımdır...

Valentina Mihaylovna İlkeviç, partizan irtibat eri

– Biliyorduk... Kazanmamız gerektiğini herkes biliyordu...

İnsanlar babamı bıraktığımızı, babamın parti bölge komitesi tarafından görevlendirildiğini düşünüyordu. Aslında onu bıraktığımız filan yoktu, görev de yoktu. Kendimiz karar vermiştik savaşmaya. Ailemizde bir panik hali olduğunu anımsamıyorum. Büyük bir acı vardı, doğru, ama panik yoktu, herkes zaferin bizim olacağına inanıyordu. İlk gün, Almanların köyümüze girdiği akşam babam kemanıyla Enternasyonal'i çalıyordu. İçinden gelmişti. Bir tür protesto...

İki ya da üç ay geçti geçmedi...

Bir Yahudi çocuğu... Alman onu bisiklete bağladı. Çocuk, küçük bir köpek gibi peşinden koşuyordu. "Schnell! Schnell!"* Güle güle sürüyordu bisikleti. Genç bir Alman... Az sonra sıkıldı, bisikletten indi, çocuğa dizüstü çökmesini işaret etti... Çök... Ve emekle, köpek gibi... Zıpla... "Hundik! Hundik!"** Sopa fırlattı: Getir! Çocuk kalktı, koştu, sopayı getirdi. Alman kızdı... Çocuğa vurmaya, sövmeye başladı. "Dizlerinin üzerinde zıpla ve dişlerinle tutarak getir." Çocuk dişleriyle tutup getirdi...

Alman bu oğlanla iki saat oynadı. Sonra onu tekrar bisiklete bağladı ve geri döndüler. Çocuk küçük bir köpek gibi koşuyordu... Gettoya doğru... Neden savaşa gittiğimizi mi sormuştunuz? Silah kullanmayı neden öğrendiğimizi...

Valentina Pavlovna Kojemyakina, partizan

– Nasıl unuturum... Yaralılar kaşık kaşık tuz yiyordu... Askerler içtimada isimlerini söylüyorlar, biri öne çıkıyor, öyle güçsüz ki tüfeğiyle birlikte yere yığılıyor. Açlıktan.

Halk bize yardım ediyordu. Bu yardım olmasa partizan hareketi de var olamazdı. Bizimle birlikte savaşıyorlardı. Kimi zaman ağlayarak bile olsa ellerindekini veriyorlardı:

"Evlatlar, bu çileyi birlikte çekeceğiz. Zafer gelene kadar."

Ellerinde kalan minnacık patatesleri önümüze dökerler, ekmeklerini verirler. Ormana götürmemiz için çuval hazırlarlar. Biri der, "Şu kadar veriyorum," diğeri, "Şu ka-

*(Alm.) Çabuk!

**(Alm.) Hund– köpek; -ik – Rusça -cik eki. Hundik – köpecik.

dar da benden." "Ya sen, İvan?", "Sen, Mariya?", "Herkes ne kadar veriyorsa ben de o kadar ama benim çocuklarım var..."

Yerli halk olmasa ne yapabilirdik? Ormanda koca bir orduyduk ve onlar olmasa mahvolurduk: Ekip biçen, çocuklara ve bize bakan, savaş boyunca üstümüzü başımızı giydiren onlardı. Geceleri, çatışmalar durduğunda toprağı sürerlerdi. Hatırlıyorum uğradığımız bir köyde yaşlı bir adamın cenazesi vardı. Gece öldürülmüştü. Arpa ekiyordu. Tohumları avucunda öyle bir sıkmış ki parmaklarını açamadılar. Tohumla birlikte gömdüler...

Bizim silahımız vardı, kendimizi koruyabilirdik. Ya onlar? Partizana ekmek verdi diye vururlar. Geceyi birinin evinde geçirdim diyelim; biri çıkıp ihbar edecek olsa hepsini vururlar. Evde bir kadıncağız, üç küçük çocuk – kocası yok. Kovmazdı bizi, ocağını yakar, çamaşırımızı yıkar... Elinde ne varsa verir: "Yiyin, kardeşler." Baharda patatesler minik minik olur, nohut kadar. Biz yeriz, çocuklar ocağın üzerinde oturur ağlar. Son nohutlarını yemişiz...

Aleksandra Nikiforovna Zaharova, Gomelskaya Bölgesi İki Yüz Yirmi Beşinci Alay partizan komiseri

– İlk görevim... Bildiri getirdiler bana. Yastığın içine koydum, diktim. Annem yatağı sererken fark etti. Yastığı söktü, bildirileri gördü. Ağlamaya başladı. "Kendini de beni de yakacaksın." Sonraları yardım etti bana ama.

Sık sık partizan habercileri gelirdi bize. Atlarının koşumlarını çözer, eve girerlerdi. Komşular görmüyor muydu? Görüyorlardı elbet, anlıyorlardı da. "Ağabeyimden,

köyden geliyorlar," diyordum. Köyde ağabeyim filan olmadığını gayet iyi biliyorlardı. Onlara minnettarım, sokağımızdaki tüm insanların önünde eğilebilirim. Tek bir sözleriyle bitebilirdik, ailecek. Parmaklarıyla göstermeleri yeterdi. Kimse yapmadı... Tek bir kişi bile... Savaşta insanları öyle çok sevdim ki bir daha asla vazgeçemem onlardan...

Kurtuluştan sonra... Bir süre hep etrafı kolaçan ederek yürüdüm, korkumu üstümden atamadım, rahat rahat gezemedim sokaklarda. Araçları sayıyordum, istasyonda trenleri... Bu huydan vazgeçmem uzun sürdü...

Vera Grigoryevna Sedova, yeraltı militanı

– Ağlayabiliyorum artık... Gözyaşları boşanıveriyor...

Bir eve girdik, tamtakır – mindersiz iki yontma sıra, bir de masa. Galiba su içmeye maşrapa bile yoktu. İnsanların her şeylerine el konmuştu. Sadece köşede bir ikona, üzerinde de nakışlı bir havlu asılıydı.

Dedeyle nine oturuyorlar. Partizanlardan biri çizmelerini çıkardı, dolakları paramparça olmuş, saramıyor. Dışarısı yağmur çamur, çizmeler delik deşik. Nine ikonaya yaklaştı, havluyu alıp partizana uzattı: "Al, yavrum, sar, nasıl yürüyeceksin öyle?"

Başka da bir şey yoktu evde...

Vera Safronovna Davıdova, partizan

– İlk günler... Köyün dışında iki yaralıya rastladım... Askerlerin biri başından yaralanmış, diğerinin bacağına mermi parçası saplanmıştı. Parçayı kendim çıkardım, yaraya gazyağı döktüm, başka bir şey bulamayınca... Öğrenmiştim... gazyağının dezenfekte ettiğini...

İyileştirdim onları, ayağa kaldırdım. Önce biri, sonra diğeri döndüler ormana. İkinci giderken ayaklarıma kapandı, öpmeye kalktı:

"Canım kardeşim! Hayatımı kurtardın."

İsim filan söylenmezdi, herkes birbirinin kardeşiydi.

Kadınlar akşamları benim kulübede toplanırdı:

"Almanlar Moskova'yı aldık diyorlar."

"Hadi oradan!!"

Aynı kadınlarla kurtuluştan sonra kolhozu kalkındırmak için de çalıştık; beni başkan seçtiler. Dört dedemiz, on-on üç yaşlarında beş ufaklığımız vardı. Benim çiftçiler. Yirmi atımız vardı, uyuz oldular, tedavi etmek gerekti. İşletmemiz bunlardan ibaretti. Ne bir teker, ne bir hamut. Kadınlar küreklerle toprağı havalandırır, inekle, öküzle sürerdi; öküzlerin kuyruklarını koparıverirdik – yattı mı kaldıramazsın. Ufaklıklar, gündüzleri toprağı sürer, akşamları çıkınlarını açardı; herkesin yemeği de aynıydı – *prasnak*. Bilmezsiniz *prasnak*ı. Kuzukulağı tohumu... Duymadınız mı? Öyle bir ot var. Yonca toplardık. Bütün bunları havanda döverdik. Pişirirdik *prasnak*ları. Bir tür ekmek... Acı mı acı...

Sonbaharda görev emri geldi: Beş yüz seksen metreküp ağaç kesilecek. Kiminle? Aldım yanıma on iki yaşında bir oğlanla on yaşında biri kızı. Diğer hatunlar da aynı şekilde. O keresteyi öyle teslim ettik...

Vera Mitrofanovna Tolkaçova, partizan habercisi

Anlatıcılar İosif Georgiyeviç Yasyukeviç ve kızı Mariya, savaş sırasında Rokossovski Tugayı Petrakov Müfrezesi partizan habercileri:

İosif Georgiyeviç:

– Her şeyimi zafer uğruna feda ettim... Canımdan can verdim. Oğullarım cephede savaştı. İki yeğenimi partizanlarla bağlantıları nedeniyle kurşuna dizdiler. Kız kardeşimi, yeğenlerin anasını, faşistler yakarak öldürdü. Kendi evlerinde... İnsanlar, duman vücudunu örtene kadar elinde ikona, mum gibi dik durdu diye anlattılar. Savaştan sonra: Güneş batarken bana bir şey yanıyormuş gibi gelir...

Mariya:

– Küçüktüm, on üç yaşımdaydım. Babamın partizanlara yardım ettiğini biliyordum. Görüyordum. Geceleyin birtakım insanlar geliyordu. Bir şey bırakıyor, bir şeyler alıyorlardı. Babam sıkça beni de yanında götürürdü, arabaya oturturdu: "Otur, buradan kalkma," derdi. Gittiğimiz yere varınca altımdan silah ve bildirileri çıkarırdı.

Sonra beni istasyona yollamaya başladı. Aklımda tutmam gereken şeyleri belletti. Gizlice çalıların arasına girer ve geceye kadar gelen katarları sayardım. Ne getirildiğini tutardım aklımda, malum, silah, tank ya da asker gelirdi. Almanlar günde iki-üç kere çalıları tarardı.

– Korkmaz mıydınız?

– Küçüktüm, kimsenin beni fark etmeyeceği şekilde saklanırdım. O gün... İyi hatırlıyorum... Babam oturduğumuz kasabadan iki kere çıkmaya çalışmıştı. Ormanın önünde partizanlar bekliyordu onu. İki kere denedi, ikisinde de devriyeler geri çevirdi. Hava kararıyordu. Beni çağırdı: "Mariyka..."* Annem "Yollamam çocuğu!" diye bağırıyor, çekiyor beni babamın elinden...

*Mariya isminin sevecen söylenişi.

Babamın söylediği gibi ormanın içinden koşarak gittim. Bütün yolları ezbere biliyordum ama karanlıktan da korkuyordum. Partizanları buldum, bekliyorlardı, babamın söylediği her şeyi aktardım. Geri dönerken hava aydınlanmaya başlamıştı. Alman devriyelerini nasıl atlatayım? Ormanın içinde döne döne sonunda göle düştüm; babamın ceketi, çizmelerim, hepsi dibi boyladı; buzun eridiği bir yerden çıkmayı başardım... Karda çıplak ayak koşuyordum... Hastalandım ve öyle bir yataklara düştüm ki bir daha da kalkamadım. Bacaklarım tutmaz oldu. O zaman doktor, ilaç hak getire. Annem ot kaynatarak tedavi ediyordu beni. Vücudumu kille ovuyordu.

Savaştan sonra doktor doktor gezdirdiler ama geç olmuştu. Yatalak kaldım... Oturabiliyorum ama az, yatıp pencereden dışarıya bakıyorum... Savaşı düşünüyorum...

İosif Georgiyeviç:

– Kucağımda taşıyorum onu... Kırk yıldır. Küçük bir çocuk gibi... İki yıl önce karım öldü. Her şeyi bağışladım, dedi bana. Gençlik günahlarını... Her şeyi... Ama Mariyka'ya yaptığımı bağışlamadı. Gözlerinden anladım... Ben şimdi ölmekten korkuyorum çünkü Mariyka yalnız kalacak. Kim onu kucağında taşır? Kim gece yatmadan önce istavroz çıkarır? Tanrıya onun için dua eder...

Analar ve Babalar Üzerine

Minskaya Bölgesi Volojinski İlçesi Ratnitsı Köyü. Başkentten bir saat uzaklıkta. Sıradan bir Beyaz Rusya köyü

– ahşap evler, rengârenk bahçeler, sokaklarda horoz ve kazlar. Çocuklar kumda oynuyor. İhtiyar kadınlar banklara kurulmuş. Birini ziyarete geldim ama bütün sokak toplanmış. Konuşmaya başladılar. Tek bir ağızdan bağrışıyorlar.

Herkes kendini, ama toplamda aynı şeyi anlatıyorlar. Toprağı ekip biçmelerini, partizanlara ekmek pişirmelerini, çocukları koruyup kollamalarını, falcılara ve Çingenelere gittiklerini, rüya yorumlarını ve tanrıya yakarmalarını. Savaştaki kocalarının yolunu gözlemelerini.

İlk üç adı not etmişim: Yelena Adamovna Veliçko, Yustina Lukyanovna Grigoroviç, Mariya Fyodorovna Mazuro. Ağlama seslerinden ötürü devamını ayırt etmem imkânsızdı...

– Ah, kızım, ah! Zafer Bayramı'nı sevmem ben. Ağlarım! Ay, çok ağlarım! Düşünmeye başladım mı yeniden yaşamış gibi olurum. Saadet dağların ardında, felaket omuzlarımın...

Almanlar yaktı bizi, neyimiz varsa aldılar. Bir kara taşa kaldık. Ormandan döndüğümüzde hiçbir şeyimiz yoktu. Bir kediler kalmıştı. Ne mi yiyip içtik? Yazın yemiş toplardım, mantar. Boy boy da çocuk vardı evimde.

Savaş bitince de kolhoza girdik. Hem biçer, hem tırpanlar, hem harman döverdim. Pulluğu at yerine sırtımızda çekerdik. Atları öldürmüşlerdi. Köpekler hep vurulmuştu. Annem derdi ki, "Öldüğümde ruhuma ne olur bilmem ama hiç değilse kollarım dinleniverir." On yaşındaydı kızım, benimle birlikte ekin biçiyordu. Ekip başı bakmaya gelmişti, küçücük kız akşama kadar iş normunu

nasıl tamamlıyor diye. Biçiyoruz biçiyoruz, güneş ormanın ardında batıyor, biz yükselse istiyoruz. Gün yetmiyor. İki kişilik çalışıyoruz. Bir şey ödedikleri de yoktu bize, sadece çalışma günlerimizi işaretliyorlardı. Bütün yaz tarlada çalışırsın, güzün bir çuval un bile alamazsın. Çocukları patatesle büyütüyorduk...

– Savaş bitti sonunda. Kaldım işte bir başıma. Hem ineğim hem öküz, hem karıyım hem erkek. Ah ki ah...

– Savaş belası... Hane halkı hep çocuk. Ne bir iskemle, ne sandık. Dımdızlak kaldık. Meşe palamudu yerdik, baharda ot... Kızıma ilk botlarını okula gideceği zaman alabildim. Gece onlarla yatar, çıkarmak istemezdi. Böyleydi halimiz! Ömür geçti, geride hatırlamaya değer bir şey kalmadı. Yalnızca savaş...

– Kasabaya bizim esirleri getirmişler diye duyduk, içlerinde yakını olan varsa gelip alabilir dediler. Kadınlar ayaklandı, koştu! Akşam kimi yakınını, kimi yabancıları tutup getirdi; öyle şeyler anlatıyorlardı ki can dayanmaz: İnsanlar diri diri çürüyormuş, açlıktan ölüyorlarmış, ağaçlarda yaprak bırakmamışlar... Ot yiyorlarmış... Toprağı kazıyıp kökleri çıkarıyorlarmış... Ertesi gün ben de koştum, yakınımı bulamasam da birinin oğlunu kurtarırım diye düşündüm. Esmer bir oğlan çarptı gözüme, adı Saşko'ydu, şimdi torunumun adıdır. On sekiz yaşındaydı... Alman'a yağ, yumurta verdim, "kardeşimdir" diye yemin ettim. Haç çıkardım. Eve geldik, bir yumurtayı bitiremiyor Saşko, öyle güçsüz. Bu insanlar evlerimizde bir ay

geçirdi geçirmedi alçağın teki ihbar etti. Herkes gibi biri, evli, iki çocuğu var... Sen git komutanlığa yabancıları evlerimize aldığımızı söyle. Ertesi gün Almanlar motosikletlerle geldi. Yalvardık, diz çöktük, evlerinin yakınına götüreceklerini söyleyerek kandırdılar bizi. Saşko'ya dededen kalma bir takım elbise verdim... Yaşar sanmıştım...

Meğer onları köyün dışına çıkarmışlar... Otomatik tüfeklerle taramışlar... Hepsini. Biri bile sağ çıkmamış... Gencecik, iyi çocuklar! Biz, evini açan dokuz kişi, onları gömmeye karar verdik. Beş kişi çukurdan çekiyor, dört kişi Almanların yetişmesi ihtimaline karşı etrafı kolaçan ediyor. Elle olmuyor, sıcak, dört gün yatmışlar çukurda... Kürekle de zarar veririz diye korkuyoruz... Muşambalara koyup çektik. Suyu da çekiyor, burunlarımızı bağlıyorduk. Ya biz de düşseydik çukura... Ormanda bir mezar kazıp yan yana yatırdık... Başlarını çarşafla örttük... Ayaklarını...

Bir yıl dinmedi yaşımız, ağladık onlara. Her birimiz, "Ya benim kocam, oğlum nerede?" diye düşünüyorduk. Hayattalar mı? Savaştan dönüş olur da topraktan olmaz... Ay-ay-ay...

– Kocam iyi, temiz kalpli bir adamdı. Birlikte bir buçuk senecik yaşayabildik. O gittiğinde ben çocuğumu göğsümün altında taşıyordum. Kızımızın doğumunu göremedi, onsuz doğurdum. Yazın gitti, ben sonbaharda doğurdum.

Bir süre de, bir yıla yakın, göğsümde taşıdım onu. Bir gün karyolada oturdum, emziriyorum... Pencerede bir tıkırtı: "Lena, kâğıt getirmişler... Senin adamla ilgili..." (Hatunlar postacıyı sokmamışlar içeri, kendileri gelmişler

söylemeye.) Ayağa kalktım, kız kucağımda, sütüm göğsümden bir fışkırdı, yere boşandı. Kızım korktu, bir çığlık kopardı. Bir daha da mememi almadı. Tam da söğüt haftasının cumartesisi* söylediler bana. Nisandı... Güneş yüzünü göstermişti artık... Kâğıttan İvan'ımın Polonya'da öldüğünü öğrendim. Mezarı Gdansk şehri önlerindeymiş. Kırk beş yılının on yedi martında ölmüş... Şöyle küçük incecik bir kâğıt... Zaferi beklemeye başlamıştık, kocalarımız yakında gelecekti. Bahçeler çiçekleniyordu...

Kızım o korkunun ardından uzun süre, okula başlayana kadar hasta gezdi. Kapı sertçe çarpılsa veya biri bağırsa hastalanıyordu. Gecelerce ağlıyordu. Uzun sürdü onunla çilem, herhalde yedi yıl uyku nedir bilmedim, uyku haram oldu bana. Gözlerim kararıyordu artık.

"Zafer!" dediler. Erkekler evlerine dönmeye başladı. Gönderdiğimizden az kişi döndü. Yarısından azı. Kardeşim Yuzik ilk dönen oldu. Gerçi sakatlanmıştı. Onun da benimkinin yaşlarında bir kızı vardı. Dört yaşında, beşine basmıştı... Kızım onlara oynamaya giderdi, bir keresinde ağlayarak geldi: "Gitmem bir daha." "Neden ağlıyorsun?" diye sordum. "Oleçka'yı (kızlarının adı Oleçka'ydı) babası dizine oturtuyor, okşuyor. Benim babam yok. Benim sadece annem var." Kucaklaştık...

İki-üç yıl böyle geçti. Dışarıdan koşa koşa gelir: "Evde oynayayım mı? Babam gelirse başka çocukların arasında tanımaz beni. Görmedi ki hiç," derdi. Dışarı, çocukların yanına yollayamazdım. Sabahtan akşama kadar evde otururdu. Babasını beklerdi. Dönmedi babamız...

*Slavlarda, 6. Büyük Perhiz haftasının cumartesisi. Bu hafta boyunca söğüt ağacıyla ilişkili ritüeller yerine getirilir.

– Benimki, savaşa giderken küçücük çocukları ardında bıraktığı için çok ağlamıştı. Acıyordu onlara. Çocuklar çok küçüktüler, babadan filan anlamıyorlardı. Üstelik hepsi de oğlan. En ufaklarını daha kucakta taşıyordum. Aldı onu eşim, göğsüne bastırdı. Ben peşinden koşuyorum, "Sıraya giiir!" diye bağırdılar. Çocuğu bırakamadı, sıraya da onunla girdi... Askerin biri bağırdı buna ama nafile, gözyaşları yavrucağı yıkıyor resmen. Kundak hep ıslandı. Çocuklarla arkasından köyün dışına kadar koştuk, beş kilometre. Bizimle birlikte diğer kadınlar da. Çocuklar yorgunluktan yıkılıyor, ufaklığı güç bela taşıyorum. Volodya, benim adam, dönüp dönüp bakıyor, ben koşuyorum. En son ben kaldım... Çocukları yolda bir yerde bıraktım. Küçükle yetişmeye çalışıyorum peşinden...

Bir yıl sonra kâğıt geldi: Kocanız Vladimir Grigoroviç Almanya'da, Berlin önlerinde öldü. Mezarını bile görmedim. Komşulardan biri gayet sağlıklı döndü, diğeri bacağını kaybetmiş. Öyle yandı ki yüreğim: Benimki de döneydi, bacakları olmasın varsın, tek kendi sağ olaydı. Kucağımda taşırdım ben onu...

– Üç küçük oğlum kalmıştı yanımda... Ekin demetlerini, ormandan odunu, patatesi, kuru otu hep sırtımda taşırdım. Hep kendim... Pulluğu bileğimin gücüyle, kamburum çıka çıka çekerdim, tırmığı sürüklerdim. Ne yaparsın?! Bizim burada iki evden birinde ya bir dul ya asker karısı... Adamsız kaldık. Atsız. Atları da savaşa götürdüler. Hem de öncülerden biriydim ben... İki onur belgesi verdiler, bir keresinde de – tam on metre basma.

Havalara uçtuydum! Benim oğlanların üçüne de gömlek diktiydim.

– Savaştan sonra... Ölenlerin oğulları yeni yeni ayaklanmıştı. Büyüyorlardı. On üç-on dört yaşlarında çocuktular ama kendilerini yetişkin sayıyorlardı. Evlenmek istiyorlardı. Adam yok, hatunlar hep genç...

Deselerdi ki "ineğini ver – savaş olmayacak", verirdim tabii! Benim çektiğimi çocuklarım bilmesin diye. Günler günleri kovalıyor ama derdim bir yere gitmiyor ki...

– Pencereden bakıyorum, dışarıda oturuyor sanki... Kimi akşam birini görür gibi oluyorum... Ben yaşlandım ama onu hep genç görüyorum. Yolcu ettiğim haliyle. Rüyalarıma da o haliyle giriyor. Ben de gençmişim...

Kadınların hepsine ölüm belgesi gönderdiler, bana "haber alınamadı" kâğıdı. Mavi mürekkeple yazılmış. İlk on yıl her gün bekledim. Şimdi de bekliyorum. Can bedenden çıkmadıkça ümit eksilmez...

– Yalnız hatunun işi kolay mı? Biri mi geldi, yardıma filan? Yandın. Önüne gelen laf sokar... Milletin ağzı torba değil ki büzesin... İvan'ım keşke beş torununu görseydi. Bazı kere portresinin karşısına geçiyorum, torunlarının fotoğraflarını gösteriyorum. Konuşuyorum onunla...

– Ay-ay-ay... Yüce rabbim... Sen merhametlisin...

– Savaştan hemen sonra bir rüya gördüm: Avluya çıkmışım, benimki avluda dolaşıyor... Asker kıyafetiyle... Öyle bir çağırıyor ki beni sesini duyuruyor. Yorganı üze-

rimden attığım gibi koştum pencereyi açtım... Çıt yok. Kuşların bile sesi işitilmiyor. Uykudalar. Rüzgâr yapraklarda geziniyor... Islık çalıyor...

Sabahleyin on yumurta aldım yanıma, Çingene'ye gittim. "Hayatta değil," dedi kartlara bakıp. "Boş yere bekleme. Evin çevresinde gezinen, ruhu." Bizimkisi aşktı. Büyük bir aşk...

– Bir falcı bana akıl verdi: "Herkes yatsın. Başına siyah bir eşarp ört, büyük bir aynanın karşısına geç. Aynadan çıkıp gelecek... Ne kendisine dokun, ne kıyafetine. Sadece konuş onunla..." Bütün gece oturup bekledim... Sabaha karşı geldi... Hiçbir şey söylemedi, sustu, gözünden yaşlar süzülüyordu. Üç kere göründü böyle. Çağırırdım gelirdi. Ağlardı. Bıraktım ben de çağırmayı. Acıdım...

– Ben de benimkiyle görüşeceğim günü bekliyorum... Gece gündüz anlatacağım. Hiçbir şey istemem ondan, dinlesin beni – yeter. O da orada yaşlanmıştır herhalde. Benim gibi.

– Canım toprak... Patates, pancar toplarken... Oralarda bir yerdedir, ben de yakında yanına göçeceğim... Kız kardeşim, "Toprağa değil göğe bak," diyor, "yukarı. Ölülerimiz orada." Benim ev aha şurası... Yakın... Bizde kal. Bir gece kalırsan daha çok şey öğrenirsin. Kan dediğin su değil, dökmeye kıyılmaz ama akıyor işte. Görüyorum televizyonda... Her gün...

Bizi yazmayabilirsin... Aklında tut iyisi mi... Konuştuk. Ağlaştık. Vedalaştıktan sonra dön, bize, evlerimize

bak. Öyle el gibi bir defa değil, iki kere dön. İçimizden biri gibi. Başka da bir şey istemez. Dön bak yeter...

Küçük Hayat ve Büyük Fikir Üzerine

– Ben hep inandım... Stalin'e inandım... Komünistlere inandım. Kendim de komünisttim. Komünizme inandım... Bu uğurda yaşadım, bu sayede hayatta kaldım. Kruşçev'in Stalin'in hatalarını anlattığı XX. Kongre raporundan sonra hastalandım, yataklara düştüm. Söylenenlerin gerçek olabileceğine inanamıyordum. Savaşta "Vatan için! Stalin için!" diye bağıranlardandım. Birisi zorladığı için değil... İnanıyordum... Hayatımdı bu benim...

İşte hayatım...

İki sene partizanlarla savaştım... Son muharebede bacaklarımdan yaralandım, bilincimi yitirdim, hava çok soğuktu, uyandığımda ellerimin donduğunu hissettim. Şimdi ellerim canlı, sağlam, o zaman kapkara olmuştu... Bacaklarım da donmuştu tabii. Soğuk olmasa belki bacaklarım kurtulurdu ama kan içindeydiler ve uzun süre o vaziyette yatmıştım. Beni bulduklarında diğer yaralıların yanına yatırdılar, bir yere götürdüler, kalabalıktık; o sırada Almanlar tekrar çevremizi kuşattı. Müfreze hareket edecekti... Düşman safını yararak... bizi odun gibi kızaklara fırlattılar. Özenecek, acıyacak vakit yoktu, hepimizi ormanın içlerinde bir yere götüreceklerdi. Saklayacaklardı. Götürdüler de, daha sonra Moskova'ya yaralı olduğumu bildirdiler. Yüksek Sovyet milletvekiliydim ben. Büyük şahsiyet; gurur duyuyorlardı benimle. En aşağılardan, sı-

radan bir köylü ailesinden geliyordum. Partiye girdiğimde gençtim...

Bacaklarım gitti... Bacaklarımı kestiler... Beni oracıkta, ormanda kurtarmaya çalıştılar... Ameliyat en ilkel koşullarda yapıldı. Masanın üzerine yatırdılar, tentürdiyot bile yoktu, basit bir testereyle bacaklarımı, her iki bacağımı kestiler... Masaya yatırdılar, tentürdiyot bile yok. Ben yatarken altı kilometre mesafedeki müfrezeden tentürdiyot almaya gittiler. Anestezi yapılmadı. Ya... Anestezi yerine bir şişe ev yapımı votka. Hiçbir şey yoktu, basit bir testereden başka. Marangoz testeresi...

Uçak gönderilmesi için Moskova'yla irtibata geçtiler. Uçak üç kere geldi, döndü döndü, aşağı inemedi. Her taraftan ateş ediliyordu. Dördüncü denemede iniş yaptı ama iki bacağım çoktan kesilmişti. Sonra İvanovo'da, Taşkent'te dört kere daha ameliyat edildim, kangren dört kez tekrarladı. Her defasında bir parça daha aldılar, böylece epey yüksekten kesilmiş oldu. İlk zamanlar ağlıyordum... Hüngür hüngür... Yerlerde sürüneceğimi, yürüyemeyeceğime göre sürüneceğimi getiriyordum gözümün önüne. Beni hayatta tutan neydi kendim de bilmiyorum... Kendimi nasıl ikna ettim... Elbette iyi insanlara denk geldim. Birçok iyi insana. Bir cerrahımız vardı, o da bacaklarını kaybetmişti, benden bahsederken diğer doktorlara diyormuş ki: "Önünde eğilmeye layık bir kadın. Kaç erkeği ameliyat ettim, böylesine rastlamadım. Bir çığlık bile atmadı." Dayanmaya çalışıyordum... İnsanlara güçlü görünmeye alışmıştım...

Sonra geri geldim, Dzisna'ya. Kendi şehrime. Koltuk değnekleriyle döndüm.

Bakmayın şimdi ihtiyarladım da zor yürüyorum, o zamanlar şehirde, her yerde koşturup duruyordum. Protezlerimle. Kolhozları ziyaret ediyordum. Bölge Yürütme Komitesi başkan yardımcısı görevine getirmişlerdi beni. Zor bir işti. Odada oturmuyordum. Köyleri, tarlaları geziyordum. Ayrıcalık tanındığını hissedersem gücenirdim. O zamanlar okumuş kolhoz başkanı azdı ve sorumluluk gerektiren bir ekim kampanyası yürütülüyorsa bölge temsilcilerini gönderiyorlardı. Pazartesileri bizi bölge komitesine çağırıp kimin nereye gideceğini söylerlerdi. Sabahları oturur, pencereden dışarıyı izlerdim – herkes bölge komitesine gidiyor, beni arayan yok. İncinirdim, herkes gibi olmak isterdim.

Sonunda telefon çalardı, birinci sekreter, "Fekla Fyodorovna, gelin," derdi. Nasıl mutlu olurdum o zaman; oysaki köylere gitmek benim için çok çok zordu, yirmi, otuz kilometrelik mesafelere yolluyorlardı; kimi yere arabayla yaklaşmak mümkündü ama kimine de yayan varabiliyorduk. Ormanda filan yürürken düşüp kalkamadığım olurdu. Dayanmak için çantamı koyardım ya da bir ağaca tutunarak kalkar, yoluma devam ederdim. Aslında maaş alıyordum ve kendim için, sadece kendim için yaşayabilirdim ama ben başkaları için yaşamak istiyordum. Komünistim ne de olsa...

Kendime ait hiçbir şeyim yok. Sadece nişanlar, madalyalar, onur belgeleri. Evimi devlet inşa etti. Büyük, çünkü içinde çocuk yok, o yüzden büyük görünüyor... Tavanlar yüksek yüksek... Kız kardeşimle birlikte kalıyoruz. O benim kardeşim, annem, bakıcımdır. Yaşlandım artık... Sabahları yardımsız kalkamıyorum...

İkimiz birlikte yaşıyoruz, geçmişte yaşıyoruz. Güzel bir geçmişimiz var. Ağır koşullarda ama güzel, namuslu bir ömür sürdük ve başıma gelenler için kırgın değilim. Yaşamım için... Namuslu bir ömür sürdüm...

Fekla Fydorovna Struy, partizan

– Bizi biz yapan çağımızdı. Öyle bir çağ bir daha yaşanmayacak. Tekrarlanmayacak. O zamanlar fikrimiz gençti, biz gençtik. Lenin yeni ölmüştü. Stalin hayattaydı... Piyoner kravatını büyük bir gururla takardım. Komsomol rozetini de...

Sonra savaş çıktı. Boş duracak değildik... Jitomir'de yeraltı örgütlenmesi hemen başladı. Hemen dahil oldum; katılmalı mı katılmamalı mı, korkuyor musun korkmuyor musun diye soran olmadı. Tartışılmadı bile bunlar...

Birkaç ay sonra bizim yeraltı grubunun izini buldular. Grup ele verilmişti. Gestapo beni yakaladı... Korktum haliyle. Ölümden bile korkunçtu benim için. İşkenceden korkuyordum. İşkenceden... Ya dayanamazsam? Hepimiz düşünüyorduk bunu... Yalnızken... Ben mesela, çocukluktan beri acıya zor katlanan biriydim. Meğer biz daha kendimizi tanımıyor, ne kadar güçlü olduğumuzu bilmiyormuşuz...

Üçüncü kez kurşuna dizilecekler listesine dahil edildiğim son sorguda, tarihçi olduğunu söyleyen üçüncü sorgu yargıcı... O faşist, bizlerin neden böyle olduğunu, fikirlere neden bu kadar önem verdiğimizi anlamak istiyordu. "Hayat fikirden üstündür," diyordu. Ben bunu kabul etmeyince de bağırıyor, vuruyordu. "Sizi böyle yapan ne? Ölümü kolayca kabullenmenizi sağlayan? Ne-

den komünistler komünizmin tüm dünyada kazanması gerektiğini düşünüyor?" diye soruyordu. Rusçası gayet iyiydi. Onunla açık konuşmaya karar verdim, nasılsa öldürülecektim, bari boşa ölmüş olmayayım, bari güçlü olduğumuzu bilsin istedim. Dört saat kadar o sordu, ben bildiğim kadarıyla, o zamana kadar okul ve üniversitedeki Marksizm-Leninizm derslerinde öğrendiğim kadarıyla, cevapladım. Adamın halini görecektiniz! Başını tutuyor, odanın içinde dört dönüyor, yere çakılmış gibi duruyor, bana uzun uzun bakıyor ama ilk kez vurmuyordu...

Karşısında dikiliyordum... Saçlarımın yarısı yolunmuştu – iki kalın örgüm vardı oysa. Açtım... Önce ufak, ufacık bir dilim ekmek, sonra bir kabuk, en sonunda da kırıntı hayal eder hale gelmiştim... O şekilde karşısında duruyordum... Gözlerim parlayarak... Beni uzun süre dinledi. Dinliyor, dövmüyordu... Hayır, henüz korkmuş değildi, daha kırk üç senesindeydik. Ama bir şeyler sezinlemişti... bir tehlike. Ne olduğunu öğrenmek istemişti. Onu yanıtladım. Sonrasında beni idam listesine dahil etti...

İdamdan önceki gece hayatımı düşündüm, kısacık ömrümü...

En mutlu günüm, babamla annemin bombardıman altında evden onlarca kilometre uzaklaştıktan sonra dönmeye karar verdikleri gündü. Gitmemeye, evde kalmaya karar vermişlerdi. Mücadeleden vazgeçmeyeceğimizi biliyordum. Zaferin çok yakın olduğunu sanıyorduk. Emindik! İlk yaptığımız yaralıları bulup kurtarmak oldu. Tarlada, otların içinde, hendeklerde yatıyorlardı, bazıları sürünerek ahırlara saklanmıştı. Sabah patates toplamaya

çıktığımda birini bostanımızda buldum. Ölüyordu... Genç bir subay, bana adını söyleyecek gücü bile yoktu. Bir şeyler mırıldanıyordu... Anlamak mümkün değildi... Çaresizliğimi hatırlıyorum. Yine de o günlerde olduğum kadar hiçbir zaman mutlu olmadım gibi geliyor bana... Annemle babamı ikinci kez kazanmıştım. O zamana kadar babamın politikadan uzak biri olduğunu sanırdım, partisiz bir Bolşevik'ti. Annem pek okumamış bir köylü kadınıydı, tanrıya inanıyordu. Savaş boyunca dua etti. Ama nasıl? İkonanın önünde diz çöker: "Halkımızı kurtar! Stalin'i kurtar! Komünist Parti'yi o Hitler canavarından koru!" diye yakarırdı. Gestapo tarafından sorgulandığım günlerde hep kapının açılmasından ve içeri yakınlarımın girmesinden korkardım. Babamla annemin... Nereye düştüğümün farkındaydım ve kimseye ihanet etmediğim için mutluyum. Ölmekten çok ihanet etmekten korkardık biz. Tutuklandığımda beni bir eziyet silsilesinin beklediğini anlamıştım. Ruhum güçlüydü evet, ya bedenim?

İlk sorguyu anımsamıyorum... Gerçi bilincimi kaybetmemiştim... Şuurum sadece bir kez kapandı, tekerlek gibi bir şeyle ellerimi büktüklerinde. Bağırmamıştım galiba ki öncesinde bana başkalarının bağırışlarını dinletmişlerdi. Sonraki sorgularda acı hissini kaybetmeye başladım, vücudum tahtalaşıyordu. Kontrplak gibi. Tek düşüncem: Olmaz! Gözlerinin önünde ölmeyeceğim. Hayır! Ancak her şey bitip de hücreye sürüklediklerinde acıyı hissetmeye başlıyordum, bir yaraya dönüşüyordum. Yekpare bir yaraya. Tüm vücudum... Dayanmalıydım. Dayanmalı! Annem insan kalarak öldüğümü, kimseyi ele vermediğimi bilsin diye. Annem!

Dövüyor, sallandırıyorlardı. Mutlaka anadan üryan. Fotoğraf çekiyorlardı. Ellerinle sadece göğüslerini saklayabilirsin... Delirenleri gördüm... "Anne" demeyi öğretmeye çalıştığımız, bir yaşından küçük Kolenka'yı gördüm: Annesini ebediyen kaybettiğini doğaüstü bir şekilde anlayarak hayatında ilk kez "Anne!" diye bağırmıştı. Bu bir sözcük değil ya da sözcükten ibaret değildi... Anlatmak istiyorum size... Hepsini... Ah, ne insanlar tanıdım orada! Gestaponun bodrumlarında ölürlerken cesaretlerinin tek şahidi duvarlardı. Şimdi, kırk yıl sonra, önlerinde diz çöktüğümü hayal ediyorum. "Ölmek en kolayı," diyorlardı. Yaşamak öyle mi... Ne çok istiyorlardı yaşamayı! Zaferin geleceğine inanıyorduk ama biz o büyük günü görebilecek miydik? Tek şüphemiz buydu.

Hücremizde küçük bir pencere vardı, üzerinde parmaklıklar, biri seni kaldırırsa, gökyüzünün bile değil, çatının bir parçasını görebilirsin. Öyle güçsüzdük ki birbirimizi kaldıramazdık. Bir Anya'mız vardı, paraşütçü. Düşmanın cephe gerisine iniş yaparken yakalanmış, grubu pusuya düşmüştü. Kan revan içinde, dayak yemiş vaziyette birdenbire: "İtin beni n'olur," dedi Anya, "dışarıya bakacağım. Oraya çıkmak istiyorum!"

İstiyorum diye tutturdu. Hep beraber kaldırdık Anya'yı: "Kızlar," diye bağırdı birden, "çiçek var burada..." Bu sefer herkes, "Beni de kaldırın...", "Beni de..." demeye başladı. Bir yerlerden birbirimize yardım edecek gücü bulmuştuk. Bir karahindibaydı; kim bilir bizim çatıya nasıl gelmiş, nasıl tutunmuş... Hepimiz o çiçeğe bakıp birer dilek tuttuk. Öyle sanıyorum ki şimdi, tüm kızlar o cehennemden sağ çıkabilmeyi dilemiştir.

Baharı çok severdim... Vişnelerin çiçek açmasını ve leylak çalılarının önünden geçerken burnuma dolan kokuyu... Üslubum sizi şaşırtmasın, şiir yazardım ben. Şimdiyse baharı sevmiyorum. Aramıza, tabiatla arama savaş girdi. Faşistleri memleketim Jitomir'de ilk gördüğümde vişneler çiçek açıyordu...

Mucize eseri hayatta kaldım... Babama minnet borcu olan birileri kurtardı beni. Babam doktordu, o zamanlar bu ulvi bir meslekti. Kafile halinde gidiyorduk, beni ittiler, karanlıkta idama götürülürken ittiler. Acıdan hiçbir şey anlamıyordum, rüyada gibiydim... Götürdükleri yöne gittim... Sonra araca bindirdiler... Eve getirdiler, yaralar içindeydim, derhal sinirsel egzama baş gösterdi. İnsan sesine bile tahammülüm yoktu. Duyar duymaz canım yanıyordu. Annemle babam fısıltıyla konuşuyorlardı. Devamlı bağırıyor, ancak sıcak suya girince susuyordum. Annemi bir anlığına bile ayırmıyordum yanımdan, "Kızım, ocağa kadar gitmem lazım. Bostana..." diye izin istiyordu. Tutuyor, bırakmıyordum. Elini bıraktığım anda tekrar her şey üstüme üstüme geliyordu. Başıma gelen her şey. Beni bir şekilde oyalamak için çiçek getiriyorlardı. En sevdiklerimden – çançiçekleri... Kestane yaprakları... Kokular dikkatimi dağıtıyordu... Gestapo zindanında giydiğim elbiseyi annem saklamıştı. Ölürken bu elbise yastığının altında duruyordu. Son saatine kadar...

Askerlerimizi görünce ilk kez ayağa kalktım. Bir yıldan uzun süredir yatan ben fırlayıp sokağa çıktım: "Canlarım benim! Cancağızlarım... Döndünüz ha..." Askerler eve kucaklarında getirdiler beni. O coşkuyla ikinci ve üçüncü gün askerlik şubesine koştum: "İş verin bana!" Babama söylemişler, gelip aldı beni: "Yavrum, nasıl geldin sen bu-

raya? Kim yardım etti?" Bu halim birkaç gün sürdü... Tekrar ağrılarım başladı... Azap... Sabahtan akşama kadar bağırıyordum. Evimizin önünden geçenler, "Tanrım, ya ruhunu al ya da yardım et ki acı çekmesin," diye dua ediyorlardı.

Beni Tshaltubo'nun şifalı çamur banyoları kurtardı. Yaşama arzusu kurtardı beni. Yaşamak, yaşamak – bütün isteğim buydu. Hâlâ hayattaydım. Herkes gibi... Yaşıyordum... On dört sene kütüphanede çalıştım. Güzel yıllardı. En güzel yıllarım. Şimdiyse hayat aralıksız bir hastalıklarla mücadeleye dönüştü. Yaşlılık, ne derseniz deyin, berbat şey. Bir de yalnızlık, tamamen yalnız kaldım. Babamla annem çoktan göçüp gittiler. Uzun uykusuz geceler... Kaç yıl geçti, hâlâ en korkunç kâbusumdur, soğuk ter dökerek uyanırım. Anya'nın soyadını hatırlayamam... Bryansklı mıydı, Smolenskli mi hatırlayamıyorum. Ölmek istemediğini hatırlıyorum! Beyaz kalın kollarını başının arkasında birleştirip parmaklıklı pencereye doğru "Yaşamak istiyorum!" diye bağırıyordu.

Anya'nın yakınlarını bulamadım... Bunları kime anlatabileceğimi bilmiyorum...

Sofya Mironovna Vereşak, yeraltı militanı

Auschwitz'i, Dachau'yu savaştan sonra öğrendik... İnsan böyle şeylerden sonra nasıl çocuk doğurur? Hamileydim oysa...

O sıralarda beni köye ikrazen yardım toplamaya gönderdiler. Devletin paraya ihtiyacı var, fabrikalar yeniden kurulacak.

Geldim – köy diye bir şey kalmamış ki, millet toprağın

içinde... Zeminliklerde oturuyorlar... Bir kadın çıktı, kılığını görseniz korkarsınız. Zeminliğe girdim, üç çocuk, üçü de aç. Kadın onlara havanda bir şey dövüyor, bir ot.

"İkraz almaya mı geldin?" diye sordu bana.

"Evet," dedim.

"Param yok ama bir tavuğum var," dedi. "Gidip sorayım, komşum dün istemişti, alırsa satarım, sana veririm."

Şimdi anlatırken bile boğazım düğümleniyor. İnsanlar böyleydi işte! Kocası cephede ölmüş, üç çocuğu kalmış, elde yok avuçta yok, bir tavuklarını da satıp bana para verecek. Nakit topluyorduk çünkü. Yeter ki barış olsun, yeter ki çocukları yaşasın, her şeyini feda etmeye hazır. Yüzü hâlâ aklımda. Çocukların yüzleri de...

Nasıl büyüttü onları? Bilmek isterdim. Bulmak ve görüşmek isterdim...

Klara Vasilyevna Gonçarova, uçaksavar topçusu

"ANNE, 'BABA' NE DEMEK?"

Bu yolun ucu bucağı yok. Kötülük gözüme hudutsuz görünüyor. Onu sadece tarih olarak algılayamıyorum artık. Bir devirle mi yoksa insanla mı muhatabım – kim söyleyebilir? Devir değişiyor, ya insan? Yaşamın manasız tekrarlarını düşünüyorum.

Asker sıfatıyla anlatıyorlardı. Kadın sıfatıyla. Birçokları anneydi...

Çocuğun Yıkanması ve Babaya Benzeyen Anne Üzerine

– Koşuyorum... Birkaç kişi koşuyoruz. Kaçıyoruz... Peşimizdeler. Ateş ediyorlar. Annem artık tüfeklerin dibinde duruyor. Bizim kaçışımızı görüyor... Sesini duyuyorum, bağırdığını. Sonra başkalarından duydum ne söylediğini: "Beyaz elbise giydiğin iyi oldu, kızım..." diyormuş. "Seni kim giydirecekti yoksa..." Öldürüleceğimden eminmiş ama beyazlar içinde yatacağıma seviniyormuş o an... Öncesinde komşu köye misafirliğe gitmeye hazırlanıyorduk. Paskalya için... Akrabalarımızın yanına...

Sessizlik oldu... Ateşi kestiler. Sadece annemin çığlığı kaldı... Belki de ateş ediyorlardı? Ben duymuyordum...

Savaşta bütün ailemi kaybettim. Savaş bitti ama bekleyecek kimsem kalmadı...

Lyubov İgorevna Rudkovskaya, partizan

–Minsk'i bombalamaya başladılar...

Hemen anaokulundaki oğlumu almaya koştum, kızım şehir dışındaydı. İki yaşına yeni basan kızım kreşteydi, kreş şehir dışına çıkmıştı. Oğlumu alıp eve getirmeye, sonra kızımın yanına gitmeye karar verdim. Bir an önce herkesi aynı yerde toplamak istiyordum.

Ben anaokuluna vardığımda uçaklar şehrin üzerinde dolaşıyor, bir yerleri bombalıyordu. Çitin ardından oğlumun sesini duydum, henüz dördüne basmamıştı:

"Korkmayın, annem Almanları haklayacağımızı söyledi."

Bahçe kapısından baktım – bir sürü çocuk; oğlum diğerlerini sakinleştirmeye çalışıyor. Beni görünce titremeye, ağlamaya başladı, meğer fena halde korkuyormuş.

Oğlumu eve getirdim, kayınvalidemden göz kulak olmasını rica ettim, ben kızın peşine düştüm. Koşarak! Kreşin olması gereken yerde kimseyi bulamadım. Köylü kadınlar, çocukların bir yere götürüldüğünü söylediler. Nereye? Kim? "Herhalde şehre," dediler. Yanlarında iki eğitmen varmış, araba gelmeyince yürüyerek yola koyulmuşlar. Şehir on kilometre ötede... Küçücük çocuklardan söz ediyoruz, bir ile iki yaş arası. Canım benim, onları tam iki hafta aradım... Köy köy gezdim... Sonunda girdiğim bir evde, bana aradığım çocukları gösterdiklerinde inanamadım. Affedersiniz, dışkı içinde, ateşler içinde yatıyorlardı. Ölü gibiydiler... Kreş müdürü –gencecik

kadın– saçları ağarmıştı. Meğer şehre kadar yürümüşler, yolda kaybolmuşlar, birkaç çocuk ölmüş.

Aralarında dolaşıyor, kızımı bulamıyordum. Müdür beni sakinleştirmeye çalışıyordu:

"Umutsuzluğa kapılmayın, arayın. Burada olması lazım. Hatırlıyorum ben onu."

Ella'cığımı ayakkabısının tekinden tanıdım... Aksi takdirde mümkünü yoktu...

Sonra evimiz yandı... Sokakta kaldık, sırtımızdaki giysilerle. Alman birlikleri şehre girmişti artık. Sığınacak yerimiz yoktu, birkaç gün çocuklarla sokakta dolaştım. Bir gün Tamara Sergeyevna Sinitsa'ya rastladım, savaştan önce biraz tanışıklığımız vardı. Dinledi derdimi:

"Bize gelin," dedi.

"Çocuklarım boğmacaya yakalandı. Nasıl gelirim size?"

Onun da küçük çocukları vardı, hastalık kapabilirlerdi. Öyle de zor günlerdi ki... İlaç yok, hastaneler çalışmıyor.

"Olsun, gidelim," dedi.

Canım benim, unutulacak şey mi bu? Patates kabuklarını paylaştılar bizimle. Doğum gününde hediye edecek bir şey olsun diye eski eteğimden oğluna pantolon diktim.

Mücadele etmek istiyorduk... Eylemsizlik boğuyordu bizi... Elimiz kolumuz bağlı oturmaktansa, beklemektense yeraltı çalışmalarına katılma imkânı doğunca çok sevindik. Yaşça daha büyük olan oğlumu her ihtimale karşı kayınvalidemin yanına yolladım. Bir şartla kabul etti, "Torunumu alırım ama bir daha eve uğramayacak-

sın. Senin yüzünden hepimizi öldürecekler," dedi. Üç yıl oğlumu göremedim, evlerine yaklaşmaya korktum. Beni takip etmeye başladıkları zaman, Almanlar peşime düşünce, kızımı da yanıma alıp partizanlara katıldım. Elli kilometre kucağımda taşıdım onu. Elli kilometre... İki hafta yürüdük...

Bir yıldan uzun süre yanımda kaldı... Sık sık "Nasıl katlandık biz bunlara?" diye düşünürüm. Sorsanız söyleyemem doğrusu. Canım benim, böyle şeye katlanılır mı? "Partizan ablukası" sözünü duyunca bugün bile tüylerim ürperir.

Kırk üç yılının mayısı... Beni komşu partizan bölgesine daktilo götürmeye yolladılar. Borisovskaya'ya. Almanca yazan daktilo lazımmış, ondan da sadece bizde varmış. İşgal altındaki Minsk'ten yeraltı komitesinin görevlendirmesiyle çıkardığım daktilo. Palik Gölü'ne gelmemden birkaç gün sonra abluka başladı. İşte böyle bir zamanda düştüm oraya...

Yalnız da gelmedim, yanımda kızım vardı. Bir-iki günlüğüne operasyona gidiyorsam onu yabancı insanlarla bırakıyordum ama uzun süreliğine bırakabileceğim bir yer yoktu. E, tabii ben de çocuğu yanıma aldım. Onunla birlikte kuşatmaya yakalandık... Almanlar partizan bölgesini kuşattı... Gökten bombalıyorlar, yerden tarıyorlar... Erkekler tüfek taşıyorsa, ben hem tüfeği, hem daktiloyu, hem Ella'cığı taşıyordum. Yürürken tökezliyorum, kucağımdan fırlayıp bataklığa uçuyor Ella. Biraz gidiyoruz, tekrar... Bu şekilde iki ay geçti! Eğer hayatta kalırsam asla bataklıklara yaklaşmayacağıma yemin ettim – görmeye tahammülüm yok.

"Ateş edilince neden yere yatmadığını biliyorum. Bizi birlikte öldürsünler istiyorsun." Bunu bana söyleyen dört yaşındaki çocuğumdu. Aslında yatmaya dermanım yoktu, yatarsam bir daha kalkamazdım.

Partizanlar kimileyin acırdı halime:

"Yeter. Ver biz taşıyalım kızını."

Güvenip de kimseye veremezdim ki. Güvenip de kimseye veremezdim. Ya birden üzerimize ateş açılırsa, ya bensiz öldürürlerse onu, duymazsam? Ya kaybolursa...

Bir keresinde tugay komutanı Lopatin'e rastladım.

"Ne kadınsın!" dedi hayretle. "Bu şartlarda çocuğu taşımışsın, daktiloyu da bırakmamışsın. Her erkeğin harcı değil bu."

Ella'cığı aldı kucağına, sarılıyor, öpüyor. Ceplerini ters yüz etti – ckmek kırıntıları döktü avucuna. Bataklık suyuyla yedi onları Ella. Diğer partizanlar da komutanı örnek alıp ceplerini ters yüz ettiler, kırıntıları döktüler.

Ablukadan döndüğümüzde ben adamakıllı hastaydım. Her yerim çıban içindeydi, derim dökülüyordu. Kucağımda çocuk... Büyük Toprak'tan* uçak bekliyorduk, gelirse en ağır yaralıları ve benim Ella'cığı yollayacaktık. Onu gönderdiğim an bugün gibi aklımdadır. Yaralılar ellerini uzatıyorlar: "Ella'cık, gel bana." "Hadi yanıma gel. Burada yer var..." Hepsi onu tanıyordu, hastanede "Nasıl Etsem De Yaşasam Düğün Derneğe Kadar" şarkısını söylerdi onlara.

Pilot soruyor:

"Sen kiminlesin, kızım?"

*Partizanlar, Büyük Anayurt Savaşı'nda Sovyetlerin cephe gerisine "Büyük Toprak" derdi.

"Annemle. O dışarıda kaldı..."

"Anneni çağır, seninle uçsun..."

"Hayır, o gidemez. Onun faşistleri vurması lazım."

Böylelerdi işte, çocuklarımız. Küçücük yüzüne bakıyorum, boğazım düğümleniyor – bir daha görebilecek miyim onu?

Size oğlumla buluşmamızı da anlatayım... Kurtuluştan sonraydı. Kayınvalidemin oturduğu eve giderken dizlerimin bağı çözülüyordu. Müfrezedeki daha yaşlı kadınlar beni uyardı:

"Onu gördüğünde sakın ha hemen annesi olduğunu söyleyeyim deme. Kim bilir sensiz neler yaşamıştır."

Komşu kızı geldi:

"A-a! Lenya'nın annesi. Lenya yaşıyor..."

Bir adım daha atamadım: Oğlum hayattaymış. Kayınvalidemin tifodan öldüğünü, komşu kadının Lenya'yı yanına aldığını anlattı.

Avlularına girdim. Üzerimde ne vardı? Alman gömleği, yamalı siyah bir ceket, eski çizmeler. Komşu beni hemen tanıdı ama ses etmedi. Oğlum oturuyor, ayağı çıplak, üstü başı yırtık pırtık.

"Adın ne senin, yavrum?" diye sordum.

"Lenya..."

"Kiminle oturuyorsun?"

"Eskiden ninemle oturuyordum. Ölünce onu gömdüm. Her gün ziyaret ediyordum, beni mezara alsın diye yalvarıyordum. Tek başıma uyumaktan korkuyordum..."

"Babanla annen nerede?"

"Babam hayatta, cephede. Annemi faşistler öldürmüş. Ninem öyle söyledi..."

Yanımda iki partizan vardı, yoldaşlarının cenazesine gelmişlerdi. Bana verdiği cevapları duyunca ağladılar.

Dayanamadım daha fazla:

"Anneni tanımadın ha?" dedim.

Bana doğru atıldı:

"Baba!!" diye bağırdı. Üstümde erkek giysileri, erkek şapkası. Sonra bağırarak sarıldı: "Anne!!!"

Acayip bir çığlıktı bu. Bir tür sinir buhranı... Bir ay boyunca beni bir yere göndermedi, işe bile. Onu yanımda götürüyordum. Beni görmek, yanımda olmak yetmiyordu, tutunmak istiyordu. Diyelim yemeğe oturuyoruz, bir eliyle beni tutuyor, diğeriyle yiyordu. "Anneciğim" diyor başka şey demiyordu. Hâlâ öyle der... Anneciğim... Canım anneciğim...

Eşimle buluştuğumuzda her şeyi anlatmaya bir hafta yetmedi. Gece gündüz anlattım durdum...

Raisa Grigoryevna Hoseneviç, partizan

– Savaş demek devamlı cenaze demek... Partizan cenazeleri sık yaşadığımız bir şeydi. Ya grup pusuya düşer, ya bir çatışmada ölürler. Ben de size bir cenaze hikâyesi anlatacağım...

Çok zorlu bir çatışmaydı. Epeyce insan kaybettik, ben de o çatışmada yara aldım. Çatışma sonrasında cenaze düzenlendi. Genellikle mezar başında kısa konuşmalar yapılırdı. Önce komutanlar, sonra ölenin arkadaşları konuşurdu. Bu defa ölenlerin arasında oraların yerlisi bir genç de vardı ve cenazeye annesi geldi. Ağıt yakmaya başladı: "Vah oğlum vah! Biz sana ev kurmadık mı? Hani sen bize gelin getirecektin? Şimdi toprakla mı nikâhlanıyorsun..."

Bizimkiler duruyor, kimse ses etmiyor, anneye ilişmiyorlardı. Neyse, kadıncağız bir ara başını kaldırdı, sadece oğlunun değil, birçok gencin öldüğünü fark etti, başladı bu sefer diğerleri için, başkalarının oğulları için de ağıt yakmaya: "Oğullarım benim! Anneleriniz görmüyor sizi, toprağa konulduğunuzu bilmiyor! Toprak soğuk. Dışarısı kara kış. Onların yerine de ağlarım ben, hepinize tek tek yanarım ben. Evlatlarım... Oğullarım benim..."

O "hepinize yanarım", "evlatlarım" der demez tüm erkekler bir ağızdan ağlamaya başladılar. Tutamadılar kendilerini daha fazla. Bütün saf ağlıyordu. O zaman komutan "Top atışı!" diye bağırdı. Top sesi tüm sesleri bastırdı.

Beni şimdi düşündüğümde bile hayrete düşüren o annenin gönlünün yüceliğidir. Yaşadığı derin acının ortasında, oğlunu toprağa verirken, yüreği başka oğulların da yasını tutmaya yetti... Kendi evlatları gibi yandı onlara...

Larisa Leontyevna Korotkaya, partizan

– Köyüme döndüm...

Evimizin önünde çocuklar oynuyor. "Benimki hangisi acaba?" diye düşünüyorum. Hepsi aynı. Saçlarını koyun kırpar gibi, kat kat kırpmışlar. Tanıyamadım kızımı, "Lyusya hanginiz?" diye sordum. Baktım, çocuklardan biri, uzun gömlekli, fırlayıp eve doğru koştu. Kıyafetlerine bakıp kız mı erkek mi ayırt etmek de zor. Yine sordum:

"Lyusya hanginiz bakayım?"

Parmakla gösterdiler, "şu giden" gibisinden. Böylece onun kızım olduğunu anladım.

Bir dakika geçti geçmedi ninesi elinden tutup getirdi, annemin annesi yani. Yanıma getirdi onu:

"Gel, gel. Şimdi biz o anneye gösteririz bizi bırakmak ne demekmiş."

Üzerimde askeri erkek giysileri, başımda kep, at sırtındaydım; kızım tabii annesini ninesi gibi, başka kadınlar gibi hayal ediyor. Birden karşısına bir asker çıktı. Uzun süre kucağıma gelmedi, korktu. İstediğin kadar gücen, yapacak bir şey yok, ben büyütmedim ki onu, ninelerin elinde büyüdü.

Hediye olarak yanımda sabun getirmiştim. O zamanlar sabun müthiş bir hediyeydi; kızım yıkanırken ısırmaya çalışıyordu sabunu. Tadına bakmak, yemek istiyordu. Çok sıkıntı çekmişler. Bıraktığımda annem genç bir kadındı, beni karşılayansa – bir ihtiyar. Kızının geldiğini söylemişler, bostandan sokağa fırlamış. Beni görünce kollarını açıp koştu. Ben de onu tanıdım, ona doğru koştum. Birkaç adım kala düştü kaldı. Ben de yanına yığıldım. Öptüm annemi. Toprağı öptüm. Kalbimde öyle çok sevgi vardı ki ve öyle çok nefret.

Yaralı bir Almanın yerde yatarken toprağı avuçlayışını hatırlıyorum, acı çekiyordu; bizim askerlerden biri yanına gidip demişti ki: "Dokunma, benim toprağım o! Seninki, nereden geldiysen oradadır..."

Mariya Vasilyevna Pavlovets, partizan doktoru

– Eşimden sonra ben de savaşa gittim...

Kızımı kayınvalideme bıraktım ama o da kısa süre sonra öldü. Eşimin kardeşi vardı, kızımı o aldı. Savaştan sonra, terhis edildiğimde, görümcem bana çocuğumu vermek istemedi. "Küçücükken bırakıp savaşa gitmişsin, kızın filan yok senin," gibisinden bir şeyler söyledi. "Bir

anne nasıl olur da çocuğunu, hem de böyle çaresiz halde bırakır gider?" Savaştan döndüğümde kızım yedi yaşındaydı, onu bıraktığımda – üç. Yetişkin bir kız karşıladı beni. Ufak tefek, yarı aç, yarı uykusuz; yakınlardaki hastaneye gidip dans edip oynuyormuş, ekmek veriyorlarmış ona. Sonradan anlattı bana... Önceleri babasıyla annesini bekliyormuş, sonra sadece annesini. Babası ölmüş... Anlıyordu...

Cephedeyken kızımı çok düşündüm, bir an olsun unutmadım, rüyalarıma giriyordu. Çok hasret çekiyordum. Gece ona masal okuyan ben değilim, bensiz yatıp bensiz kalkıyor diye ağlıyordum... Birileri saçlarını örüyordur... Görümceme kızamadım bu yüzden. Anlıyordum... Kardeşini çok severdi, güçlü, yakışıklı adamdı, öylesini öldürebileceklerine inanmak güçtü. Daha başlarda, savaşın ilk aylarında öldü... Bir sabah uçaklarını yerdeyken bombalamışlar. İlk aylarda, hatta galiba savaşın ilk yılı boyunca gökyüzünün sahipleri Alman pilotlarıydı. Öldü işte... Ondan kalan şeyi vermek istemiyordu görümcem. Son şeyi. Ayrıca o, aile ve çocukları hayattaki en önemli şey olarak gören kadınlardandı. Bombardımanmış, çatışmaymış, onun aklında tek şey vardı: Çocuk bugün yıkanmadan mı duracak? Onu kınayamam...

Acımasız olduğumu söylüyordu... Kadın ruhundan yoksun olduğumu... Oysa savaşta büyük acılar çektik biz... Ailesiz, evsiz, çocuksuz... Birçoğumuz geride çocuklarını bırakmıştı, sadece ben değil. Sırtımızda paraşütler, oturur görev beklerdik. Erkekler sigara içer, domino oynardı, bizse fırlatılacak füze yoksa oturur mendil işlerdik. Eskisi gibi kadındık. Mesela benim pilot... Evine bir

fotoğrafını göndermek istiyordu; birinin eşarbını aldık, hemen başına bağladık ki apoletleri görülmesin, asker gömleğini yorganla kapattık. Elbise giymiş gibi oldu... Böylece fotoğrafını çektik. En sevdiği fotoğrafı buydu...

Kızımla dost olduk... Hâlâ da dostuz...

Antonina Grigoryevna Bondareva, muhafız bölüğü teğmeni, baş pilot

Kırmızı Şapka ve Savaşta Kedi Görmenin Sevinci Üzerine

– Savaşa alışmam uzun sürdü...

Hücuma geçtik. Yaralının kanı fışkırınca –daha önce hiç görmemiştim, oluk oluk akıyordu– doktor çağırmak için fırladım. Yaralı bağırdı peşimden: "Nereye? Nereye gidiyorsun? Kemerle bağlasana!" Ancak o zaman kendime geldim...

Neye mi üzülüyorum? Bir oğlan çocuğuna... Yedi yaşında annesiz kalmıştı. Öldürmüşler annesini. Oğlan yolda, ölünün başucunda oturuyordu. Artık hayatta olmadığını anlamıyor, uyanmasını bekliyor, yemek istiyordu...

Komutanımız çocuğu bırakmadı, yanına aldı: "Annen artık yok, oğlum, ama bir sürü baban olacak," dedi. Bizimle büyüdü çocuk. Alayın oğlu oldu. Yedi yaşından itibaren. PPŞ tüfeklerinin şarjörlerine fişek doldururdu.

Siz gideceksiniz ama eşim kızacak bana. Böyle konuşmaları sevmez. Savaşı sevmez. Savaşa katılmadı o, gençti, benden gençtir. Çocuğumuz yok. Hep o yavruyu hatırlarım. Benim oğlum olabilirdi...

Savaştan sonra herkese acır oldum. İnsana da... Ho-

roza, köpeğe de... Bugün de başkasının acısına katlanamam. Hastanede çalıştım, hastalar şefkatli olduğum için severdi beni. Büyük bir bahçemiz var. Bir kere olsun tek bir elma, tek bir yemiş satmamışımdır. Dağıtırım – insanlara dağıtırım... Savaştan kaldı bu da bende... Bu yürek...

Lyubov Zaharovna Novik, hemşire

– O zaman ağlamamıştım...

Tek bir şeyden korkuyordum... Yoldaşlarımı yakalamalarından – birkaç günlük çekilmez bir bekleyiş: İşkenceye dayanabilecekler mi? Dayanamazlarsa yeni tutuklamalar başlar. Bir süre sonra idam edilecekleri duyulur. Görev verirler: Gidip o gün kimin asılacağını öğren. Sokaktan geçerken ipin hazırlandığını görürsün... Ağlayamazsın, fazladan bir saniye duraklayamazsın, her yer ajan kaynar. Susmak için ne çok –bu kelime buraya yakışmayacak– erkeklik, ne çok ruh gücü gerekir. Gözyaşı dökmeden geçip gitmek için.

O zaman ağlamamıştım...

Beni neyin beklediğini biliyordum ama başıma geleni asıl tutuklandığım zaman anladım, hissettim. Hapishaneye kapatıldığım zaman. Çizmelerle, kamçılarla vurduklarında. Faşist "manikürünün" ne demek olduğunu öğrendim. Ellerini masaya koyuyorlar, acayip bir makine tırnaklarının altlarına iğneler saplıyor... Aynı anda tüm tırnaklarının altına... Cehennem azabı! Hemen bayılıyorsun. Hatırlamıyorum bile, korkunç bir acı olduğunu biliyorum ama hatırlamıyorum. Sonra beni kütüklere bağlayıp gerdiler. Belki doğru anlatamıyorum, yanlışım

var. Hatırladığım şu: Bir kütük şurada duruyor, bir kütük burada, seni ortasına yatırıyorlar... Ve bir makine çalışmaya başlıyor... Ve sen kemiklerinin kütürdediğini, yerlerinden çıktığını duyuyorsun... Uzun sürüyor mu? Onu da hatırlamıyorum... Elektrikli sandalyeye de oturttular beni... Cellatlardan birinin yüzüne tükürmüştüm... Genç miydi yaşlı mıydı – hiçbir şey hatırlamıyorum. Beni çırılçıplak soymuşlardı, adam yanıma gelip göğsümü tuttu... Sadece tükürebilirdim... Elimden başka bir şey gelmezdi. Ben de suratına tükürdüm. Elektrikli sandalyeye oturttular beni...

O gün bu gündür elektriği hiç kaldıramam. Çarpılma anını hatırlıyorum... Hâlâ çamaşır bile ütüleyemem... Hayat boyu kaldı bu bende – ütüye başlıyorum, bütün vücudumun çarpıldığını hissediyorum. Elektrikle ilgili hiçbir şey yapamıyorum. Belki savaştan sonra bir tür psikoterapi görmeliydim. Bilmem. Ömrüm geçti gitti artık...

Bugün niye iki gözüm iki çeşme bilmiyorum. O zaman ağlamamıştım...

İdam cezası verdiler bana, asacaklar. İdam mahkûmlarının hücresine koydular. İki kadın daha vardı. Biliyor musunuz, ağlamıyorduk, panik yapmıyorduk: Sonuçta yeraltına giderken bizi neyin beklediğini biliyorduk, bu yüzden sakindik. Şiirden söz ediyorduk, sevdiğimiz operalardan... Anna Karenina'dan çok söz etmiştik... Aşktan... Çocuklarımızı hatırımıza getirmiyorduk bile, hatırlamaktan korkuyorduk. Gülümsüyorduk hatta, birbirimizi yüreklendiriyorduk. İki buçuk günü bu şekilde geçirdik... Üçüncü günün sabahı beni çağırdılar. Veda-

laştık, ağlamadan öpüştük. Korku yoktu: Herhalde ölüm düşüncesine çok alışmıştım, korku yok olmuştu. Gözyaşları da. Bir tür boşluk vardı. Artık kimseyi düşünemiyordum...

Uzun süre gittik, tam olarak ne kadar gittiğimizi hatırlamıyorum, hayatla vedalaşıyordum ne de olsa... Araba durdu, yirmi kişiydik, arabadan inemiyorduk, o kadar perişan haldeydik. Bizi çuval gibi yere fırlattılar, komutan barakalara doğru sürünmemizi emretti. Bizi kamçıyla dürtüyordu... Barakalardan birinin önünde bir kadın durmuş bebeğini emziriyordu. Ve bir şekilde... Köpekler, korumalar, herkes taş kesildi, herkes duruyor, kadına dokunmuyorlardı. Komutan bu sahneyi görünce... Atıldı. Annenin kucağından bebeği söküp aldı... Orada bir boru vardı, su çekmek için; çocuğu o demire çarpmaya başladı. Beyni aktı çocuğun... Süt... Baktım anne düşüyor; bilirim ben, doktorum... Kalbinin iflas ettiğini anladım...

...Bizi çalışmaya götürüyorlardı. Şehirden, tanıdık sokaklardan geçiyorduk. Tam dik bir yokuştan ineceğimiz sırada bir ses duyuverdim: "Anne, anneciğim!" Baktım, Daşa Teyzem duruyor, kızım koşarak geliyor kaldırımdan. Tesadüfen sokaktan geçerken görmüşler beni. Kızım koşa koşa gelip boynuma sarıldı. Düşünün, yanımızda özellikle insana saldırmaları için eğitilmiş köpekler vardı, teki bile yerinden kıpırdamadı. Normalde yanlarına yaklaşırsan parçalarlar, bunun için eğitilmişler, bu kez hiçbiri yerinden kıpırdamadı. Kızım boynuma sarıldı, ağlamadım, "Kızım! Nataşa'cığım, ağlama. Yakında evde olacağım," dedim ona. Korumalar da köpekler de duruyordu. Kızıma dokunmadılar...

O zaman da ağlamadım…

Kızım beş yaşındayken şiir değil dua okuyordu. Daşa Teyzem dua etmeyi öğretmiş ona. Babası ve annesi için, biz hayatta kalalım diye dua ediyormuş.

Kırk dört yılının on üç şubatında beni faşistlerin kürek cezası uyguladıkları yere gönderdiler… Manş Denizi kıyısındaki Croisette Toplama Kampı'na düştüm.

İlkbaharda… Paris Komünü'nün yıldönümünde Fransızlar bizi kaçırdı. *Maquis*lere* katıldım.

Fransızların "Savaş Haçı"** nişanına layık görüldüm…

Zaferden sonra eve dönüyordum… Hatırlarım… Bizim topraklardaki ilk molamızdı… Hepimiz vagonlardan fırladık, toprağı öptük, kucakladık… Üzerimde beyaz bir gömlek vardı, anımsıyorum, yere yatıp toprağı öpmüş, koynuma avuç avuç toprak doldurmuştum. "Bir daha asla ayrılamam bu topraktan, toprağımdan," diye düşünmüştüm…

Minsk'e geldim, eşim evde değil. Kızım Daşa Teyze'de. Eşimi NKVD tutuklamış, hapiste. Oraya gittim… Ne deseler beğenirsiniz: "Eşiniz hain." Biz eşimle birlikte yeraltında çalışmıştık. İkimiz. Mert, dürüst bir insandır. İhbar edildiğini anladım… İftira etmişler… "Hayır," dedim, "benim eşim hain olamaz. Ben ona güveniyorum. Gerçek bir komünisttir." Sorgu yargıcı… Bir bağırdı bana: "Sus, Fransız orospusu! Sus!" İşgal edilen bölgelerde yaşamış, esir düşmüş, Almanya'ya götürülmüş, faşistlerin toplama kamplarında kalmış herkes zan altındaydı. Tek ilgilendikleri şuydu: Nasıl hayatta kaldın? Neden ölme-

*II. Dünya Savaşı'nda Fransız Direnişi hareketini destekleyen gerillalar.

**Fransızcası Croix de Guerre olan nişan.

din? Ölüler bile zan altındaydı... Ölüler bile... Onca yıl savaşmış olmamızı, zafer uğruna her şeyimizi feda edişimizi umursayan yoktu. Kazandığımızı... Halkın kazandığını!! Stalin zaten halka güvenmiyordu. Vatanımız bize böyle teşekkür etti işte. Sevgimiz için, dökülen kanımız için...

Her yeri gezdim... Tüm makamlara başvurdum. Eşimi altı ay sonra serbest bıraktılar. Bir kaburgasını kırmışlar, böbreğine zarar vermişler. Esir düştüğünde faşistler kafasını yarmış, kolunu kırmış, saçları ağarmış orada; kırk beş yılında NKVD'de onu adamakıllı sakatladılar. Senelerce baktım ona, iyileştirmek için canımı dişime taktım. Buna rağmen eleştirmeme izin vermezdi, dinlemek dahi istemezdi... "Hataydı," derdi, o kadar. Önemli olan kazanmış olmamızdı ona göre. Nokta. Ben de ona inanıyordum.

Ağlamıyordum. O zaman ağlamıyordum...

Lyudmila Mihaylovna Kaşeçkina, yeraltı militanı

– Çocuğa nasıl izah edersin? Ölümü nasıl izah edersin...

Oğlumla sokakta yürüyoruz, yerde ölüler – iki yanımızda. Ona *Kırmızı Başlıklı Kız*'ı anlatıyorum – ortalık ceset dolu. Göçmenlikten döndüğümüz zamanlar. Anneme geldik, çocuğun hali kötü: Yatağın altına girip sabahtan akşama kadar oturuyor. Beş yaşındaydı, sokağa da yollayamazdık...

Bir yıl uğraştım onunla. Bir türlü anlayamıyordum derdini. Bodrum katında oturuyorduk – sokaktan gelip geçenlerin sadece çizmeleri görünüyordu. Bir keresinde yatağın altından çıktı, pencereden birinin çizmelerini

görmüş, başladı bağırmaya... Sonradan hatırladım, bir faşist ona çizmesiyle vurmuştu...

Neyse, bunu bir şekilde atlattı. Çocuklarla avluda oynuyor, bir akşam eve gelince sordu bana:

"Anne, 'baba' ne demek?"

"Baba beyaz tenli, yakışıklı, orduda savaşıyor," dedim ona.

Minsk kurtarılırken şehre ilkin tanklar girmişti. Oğlum bir gün ağlayarak eve geldi:

"Babam yok içlerinde! Oradakiler hep kara, beyaz kimse yok..."

Temmuzdu, tankçılar hep genç çocuklardı, güneşte yanmışlardı.

Eşim savaştan sakat döndü. Gençlik filan da kalmamış; ne yapayım ben şimdi: Oğlum babasının beyaz tenli ve yakışıklı olduğunu sanıyor; gelense hasta, yaşlı bir adam. Dima uzun süre bu adamın babası olduğunu kabul etmedi. Ona nasıl hitap edeceğini bilemedi. İkisini kaynaştırmak yine bana düştü.

Eşim işten geç gelirdi.

"Neden geciktin? Dima 'Babam nerede?' deyip durdu," diye karşılardım.

Eşim de savaşta geçirdiği altı sene içerisinde (Japonya Savaşı'na da katılmıştı) oğlundan, evinden uzaklaşmıştı.

Bir şey satın aldığımda, "Baban almış sana, seni düşünüyor," derdim.

Bir süre sonra arkadaş oldular...

Nadejda Vikentyevna Hatçenko, yeraltı militanı

– Hayat hikâyem...

Yirmi dokuz yılında demiryollarında çalışmaya baş-

ladım. Makinist yardımcısıydım. O zamanlar Sovyetler Birliği'nde hiç kadın makinist yoktu. Ama benim hayalimdi. Lokomotif istasyonu müdürü şaşıyordu: "Kıza bak, erkek mesleği edinmese olmaz sanki." Kafaya koymuştum. Otuz bir yılında baş makinist oldum... Ülkedeki ilk kadın makinist bendim. İnanmazsınız, ben lokomotifi sürerken insanlar istasyonlarda toplaşır, "Şuna bak, kızın teki lokomotif sürüyor," diyerek seyrederlerdi.

Lokomotifimiz "üflemede", yani onarımdaydı. Eşimle sırayla kullanıyorduk çünkü çocuğumuz vardı. Düzenimizi kurmuştuk: O gidince çocuğa ben bakıyordum, ben gidince o evde kalıyordu. O gün eşim seferden dönmüş, sıra bana gelmişti. Sabah uyandım, dışarıda anormal bir durum, bir gürültü var. Radyoyu açtım: "Savaş!"

Eşimin yanına koştum:

"Lenya, kalk! Savaş çıkmış! Kalksana, savaş çıkmış!!"

Bir koşu istasyona gitti, gözü yaşlı döndü:

"Savaş! Savaş! Bu ne demek biliyor musun?"

Ne yapacağız? Çocuğu nereye göndereceğiz?

Beni oğlumla birlikte Ulyanovsk'a, cephe gerisine tahliye ettiler. İki odalı güzel bir daire verdiler, bugün bile öyle bir evim yok. Oğlumu anaokuluna verdik. Her şey yolundaydı. Herkes beni seviyordu. Sevmezler mi! Kadın makinist, hem de ilk... Şaşacaksınız – orada pek kalamadım, altı ay sürmedi. Herkes vatanı koruma derdinde, ben evde oturuyorum, olacak iş değil!

Eşim geldi:

"Marusya," dedi, "cephe gerisinde oturacak mısın böyle?"

"Hayır," dedim, "gidelim."

O sırada cephe ihtiyaçlarının karşılanması için özel bir

yedek tabur oluşturuluyordu. Eşimle oraya başvurduk. O baş makinist oldu, ben makinist. Dört yıl sobalı vagon sürdük, oğlumuz da yanımızdaydı. Savaş süresince kedi bile görmemiş çocuk. Kiev önlerinde bir kedi yakaladığı sırada katarımız korkunç bir bombardıman altındaydı, tepemize beş uçak üşüşmüştü; oğlum kediye sarılmış: "Kedicik, canım, seni gördüğüme çok sevindim. Kimsem yok burada, yanımda otursana. Gel seni öpeyim," diye konuşuyordu. Çocuk işte... Her şeysi çocukça olmalı... "Anneciğim, kedimiz var. Artık gerçek bir evimiz oldu," diyordu bana yatarken. Düşünsen aklına gelmez... Atlama bunu... Kedi hikâyesini mutlaka not et...

Devamlı tepemize bomba yağdırıyor, makineli tüfeklerle tarıyorlardı bizi. Özellikle de lokomotife ateş ediyorlardı; asıl hedefleri makinisti öldürmek, lokomotifi yok etmekti. Uçaklar iyice alçalıyor, sobalı vagonu, lokomotifi vuruyordu; sobalı vagonda oğlum oturuyordu. En çok onun için korkardım. Tarif edemem... Bombardıman başlayınca onu lokomotife, yanıma alırdım. Sarılır kalbime bastırırdım: "Tek mermiyle ölelim," derdim. Öyle ölünmez ki! Herhalde o sayede hayatta kaldık. Bunu not et... Lokomotif benim hayatım, gençliğim, hayattaki en güzel şeyimdi. Şimdi de tren sürmek isterdim ama izin vermiyorlar – yaşlandım...

Tek çocuk sahibi olmak çok kötü bir şey. Saçma... Mesela şimdi oğlumun ailesiyle kalıyorum. Kendisi doktor, bölüm başkanı. Dairemiz küçük. Ama ben hiçbir yere gitmem, tatile bile çıkmam... Nasıl anlatsam... Oğlumdan, torunlarımdan ayrılmak istemem. Bir gün için bile ayrılmaktan korkarım. Oğlum da bir yere gitmez. Yakında çalışmaya başladığı yirmi beş yıl olacak, bir kez

olsun tatile çıkmadı. İşyerinden bir kere bile seyahat izni istememiş olmasına herkes şaşırır. "Anneciğim, seninle vakit geçireyim daha iyi," der. Gelinim de öyledir. Nasıl anlatsam... *Daça*mız* olmamasının tek sebebi birkaç günlüğüne dahi ayrı kalamayışımız. Bir dakika bile onlarsız yaşayamam ben.

Savaşa giden bilir ancak, bir günlüğüne bile ayrılmanın ne demek olduğunu. Yalnızca bir günlüğüne...

Mariya Aleksandrovna Arestova, makinist

Artık Konuşabilecek Olanların Sessizliği Üzerine

– Şimdi bile fısıltıyla bahsederim... Bundan... Fısıltıyla. Kırk küsur yıl geçmesine rağmen...

Savaşı unuttum... Çünkü savaştan sonra da korku içinde yaşadım hep. Cehennem azabı yaşadım.

Zafer geldi, şenlendik. Tuğla, demir toplamaya, şehri temizlemeye başladık. Gece gündüz çalışıyorduk; ne zaman uyur, ne yer ne içerdik anımsamıyorum. Habire çalışıyorduk.

Eylüldü... Sıcaktı, günlük güneşlikti – hatırlıyorum. Meyveleri hatırlıyorum. Çok meyve vardı. Pazarda kova kova *antonovka*** satılıyordu. O gün... Balkonda çamaşır asıyordum... En ince ayrıntısına kadar aklımda çünkü o günden itibaren hayatımda her şey değişti. Paramparça, tepetaklak oldu. Çamaşır asıyordum... Beyaz nevresimler – hep beyazdır nevresimlerim. Annem sabun yerine kumla yıkamayı öğretmişti. Kum almaya dereye inerdik, bildiğim bir yer vardı. Neyse... Çamaşır asıyordum...

*Genellikle bahçesi ekilip biçilen sayfiye evi.

**Rusya'da yetiştirilen bir güz elması türü.

Alttaki komşumuz deliler gibi bağırarak seslendi: "Valya!! Valya!!" diye. Hemen aşağı koştum, aklıma ilk gelen oğlum oldu tabii. O zamanlar, bilirsiniz, erkek çocukları yıkıntıların arasında koşturur, savaş oyunları oynarlardı; gerçek el bombası, gerçek mayın buldukları olurdu. Patlatabilirlerdi... Kolsuz bacaksız kalanlar vardı... Yanımızdan ayırmazdık ama çocuk işte, merak eder. "Otur oturduğun yerde," diye çıkışırsın, beş dakika sonra ortadan kaybolmuştur. Silahlara meraklıydılar... Özellikle de savaştan sonra... Hemen aşağı koştum. Avluya indim, bir baktım – kocam... İvan... Benim hayatım... Vaneçka!!* Dönmüş... Cepheden dönmüş! Hayatta! Öptüm onu, okşadım. Gömleğini, ellerini okşadım. Dönmüş... Dizlerim tutmuyor... Ama kocam... Taş gibi dikiliyor karşımda, karton misali. Ne gülümsüyor, ne sarılıyor. Donmuş sanki. Korktum: "Felç geçirdi galiba," dedim içimden. "Sağır mı oldu acaba?" dedim. Mühim değil, önemli olan dönmesi. Bakarım ben ona, beslerim. Sakatlanan kocalarıyla yaşayıp giden çok kadın vardı, yine de imrenilirdi onlara. Bütün bunlar bir an içinde geçti aklımdan, bir saniye. Mutluluktan dizlerim kesiliyor. Titriyor. Hayatta işte! Ah, canım, biz kadınların talihi...

Komşular anında toplandı. Herkes sevinçli, kucaklaşıyorlar. Bir İvan taş gibi dikiliyor. Susuyor. Herkes fark etti.

"Vanya... Vaneçka..." dedim.

"Eve gidelim."

Tamam, gidelim. Kolumu omzuna doladım... Nasıl mutluyum! Sevinçten, mutluluktan uçuyorum. Gururluyum! Eve geldik, tabureye oturdu, konuşmaz.

*İvan isminin şefkatli söylenişi.

"Vanya... Vaneçka.."

"Mesele şu..." diyor, devamını getiremiyor. Ağlıyor.

"Vanya..."

Birlikte bir gece geçirdik. Tek bir gece.

Ertesi gün onu almaya geldiler, sabah kapı çalındı. Sigara içerek bekliyordu, biliyordu geleceklerini. Bana pek bir şey anlatmadı... Fırsatı olmadı... Romanya'ya, Çek Cumhuriyeti'ne gitmiş, madalyalar getirmiş ama korkarak dönmüş. Daha önce de sorguya çekmişler, iki kere devlet kontrolünden geçmiş. Esir düştüğü için mimlemişler. Savaşın ilk haftalarında... Smolensk önlerinde esir düşmüştü – meğer kendini vurması icap ediyormuş. İstemişti, ben biliyorum istediğini... Fişekleri çabuk bitmiş, bırak savaşmayı, kendilerini vuracak mermileri kalmamış. Bacağından yaralı halde esir düşmüş. Gözünün önünde komiser taşla kafasını kırmış... Son fişeği ateş almamış... Gözünün önünde... "Sovyet subayları esir düşmez, bizde tutsak yoktur, hainler vardır." Yoldaş Stalin böyle buyurmuştu, esir düştüğü için öz oğlunu evlatlıktan reddetmişti. Kocam... Sorgu yargıçları ona, "Neden canlı döndün? Neden hayatta kaldın?" diye bağırmışlar. Almanların elinden kurtulmuş... Ormana, Ukraynalı partizanların yanına kaçmış, Ukrayna kurtarıldığında cepheye gönderilmek için müracaat etmiş. Zafer gününü Çek Cumhuriyeti'nde karşılamış. Madalyaya layık görülmüş...

Tek bir gece geçirdik birlikte... Bilseydim... Bir çocuk daha istiyordum, bir kız çocuğu...

Sabah onu götürdüler... Yatağından kaldırdılar... Mutfak masasının başına geçip oğlumuzun uyanmasını bekledim. Oğlum on bir yaşına basmıştı. Uyandığında ilk olarak, "Babamız nerede?" diye soracağını biliyordum.

Ne cevap verecektim ona? Komşulara nasıl izah edecektim? Anneme?

Eşim yedi yıl sonra döndü... Oğlumla birlikte dört yıl savaştan, sonra yedi yıl da Kolima'daki kamptan dönmesini bekledik. On bir yıl. Oğlum büyüdü...

Susmayı öğrendim... Eşiniz nerede? Senin baban kim? Bütün anketlerde aynı soru: Akrabalarınızdan tutsak düşen oldu mu? Bir tanesine gerçeği yazdım diye okula hademe olarak almadılar beni, güvenip yerleri bile sildirmediler. Halk düşmanı oldum, halk düşmanının karısı. Hainin. Bütün ömrüm boşa geçti... Savaştan önce öğretmendim, pedagoji okumuştum, savaştan sonra inşaatlarda tuğla taşıdım. Hey gidi ömrüm... Kusura bakmayın, bölük pörçük anlatıyorum. Acele ediyorum... Bazen geceleri... Kaç gece yatağımda birine bütün ömrümü anlattığımı hayal ettim. Ama gündüzleri hep sustum.

Artık her şeyi söylemek mümkün. Sormak istiyorum: Savaşın ilk aylarında milyonlarca asker ve subayın esir düşmesi kimin suçuydu? Bilmek istiyorum... Alman ajanı, Japon ajanı diye savaştan önce Kızıl Ordu komutanlarını kurşuna dizdirip, itibardan düşürerek orduyu başsız bırakan kimdi? Sorarım... Hitler tanklar, uçaklar yığarken Budyonnıy'ın süvari alayına bel bağlayan kimdi? "Sınırımız kilitli..." diye bizi kim kandırdı? Ordumuz daha ilk günlerde fişeklerini saymaya başlamışken...

Sorarım... Sorabilirim artık... Ömrüm nereye gitti? Ömrümüz? Ama susuyorum, eşim de susuyor. Bugün bile korkuyoruz... Böyle korku içinde ölüp gideceğiz. Acı ve utanç verici...

Valentina Yevdokimovna M-va, partizan muhaberecisi

"ELİNİ KALBİNİN OLDUĞU YERE BASTIRDI..."

Ve nihayet Zafer...

Bir zamanlar onlar için barış ve savaş olarak ikiye bölünen hayat, şimdi de savaş ve zafer olarak ikiye ayrılıyordu.

Yine iki farklı dünya, iki farklı yaşam. Nefret etmeyi öğrenmişlerdi, şimdi yeniden sevmeyi öğrenmeleri gerekiyordu. Unutulmuş duyguları anımsamaları. Unutulmuş kelimeleri.

Savaş insanı olmaktan çıkmalıydılar...

Öldürmenin İğrençleştiği Son Savaş Günleri Üzerine

– Mutluyduk...

Sınırı geçmiştik, vatanımız kurtulmuştu. Topraklarımız... Askerleri tanıyamıyordum, bambaşka insanlara dönüşmüşlerdi. Gülümsüyorlardı. Temiz gömlekler giymişlerdi. Nereden bulmuşlarsa ellerinde çiçekler vardı, öyle mutlu insanları daha evvel hiç görmemiştim. Almanya'ya girdiğimizde düşmana hiç acımam sanıyordum, kimsenin gözünün yaşına bakmam. Göğsümde o kadar çok nefret birikmişti ki! Kırgınlık! Çocuklarına neden acıyacakmışım? Annelerine neden acıyacakmışım? Evlerini tepelerine yıkmamam için bir sebep mi var? Onlar bize acımadı ki... Onlar öldürdü... Yaktı... Ya ben? Ben...

ben... ben... Neden? Ne-deen? Eşlerini, böyle oğullar yetiştiren anaları görmek istiyordum. Yüzümüze nasıl bakacaklardı? Gözlerinin içine bakmak istiyordum...

Ben ne olacağım diye düşünüyordum. Askerlerimizin hali ne olacak? Hepimiz her şeyi hatırlıyoruz... Nasıl dayanacağız? Buna dayanmak için insan nasıl bir güce sahip olmalı? Bir kasabaya geldik, çocuklar koşturuyor – aç, mutsuz. Bizden korkuyorlar... Saklanıyorlar... "Hepsinden nefret ediyorum," diyen ben... Askerlerimin elinde ne varsa, tayınlarından artakalanları, küçücük bir şeker parçası bile bulsam, Alman çocuklarına veriyordum. Unutmamıştım elbette... Her şey aklımdaydı... Buna rağmen aç çocukların gözlerine rahatça bakamıyordum. Sabah erkenden mutfaklarımızın önünde Alman çocukları sıraya dizilirdi, çorbamızı yemeğimizi verirdik. Omuzlarında çaprazlamasına ekmek çantaları asılı olurdu, kemerlerine çorba için küçük bidonlar ve yemek için –lapa, nohut koydurmaya– bir şeyler takarlardı. Karınlarını doyurur, tedavi ederdik. Okşardık bile... İlk okşadığımda... Korkmuştum... Ben... Ben! Bir Alman çocuğunu okşuyorum... Heyecandan ağzım kurumuştu. Ama kısa süre sonra alıştım. Onlar da alıştılar...

Sofya Adamovna Kuntseviç, sıhhiyeci

– Almanya'ya vardım... Moskova'dan çıkmıştım yola...

Tank alayında sağlık memuruydum. T-34 denen tanklardan vardı bizde – kolayca yanarlardı. Çok korkunçtu. Savaştan önce tüfekle ateş edildiğini bile görmemiştim. Biz cepheye giderken uzak bir yere bomba atılıyordu da

toprak zangırdıyor gibi gelmişti bana. On yedi yaşındaydım, teknik okulu yeni bitirmiştim. Gelir gelmez de kendimi çatışmaların ortasında buldum.

Tanktan indim... Yangın... Gökyüzü yanıyor... Toprak yanıyor... Demir yanıyor... Bir tarafta ölüler, diğer tarafta yaralılar, "Kurtarın... Yardım edin..." diye bağırıyorlar... Dehşete kapıldım! Nasıl oldu da kaçmadım, ben de bilmiyorum. Savaş meydanından nasıl sıvışmadım? Öyle korkunçtu ki kelimeler yetmez anlatmaya, ancak duygular... Eskiden savaş filmlerine dayanamazdım, şimdi izliyorum ama yine de ağlıyorum.

Almanya'ya kadar gittim...

Alman topraklarında ilk gördüğüm şey yolun hemen kenarındaki el yapımı afiş oldu: "İşte karşınızda – kahrolası Almanya!"

Kasabaya girdik... Tahta pencereler hep kapalı. Her şeylerini bırakıp bisikletlerle sıvışıyorlardı. Goebbels, onları Rusların gelip herkesi doğrayacağına, boğazlayacağına, keseceğine inandırmıştı. Bir kapıyı açardık – ya kimse olmazdı içeride, ya ölüler, zehirlenmiş insanlar. Çocuklar... Kendilerini vurur, zehir içerlerdi... Ne mi hissederdik? Kazandığımıza, şimdi onların da bizim gibi acı çektiğine sevinirdik. İntikam duygusu işte. Ama çocuklara acırdık...

Yaşlı bir kadına rastladık.

"Biz kazandık," dedim ona.

Ağladı:

"İki oğlum Rusya'da öldü," dedi.

"Kimin suçu? Ya biz kaç insan kaybettik!"

"Hitler'in..." diye yanıtladı.

"Hitler tek başına karar vermedi. Bunlar sizin çocuklarınız, kocalarınız..."

O zaman sustu.

Almanya'ya kadar gittim...

Anneme anlatmak istiyordum... Fakat annem savaş sırasında açlıktan ölmüş; ekmekleri, tuzları, hiçbir şeyleri yokmuş. Erkek kardeşim ağır yaralı halde hastanede yatıyordu. Bir tek kız kardeşim bekliyordu beni evde. Ordumuz Oryol'a girdiğinde asker kızların kaputlarına yapıştığını yazmıştı bana. "Ablam da muhakkak aralarındadır," diye düşünüyormuş. Döneceğimden eminmiş...

Nina Petrovna Sakova, teğmen, sağlık memuru

– Zafer yolları...

Zafer yollarını mümkün değil tahayyül edemezsiniz! Azat edilmiş mahpuslar; el arabaları, bohçaları, ülkelerinin bayraklarıyla geçiyorlardı. Ruslar, Polonyalılar, Fransızlar, Çekler... Hepsi birbirine karışmıştı, hepsi kendi yollarına gidiyordu. Bize sarılıyorlardı. Öpüyorlardı.

Rus kızlara rastlamıştık. Konuştum onlarla, anlattılar... Biri hamileydi. En güzelleri. Yanında çalıştıkları adam tecavüz etmiş. Zorla alıkoymuş. Bir yandan gidiyor, bir yandan ağlayarak karnına vuruyordu: "Ben evime *Fritz* götürmem! Götürmem!" diye. Diğerleri onu ikna etmeye çalışıyordu... Sonunda kızcağız kendini astı... Küçük *Fritz*'iyle birlikte...

Asıl o zaman insanları dinlemek, dinleyip yazmak gerekirdi. Ne yazık ki o zaman kimsenin aklına gelmedi, herkes "Zafer" deyip duruyordu, diğer her şey önemsizdi sanki.

Bir defasında arkadaşımla bisiklete biniyorduk. Karşıdan bir Alman kadın geliyordu, sanırım üç de çocuğu vardı – ikisi bebek arabasında, biri yanında, eteğini tutuyordu. Kadın öyle bitkindi ki. Düşünsenize, yanımıza gelince dizlerinin üstüne çöküp selam verdi. Şöyle... Yerlere kadar... Ne dediğini anlamıyorduk. Elini kalbinin olduğu yere bastırıp çocuklarını gösteriyordu. Anladık sonra; ağlıyor, selam veriyor, çocukları hayatta kaldığı için bize teşekkür ediyordu...

O da birinin karısıydı elbet. Eşi doğu cephesinde, Rusya'da savaşmış olmalı...

Anastasiya Vasilyevna Voropayeva, onbaşı, projektör teknisyeni

– Bizim subaylardan biri bir Alman kıza âşık olmuştu...

Komutanların kulağına gitti... Rütbesini düşürüp cephe gerisine yolladılar. Tecavüz etmiş olsaydı... Böyle şeyler... Oluyordu tabii... Bizde pek yazılmaz ama savaşın kanunudur. Erkekler onca sene kadınsız kalıyor, işin içinde nefret de var tabii. Bir şehre ya da köye girdiğimizde ilk üç gün yağma ve... Elbette gizlice... Tahmin edersiniz... Üç gün sonra yaparsan kendini mahkemede bile bulabilirsin. Canını yakarlar. Ama o üç gün boyunca içerlerdi ve... Oysa bu subay âşık olmuş. Özel serviste kendisi itiraf etmiş aşkını. Bu tabii ihanet sayılıyordu... Bir Almana âşık olmak – düşmanın kızına ya da karısına. Bu... Ve... Yani, kısacası, fotoğrafları aldılar elinden, kadının adresini. Tabii...

Hatırlıyorum... Tecavüz edilen Alman kadını hatır-

lıyorum tabii ki. Çıplak yatıyordu, bacaklarının arasına el bombası sokuşturulmuştu... Şimdi utanıyorum ama o zaman utanç duymamıştım. Duygular değişiyordu elbet. İlk günlerde hissettiğimizle sonradan hissettiğimiz aynı olmuyordu... Birkaç ay sonra... Taburumuza... Komutanımızın yanına beş Alman kız geldi. Ağlıyorlardı... Jinekolog muayene etti: Oralarında yaralar vardı. Yırtık yaralar. Külotları kan içindeydi... Onlara bütün gece tecavüz etmişler. Askerler sıraya girmiş...

Yazmayın... Cihazı kapatın... Gerçek! Hepsi gerçek! Bizim taburu sıraya dizdiler... Bu Alman kızlara dediler ki, "Gidin arayın, içlerinden birini tanırsanız oracıkta vuracağız. Rütbelerine bakmayacağız." Biz utandık! Onlarsa oturmuş ağlıyorlardı. İstemiyorlardı... Daha fazla kan istemiyorlardı. Aynen böyle söylediler... O zaman her birine birer somun ekmek verdik. Savaş böyle bir şey işte... Elbette...

Affetmek kolay mıydı dersiniz? Kiremit çatılı sağlam... beyaz... evleri görmek? Güllerin içinde... Canlarının yanmasını ben de istiyordum... Tabii... Gözyaşlarını görmek istiyordum... Birdenbire iyi olamazsın. Doğru ve iyi. Şimdi sizin olduğunuz gibi. Onlara acımak... Bunun için onlarca yılın geçmesi gerekiyordu...

A. Ratkina, onbaşı, santralci

– Yurdumuz kurtulmuştu... Ölmek, ölüleri toprağa vermek enikonu dayanılmaz bir hal almıştı. Başkalarının toprağı için ölüyor, ölülerimizi başkalarının toprağına gömüyorduk. Düşmana son darbeyi vurmamız gerektiğini söylüyorlardı bize. Düşman hâlâ tehlikeliydi... Anlıyor-

duk... Ama ölmek öyle zor geliyordu ki... Kimse istemiyordu artık...

Yol kenarlarına asılmış birçok afiş hatırlıyorum, haçlara benziyorlardı: "İşte karşınızda – kahrolası Almanya!" Bu afiş herkesin aklında yer etmiştir...

Herkes de o anı bekliyordu... Yakında anlayacaktık... Görecektik... Nereden gelmişler? Ülkeleri neye benzer, evleri nasıldır? Sıradan insanlar mıdır gerçekten? Sıradan bir hayattan mı gelmişlerdir? Cephedeyken, tekrar Heine şiirleri okuyabileceğimi hayal bile edemezdim. Pek sevdiğim Heine'yi. Wagner'i dinleyemezdim artık... Savaştan önce, ki ben müzisyenlerin olduğu bir ailede yetiştim, Alman müziğini severdim – Bach'ı, Beethoven'i. Büyük Bach'ı! Savaşla birlikte hepsini hayatımdan çıkardım. Görmüştük, krematoryumları göstermişlerdi bize... Auschwitz Kampı'nı... Tepeleme yığılmış kadın kıyafetlerini, çocuk pabuçlarını... Gri külleri... Tarlalara götürür, lahanaların dibine dökerlerdi. Marulların... Artık Alman müziği dinleyemiyordum... Bach'a dönmem çok zaman aldı. Yeniden Mozart çalmam...

Nihayet topraklarına adım attık... Bizi ilk şaşırtan yolların muntazamlığı oldu. Büyük köy evleri... Çiçek saksıları, ahır pencerelerine bile astıkları şık perdeler. Evlerdeki beyaz masa örtüleri. Pahalı kap kacak. Porselenler. Çamaşır makinesini ilk kez orada gördüm... Anlam veremiyorduk: Bu kadar iyi koşullarda yaşıyorlarsa ne diye savaş çıkarmışlardı? Bizim insanlarımız zeminliklere sinmiş, bunlarda beyaz örtüler... Küçük fincanlarda kahve... Benim ancak müzede gördüğüm cinsten fincanlar... Başımıza gelen bir olayı anlatmayı unuttum, hepimizi sarsan bir şeydi... Taarruza geçmiştik, ilk kez Alman siperlerini

zapt ediyorduk... İçeri bir atladıysak ne görelim? Termoslarda sıcak kahve... Kahve kokusu... Galetalar. Beyaz çarşaflar. Temiz havlular. Tuvalet kâğıdı... Bizde bunların hiçbiri yoktu. Ne çarşafı? Samanların, dalların üzerinde uyuyorduk. İki-üç gün sıcak yemek yemediğimiz oluyordu. Askerlerimiz o termoslara ateş ettiler... O kahveye...

Alman evlerinde de kurşunlanmış kahve takımları gördüm. Çiçek saksıları. Yastıklar... Pusetler... Her şeye rağmen onların yaptıklarını biz onlara yapamazdık. Bizim kadar acı çekmelerini sağlayamazdık.

Nefretlerinin nereden geldiğini anlamakta güçlük çekiyorduk. Bizimki anlaşılırdı. Ya onlarınki?

Evlere bir şeyler göndermemize izin verildi. Sabun, şeker... Kimisi ayakkabı yolluyordu – Almanların ayakkabıları, saatleri, deri eşyaları sağlamdır. Herkes saat arıyordu. Ben hiç tenezzül etmedim, iğreniyordum çünkü. Almanlardan hiçbir şey almak istemiyordum, annemle kız kardeşlerimin el evinde kaldıklarını bilmeme rağmen... Bizim evimiz yakılmıştı. Döndüğümde anneme anlattım bunları, sarıldı bana: "Ben de olsam onlara ait bir şeyi alamazdım. Babamızı öldürdü onlar," dedi.

Heine'nin bir cildini elime alışım savaştan onlarca yıl sonradır. Savaştan önce sevdiğim Alman bestecilerin plaklarını da...

Aglaya Borisovna Nesteruk, çavuş, muhabereci

– Berlin'e varmıştık... Başıma şöyle bir olay geldi: Sokakta yürüyorum, karşıma elinde piyade tüfeğiyle bir erkek çocuğu çıktı – *Volkssturm*,* savaşın sonları. Son gün-

*Alman halk kurtuluş ordusu.

leri. Elim tüfeğime gitti. Ateş etmeye hazırlandım. Çocuk bana baktı, gözlerini kırpıştırdı, ağlamaya başladı. Kendime inanamadım – benim de gözümden yaşlar boşandı. O kadar acımıştım ki oğlanın haline: O saçma tüfekle karşımda dikiliyordu. Yıkık bir binanın geçidine ittim onu, saklansın diye. Korktu çocuk, çekip vuracağım sandı – başımda şapka, kız mıyım erkek miyim belli değil. Koluma yapıştı. Hüngür hüngür ağlıyor! Başını okşadım. Dili tutuldu. Savaştayız sonuçta... Benim de dilim tutuldu! Bütün savaş boyunca onlardan nefret etmiştim! Haklı ya da haksız yere, insan öldürmek iğrenç bir şey, özellikle de savaşın son günlerinde...

Albina Aleksandrovna Gantimurova, uzman çavuş, keşifçi

– İçime dert oldu... Bir ricayı yerine getiremedim...

Hastanemize bir Alman yaralı getirmişlerdi. Öyle sanıyorum ki pilottu. Kalçasından yaralanmıştı, kangren başlangıcı... İçimi merhamet gibi bir şey sardı. Suspus yatıyordu.

Biraz Almanca biliyordum.

"Su vereyim mi?" diye sordum.

"Hayır," dedi.

Yaralılar koğuşta bir Alman yaralının olduğunu biliyorlardı. Ayrı bir yerde yatıyordu Alman. Ben geçerken söyleniyorlardı:

"Düşmana su götürüyorsunuz ha?"

"Ölüyor... Ona yardımcı olmalıyım..."

Bacağı mosmor olmuş, yapılacak bir şey kalmamıştı. Mikrop kapan yara insanı anında yer bitirir, bir gün içinde tükenirsin.

Su verdim ona, yüzüme baktı baktı, birden:

"Hitler kaputt!" deyiverdi.

Kırk iki senesiydi. Harkov önlerinde kuşatma altındaydık.

"Neden?" diye sordum.

"Hitler kaputt!"

"Burada yattığın için böyle düşünüyor, böyle konuşuyorsun. Orada bizimkileri öldürmeye devam ediyorsunuz ama..."

"Ben ateş etmedim, ben öldürmedim. Zorlamaya çalıştılar ama ateş etmedim..."

"Esir düşen herkes öyle söyler."

"*Frau...** çok... çok rica ederim..." dedi birden ve bir deste fotoğraf uzattı. Sonra başladı göstermeye: annesi, kendisi, erkek ve kız kardeşleri... Çok güzel bir fotoğraf... Arkasında bir adres var: "Gideceksiniz oraya. Gideceksiniz!" Alman bunu söylediğinde kırk iki senesiydi, daha Harkov önlerindeydik. "Lütfen bunu posta kutusuna bırakın."

Adresi fotoğraflardan birinin arkasına yazmıştı ama koca bir zarfı doldurmuştu. O fotoğrafları uzun süre üzerimde taşıdım. Yoğun bir bombardıman esnasında kaybettiğimde pek üzüldüm. Zarf kaybolduğunda Almanya'ya girmiştik...

Liliya Mihaylovna Butko, ameliyat hemşiresi

–O muharebeyi hatırlıyorum...

Çok sayıda Almanı esir almıştık. İçlerinde yaralılar vardı. Yaralarını sarıyorduk, aynı bizim çocuklar gibi inliyor-

*(Alm.) Bayan.

lardı. Hava da çok sıcaktı... Yanıyorduk! Bir çaydanlık bulduk, su içirdik onlara. Açık bir alandı. Ateş altındaydık. Emir geldi: Acilen siper alınacak, kamufle olunacak.

Siper kazmaya koyulduk. Almanlar izliyor. Onlara da, "Gidin yardım edin, çalışın," dediler. Kendilerinden ne istediğimizi anlayınca yüzümüze dehşetle baktılar; onları kazdıkları çukurların kenarına dizip vuracağız sandılar. Bekliyorlardı... Nasıl bir dehşet içinde kazdıklarını görmeliydiniz... Yüzlerini...

Pansumanlarını yapıp sularını içirdiğimizi görünce, kazdıkları siperlere saklanmalarını söylediğimiz zaman inanamadılar, sarsıldılar... Almanlardan biri ağladı... Genç değildi, ağlıyor, gözyaşlarını kimseden saklama gereği duymuyordu...

Nina Vasilyena İlyinskaya, hemşire

Çocukça Hatalarıyla Bir Kompozisyon ve Komedi Filmleri Üzerine

– Savaş bitiyordu...

Zampolit beni yanına çağırdı:

"Vera İosifovna, Alman yaralılarıyla çalışmanız gerekecek," dedi.

İki erkek kardeşimi kaybetmemden sonraydı.

"Çalışmam," dedim.

"Anlayışlı olun lütfen, mecbursunuz."

"Mümkün değil yapamam: İki kardeşim öldü benim, Almanları görmeye tahammülüm yok, bırakın tedavi etmeyi, kesebilirim onları. Anlayın beni ne olur..."

"Bu bir emirdir."

"Madem emir, itaat ederim. Serde askerlik var."

O yaralıları tedavi ettim, ne gerekiyorsa yaptım, ama zorlanıyordum. Onlara dokunmakta, yaralarını dindirmekte... Saçlarıma ilk aklar o zaman düştü. Tam da o zaman. Her şeylerini yapıyordum: Ameliyat ediyor, karınlarını doyuruyor, ağrılarını dindiriyordum – her ne gerekiyorsa. Tek bir şey vardı yapamadığım – akşam vizitesi. Sabah yaralının pansumanını yaparsın, nabzını dinlersin, yani işini görürsün, akşam vizitesindeyse hastalarla konuşman, kendilerini nasıl hissettiklerini sorman gerekir. İşte bu elimden gelmezdi. Yaralarını sarabilir, ameliyat edebilirdim ama konuşamazdım onlarla. *Zampoliti* bu konuda baştan uyardım:

"Akşam vizitesine çıkmam..."

Vera İosifovna Horeva, askeri cerrah

– Almanya'daydık... Hastanelerimize bir sürü Alman yaralı gelmişti...

İlk Alman yaralımı hatırlıyorum... Kangren olmuş, bacağını kesmişler... Benim koğuşumda yatıyordu...

Akşam bana, "Katya," dediler, "bir git de senin Alman'a bak."

Gittim baktım. Kanaması vardır belki diye düşündüm. Uyanmış yatıyordu. Ateşi filan yoktu.

Baktı baktı bana, küçük bir tabanca çıkarıverdi:

"Al..."

Almanca konuşuyordu, ne demişti hatırlamıyorum ama okulda öğrendiklerim elverdiğince anlamıştım.

"Al..." demişti, "ben sizi öldürmek istiyordum, şimdi sen beni öldür."

Kurtardınız beni demek istiyordu. O bizi öldürecekken biz onu kurtarmışız. Bense ona zaten ölmek üzere olduğu gerçeğini söyleyemedim...

Koğuştan çıkarken birdenbire gözümden yaşların boşandığını hissettim...

Yekaterina Petrovna Şalıgina, hemşire

– Karşılaşabilirdik... Korkuyordum bu ihtimalden...

Okuldayken –ki ağırlıklı Almanca eğitim verilen bir okulda okumuştum– Alman öğrenciler bize misafirliğe gelirdi. Moskova'ya. Onlarla tiyatroya gider, birlikte şarkılar söylerdik. O zamanlar bir Alman çocuğa... Öyle güzel şarkı söylüyordu ki. Arkadaş olmuştuk, hatta biraz âşık olmuştum ona... İşte bütün savaş boyunca "Ya karşılaşır ve tanırsam onu?" diye düşünüp durmuştum. O da mı bunların arasındaydı yani? Çocukluğumdan beri acayip duygusaldım. Müthiş!

Bir keresinde tarlada yürüyorum, muharebe yeni bitmiş... Kendi ölülerimizi toplamışız, Almanlar kalmış... Yerdekilerin arasında onu gördüğümü sandım... Çok benziyordu, genç bir delikanlı... Bizim topraklarımızda... Uzun süre başında durdum...

Mariya Anatolyevna Flerovskaya, politik eğitimden sorumlu komiser

– Gerçeği bilmek ister misiniz? Kendim de korkuyorum ondan...

Bir askerimiz... Nasıl anlatsam size? Bütün ailesi ölmüştü. Sinirleri bozuktu... Sarhoş muydu yoksa? Zafer yaklaştıkça insanlar daha çok içmeye başlamıştı çünkü.

Evlerde ve kilerlerde şarap bulmak her zaman mümkündü. *Schnaps.** İçip duruyorlardı. Tüfeği kaptığı gibi bir Alman evine dalmış... Şarjörü boşaltmış... Arkasından gidenler yetişemediler. Koştular ama... Evin içinde sadece cesetleri bulabildiler... Çocuk cesetlerini... Tüfeğini aldılar, bağladılar onu. Asker küfredip duruyordu: "Verin kendimi vurayım."

Onu tutuklayıp yargıladılar – kurşuna dizilecekti. Acıyordum ona, herkes acıyordu. Savaşın başından beri ordudaydı. Berlin'e kadar gelmişti... Bunlar yazılabiliyor mu? Eskiden yasaktı...

A. S-va, uçaksavar topçusu

– Savaş beni bekliyordu...

On sekiz yaşımı doldurduğumda... Celp kâğıdı getirdiler: Bölge Yürütme Komitesi'ne gelin, yanınıza üç gün yetecek kadar yiyecek, birkaç çamaşır, birer kupa ve kaşık alın. Buna "üretim cephesi seferberliği" deniyordu.

Bizi Orenburg Oblastı'ndaki Novotroytsk şehrine getirdiler. Fabrikada çalışmaya başladık. Öyle feci bir soğuk vardı ki paltolarımız odanın içinde donardı, odun gibi ağırlaşırdı. Dört yıl boyunca tatilsiz, hafta sonu izni bile kullanmadan çalıştık.

Savaşın sonunu iple çekiyorduk. Son noktayı. Gecenin üçünde yurtta bir patırtı koptu, fabrika müdürü ve diğer yöneticiler geldi: "Kazandık!" Gel gör ki döşekten kalkacak derman bulamıyorum, oturtuyorlar, gerisingeri düşüyorum. Bütün gün yerimden kaldıramadılar. Sevinçten, yoğun duyguların etkisiyle her yerim tutulmuş. Ancak

*(Alm.) Sert içki.

ertesi sabaha kalkabildim... Dışarı çıktım, önüme gelene sarılmak öpmek istiyordum...

Kseniya Klimentyevna Belko, üretim cephesi askeri

– Ne kadar güzel bir kelime – zafer...

Reichstag'a ben de imzamı attım... Kömürle, elime geçen ilk şeyle, "Sizi Saratovlu bir Rus kızı yendi," diye yazdım. Herkes duvara bir şeyler, bazı sözler karalıyordu. İtiraflar ve lanetler...

Zafer! Kız arkadaşlarım bana, "Ne iş yapacaksın?" diye sorarlardı. Savaşta o kadar açlık çektik ki... Can dayanmaz... Bir kez olsun şöyle doya doya yemek isterdik. Hayalim, savaş sonrası verilecek ilk maaşla bir kutu bisküvi almaktı. Savaştan sonra ne iş mi yapacaktım? Elbette aşçılık. Halen toplu yemek sektöründe çalışırım.

İkinci soru: "Ne zaman evleneceksin?" Bir an önce... Öpüşmeyi hayal ederdim. Fena halde öpüşmek isterdim... Bir de şarkı söylemek. Şarkı türkü! Öyle işte...

Yelena Pavlovna Şalova, nişancı taburu Komsomol yöneticisi

– Ateş etmeyi, el bombası fırlatmayı öğrendim... Mayın döşemeyi. İlk yardımda bulunmayı...

Fakat ilk dört yıl içinde... Savaş sırasında tüm dilbilgisi kurallarını unutmuşum. Tüm okul müfredatını... Piyade tüfeğini gözüm kapalı sökebilirdim ama enstitüye girerken yazdığım kompozisyonda çocukça hatalar vardı ve neredeyse hiç virgül kullanmamıştım. Savaş madalyaları kurtardı beni – enstitüye kabul ettiler. Derslere başladım. Kitap okuyorum – anlamıyorum; şiir okuyorum – anlamıyorum. O sözcükleri unutmuşum...

Geceleri kâbuslar yakamı bırakmazdı: SS'ciler, köpek havlamaları, son çığlıklar... İnsanlar ölürken genellikle bir şey mırıldanır – çığlıktan beter. Her şeyi yeniden yaşıyordum... Birini kurşuna dizmeye götürüyorlar... Gözlerinde korku... Öleceğine inanmadığı, son ana kadar inanmadığı belli. Bir de merak, merak ediyor. Tüfeğin karşısında dikiliyor ve son anda elleriyle gizlenmeye çalışıyor. Yüzünü örtüyor... Sabahları çığlıklardan başım şişerdi...

Savaş zamanı kafamı yormazdım ama sonradan düşünmeye başladım. Filmi başa sardım... Her şey tekrarlanıp duruyordu kafamda... Uyuyamıyordum... Doktorlar okula gitmemi yasakladı. Ama kızlar –yurt odasındaki komşularım– doktorlara kulak asmamamı söylediler ve beni ele aldılar. Her akşam sırayla sinemaya, komedi filmlerine sürüklüyorlardı beni. "Gülmeyi öğrenmelisin. Çok gülmelisin." İstesem de istemesem de sürüklüyorlardı. Komedi azdı, her birini yüzer kere izlemişimdir – en az yüzer kere. Başlarda gülüşüm ağlamaya benziyordu...

Fakat kâbuslar geri çekildi. Okumayı başardım...

Tamara Ustinova Vorobeykova, yeraltı militanı

Vatan, Stalin ve Kırmızı Basma Üzerine

– Bahardı...

Gencecik çocuklar ölüyordu, hem de baharda... Martta, nisanda... Hatırlarım, baharda, bahçelerin çiçeklendiği, herkesin zaferi beklediği sırada insanları toprağa vermek en zor şeydi. Bunu benden başkaları da söylemiş olabilir, siz yine de yazın. Daha iyi yer etsin akıllarda...

Cephede iki buçuk sene geçirdim. Ellerim binlerce kez pansuman yaptı, binlerce yarayı yıkadı... Nice yaralar sardım... Bir keresinde eşarbımı değiştirmeye gitmiştim, pencerenin pervazına yaslandım, dalmışım. Ayıldığımda dinlenmiş gibi hissediyordum. Doktor gördü beni, başladı azarlamaya. Anlam veremedim... İki de fazladan nöbet verdi; sonradan birlikte çalıştığım arkadaş izah etti sebebini: Bir saatten uzun süre ortadan kaybolmuşum. Meğer uyumuşum.

Şimdi sağlığım kötü, sinirlerim bozuk. "Hangi madalyaları aldınız?" diye sordukları oluyor, madalyam olmadığını söylemeye utanıyorum – fırsatları olmadı beni ödüllendirmeye. Belki de çok kalabalık olduğumuz ve kimse elinden geleni esirgemediği içindir... Herkes elinden geleni yaptı... Hepimizi nasıl ödüllendirsinler? En büyük ödülümüz 9 Mayıs'tır. Zafer Bayramı!

Sıradışı bir ölüm hikâyesi hatırlıyorum... O zaman kimse üzerinde durmadı, fırsat olmadı... Ama ben unutmadım... Bir yüzbaşımız Alman topraklarına ilk adım attığımız gün ölmüştü. Bütün ailesini işgal sırasında kaybettiğini biliyorduk. Cesur adamdı, hep bekliyordu... Vaktinden önce ölmekten korkuyordu. Onların topraklarını, felaketlerini, acılarını görmeden ölmekten korkuyordu. Ağladıklarını, acı çektiklerini... Evlerinin yerle bir olduğunu... Durup dururken öldü, yaralı değildi, bir şeyi yoktu. Gitti, gördü ve öldü.

Bugün bile bazen düşünürüm: Neden ölmüştü yüzbaşı?

Tamara İvanovna Kurayeva, hemşire

– Ön hatta gitmeye daha trendeyken karar verdim... Hemen... Bir birlik gidiyordu – katıldım. O zaman, ön hattan eve dönüşümün cephe gerisine göre –bir gün bile olsa– daha çabuk olacağını düşünüyordum. Annemi bırakmıştım evde. Bizim kızlar şimdi bile söylerler, "Sıhhiye bölüğünde durmak istemezdin," diye. Sahiden de gelir, yıkanır, çamaşırımı filan alır, gerisingeri siperime dönerdim. Ön saflara. Kendimi düşündüğüm yoktu. Sürünür, koşardım... Bir tek kan kokusu... Kan kokusuna alışamamıştım...

Savaştan sonra doğumhanede hekim olarak işe girdim ama tutunamadım orada. Kısa bir süre kalabildim... Kan kokusuna alerjim var, bünyem kaldırmadı. Savaşta o kadar çok kan görmüşüm ki daha fazlasını kaldıramazdım. Bünyem kabul etmiyordu. "Doğumdan" ayrıldım, "acile" geçtim. Ürtikerim vardı, nefesim kesiliyordu.

Bir de kırmızı kumaştan bluz dikmiştim kendime, ertesi gün ellerimde lekeler belirdi. Su kabarcıkları. Kırmızı basmayı, kırmızı çiçekleri –gül olsun karanfil olsun– bünyem kabul etmiyordu. Kırmızı bir şey, kan rengi bir şey görmek istemiyordum... Şimdi de evimde kırmızı eşya yoktur. Bulamazsın. İnsan kanının rengi çok parlak, ne doğada ne ressamların eserlerinde öyle parlak renk gördüm. Nar suyuna biraz benzer, o da tam değil. Olgun narın suyuna...

Mariya Yakovlevna Yejova, muhafız bölüğü teğmeni, sıhhiye takımı komutanı

– Ay-ay-ay... Ha-ha-ha... Şu rengârenk halime millet şaşar durur. Allı pullu kadınım. Savaşta da böyleydim.

Asker gibi değildim. Takar takıştırırdım... Neyse ki komutanımız, şimdilerde nasıl diyorlar – demokrat adamdı. Kışlalı değil üniversiteliydi. Doçentti, siz düşünün. Davranışları saygılıydı. O zaman için... Nadir bulunur bir kuş... Evet, nadir bir kuş konmuştu başımıza...

Yüzük severim, ucuz bile olsa, yeter ki bol olsun, iki elim dolsun. Hoş parfümleri severim. Moda şeyleri. Her tür takıyı. Çeşit çeşit, bol bol. Ailemizde hep dalgası geçilirdi: "Bizim deli Lena'ya doğum gününde ne hediye edilir? Tabii ki yüzük." Savaştan sonraki ilk yüzüğümü kardeşim bana konserve kutudan keserek yapmıştı. Bir de şişe camından pandantif oymuştu, yeşil bir parçadan. Bir tane de açık kahverengiden.

Saksağan gibiyim, nerede parlak bir şey bulsam takıveririm. Kimse savaşa katıldığıma inanmaz. Kendim de inanamıyorum artık. İşte şu an seninle oturup konuşurken de inanamıyorum. Oysaki çekmecemde Kızıl Yıldız nişanı durur... En şık nişandır... Güzeldir sahiden, değil mi? Onu bana mahsus verdiler. Ha-ha-ha... Ciddi olmak gerekirse... Tarih için, öyle mi? Senin alet kaydediyor... Tarih için demek... Şöyle söyleyeyim: Savaşta kadın olmazsan yaşayamazsın. Erkeklere hiç imrenmemişimdir. Ne çocukken, ne gençlikte. Ne de savaşta. Kadın olduğuma hep sevindim. Kadın olmaktan gayet memnunum. "Silah –tüfek olsun, tabanca olsun– güzeldir," derler, "birçok insan fikri, tutkusu barındırır..." Oysa ben silahları hiçbir zaman güzel bulmadım. Erkeklerin iyi bir tabancaya nasıl hayranlıkla baktıklarını görürdüm de anlam veremezdim. Kadınım çünkü.

Neden mi yalnız kaldım? Erkek arkadaşlarım oldu.

Sevgilisiz kalmadım... Ama işte yalnızım... Kendi kendimi eğliyorum. Kız arkadaşlarım hep gençtir. Gençliği severim. Savaştan ziyade yaşlılıktan korkarım ben. Geç geldin... Şimdilerde yaşlılığa kafa yoruyorum, savaştan çok... Senin alet kaydediyor, değil mi? Tarih için ha?

Yelena Borisovna Zvyagintseva, er, silah tedarikçisi

– Eve döndüm... Herkes hayatta... Annem herkesi kurtarmış: dedemle ninemi, kız ve erkek kardeşlerimi. Ben de döndüm...

Bir yıl sonra babamız geldi. Büyük ödüllerle döndü babam, ben de bir nişan, iki madalya getirdim. Buna karşın aile içinde en büyük kahramanımız hep annemdi. Herkesi kurtaran oydu. Aileyi, evi... En korkunç savaşı o vermişti. Babam, annemin önünde böbürlenmenin yakışık almayacağını düşündüğü için nişanlarını, nişan remizlerini asla takmamıştır. Ayıp, derdi. Annemin hiç ödülü yoktu çünkü...

Hayatta kimseyi annem kadar sevmedim...

Rita Mihaylovna Okunevskaya, er, mayıncı

– Döndüğümde başka bir insandım... Uzun zaman ölümle anormal bir ilişkim oldu. Garip diyebilirim...

Minsk'te hizmete sokulan ilk tramvaya ben de binmiştim. Birdenbire tramvay durdu, herkes bağırmaya başladı, kadınlar ağlıyorlar: "Adam öldü! Adam öldü!" Bense vagonda tek başıma oturuyorum, insanların neden ağladıklarını anlayamıyorum. Dehşete kapılmadım. Cephede o kadar çok ölüm görmüştüm ki... Tepki veremiyordum. Aralarında yaşamaya alışmıştım. Ölüler hep yanı başımız-

daydı... Yanlarında sigara içilir, yemek yenirdi. Konuşulurdu. Uzak bir yerlerde, barış zamanında olduğu gibi toprağın altında değillerdi, hep buradaydılar. Bizimle.

Sonra bu duygu geri döndü, ölü bir insan gördüğümde yine dehşete kapılır oldum. Tabut içinde yatan birini... Birkaç sene sonra döndü bu duygu bana. Normale döndüm... Başkalarına benzedim...

Bella İsaakovna Epşteyn, çavuş, keskin nişancı

– Savaştan önceki bir hadisedir...

Tiyatroya gitmiştim... Perde arasında, ışık yanınca gördüm... Herkes gördü... Bir alkış tufanı koptu. Sanki gök gürledi! Hükümet locasında Stalin oturuyordu. Babam tutuklanmıştı, ağabeyim kamplarda kaybolmuştu, buna rağmen öyle bir hayranlık duyuyordum ki gözlerimden yaşlar boşanmıştı. Mutluluktan ölüyordum! Bütün salon... Bütün salon ayağa fırlamıştı! On dakika boyunca ayakta alkışladık.

Savaşa geldiğimde böyle biriydim. Savaşmaya... Fakat orada öyle konuşmalar duydum ki... Geceleri yaralılar koridorda sigara içerdi. Kimi uyur, kimi uyumaz. Tuhaçevski'den, Yakir'den söz ederlerdi... Binlerce insan kayıptı! Milyonlarca! Nereye gitmişlerdi? Ukraynalılar anlatırdı... Nasıl kolhozlara girmeye mecbur bırakıldıklarını. Nasıl bastırıldıklarını... Stalin'in açlığı nasıl tertiplediğini – *holodomor* diyorlardı buna. Aklını kaçıran anneler çocuklarını yiyormuş... Oysa toprakları zengin – çubuk diksen söğüt biter. Tutsak Almanlar kolilerin içine doldurup evlerine gönderirmiş. Öyle bereketliymiş toprak. Bir metre çernezyom. Verimli katman. Sessiz sessiz ko-

nuşurlardı... Kısık sesle... Toplu halde asla konuşulmazdı bunlar, hep iki kişiyken. Üçüncü kişi fazladır, üçüncü ihbar eder...

Bir fıkra anlatayım size... Ağlamamak için anlatayım. Evet... Gece vakti. Baraka. Tutsaklar yattıkları yerde sohbet ediyor. Birbirlerine soruyorlar: "Neden tutuklandın?" diye. Biri diyor, "Gerçeği söylediğim için," diğeri, "Babam yüzünden..." Üçüncü de, "Tembelliğim yüzünden," diyor. Nasıl yani?! Şaşırıyor herkes. Anlatıyor üçüncü: "Bir akşam bir mecliste oturuyor, fıkralar anlatıyorduk. Eve geç döndük. Karım, 'Şimdi mi gidip ihbar edelim, sabah mı?' diye sordu. 'Sabah gidelim. Uykum var,' dedim. Sabah bizi almaya geldiler..."

Komik. Ama insanın gülesi gelmiyor. Ağlamak gerek. Ağlamak.

Savaştan sonra... Herkes yakınlarının savaştan gelmesini beklerken annemle ben kamptan dönmelerini bekliyorduk. Sibirya'dan... Tabii ya! Kazanmıştık, sadakatimizi, sevgimizi ispatlamıştık. Artık bize inanacaklardı.

Kardeşim kırk yedide döndü, babamı bulamadık... Yakınlarda Ukrayna'daki cephe arkadaşlarımı ziyarete gittim. Odessa yakınlarındaki büyük bir köyde oturuyorlar. Köyün orta yerinde iki obelisk duruyor: Nüfusun yarısı açlıktan ölmüş, erkeklerin hepsi de savaşta can vermiş. Rusya'dakileri nasıl sayacaksın? Gidin hayatta kalanlara sorun. Tarihimizi yazmaya senin gibi yüzlercesi lazım, kızım. Bütün acılarımızı tasvir etmeye. Sonsuz gözyaşlarımızı... Sevgili kızım..."

Natalya Aleksandrovna Kupriyanova, ameliyat hemşiresi

"BİRDENBİRE FENA HALDE YAŞAMAK İSTEMİŞTİK..."

Telefon susmuyor. Yeni adresler not ediyor, yeni mektuplar alıyorum. Durmak mümkün değil çünkü gerçek her defasında dayanılmaz geliyor.

Tamara Stepanovna Umyagina, muhafız bölüğü onbaşısı, sıhhiyeci:

– Ah, pırlantam benim...

Bütün gece anıları toparladım hafızamda...

Askerlik şubesine koştum: Üzerimde hasır desen bir etek, ayaklarımda beyaz lastik terlikler – ayakkabı gibi, çıtçıtlı, modaların modası. Yaa, o etek ve terliklerle gidip müracaat ettim – yolladılar beni cepheye. Bir arabaya bindim, birliğe vardım. Nişancı tümeniydi, Minsk önlerinde konuşlanmıştı. "Ne işin var senin burada," gibisinden bir şeyler söylediler bana, "on yedisinde kızlar savaşırsa erkekler utançtan çatlar." "Yakında düşmanı mahvedeceğiz, yürü git, evladım, anacığının yanına," dediler. Beni savaşa almıyorlar diye pek üzüldüm tabii. Ne mi yaptım peki? Karargâh komutanının yanına gittim; odasında, beni geri çeviren albay oturuyordu. "Daha da kıdemli yoldaş, lütfen albay yoldaşa itaat etmek zorunda bırakmayın beni. Nasılsa eve dönemeyeceğim, sizinle birlikte çekileceğim.

Nereye gideyim ki zaten – Almanlar iyice yaklaştı." Sonradan herkes bana "daha da kıdemli yoldaş" diye hitap eder oldu. Savaşın yedinci günüydü bu anlattığım. Çekilmeye başlamıştık...

Çok geçmeden kana boğulduk. Çok fazla yaralı vardı. Öyle sessiz, öyle sabırlı, öylesine yaşamak istiyorlardı ki. Zaferi görmek için can atıyorlardı. Az bir şey kaldı diye düşünüyorlardı... Hatırlıyorum her şeyim, ta... ta burama kadar kan içindeydi... Terliklerim yırtılmıştı, yalınayak geziyordum. Neler mi gördüm? Mogilyov önlerinde bir istasyonu bombalıyorlardı. Çocukların taşındığı bir katar vardı. Küçücük, üç-dört yaşlarında çocukları vagon pencerelerinden dışarı atmaya başladılar. Çocuklar az ilerideki ormana doğru koşuyordu. Aynı anda Alman tankları hareket etti, üzerlerine yürüdü. O çocuklardan geriye eser kalmadı... O manzara aklıma gelince bugün bile delirecek gibi olurum. Fakat savaş sırasında insanlar bir şekilde dayanıyordu. Sonra sonra delirdiler. Savaştan sonra hastalandılar. Savaşta mide ülseri bile kendiliğinden iyileşiyordu. Sırtında incecik kaput, karda yatarsın – sabahleyin burnun akmaz.

Bir keresinde birliğimizin etrafı kuşatıldı. Bir sürü yaralım vardı, arabalar durup bizi almıyordu. Almanlar peşimiz sıra geliyordu, çember içine alınmamıza ramak kalmıştı. O zaman yaralı bir yüzbaşı bana tabancasını verdi: "Ateş etmeyi biliyor musun?" diye sordu. Nereden bileyim? Sadece edenleri görmüşüm. Yine de tabancayı alıp araba durdurmak niyetiyle yola çıktım. Hayatımda ilk defa o gün sövdüm. Erkek gibi. Okkalısından bir küfür... Arabalar geçip gidiyordu... İlk kez havaya ateş

ettim... Yaralıları kucağımızda taşıyamazdık. Götüremezdik. "Çocuklar, vurun bizi. Böyle bırakmayın," diye yalvarıyorlardı. İkinci ateş... Birinin karoserini deldim... "Salak!! Önce ateş etmeyi öğren," diye bağırdılar. Frene bastılar. Yaralıları bindirmeme yardım ettiler.

En korkuncu daha önümüzdeydi – Stalingrad Muharebesi. Sanıyor musun ki orada savaş meydanı diye bir şey vardı? Şehirde – sokaklarda, evlerde, bodrumlarda çatışıyordu taraflar. Kolaysa yaralıyı çıkar oradan! Vücudum yekpare bir morluktan ibaretti. Pantolonum tamamen kana bulanmıştı. Tamamen. Başçavuş bizi paylıyordu: "Kızlar, başka pantolon yok, hiç istemeyin." Pantolonlarımız kuruyunca kaskatı oluyordu, o kadar ki bir yerini kesebilirsin. Kola bile kan kadar sertleştirmez kumaşı. Üstümüzde tek bir temiz nokta kalmamıştı, baharda teslim edecek bir şeyimiz yoktu artık. Her yer yanıyordu, Volga'nın suyu bile... Kışın bile donmamıştı nehir, yanıyordu. Her yer... Stalingrad'da insan kanıyla sulanmamış bir milim toprak kalmamıştı. Rus ve Alman kanıyla. Ve benzinle... Motor yağıyla... Orada herkes anladı ki daha fazla çekilmeye imkân yok, artık çekilemeyiz: Ya hepimiz, bütün ülke ve Rus halkı ölüp gideceğiz ya da kazanacağız. Bir an geldi ki herkes bunu anladı. Yüksek sesle söylemiyorduk ama herkes farkındaydı. Generali de askeri de...

Takviye gelirdi. Gencecik, yakışıklı çocuklar. Muharebeden önce onları izler, öldürüleceklerini geçirirdim aklımdan. Yeni insanlardan korkardım ben. Hatırımda kalmalarından, konuşmaktan onlarla... Gelmeleriyle yok olmaları bir olurdu çünkü. İki-üç gün içinde... Muharebeden önce uzun uzun izlerdim onları... Kırk iki yılıydı

bu dediğim – en ağır, en zor günlerdi. Üç yüz kişiden gün sonunda on kişiye düştüğümüz olmuştu. Ve o kadarcık kaldığımızda, ortalık durulunca, öpüşmeye, hayatta kaldığımıza şaşırıp ağlamaya başlamıştık. Herkes kardeş gibiydi. Kardeş olmuştuk.

Gözünün önünde bir insanın ölmesi... Ona hiçbir şekilde yardım edemeyeceğini görür, bilirsin, dakikalar sonra ölecektir. Öpersin, okşarsın, şefkatli sözler söylersin. Vedalaşırsın onunla. Artık hiçbir şekilde yardım edemezsin... O yüzler bugün bile hafızamda işte. Görüyorum onları, hepsini, bütün o çocukları. Seneler geçti ama nedense birini bile, o yüzlerden birini bile unutamıyorum. Kimseyi unutmadım, herkes aklımda... Hepsini görüyorum... Onlara kendimiz, kendi ellerimizle mezar kazmak isterdik ama her zaman mümkün olmazdı bu. Biz giderdik, onlar kalırdı. Kimileyin yaralının kafasını çepeçevre sararsın, sargının içinde ölüverir. O vaziyette de gömerler. Savaş meydanında ölen biri hiç değilse gökyüzünü izleyerek gitmiştir. Bazısı ölmek üzereyken, "Gözlerimi kapat, hemşire," der, "ama dikkatlice." Şehir, evler yerle bir olmuş – elbet bu da korkunç ama insanlar, genç erkekler yerde yatarken... Soluklanmaya fırsat bulamaz, koşarsın... Kurtarmak için... Gücün yok gibi gelir, beş dakikadan fazlasına yetecek gücün kalmamış gibi... Yine de koşarsın... Mart, yeni yeni suya basmaya başlamışız... Keçe çizmenin vakti değil ama çaresiz çektim ayağıma yürüdüm. Bütün gün süründüm onlarla, akşama o kadar ıslanmışlardı ki çıkaramadım. Kesmek zorunda kaldım. Yine de hastalanmadım... İnanır mısın, pırlanta kızım?

Stalingrad'da çatışmalar bittiğinde, bize en ağır yaralı-

ları vapur ve mavnalarla Kazan ve Gorki'ye götürme görevi verdiler. Bahar gelmişti, mart-nisan filandı. O kadar çok yaralıya rastlıyorduk ki – toprağın içinde, siperlerde, zeminliklerde, bodrumlarda... O kadar çoktular ki anlatamam. Kâbus gibiydi! Yaralıların hepsini Stalingrad'dan uzaklaştırdığımızı sanıyorduk, oysa her şey bittikten sonra öyle çok yaralı bulduk ki inanamadık... Aklınız durur... Benim bindiğim vapurda, kolsuz bacaksız kalanları ve yüzlerce tüberküloz hastasını toplamışlardı. Onları iyileştirmemiz, tatlı sözlerle teselli etmemiz, güler yüzle sakinleştirmemiz gerekiyordu. Bizi yollarken, "Çatışmalardan uzakta dinlenirsiniz," demişlerdi; bir tür lütuf, teşvik gibi görülüyordu bu görev hatta. Meğer bizi Stalingrad cehenneminden de beter bir şey bekliyormuş. Şöyle ki yaralıyı savaş meydanından çıkarıp, yardımda bulunup teslim ettiğinde, iyi olduğundan, uzağa götürüldüğünden eminsindir. Bir başkasını kurtarmak üzere geri dönersin. Oysa burada devamlı gözümüzün önündeydiler... Orada yaşamak istiyorlar, yaşamak için can atıyorlardı: "Çabuk ol, hemşire kardeş! Çabuk, canım!" Buradaysa yemek yemeyi reddediyor, ölmek istiyorlardı. Vapurdan atlamaya çalışanlar vardı. Gözümüz üzerlerindeydi. Korumaya çalışıyorduk onları. Bir yüzbaşı vardı, yanından gece bile ayrılmıyordum – iki kolunu kaybetmiş, intihara meyletmişti. Bir keresinde diğer hemşireyi tembihlemeyi unutmuşum, birkaç dakikalığına uzaklaştım, yüzbaşı atlamış güverteden...

Usolye'ye getirdik onları, Perm yakınlarına. Orada onlara özel yeni tertemiz evler yapılmış. Piyoner kampı gibi... Sedyelerle taşıyoruz, kendilerini yerlere fırlatıyor-

lar. Herhangi biriyle evlenesin gelir. Kucağına alıp taşıyasın... Boş vapurla geri dönerken dinlenebilirdik aslında ama gözümüze uyku girmezdi. Kızlar bir süre yatar, sonra bağıra bağıra ağlamaya başlarlardı. Her gün oturur mektuplar yazardık. Kimin kime yazacağını kararlaştırmıştık. Günde üç-dört mektup...

Bir de ayrıntı... Bu yolculuktan sonra çatışmalarda bacaklarımı ve yüzümü saklamaya başladım. Güzel bacaklarım vardı, sakatlanmaktan çok korkuyordum. Yüzüm için de endişeliydim. Küçük bir ayrıntı işte...

Savaştan sonra birkaç sene kan kokusundan kurtulamadım, uzun bir zaman takip etti beni. Çamaşır yıkayacak olsam duyardım, yemek yapayım desem... Biri bana kırmızı bir bluz hediye etmişti ki o zaman kumaş bulmak güçtü – kırmızı olduğu için giyemedim. Bu rengi bünyem kaldırmıyordu artık. Markete gidip alışveriş yapamazdım. Kasap bölümüne. Hele ki yazları... Tavuk etine bakamazdım, çok benzediği için... İnsan eti gibi beyaz olduğundan... Eşim giderdi... Yazları şehirde hiç kalamazdım, bir yerlere gitmeye çalışırdım. Yaz gelir gelmez savaş başlayacak gibi gelirdi bana. Güneş ortalığı ısıtınca ağaçlar, evler, asfalt kokmaya başlardı – benim burnuma kan kokusu gelirdi. Ne yiyip içsem peşimi bırakmazdı bu koku! Temiz nevresim bile serecek olsam kan kokusu alırdım...

...Kırk beş yılının mayısı... Bol bol fotoğraf çektirdiğimizi hatırlıyorum. Çok mutluyduk... Dokuz Mayıs'ta "Zafer! Zafer!" diye bağırıyordu herkes. Askerler çimenlerde yuvarlanıyordu – Zafer! *Tap* dansı yapıyorlardı. Yaşa-a-a...

Kurşun sıkıyorlardı... Herkes elinde ne varsa onunla ateş ediyordu...

"Derhal ateşi kesin!" diye emretti komutan.

"Fişekler kalacak nasıl olsa," dedik anlam veremeyerek. "Ne lüzum var ki artık onlara?"

Bütün söylenenler bir yana, ben sadece "Zafer!" sözünü duyuyordum. Birdenbire fena halde yaşamak istemiştik! Ne güzel bir hayat bekliyordu bizleri şimdi! Bütün nişanlarımı taktım, resim çektirdim. Nedense çiçeklerin arasında çektirmek istedim. Bir tarhın içinde çektiler beni.

Yedi Haziran mutlu günümdü, düğün günüm. Birlik bize büyük bir kutlama tertipledi. Eşimi çoktandır tanıyordum: Yüzbaşıydı, bölük komutanı. Hayatta kalırsak savaştan sonra evlenmeye yemin etmiştik. Bize bir ay izin verdiler.

Kineşma'ya, İvanovo Oblastı'na gittik, eşimin ailesinin yanına. Oraya giderken kendimi bir kahraman gibi hissediyordum. Cepheden gelen bir kızı o şekilde karşılayacakları hiç aklıma gelmezdi. Onca şey yaşamış, kaç annenin çocuğunu, kaç kadının eşini kurtarmıştık. Ve neyle karşılaştık... Ne hakaretler, ne kırıcı sözler işittim. Savaşta "Hemşireciğim", "Sevgili hemşire"den başka söz duymamışken... Öyle sıradan da değil, alımlı kızdım. Yeni de bir üniforma vermişlerdi bana.

Akşam çay içmeye oturduk, annesi eşimi mutfağa çekmiş, başlamış ağlamaya: "Bununla mı evlendin? Cephe kızı... İki küçük kardeşin var senin. Kim alır bundan sonra onları?" Şimdi bile hatırlayınca ağlayasım gelir. Bir de, yanımda çok sevdiğim bir plağı getirmiştim. "Senin

de hakkın son moda pabuç giymek..." gibi sözleri vardı şarkının. Bir cephe kızına ithaf edilmişti. Plağı koydum, eşimin ablası geldi, gözümün içine baka baka kırdı, "Hakkınız makkınız yok sizin," gibisinden bir şeyler geveledi. Bütün cephe fotoğraflarımı yırttılar... Ah, pırlanta kızım, kelimeler yetmez anlatmaya. Nasıl etsem de söylesem...

O zamanlar *liter* denen kartlarla karnımızı doyuruyorduk. Eşimle *liter*lerimizi birleştirip bir şeyler almaya gittik. Özel bir depo vardı, oraya geldik. Baktık insanlar sıraya girmiş, biz de durduk, beklemeye başladık. Tam benim sıram yaklaşırken, birden tezgâhın gerisindeki adam fırladı, yanıma geldi – öpüyor, sarılıyor, bir yandan da: "Çocuklar! Çocuklar!" diye bağırıyor, "Buldum onu, buldum. Çok istiyordum karşılaşmayı. Çocuklar, beni işte bu kız kurtardı!" Eşim de yanımda dikiliyor. Ateşten çekip çıkardığım bir yaralıydı bu. Çatışma esnasında... O beni unutmamış, ya ben onu? Nasıl hatırlayayım ki hepsini: O kadar çoktular ki! Başka bir seferinde istasyonda bir malulle karşılaştık: "Hemşire!" diye seslendi. "Rastlarsam önünde diz çökerim diyordum..." dedi ağlayarak. Tek bacağını kaybetmiş yazık...

Biz cepheli kızlar çok çektik. Savaşın ardından yeni bir savaş başladı bizim için. Yine korkunç bir savaş. Erkekler bir şekilde bıraktı bizi. Kollamadılar. Oysa cephede her şey farklıydı. Yerde sürünürken bir mermi ya da kurşun yaklaşacak olsa... Çocuklar sakınırdı bizi... "Yat, hemşire kardeş!" diye seslenirdi biri, üzerimize atlar, siper olurlardı. Kurşun da onlara saplanırdı... Ya ölür ya yaralanırlardı... Beni bu şekilde tam üç kere kurtardılar.

Kineşma'dan tekrar birliğe döndük. Gelir gelmez, bir-

liğin dağıtılmadığını, tarlaları mayınlardan temizlememiz gerektiğini öğrendik. Kolhozların toprağa ihtiyacı vardı. Herkes için biten savaş istihkâmcılar için sürüyordu. Anneler zafer geldi sanıyordu oysa... Uzun uzun otlar, etraf mayın, bomba dolu. İnsanların toprağa gereksinimi vardı ve elimizi çabuk tutmalıydık. Her gün yoldaşlarımızı kaybediyorduk. Savaştan sonra her gün birilerini defnetmemiz gerekti... Orada, o tarlalarda o kadar çok insanı bıraktık ki... O kadar çok... Kolhoza toprağı teslim ederiz, bir traktör geçer, bir mayın patlar, tanksavar mayını, traktör havaya uçar, şoför de beraberinde... Öyle fazla traktör de yoktu. Erkek de azdı. Savaşın ardından bir de köyde akan gözyaşlarına tanık olmak... Kadınlar hüngür hüngür ağlar... Çocuklar ağlar... Hatırlarım bir askerimiz vardı... Staraya Russa önlerinde, köyü unuttum şimdi, oralıydı asker, kendi kolhozunu, kendi tarlasını temizlemeye gitmişti, orada da öldü. Köylüler onu defnettiler. Bütün savaşı görmüş geçirmiş, dört sene boyunca; savaştan sonra memleketinde, kendi tarlasında ölüverdi.

Anlatmaya başlar başlamaz hasta düşüyorum. Anlatırken içim buz kesiyor, titriyorum. Yeniden görüyorum her şeyi, gözümde canlanıyor: Yerlere serilmiş ölüler – ağızları açık, bir şey söylemek istemişler yarıda kalmış, bağırsakları ortada. Odundan fazla ölü gördüm... Ne büyük dehşetti! Göğüs göğüse çarpışmalarda bir insanın diğerinin üzerine süngüyle yürümesi... Çıplak süngüyle... Kekelemeye başlar, birkaç gün boyunca doğru düzgün tek kelime telaffuz edemezsin. Konuşma kabiliyetini kaybedersin. Orada bulunmayan bunu anlayabilir mi? Nasıl anlatırsın? Yüzüne nasıl hâkim olursun? Başkaları bir

şekilde beceriyor... Ben yapamıyorum. Ağlayıveriyorum. Oysa bunların bir şekilde aktarılması, kalması lazım... Çığlığımız bu dünyanın bir yerinde kalmalı. Feryadımız...

Bayramımızı hep beklerim. Zafer Bayramını... Bekler ve korkarım ondan. Birkaç hafta mahsus çamaşır biriktiririm, çok çamaşır olsun ki bütün gün yıkayabileyim. Bir şeyle meşgul olmalıyım, bütün gün bir şeyle oyalanmalıyım. Buluştuğumuzda mendil dayanmaz bize – cepheliler buluşması dediğimiz budur işte. Gözyaşından bir deniz... Askeri oyuncakları sevmem, çocuklar için yapılmış askeri oyuncakları. Tankları, tüfekleri... Kim icat etmiş onları? Ruhum yerinden oynar. Hiçbir zaman çocuklara savaş oyuncağı almadım ve hediye etmedim. Ne kendiminkilere, ne başkalarınınkilere. Bir keresinde biri evimize küçük bir savaş uçağı ve plastik tüfek getirmişti. Anında çöpe attım. Hemen! Çünkü insan hayatı öyle bir armağan ki... Büyük bir armağan! İnsanın kendisi bile onun sahibi değil.

Bizler savaş zamanında ne zannederdik biliyor musunuz? "Ah, çocuklar, o günü bir görebilsek..." derdik. "Savaştan sonra yaşayanlar öyle mutlu insanlar olacaklar ki! Öyle mutlu, öyle güzel bir hayat başlayacak ki. Bunca acıyı çektikten sonra insanlar birbirlerine merhamet edecek. Birbirlerini sevecekler. Başka türlü insanlar olacak." Bundan şüphemiz yoktu. Zerre kadar.

Pırlantam benim... İnsanlar eskisi gibi birbirlerinden nefret ediyor. Yine öldürüyorlar. Benim akıl sır erdiremediğim de bu... Kim peki bunlar? Biziz... Biz...

Stalingrad önlerindeydik... İki yaralıyı sürüklüyor-

dum. Önce birini, sonra onu bırakıp diğerini... Böyle sırayla taşıyordum çünkü çok ağırlardı; bırakamazdım onları; ikisinin de, nasıl tarif etsem, bacakları ta üstten kopmuştu, kan revan içindeydiler. Her dakika kıymetliydi, her dakika. Ansızın, muharebe meydanından biraz uzaklaştığım sırada, duman azalınca, bizim tankçılardan birini ve bir Almanı sürüklediğimi fark ettim... Dehşete kapıldım: Bizimkiler orada ölürken ben bir Almanı kurtarıyormuşum. Paniğe kapıldım... Orada, dumanların arasında seçememişim... Bakmışım adam ölüyor, bağırıyor... A-a-a... İkisi de yanıklar içinde, kapkara. Aynıydılar. Ama sonra birden fark ettim: Yabancı bir madalyon, yabancı bir saat, her şeyi yabancı. O lanet üniforma. Ne yapacaktım şimdi? Bizim yaralıyı sürüklerken düşündüm: "Dönüp Almanı alsam mı almasam mı?" Bırakırsam çok geçmeden öleceğini biliyordum. Kan kaybından... Ve onu almak için süründüm geri. İkisini de sürüklemeye devam ettim...

Stalingrad'daydık... En feci çarpışmalar. En feci... Pırlantam benim... Nefrete ayrı, sevgiye ayrı kalbimiz yok ki. İnsanın tek kalbi var ve ben daima kalbimi kurtarmanın yolunu aradım.

Savaştan sonra uzun zaman gökyüzünden korktum, başımı kaldırıp göğe bakamadım. Sürülmüş toprak görünce korktum. Oysa ekin kargaları telaşsız geziyordu artık üzerinde. Kuşlar savaşı çabuk unuttular...

1978-2004

"Gidiyoruz... İki yüz kız önde,
iki yüz erkek arkada. Hava sıcak.
Yüksek tempoyla otuz kilometre.
Otuz ya! Biz gidiyoruz, kumda
kırmızı lekeler kalıyor... Kırmızı
lekeler... Şey işte... Kimden
neyi saklayacaksın? Askerler
arkamızdan yürüyor, görmezden
geliyorlar... Yere bakmıyorlar... "

Kafesin biri, bir kuş aramaya çıktı...

F. Kafka

KADIN YOK SAVAŞIN YÜZÜNDE

SVETLANA **ALEKSİYEVİÇ**

“*2015 Nobel Edebiyat Ödülü'nün sahibi Svetlana Aleksiyeviç'in ilk eseri ve kurduğu türün ilk örneği sayılan* Kadın Yok Savaşın Yüzünde, *II. Dünya Savaşı'nın kadınlar 'cephesinde' nasıl yaşandığını belgeleyen çok güçlü bir sözlü tarih çalışması...*”

İsveç Akademisi, Svetlana Aleksiyeviç'e Nobel Ödülü verdiğinde yazarın "yeni bir edebi tür" yarattığını belirtmiş, eserlerini de "duyguların ve ruhun bir tarihi" sözcükleriyle betimlemişti. Aleksiyeviç uzun bireysel monologları farklı seslerin duyulduğu bir kolaja dönüştüren özgün dokümanter tarzıyla, kendilerine nadiren konuşma fırsatı verilen, yaşantıları da çoğu zaman ülkenin resmi tarihine karışarak yitip giden sokaktaki insanların hikâyelerini kayıt altına alıyor.

Kadın Yok Savaşın Yüzünde'de Aleksiyeviç, tarihin gelmiş geçmiş en kanlı savaşını vererek faşizmin yenilgiye uğratılmasında büyük pay sahibi olan ve bu uğurda en az yirmi milyon insanını kaybeden SSCB'de kadınların –kadın piyadelerin, sıhhiyecilerin, keskin nişancıların, çamaşırcıların, kadın cerrahların, pilotların, keşif erlerinin, partizanların– Nazi işgalini nasıl göğüslediklerini, böylesi bir savaşta kadın olmanın zorluklarını nasıl deneyimlediklerini Sovyet ülkesinin dört bir yanından bir araya getirdiği tanıklıklarla belgeliyor ve unutuluşun girdabından kurtardığı bu hikâyeleri edebi bir toplam halinde önümüze seriyor.

ISBN 978-605-4820-39-9

9 786054 820399

₺24

/ KafkaYayinevi

online alışveriş:
TIKLAYIN, ALIN... kitap365.com